

ХРЕСТОМАТІЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

**ХРЕСТОМАТІЯ
ТИСЯЧОЛІТТЯ
ХРЕЩЕННЯ
РУСИ+УКРАЇНИ**

WORLD CONGRESS OF FREE UKRAINIANS
World Ukrainian Coordinating Educational Council

ANTHOLOGY

**TO COMMEMORATE THE MILLENNIUM
OF RUS'-UKRAINE'S
ACCEPTANCE OF CHRISTIANITY**

W.U.C.E.C.

Philadelphia — Toronto
1986

СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ
Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада

ХРЕСТОМАТІЯ

**ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ
РУСИ-УКРАЇНИ**

С.К.В.О.Р.

Філадельфія — Торонто

1986

Леся Храплива-Щур

Головний Редактор

Ярема Козак

Мистецьке оформлення

Редакційна Колегія:

Роман Дразньовський

Тоня Горохович

Іван Боднарчук

Люба Крупа

Олександра Копач

Віктор Педенко

Богдан Голинський

Іван Кузів

Віра Андрушків

Світляна Андрушків

Діма

Мовна редакція — Віктор Поліщук

Словник — Віра Вовк

Дарія Філь

Олесь Сторчак

Показник — Ольга Новосад-Молодиня

Copyright © 1987, by World Ukrainian Coordinating Educational Council

Canadian Cataloguing in Publication Data

Main entry under title:

Khrestomatia tysiacholittia khreshchennia Rusi-Ukrainy.

At head of title: Svitovyi Kongres vilnych ukrainsiv.

ISBN 0-920365-34-5

1. Historical fiction, Ukrainian. 2. Christianity —

Ukraine — Fiction. I. Khraplyva-Shchur, Lesia.

II. Drazhnovskiy, Roman. III. S.K.V.O.R.

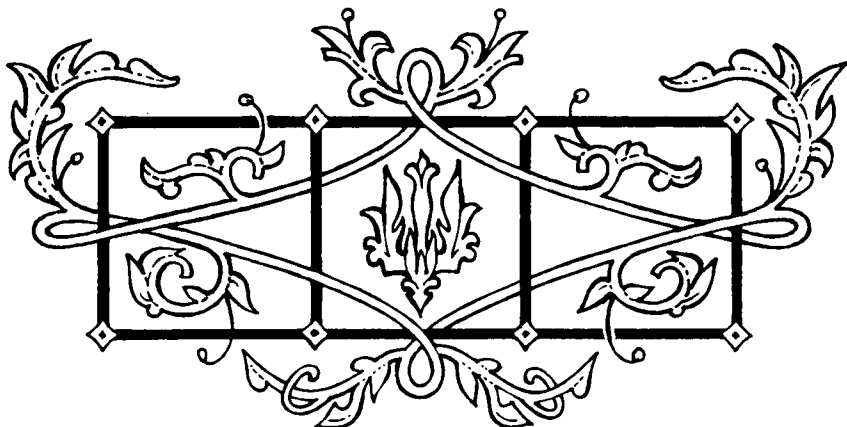
IV. World Congress of Free Ukrainians.

PG3933.C48K48 1987 891.7'93 C87-093661-1

Printed by

HARMONY PRINTING LTD.

123 Eastside Drive, Toronto, Ontario M8Z 5S5

Петро Саварин

Президент Світового Конгресу Вільних Українців

ПЕРЕДМОВА

Від імени Світового Конгресу Вільних Українців вітаю появу цієї Хрестоматії і всіх її читачів та читачок, від наймолодших до найстарших, по всіх країнах вільного світу і на рідних землях. Поручаю це видання для якнайширшого вжитку.

Редакційна колегія при СКВОР, всі автори, співробітники та жертводавці заслуговують на велике признання за весь їх труд і жертвенність, бо Тисячоліття Хрещення Руси-України, це справді досі найбільша подія в історії нашого народу; подія, яка приходить раз на тисячу років. Відзначення її дає нам ряд нагод, а саме:

1) нагоду подякувати Всевишньому за всі ласки й благословення, що їх принесло християнство Україні впродовж останньої тисячі років;

2) нагоду оновитися у Христі, консолідуватися всім вірним, оновити наші Церкви в діаспорі, заплянувати їх розвиток на наступне тисячоліття;

3) нагоду застановитися, як повернути до наших Церков тих усіх наших братів і сестер, які відійшли до чужих Церков, хоч і вважають себе українцями;

4) нагоду розглянути, як відносилися до наших Церков упродовж цього тисячоліття наші сусіди, як російський комуністичний режим та Російська Православна Церква нищать наші Церкви та наш народ, та як довести цю правду до свідомости наших співгромадян у вільному світі;

5) нагоду остерегти країни вільного світу перед небезпекою для мови, віри й Церкви, яка загрожує кожному, хто попаде під впливи чи владу російської комуністичної імперії; і врешті

6) нагоду шукати засобів допомогти нашим братам і сестрам в Україні та розкиненим по всіх далеких просторах Радянського Союзу, у їх змаганні за свободу й відновлення Української Православної та Католицької Церков.

Дозвольте звернути Вашу увагу зокрема на три останні точки. Винищування наших Церков — що його послідовно проводили наші сусіди, це рівночасно й винищування нашого народу. В результаті цього українці, найбільший своєю територією народ Європи, досі не має своєї самостійної держави. Змагання за свободу віри й Церков в Україні, це рівночасно змагання за людські, національні й політичні права нашого народу, за вільну, соборну, демократичну українську державу. Весь вільний світ співчуває африканцям, які мусять терпіти апартаїд, афганцям, які борються за свою національну і релігійну свободу, а хто співчуває українцям, яким не лиш забирають змогу вільного життя у власній державі, але й ліквідують насильно їх Церкви та не дають навіть свобідно молитися?

Наш обов'язок — остерегти перед подібною долею вільні народи світу, поширюючи правду, наводячи факти: скільки людей в СРСР переслідувано, в'язнено, замучено за віру в Бога, приналежність до Церков чи інших релігійних об'єднань? Час спитати Москву перед обличчям світу, яким правом знищила вона десятки мільйонів віруючих, зліквідувала Українські, як Православну, так і Католицьку, Церкви, насаджуючи силою Російську Православну Церкву — всупереч власній конституції?

Вільний світ повинен про це знати не лиш у нашому, але і в своєму власному інтересі, бо свобода віри —

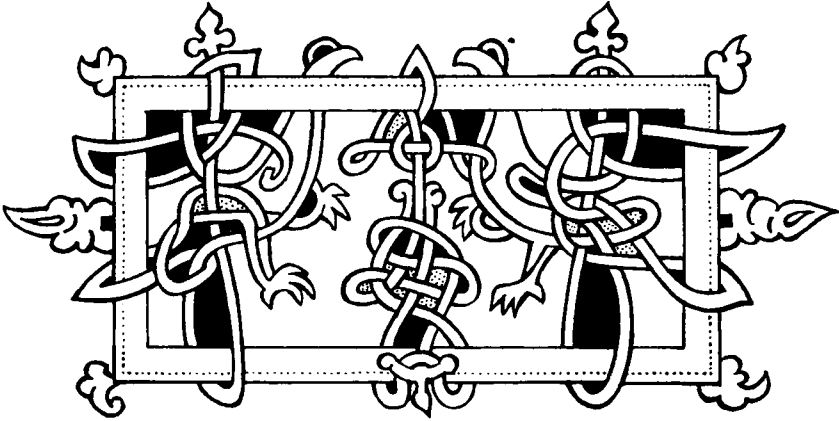
неподільне право кожної людини, а те, що сталося з нами, може статися з будь-якою іншою країною, яка попала б у ярмо цієї «злющої імперії». Сімдесят років жахливого переслідування віри й Церков в СРСР повинні б відкрити очі вільному світові та його Церквам, та довести їх до розуміння, що миру в світі не може бути так довго, поки не запанує у всьому світі свобода людині й народам. А першою передумовою цього є розчленування російської комуністичної імперії та відновлення на її теперішній території вільних демократичних держав вільних народів, між ними першої — України.

Як не дивно, але треба аж якоїсь небувалих розмірів катастрофи, щоб звернути увагу світу на СРСР. Такими катастрофами були: голодомор 1932-33 років та Чорнобиль 1986 року. Фільм «Жнива розпачу», твір молодих українців, та книжка Роберта Конквеста: «Жнива смутку» звертають увагу світу на цей наш, нечуваний у світі, більший за єврейський, голокост, що його спричинив Сталін. Про Чорнобиль заговорили тільки тому, що отруйна радіація із нього рознеслася на сусідні країни, а наслідків цього вибуху навіть неможливо передбачити. Можна сподіватися набагато гіршого. Ці страшні події поставили Україну на мапу світу. Але саме річниця Тисячоліття Хрещення України дає нам змогу поставити Україну на карту світу не лиш, як країни покривджених, але й як джерело об'єктивних, важливих для всього світу, духових вартостей. Ми це осягнемо, коли всі, без винятку, включимося у це святкування нашої найбільшої події — по всіх країнах світу, кожний на своєму місці, згідно своїх спроможностей. Хай не буде ні одної української людини, яка стояла б осторонь і не спричинилася морально чи матеріально до цих святкувань. Тільки тоді світ дізнається правду та заговорить про нелюдяне переслідування — віри й Церков в СРСР, а в Україні зокрема. І тільки тоді зможемо розраховувати на його піддержку.

Ми маємо повне право й обов'язок заангажувати до відзначень Тисячоліття нашого християнства інші Церкви, співгромадян та уряди держав, у яких живемо. Просім їх — молитися разом із нами, щоб у якнайкоротшому часі всі народи стали вільними, щоб усі молилися вільними устами в рідних, вільних Церквах, дякуючи Богові за кінець російської кривавої системи, яка поважилася переслідувати віру в Бога - Творця.

Святкуймо в тому переконанні, що остаточно буде в нас колись «одно стадо і один Пастир», і що, за словами Юрія Липи:

«Життя ще втілить український вічний міт апостола Андрія, міт про Українську Церкву — ту Церкву, що сіятиме в українській расі велику, глибоку єдність і любов до свого призначення».

ПЕРЕДМОВА

від Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради.

В житті кожного народу постають події, які мають великий вплив на його дальший розвиток. Такою подією було для українського народу — його Хрещення.

З ласки Божого Провидіння припала нам честь відзначувати цю історичну подію з-перед тисячі літ. Через це лежить на нас і обов'язок та відповідальність, відзначити це перше Тисячоліття Українського Християнства гідно, усвідомлюючи собі важливість цієї події.

Цими святкуваннями ми хочемо не тільки подякувати Всевишньому за ласки й опіку над нашим народом, але й просити в Нього помочі та сили, щоб перенести всі знуцання й наруги, які так обильно зустрічаються на нашому історичному шляху. Засвідчивши нашу віру в Бога та відданість Йому, як теж і готовість до самопосвяти для нашого народу, ми можемо бути певні, що переможемо зло й неправду та станемо господарями на своїй землі, на тій землі, на якій наш народ прийняв Хрещення тисячу років тому.

Тисячоліття нашого Хрещення зобов'язує нас теж залишити тривкий пам'ятник, як відзначення цієї нашої історичної річниці. Він повинен залишитися для наших майбутніх поколінь, як теж і пригадувати чужинцям нашу приявність. Такий найкращий пам'ятник — друковане слово. Воно зможе віддзеркалити наші духові надбання — нашу культуру — живучість нашої нації.

Наші наукові й громадські установи вже розпочали многогранну працю для створення таких непроминаючих пам'ятників нашого Ювілею цієї великої події. Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада, яка діє при Світовому Конгресі Вільних Українців, має теж обов'язок, відзначити її, і тому видає оцю «Хрестоматію Тисячоліття Хрещення Руси-України».

Видання це призначене в першу чергу для молоді, хоч певно скористає із нього й багато старших громадян нашої діаспори.

Редактор, як і члени Управи СКВОР, присвятили цьому виданню багато праці, в надії, що ця книга причиниться до поширення знання про наше минуле, нашу культуру,

мистецтво, літературу, допоможе батькам і їхнім дітям зрозуміти важливість Хрещення для українського народу та непроминаючу велич цієї події.

Управа СКВОР складає щиру подяку всім, хто допоміг у виданні «Хрестоматії», а зокрема Президентові Світового Конгресу Вільних Українців, д-рові Петрові Саваринові, за вступне слово та за постійну заохоту до праці над цим виданням. Особлива подяка належить п. Любі Крупі, яка започаткувала редакційні праці та підшукала редактора, п. мґр. Лесю Щур, яка в свою чергу виконувала свої завдання з відданістю та ентузіазмом. Дякуємо п. Василеві Кирилюкові за допомогу в технічно-фінансових справах «Хрестоматії», п. Наталії Головатій за ведення широкої кореспонденції та виготовлення копій матеріалів, д-рові Василеві Веризи за бібліографічне оформлення. Не менше щира подяка всім Жертводавцям, які причинилися своїми датками до видання «Хрестоматії».

Проф. д-р Роман Дразньовський,

Голова Світової

Координаційної Виховно-Освітньої Ради

ПЕРЕДМОВА

Український народ наближається до великих роковин Тисячоліття українського християнства. Наші церковні, наукові та громадські кола у вільному світі створили вже ювілейні комітети на всіх рівнях, від вседіяспорного до місцевих. Іде підготовка до відзначення цієї небувалої річниці — релігійними святкуваннями, прощами, мистецькими імпрезами, науковими конференціями та виданнями.

Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада при Світовому Конгресі Вільних Українців вшановує, згідно своїх окремих виховних завдань, наше Тисячоліття християнства — виданням цієї Хрестоматії. Подумана вона для якнайширшого вжитку, в першу чергу для нашої молоді: студентів та випускників курсів українознавства, членів молодіжних організацій. Повинна б послужити вона і нашим релігійним та громадським установам — як джерело матеріалів для ювілейних доповідей та імпрез, чи теж, як дарунок із різних нагод, а навіть, як настільна книга в кожній українській хаті. Враховуючи можливий широкий обсяг користування цією книжкою, редакція постаралася забезпечити її якнайбільшою кількістю приміток - пояснень та додала словник менше зрозумілих слів у чотирьох мовах країн, де проживає найбільше наших поселенців. Сподіваємося отже, що уважний та вдумливий читач знайде зразу відповіді на питання, які можуть виринути у зв'язку з текстом.

Перше завдання цієї Хрестоматії — поставити перед очі читача обставини прийняття християнства на Русі-Україні, тобто висвітлити різні сторінки княжої доби нашої історії. Вже сам розгляд історичних подій доказує, що було це хрещення сьгоднішньої України в її — тоді, як і тепер, столиці — Києві; а не хрещення Московщини, як це завзято доказують наші вороги. Бож не було тоді ще Московщини ні як народу, ні як державного організму. Далі старалися ми прослідити вплив християнства на розвиток мистецтва, літератури — взагалі культури, на світогляд та систему духових вартостей нашого народу; на прикмети, які витворилися упродовж тисячоліття діяння ласки Божої на думки й почини українських людей.

Матеріал Хрестоматії складається із трьох частин. Перша, «Як засіяла благодать Божа на горах Київських та як просвітила нас», це статті наших науковців, сучасних, чи з недавніх часів, із різних ділянок теології, історії, мистецтва та літературознавства, етнографії, психології. Тут слід відмітити, що кожна наука розвивається постійно і кожний дослідник має право мати свої власні погляди на різні справи, згідно власних знахідок та висновків. Редакція подає до відома читачеві думки кожного автора, не стараючись узгоджувати їх. Багато фактів ми ще просто не прослідкували і не можемо твердити, що щось було точно так, а не інакше. Читачеві важливо знати, які погляди існують у нашій науці, щоб на їх основі кожний міг сам собі створити власний образ правди. Одна правда залишається завжди незмінена: що Україна поклоняється правдивому Богові на основі власного рішення й законів, уже від тисячі років.

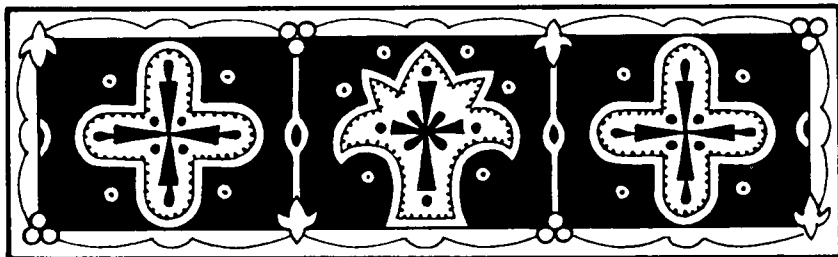
Друга частина, «Що розказують нам грамоти?», це оригінальні документи різних часів до нашої теми. Третя частина, «Українське християнство у словах мистців», це вибір із української поезії та прози з релігійною тематикою. Зайво й згадувати, що тут змогли ми помістити тільки дуже нечисленні, характеристичні зразки українського християнського слова та думки. При ширших можливостях ми зуміли б навести таких зразків набагато більше.

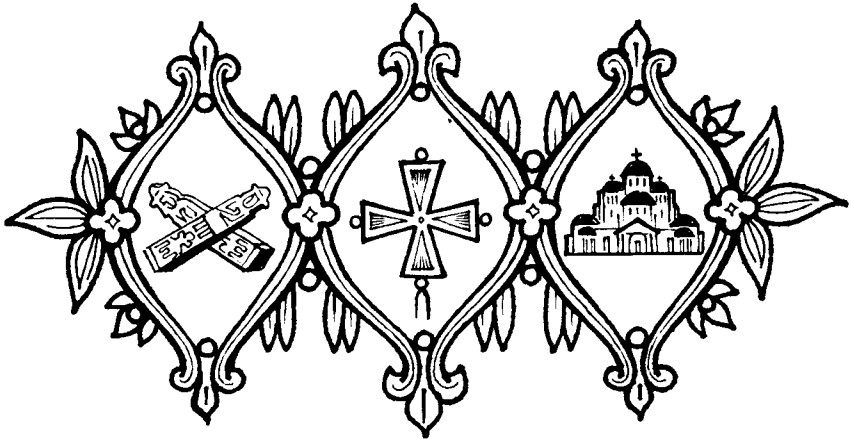
Опрацьовуючи цю Хрестоматію, ми не могли не взяти до уваги, що сьогодні український народ згуртований у двох найбільших Церквах — Православній та Католицькій, побіч численних груп інших християнських віросповідань, так в Україні, як і в діаспорі. Це наша дійсність і її слід визнати. Але ж нема потреби заходити далі в різниці, які нас ділять, та цим поглиблювати їх. Навпаки, і це ми стараємося робити, треба говорити про те, що нас єднає: про українське християнство, яке однаково живе й розвивається в обох своїх вітках та видає однаково великих людей духа й посвяти. Всіх їх згадуємо з належною пошаною. Що більше — хочемо вірити, що такий наш підхід дозволить теж молоді різних наших віросповідань пізнати правдиво одним одним. Пізнання — це шлях до взаємного розуміння, зближення. Бо віримо, що в майбутньому постане єдина українська Христова Церква, у сприйнятливій для всіх формі. Цього — дай, Боже!

При цій нагоді складаємо щиру подяку авторам, які створили праці, призначені особливо для цієї Хрестоматії, усім співробітникам, усім видавництвам, які дозволили нам містити матеріяли, забезпечені їхнім правом передруку. Не менша вдяка і щедрим жертводавцям, які вможливили своїми датками появу цього видання. Хай Господь, молитвами наших святих, рівноапостольних Володимира й Ольги, винагородить усім сторицею!

Передаємо в руки Читачів цю книгу, плід нашої спільної, добросовісної праці. Хай користають із неї поселенці усієї нашої діяспори. Ми глибоко віримо, що колись дійде ця книжка й до рук молодого покоління на рідних землях. Просимо, отже, кожного Читача, прийняти цей наш дар так щиро, як щиро ми його даруємо, та використати його аж до дна, за словами однієї із найстарших наших книг, «Ізборника Святослава» з 1076 року: «Книги бо схожі на глибину моря; хто в неї порине, неоціненні скарби винесе».

Редакція

ТРОПАР СВЯТОМУ ВОЛОДИМИРОВІ

Уподобився ти купцеві, що шукає дорогоцінної перли,
славновладний Володимире, що сидиш на високому
престолі матері городів,
богобереженого Києва;
дослідуючи і посилаючи до царського городу,
щоб пізнати православну віру,
знайшов ти неоцінений жемчуг, Христа,
що вибрав тебе, як другого Павла
і отряс сліпоту у святій купелі, разом душевну і тілесну;
тому празнуємо твоє успення ми, люди твої.
Моли, щоб спаслися душі наші.

ТРОПАР СВЯТІЙ ОЛЬЗІ

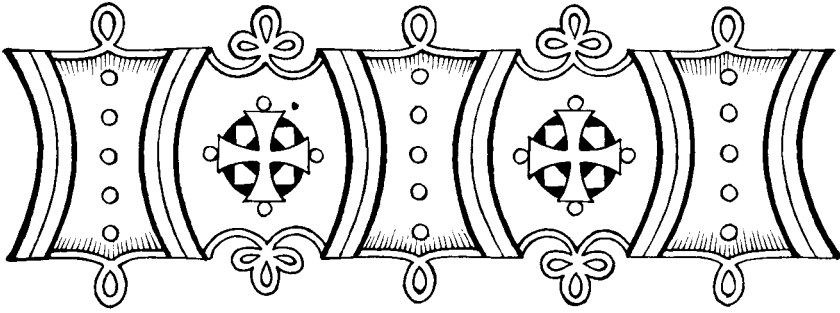
Крилами богопізнання оперивши ум твій,
ти злетіла повище видимих створінь,
шукаючи Творця всіх, і знайшовши Його,
ти наново прийняла народження в Хрещенні.
Споживаючи насолоду від дерева життя,
ти перебуваєш повік нетлінною,
Ольго приснославна.

КОНДАК

Оспівуймо сьогодні доброчинця всіх, Бога,
який на Русі прославив Ольгу богомудру,
щоб її молитвами подав
душам нашим відпущення гріхів.

А К ЗАСІЯЛА БЛАГОДАТЬ
БОЖА НА ГОРАХ
КИЇВСЬКИХ І ЯК
ПРОСВІТИЛА НАС

о. крилошанин проф. д-р Петро Біланюк

ПРО АПОСТОЛЬСЬКЕ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

о. Петро Біланюк визначний сучасний вчений-богослов, живе в Торонто в Канаді та є професором Богословської Академії св. Михаїла. Видав численні праці з різних ділянок теології, в різних мовах. Співпрацює із рухом за встановлення Патріяршого Устрою в Українській Католицькій Церкві.

Підготовляючи ювілей Тисячоліття Хрещення України, ми мусимо брати до уваги деякі історичні факти та пояснювати їх належно з релігійної, культурної, історичної та політичної перспектив¹).

Перш усього нам треба зрозуміти, що історичний акт 988 року ми називаємо Хрещенням України тільки в умовному сенсі. В дійсності це було офіційне введення християнства, або ж його удержавлення, прийняття як державної релігії Київської Русі. Тому до речі буде розглянути й оцінити перше тисячоліття нашої історії та прослідити процес християнізації сучасної української етнографічної території²), який почався вже в апостольських часах, точніше, від євангельської проповіді

1) перспектива — (латинське) тут — точка погляду.

2) етнографічна територія — (грецьке «етнос» — народ) частина землі, що її заселює в більшості якийсь народ.

св. апостола Андрія Первозванного³⁾). Подія бо 988 року була тільки завершенням багатьох подій та їх розвитку майже цілого тисячоліття.

Згадка в Апостольських Діяннях (2:9)⁴⁾ про жидів, які прийшли на День П'ятидесятниці⁵⁾ до Єрусалиму з різних країн, між ними із Понту, датується приблизно 33-ім роком після нар. Христа. В День Зіслання Святого Духа, у День остаточного заснування Христової Церкви, вони слухали «в своїй мові» проповіді апостолів. Під «Понтом» розуміли тоді теж північне побережжя Чорного моря, де вже від 5-го століття до Христа поставали грецькі колонії. Їх етнічний склад був дуже різноманітний. Отже першими християнами на українській землі могли бути жиди чи прозеліти⁶⁾ із тих колоній, які були живими свідками проповіді апостолів та прийняли християнство. Саме вони могли стати базою, на якій опиралася дальша місійна праця апостолів, а в першу чергу св. апостола Андрія Первозванного.

Найстарший літопис древньої⁷⁾ Руси розказують ось що:

«А Дніпро тече в Понтійське море⁸⁾), яке то зоветься Руським, над ним навчав св. Андрій, брат Петра⁹⁾), як кажуть.

3) св. Андрій Первозваний — апостол — учень Ісуса Христа, якого Христос покликав одного із перших, брат св. апостола Петра. Гляди: примітки до В. Щурата: «Святий Андрій на Київських горах», стор. 259. та П. Тичини: «Золотий гомін», стор. 264.

4) Апостольські Діяння — книга Святого Письма Нового Завіту, яка описує місіонерську працю апостолів Христових, після Його Вознесення.

5) П'ятидесятниця — п'ятдесятий день після Воскресення Ісуса Христа. У той день, в Єрусалимі, зійшов Святий Дух на апостолів і вони стали проповідувати різними мовами. Цей день вважається початком Церкви Христової і святкується урочисто. Народня назва цього святкування «Зелені Свята», бо, за старим українським звичаєм, на це свято прикрашаємо домівки зеленню.

6) прозеліти — (грецьке) новонавернені на якусь віру.

7) древній — (староцерковне) давній, старинний.

8) Понтійське, Руське море — давня назва Чорного моря.

9) святий Петро — (первісне ім'я: Симон) по-латині значить «Скеля», начальний апостол, якому Ісус Христос передав опіку над своєю Церквою. Святий Петро був першим вселенським архиєреєм — Папою Римським. Згинув мученичою смертю в Римі в 67 році після Христа.

Коли Андрій навчав у Синопі¹⁰⁾ і потім прийшов у Корсунь¹¹⁾, побачив, що з Корсуня близько до Дніпрового гирла... і вїхав в устя Дніпрове і звідси поплив горі по Дніпру. І сталося, що він задержався на березі у підніжжя гір. І на другий день встав та сказав до учнів, що були з ним: „Бачите ці гори? Бо на цих горах засіяє Божа благодать; тут має постати великий город і многи церкви Бог має здвигнути”. І вийшов на ці гори, благословив їх і хрест поставив і помолився Богу».

В цій розповіді про місіонерську працю св. Андрія у Скитії (так тоді називали теперішню Україну) мусимо бачити первісне апостольське передання, яке опісля зазнало багатьох додаткових редакцій та вставок. На його підтвердження маємо численні докази. Євсевій із Кесарії¹²⁾ наводить у своїх писаннях розповідь св. Орігена¹³⁾, з початку III-го століття, про країни, в яких проповідували апостоли. В них він говорить, що «Андрій одержав Скитію». Це ствердження прослідують та схвалили численні науковці. Нікефор у своїй історії Церкви описує проповідування та місіонерську працю св. Андрія на північ від Чорного моря, у Понті; те ж саме підтверджують Баргебрей та Агапій. У житіях святих згадується теж Скитія, як місіонерський терен св. Андрія, поруч із Грецією, країнами над південним Дунаєм¹⁴⁾ та Тракією¹⁵⁾; де, як твердять деякі вчені, була колиска слов'янських народів. Існує багато подібних доказів.

У 1965 році в околиці старинної грецької колонії Танаїс, колись великого та важливого торговельного осередку при

10) Синоп — місто в Малій Азії, на південному побережжі Чорного моря.

11) Корсунь — старинна грецька колонія Херсонес на Криму, півострові Чорного моря.

12) Кесарія — столиця римського намісника у Палестині.

13) Оріген — (185-254) один із найбільших мислителів Церкви, належить до «отців Церкви», так само, як і Тертуліян (160-230). Оріген жив в Олександрії, в Єгипті.

14) Дунай — найбільша ріка в Середній Європі, впливає з Німеччини, пропливає через Австрію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Україну, де вливається до Чорного моря.

15) Тракія — південно-східня частина Балканського півострова, старовинна римська провінція, сьогодні поділена між Туреччиною, Болгарією та Грецією.

гирлі Дону¹⁶), знайдено залишки церкви з першого століття християнства. Вона містилася на поверхні землі і в ній збереглося церковне устаткування та, що дуже цікаво, теж глиняні печатки до печатання просфор, або причасних хлібів, деякі з знаком хреста. Хоч Причорномор'я, злучене у Босфорське царство, попало було вже в ті часи в залежність від Риму¹⁷), однак, очевидно, християни могли там свobodно визнавати свою віру. Варте уваги те, що друга церквя, теж у Танаїсі, вже з другого століття після Христа, була захована під землею, отже вже була причина християнам ховатися зі своїми богослужбами.

Залишки церков, подібні до першої в Танаїсі, що були результатом місіонерської діяльності св. Андрія, знайдено і в інших містах уздовж берегів Чорного моря, між іншими теж у Херсонесі (Корсуні) на Криму. Всі ці міста мали населення складене в великій мірі з автохтонів, предків старинних русичів, і вони мали там нагоду знайомитися з християнством.

Римська імперія часто використовувала понтійські, віддалені від центру, країни, як місце заслання своїх противників, між ними й християн. Так під кінець першого століття заслано в Херсонес св. Климента, учня та наступника св. Петра на папському престолі. Він застав на Криму вже коло двох тисяч християн, численні церкви й каплиці і далі ревно працював над поширенням Христової віри, що й привело його до мученицької смерті в 101-му році після Христа.

У другому столітті південну Басарабію та Покуття¹⁸) приєднано до Римської імперії під назвою «Мезії». Численні християни втікали в цей далекий закуток перед переслідуваннями та оселялися обабіч границь, знов же на теперішній українській етнічній території.

16) Дін (або Дон) — велика ріка на схід від України. Впливає з Росії, вливається замуленою дельтою до Озівського моря, на українській території.

17) Рим — сьогодні столиця Італії, в давнину центр могутньої Римської імперії, що володіла південною Європою, північною Африкою та передньою Азією. Залишила сліди на способі думання всієї Європи, між іншим теж і латинську мову, яка довгі віки була мовою Церкви та вчених. Римська імперія упала в 476 році, під напором племен із півночі, однак її східня частина, Візантійська імперія, проіснувала аж до 1453 року, коли Візанію зайняли турки.

18) Басарабія й Покуття — південно-західні частини України, що посусідськи з Румунією.

На початку четвертого століття християнство мусіло бути вже дуже поширене в Східній Європі, бо на Першому Вселенському Соборі в Нікеї (325)¹⁹⁾ були аж чотири єпископи з тих земель: Кадм із Босфору²⁰⁾, Филип із Херсону, Теофіл Гот²¹⁾ та «голова скитських єпископів», якого імени, однак, не подано. До речі, у ті часи, крім «Скитської митрополії», на існування якої натякає у своєму творі Євсевій, було на території України ще дві митрополії: при гирлі Дунаю, з центром у місті Томі, та в Доросі на Криму.

Теофіл Гот, отець Нікейського Собору, мусів теж походити з території сучасної України, бо в ті часи германські, готські племена займали південну частину України. Це були християни, а їх єпископ Ульфільас здійснив перший переклад Святого Письма на живу народню готську мову. Частини цього перекладу збереглися до сьогодні в Упсала, у Швеції²²⁾.

Дальшими доказами на те, як рано поширилося християнство в Україні, тоді званій Скитією, є свідчення Тертуліяна (162-240 п.Хр.) та св. Атанасія Великого (295-373), які згадують про поширення християнства «у скитських землях». Святий Ієронім радується, що «холодна Скитія огрівається вогнем правдивої віри». Історія арабських династій говорить виразно, що скити прийняли були Христову віру вже за часів Константина Великого²³⁾ (IV. ст.). А св. Івана Золотоустого (347-407) хвалили словами: «...А ще іншу маєш подібність до святих апостолів: ти ж бо перший заснував святий престол для войовничих скитів».

Святий Етерій, єпископ херсонський, взяв участь у Другому Вселенському Соборі в Царгороді²⁴⁾, в 381 році, а

19) Нікея — місто в Малій Азії.

20) Босфор — протока між Чорним морем та морем Мармара, яке єднеє Чорне море із Середземним. Над Босфором лежить Візантія.

21) Гот — готи, германські племена. Їх східня вітка, остроготи, створили були сильну державу на сучасній українській території, між Доном та Дністром, у III та IV сторіччях після Христа. Уступили перед напором гунів, які прийшли з Азії.

22) Швеція — країна в Скандинавії, на півночі Європи.

23) Константин Великий — римський імператор (274-337), у 313 році признав права Християнській Церкві в Римській Імперії («Мілянський едикт»), переніс столицю імперії з Риму до Візантії.

24) Царгород — слов'янська назва Візантії або Константинополя.

його наслідник Лонгін був учасником соборів в Ефезі (431)²⁵⁾ та Халкедоні (451)²⁶⁾.

Двадцять восьмий канон Халкедонського Собору дав право царгородському єпископові висвячувати єпископів для новонавернених «варварських» країн. Дослідники зачисляють до них теж і Скітію.

Крим остався місцем вигнання і в пізніші віки. Подібно як у I-му столітті жив та діяв там папа св. Климент, так і в УІІ-му столітті жив і помер у Криму ще один вселенський архиєрей, св. Мартин (помер 655), якого засудили несправедливо в Царгороді. Отже в Україні жили, проповідували та поклали в землю свої мощі аж два наслідники св. Петра. Такого привілею не має ні одна країна світу, крім Італії.

У часи єресі іконоборства (726-824) прогнано у Крим (або й самі туди втікали перед переслідуванням) багато єпископів, монахів та інших іконофілів, як ось св. Степан Сурожський²⁷⁾, св. Іоан Готський (помер 791). Всі вони успішно поширювали Христову віру серед племен над Чорним морем.

У 876 році у своєму пастирському посланні царгородський патріарх Фотій писав, що «у так званих русів так розгорілося бажання та ревність до віри, що вони прийняли єпископа й пастиря і поважають християн з великою пильністю та сердечністю».

Дуже цікаву подію переказав візантійський імператор Константин Порфірородний (905-959): коли грецький архиєпископ почав проповідувати русам Слово Боже, вони, порадившись із своїм князем, зажадали чуда, як доказу правдивости його слів. Їм дозволено вкинути Євангелію в розжарену піч, і коли вогонь погас, книга була ненарушена. «Побачивши те, здивовані чудом, варвари почали без вагання хреститися».

Такі поважні історики, як Асімані та Бароній, зібрали досить матеріялу, щоб доказати, що до 988 року відбулися щонайменше два великі хрещення русичів. Від 730 року в списку єпископств Візантійської імперії появляється

25) Ефез — місто в Греції.

26) Халкедон — місто в Малій Азії, над протокою Босфор, напроти Візантії.

27) Сурож — місто на Криму.

Таматарха, або ж Матарха, пізніше Тматорокань²⁸⁾, частина Княжої Русі, перша слов'янська держава, що стала християнською.

Життєпис св. Степана Сурожського (помер прибіл. 800-го року) згадує про похід південнослов'янського князя Бравлина на Крим. Похід цей закінчився охрещенням Бравлина та всього його війська.

Є ще багато інших свідоцтв про християнство у древній Русі-Україні, от хоч би подорож апостолів-слов'ян свв. Кирила й Методія²⁹⁾ до хозар (у IX ст.), яка вела через наші рідні землі.

Княгиня Ольга, вступивши на київський престол, почала управляти вже в великій мірі схристиянізованою імперією. Тому ніхто не дивувався та не противився її охрещенню, що сталося приблизно 955 року.

Дві віри: дохристиянська та християнська співіснували на українській території більше дев'ятисот років, при чому християнська постійно зростала, чисельно та морально, а дохристиянська маліла.

Отже святий князь Володимир, уводячи у 988 році християнство, як державну релігію, не прийняв її ні з Болгарії, ні з Греції, тобто з Візантії, чи з якоїсь іншої країни, а таки зі старинної Русі, в якій жило, постійно посилюване, апостольське передання, встановлене ще святим Андрієм Первозванним.

Вже в першому тисячолітті після Христа, Його віра прийшла в старинну Русь-Україну за посередництвом різних етнічних груп, які проживали на її території: греків,

28) Тматорокань — країна на східньому побережжі Чорного моря, над рікою Таманню, належала до чернігівського князя Мстислава, брата Ярослава Мудрого, опісля стала частиною Київського князівства. Була часто пристановищем берладників, князів, які не мали своїх князівств, від XII сторіччя її відірвали від Київського князівства напади половців.

29) святі Кирило й Методій — брати греки з міста Солуня, жили в IX-му сторіччі після Христа, проповідували християнство серед болгарів, у Моравському та Панонському королівствах, а також серед хозар, до яких мусіли дістатися через теперішні українські землі. Створили слов'янську азбуку та переклали Святе Письмо і богослужбні книги із грецької на церковно-слов'янську (тодішню болгарську) мову. Цієї мови вживали донедавна українські Церкви у богослужбах.

30) Болгарія — країна на півночі Балканського півострова.

жидів, грузинів³¹⁾, скитів, сарматів³²⁾. Сталось це внаслідок геополітичного положення України на перехресті торговельних та культурних шляхів зі заходу на схід та з півночі на південь.

Сучасна Українська Церква, це Церква апостольського походження, яка свій початок взяла від св. Андрія Первозванного. Сильнішу й докладніше засвідчену апостольську безперервну традицію можна знайти тільки в Римській та Антіохійській³³⁾ Церквах, заснованих свв. апостолами Петром та Павлом³⁴⁾. Зате набагато менш помітна апостольська традиція у самій колиці християнства — в Єрусалимській Церкві, яка пережила великий занепад після зруйнування Єрусалиму³⁵⁾ римлянами в 70-му році після Христа, і тільки під кінець третього століття знов появляється там християнська громада з єпископом. Апостольське походження Церков: в Олександрії³⁶⁾, від св. Марка, та в Індії³⁷⁾, від св. Томи, теж одних із перших Церков, залишає поважні сумніви.

Отже наша рідна Українська Церква, це Церква св. Апостола Андрія Первозванного та учня й наслідника св. апостола Петра, папи св. Климента.

І ця наша Церква підготовляється до Тисячоліття свого удержавлення, але має теж право відзначувати у 2033 році початок свого третього тисячоліття.

31) грузини — народ, що живе на південь від гір Кавказу, на границі Європи та Азії. Тепер Грузія — одна із республік СРСР.

32) сармати, або савромати, племена з Ірану, з Азії, які витіснили скитів з теперішньої української території в III-му сторіччі до Христа. Скити прийшли були в Україну звідтіля ж, у VII-му сторіччі до Христа.

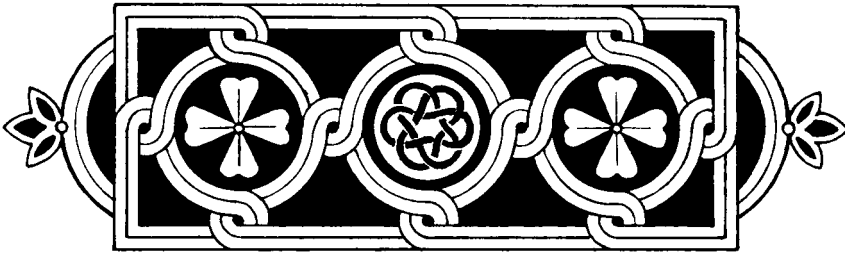
33) Антіохія, місто в Сирії, в Малій Азії.

34) святий Павло — первісне ім'я — Савло, із Тарсу, великий проповідник Христової віри, написав 14 листів до вірних, «посланій», що їх відчитуємо на Службі Божій перед Євангелієм, згинув мученичою смертю у Римі в 67 році після Христа. Його пам'ять святкуємо разом із св. апостолом Петром у дні 12 липня.

35) Єрусалим — місто в Юдеї, в Палестині, де був розп'ятий та воскрес Ісус Христос.

36) Олександрія — місто в Єгипті, пристань при гирлі ріки Ніль, там заснував св. апостол Марко одну з перших Церков, яка опісля стала патріярхатом.

37) Індія — півострів у південній Азії над Індійським океаном. Там заклав св. апостол Тома Церкву, яка вдержалася досьогодні як т. зв. Малябарська Церква.

Наталія Полонська-Василенко

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Українська Держава X-XIV століть

Святий Володимир I Великий (980-1015)

Наталія Полонська-Василенко (народилася 1884 року у Харкові, померла 1973 в Мюнхені, в Німеччині) визначний історик наших часів, дружина Миколи Василенка, міністра народної освіти за правління гетьмана П. Скоропадського (1918-1919) та президента Української Академії Наук. Вона була професором університетів в Україні, на еміграції в Німеччині професором Українського Вільного Університету в Мюнхені. Автор великої «Історії України» та численних праць в українській, англійській та російській мовах з історії України й Української Церкви.

Поширення границь, організація держави

Із загибеллю Ярополка¹⁾, Володимир став єдиновладним володарем величезної держави. До її складу входило коло 20-и різних земель, племен, серед яких були і слов'янські, і фінські, і тюркські²⁾. Увесь цей

1) Ярополк — київський князь 972-979 — син Святослава I. Завойовника. Його переміг брат Володимир Великий, засівши на київському престолі.

2) слов'янські, тюркські, фінські племена — слов'яни, група племен білої, індоєвропейської раси, мають дуже зближені одна до одної мови, первісна їх батьківщина була між ріками Вислою й Дніпром. Сьогодні замешкують майже цілу середню та західню Європу. Діляться на: західніх слов'ян: поляків, чехів, словаків; південних сербів, хорватів, болгарів; та східніх: українців, білорусів і росіян. Тюркські та фінські племена — монгольської, жовтої раси, заселявали в давнину землі сьгоднішньої Росії. Нащадки фінських племен — це теж сьгодні фіни й естонці, а частинно й угорці.

конгломерат не був ще об'єднаний нічим, крім княжої влади, ослабленої за Святослава³⁾ та міжусобною боротьбою його синів. Отож Володимир повинен був час до часу приборкувати повстання, суті яких літопис не пояснює.

Володимир намагався об'єднати сусідні племена під своєю владою. Ще, йдучи на Ярополка, він приєднав Полоцьку⁴⁾ землю. 981-го року пішов на захід «к ляхам», як каже «Повість временних літ» і «зая гради їх» — Перемишль, Червень, Бузьк, Белз, Волинь⁵⁾. Слова літопису, що то були «лядські»⁶⁾ міста, викликають сумнів. Територія, яку захопив Володимир, була заселена українською людністю — дулібами, білими хорватами, — і не належала до Польщі; можливо, вона входила до Великоморавської держави⁷⁾.

На залежність тієї території від Великоморавії вказує поширення Моравської методіївської Дієцезії⁸⁾: грамота Оттона I-го⁹⁾, половини X-го ст., визначала межі Празької Дієцезії по ріках Буг та Стрий¹⁰⁾. Літопис занотує похід

3) Святослав I. Завойовник (964-972) — син князя Ігоря й княгині Ольги, київський князь, відомий своєю лицарськістю й відвагою, численними вдалими походами. Згинув з рук печенігів.

4) полоцька земля — довкруги міста Полоцька над рікою Двиною (сьогодні Білорусь); у княжі часи, частина Київської Держави, первісний уділ князя Володимира Великого.

5) Перемишль — місто над рікою Сян в Західній Україні, сьогодні під Польщею.

Червень — сьогодні село Чермно на Холмщині.

Бузьк — місто на Волині, над рікою Бугом.

Белз — містечко над рікою Солокією, в північній Галичині.

Волинь — місто в гирлі річки Гучви, сьогодні залишилися з нього тільки руїни.

6) лядські — ляхи — давня назва поляків, західних сусідів України.

7) Великоморавія — держава на південний захід від України. Дійшла до великої сили в IX ст. після Христа, обіймала тоді Чехію, південну Польщу, північну Угорщину та Шлезьк, в X ст. упала під ударами угорців.

8) Методіївська Дієцезія — створена св. Методієм на терені Великоморавської Держави в 863 році. (Гляди: примітки до «Із Книги битія українського народу», стор. 134).

9) Оттон I — перший цісар «Римського цісарства Німецького Народу» (936-973), батько цісаря Оттона II.

10) Буг — ріка на заході України, притока Висли, що вливається до Балтійського моря.

Стрий — права притока ріки Дністра, впливає з Карпат.

Володимира на Закарпаття у 992 році. З того часу там закріплюється назва «Русь».

Опанування цієї території мало для Русі велике значення. Поперше — у зв'язку з тим, що чорноморськими степами заволоділи печеніги, припинився довіз солі з Чорного моря до України, а на Підкарпатті¹¹⁾ — в Дрогобичі та інших місцях були солекопальні. Подруге — на цій території перехрещувалися торговельні шляхи: з Червеня лежав шлях уздовж Сяну¹²⁾ до Карпат і на Угорщину; інші шляхи вели з Києва на захід, на Австрію, Німеччину, Чехію, Панонію¹³⁾, долину Дунаю¹⁴⁾.

Року 983-го Володимир ходив на ятвягів¹⁵⁾, що жили між Німаном¹⁶⁾ та Бугом. Над Бугом заснував він місто, яке назвав своїм ім'ям — Володимир (Волинський). У 993 році ходив до Польщі і навіть у середині XIII ст. літописець згадував, що так далеко не сягав ніхто з князів. Межі його держави поширились до Угорщини, Чехії, Німеччини, Польщі.

Не такою вдалою була спроба поширити володіння на схід: року 985 літопис занотовує похід Володимира на волзьких болгар¹⁷⁾; накласти данину на них не пощастило і Володимир міг тільки укласти з ними мирний договір.

11) Підкарпаття — горбовина на північ від гір Карпат, в Галичині. Багата на сіль, нафту та інші земні багатства.

12) Сян — ріка на заході України, випливає з Карпат, притока Висли.

13) Австрія й Німеччина — німецькомовні країни в центральній та західній Європі, заселені народом германського походження.

Чехія — слов'янська країна в центральній Європі.

Панонія — старинна римська провінція в центральній Європі, сьгодні частина Угорщини.

14) Дунай — найбільша ріка центральної Європи, випливає в Німеччині з гір Шварцвальду, перепливає ряд країн, вливається до Чорного моря між Румунією й Україною.

15) ятвяги — литовське плем'я, що жило на північний захід від України.

16) Німан — ріка, пливе на північний захід від України, випливає із Білорусії, вливається у Балтійське море.

17) волзькі болгари — монгольське плем'я, прийшло з Азії та в X сторіччі, над рікою Волгою, в її горішній течії, створили сильну державу, яка була посередником у торгівлі між Азією й Європою. В VII ст. до Христа частина болгар перейшла на Балканський півострів та створила, разом із місцевими слов'янами, болгарський народ. В XII ст. болгарська держава над Волгою занепала.

Головну увагу Володимир звертав на боротьбу з печенігами¹⁸), які з південних степів робили напади навіть на Київ і далі на північ. Володимир часто виходив назустріч печенігам, але знищити їхньої сили — не міг. Над Стугною, Десною, Трубежем та Сулою¹⁹) він будує в степу низку укріплень і переводить до них кривичів, в'ятичів, чудь, словен²⁰). Укріплення сполучувались на віддалі десятків кілометрів земляними валами з дерев'яними огорожами та проїзними брамами. Вали називали в народі «зм'євими». Рештки тих валів існують і до нині.

Але ці заходи не забезпечували спокою: час від часу печеніги проривалися і нещадно руйнували міста та села.

Володимир міняє внутрішню політику. Варязька дружина²¹), яка свого часу допомогла йому досягти влади, переходить на друге місце. Місце варягів посіла українська дружина, з якою князь радився, бенкетував, з якою «думав о строе земленем и о ратях и о уставе земленем»²²). Зі старших дружинників він обирає відповідальних намісників, воєвод.

Зникають місцеві «ясні князі»: Володимир роздає землі в управління синам, яких мав 12, а центральне керівництво залишає у своїх руках. Тоді, наприкінці X ст., зникають племінні назви: поляни, сіверяни, радимичі і т. д.; їх замінюють територіяльні назви — кияни, чернігівці, смоляни і т. д.

18) печеніги — народ тюркського (монгольського) походження, від X сторіччя нападали на південно-східні степи сьогodнішньої України, робили напади на Київське Князівство, вбили князя Святослава Завойовника. В XI сторіччі перемандрували на сьогodнішню Угорщину.

19) Стугна-правобережна, Десна, Трубіж, Сула — лівобережні притоки Дніпра.

20) кривичі — слов'янське плем'я, предки сьогodнішніх білорусів;
в'ятичі — слов'янські племена над рікою Окою, предки сьогodнішніх росіян;

словени — північно-слов'янське плем'я, жили довкруги міста Новгород Великого;

чудь — монгольські племена, предки сьогodнішніх естонців, — їх землі належали до Київської Держави.

21) варязька дружина — варяги — мандрівні войовники, відомі своєю хоробрістю, походили з північної Європи, зі Скандинавії. За перших київських князів творили ядро княжої дружини та були її полководцями.

22) «думав о строе земленем и о ратях и о уставе земленем» (староцерк. — слов.) «радив, як правити країною, і про війни і про закони для країни».

Так творив Володимир колосальну державу — найбільшу своїми розмірами в цілій Європі, з централізованою владою князя, з міцними твердинями, славу своїми багатствами, зв'язану торговельними та дипломатичними стосунками з усім культурним світом того часу. Але ця могутня імперія складалась з різnorodних етнічних елементів, різних племен, мов і релігій. Володимир розумів, що треба було знайти, побіч влади, об'єднуючу основу, і такою основою вирішив зробити релігію.

Християнські впливи

Спочатку Володимир віддавав перевагу поганській релігії. Літопис оповідає, що в Києві, на горі перед княжим теремом²³⁾, поставив він статуї Перуна, Хорса, Стрибога, Дажбога, Симаргла й Мокоша. Треба гадати, що Володимир, прагнучи об'єднати всі підвладні племена, поставив у пантеоні кумири²⁴⁾ різних племен: Перун — бог війни, бог дружини, Дажбог і Стрибог — боги слов'ян, Мокоша — фінський.

Володимир вимагав офіційного визнання тих богів, яким приносили навіть людські жертви. Але він був надто мудрий правитель, щоб не зрозуміти, що поганська релігія не могла об'єднати його держави, ані відіграти тієї великої ролі, яку відіграла християнізація в усіх державах Європи.

Християнство в Україні-Русі мало глибоке коріння. З далеких часів приходило воно різними шляхами: з грецьких колоній, з Балканського півострова, з Хозарського каганату²⁵⁾, з Велокоморавської держави. Протягом ІХ ст. заіснували факти, які доводять існування християнської Церкви та християнської громади в Києві. Не можна випускати з ока й діяльності Кирила та Методія²⁶⁾, й їхніх учнів.

23) терем — княжа палата.

24) кумир — статуя поганського божка.

25) хозарський каганат — (держави). Хозари — народ фінсько-тюркського походження, від VII до X сторіччя після Христа створили над довшньою Волгою, недалеко її устя до Каспійського моря, сильну державу зі столицею Ітиль. Був час, що й землі довкруги Києва мусіли їм платити данину. Хозарську державу розбив остаточно князь Святослав Завойовник.

26) святі Кирило й Методій — гляди примітки до «Із Книги битія українського народу», стор. 134.

Можна припускати, що чимало християн було і в оточенні Володимира, починаючи з його дитинства.

Без сумніву, ще більше впливали на Володимира політичні причини. З другої половини IX ст. проповідь християнства наближалася до кордонів Володимирової держави. Для Володимира було ясно, що, тільки прийнявши християнство, його держава зможе ввійти як рівноправна в коло європейських держав.

Так психологічно й об'єктивно, з причини політичних умов, Володимир міг прийти до переконання щодо конечности охрещення.

Охрещення

З літописів не відомо, де й за яких умов Володимир прийняв християнство. «Повість временних літ»²⁷⁾ оповідає, що охрестився він у Корсуні, але додає, що це непевне, бо різні люди говорять про це різно, згадуючи Київ і Василів²⁸⁾. Можливо, що зробив він це десь тихо й потаємно.

Які причини могли спонукати Володимира затаїти таку велику подію? Можна припускати, що, вже вирішивши охрестити народ, він чекав на слушну для цього нагоду, непевний, чи не зустрінеться з гострою опозицією.

Коли саме охрестився Володимир? На це дає відповідь чернець Яків²⁹⁾, пишучи, що після тієї події Володимир прожив 28 років. Дата смерті його незаперечна — 1015 рік, отже охрещення припадає на 987 рік. Нестор у «Житті Бориса й Гліба»³⁰⁾, подає також 987 рік.

Обставини склалися для Володимира сприятливо. Року 987 візантійський³¹⁾, полководець Варда Фока повстав проти імператорів і проголосив себе цісарем.

27) «Повість временних літ» гляди примітки до «Із Повісті временних літ», стор. 123.

28) Василів — місто на правому березі Дніпра, на південь від Києва.

29) чернець Яків — чернець Печерської Лаври, мабуть і її ігумен, наслідник св. Теодосія. Написав життєпис князя Володимира та святих Бориса й Гліба.

30) Нестор у «Житті Бориса й Гліба» — літописець Нестор, чернець Печерської Лаври, якому приписують авторство «Повісті временних літ», написав теж життєписи свв. Бориса й Гліба, молодших синів князя Володимира Великого, яких убив їх брат Святополк Окаянний. Цих святих уважають опікунами молоді.

31) візантійський — Візантія — гляди: Олександра Копач: «На Княжій Горі», стор. 164, примітки.

Василь II та Константин звернулися до Володимира за допомогою. У передумовах цієї допомоги він поставив шлюб зі сестрою цісарів, Ганною, а вони, як передумову шлюб — охрещення його.

Володимир вислав цісарям на допомогу 6000 війська, яке двічі розбило Варда Фоку, а в 989 році самого В. Фоку взято в полон і страчено.

Проте, позбавившись небезпеки, візантійські царі не виконали обіцянки. Тож Володимир, після тривалої облоги, здобув найкращу з візантійських колоній у Криму — Корсунь (Херсонес)³²). Втрата Корсуня — з одного боку, і погроза Володимира, що він піде на Візантію — з другого, примусила цісарів, всупереч забороні їх діда, Константина Порфірородного³³), виконати умову й вислати сестру до Корсуня, де її й обвінчано з Володимиром. Після того він повернув те місто Візантії, як віно за дружину.

Володимир вернувся до Києва з багатими дарами, іконами, мощами³⁴) святих, трофеями — в тому числі й зі славетною корсунською квадригою³⁵). Вернувся як переможець у двох війнах і як зять візантійських цісарів. Це був апогей його слави. Тріумфатор, єдиновладний володар величезної держави, в авреолі непереможного «воїтеля», під моральним прапором цісарів «Другого Риму»³⁶), він міг наважитися привести народ до Христа.

Звичайно, справа не виглядала так ідилічно, як описує її «Повість временних літ». В усякому разі прийняття християнства в Києві пройшло легше, ніж на периферіях держави, де ще довгий час поклонялися поганським богам.

32) Корсунь — давній Херсонес, старинна грецька колонія на Криму.

33)цісар Константин Порфірородний — (905-959) візантійський імператор, написав твір «Як управляти державою».

34) мощі святих — залишки тіл чи одягів святих, що мають освячуючу силу і їх особливо почитають у Церкві.

35) корсунська квадрига — бронзова статуя чотирьох коней, поставлена в Києві перед княжою палатою.

36) другий Рим — Візантія, колись частина Римської імперії. Цісар Константин Великий переніс у 325 році столицю із Риму до Візантії. Після упадку Риму (476 після Христа), Візантія вважала себе наслідницею Риму в його силі та праві володіти іншими народами.

Багато поганських звичаїв перейшло до християнства, утворюючи так зване «двоєвір'я». Але серед українських племен не зафіксовано в джерелах фактів спротиву новій релігії, як то було на півночі — в Новгороді³⁷⁾, Ростові³⁸⁾.

Джерела київського християнства

Охрещення Руси викликало багато дискусій з приводу того, яке духовенство хрестило народ, в яких обставинах це відбувалось, яку ієрархію³⁹⁾, встановлено. За давньою традицією, початок якій поклав ще Нестор, усе — ієрархів, священників — дала Візантія. Із Корсуня Володимир привіз священника Анастаса, разом з «попа́ми» і передав йому новозбудовану «Десятинну» церкву.

Ця візантійська традиція була панівною в російській та українській історіографії до ХХ століття. Проте така концепція викликала заперечення. Насамперед тому, що у візантійських джерелах не згадується такої важливої події, як охрещення величезної держави за Володимира, тоді як у багатьох джерелах згадується охрещення за Аскольда⁴⁰⁾. Це дивно тим більше, що збереглися відомості про одруження принцеси Ганни. Чомусь фактом охрещення Русі Візантія не могла пишатися. Подруге — тяжко уявити успіхи християнізації — а вони були незаперечні — при наявності грецького духовенства, яке б розмовляло і проповідувало чужою для людности мовою. Невже були сотні перекладачів, які виступали посередниками між духовенством і народом?

37) Новгород Великий — у землі словен, над озером Ільменем, колись великий та багатий торговельний осередок на «шляху з Варяг у Греки», тобто з Балтійського до Чорного моря. Належав до Княжої Русі, опісля став незалежним містом і довго опирався приєднанню до Московського князівства.

38) Ростов — місто в Росії, близько Ярославля. Є теж другий Ростов, при гирлі Дону до Озівського моря.

39) ієрархія — тут: вище духовенство, єпископи й митрополити.

40) Аскольд — київський князь, варяжського роду. Вславився походом на Візантію, яку врятувало від його перемоги тільки чудо Матері Божої Влахернської. Мабуть унаслідок цієї події за його панування відбулося т. зв. перше хрещення Русі, можливо, пов'язане з місіонерською діяльністю св. Кирила. Літопис розказує, що князя Аскольда вбив у 882 році князь Олег і сам запанував у Києві. Біля Києва є й досі «Аскольдова могила» з церковцею, що могло б бути доказом, що князь Аскольд був християнином.

Служба Божа в нових храмах, проповідь, навчання в школах — все це вимагало духовенства, яке б володіло зрозумілою для народу мовою.

Ці міркування сприяли тому, що в 1913 році з'явилась гіпотеза⁴¹⁾, за якою перша ієрархія на Україні-Русі та перше духовенство прибули не з Візантії, а з Болгарії, з Охриди⁴²⁾, де існував незалежний від Візантії патріархат.

Значна частина дослідників в Україні приєдналися до цієї гіпотези. Ця гіпотеза доволі обґрунтована. З Болгарією Україна-Русь мала інтенсивні стосунки різного характеру. Святослав зі своїм військом протягом чотирьох років перебував у Болгарії. У політичному відношенні Болгарія була для Русі менше небезпечною, ніж Візантія, в якій юрисдикція патріарха зумовлювала політичну залежність від держави. Поважним аргументом була близькість мов: болгарської та літературної мови Київської Русі, і священники - болгари легко могли порозуміватися з новою паствою.

Треба згадати ще одну гіпотезу: про римо-католицьке походження християнства в Україні. В цій гіпотезі значне місце приділяють сазі⁴³⁾ про Олафа Трігвісона, який нібито відіграв велику роль у наверненні Володимира на християнство. Згадана сага не є певним джерелом, у ній багато плутанини, і тому її не піддержують також і деякі католицькі дослідники.

Прийняття християнства, яким би шляхом воно не прийшло, включало Україну в лоно православної Східної Церкви й відкривало двері для величної, пишної візантійської культури, що пережила в X-XI століттях новий ренесанс. Св. Григорій Богослов⁴⁴⁾ назвав Константинополь «взаємним вузлом Сходу і Заходу». Таким вузлом з не меншим правом можна назвати й Київ.

Прийняття християнства з Візантії або з Болгарії не припинило зв'язків із Заходом, що їх започаткувала

41) гіпотеза — наукове припущення, ще не вповні доказане.

42) Болгарія — країна на Балканському півострові, на південному сході Європи. Місто Охріда, в Македонії, тепер в Югославії, належало до Болгарії, там був, окремий від візантійського, патріархат, тобто автономна Церква під головуванням патріарха.

43) сага — північно-європейська пісня-розповідь про дійсних чи легендарних героїв.

44) св. Григорій Богослов — один із отців Церкви (329-389).

Ольга⁴⁵). Никонівський літопис⁴⁶) зберіг згадки про обмін посольствами Володимира й Пап. Наприклад, 988 року під час облоги Корсуня, посла від папи Івана ХУ-го принесли в дар мощі — голову святого Климента⁴⁷). 991 року знов приходило посольство від того ж папи. Року 994 літопис нотує повернення посольства Володимира з Риму. Року 1000-го прибували послы від папи Сильвестра II. Разом з ними були послы від королів угорського та чеського. Року 1001-го ходили послы від Володимира до папи. Останній відомий акт взаємовідносин Володимира з папою — це проїзд через Київ до печенігів і назад єпископа Бруно з Кверфурту, родича цісаря Генриха II⁴⁸). Володимир його дружньо прийняв і супроводив до кордону своєї землі.

Усі ці факти свідчать про дружні стосунки Володимира з Римом. До цього треба додати, що в Україні дуже шанували пам'ять св. Климента, папи Римського.

Можна сказати, що за Володимира в Україні творилася фактично автокефальна Церква, незалежна від Візантійського й Охридського патріархів, яка мала дипломатичні відносини з різними країнами. Так «християнство взяте від греків, у той же час не відмежоване від Заходу, стало кінець-кінцем не візантійським і не римським, а українським» (Б. Греков: «Киевская Русь»).

Літописи не зберегли ані вказівок про організацію Церкви за Володимира, ані імен перших ієрархів. Не вдається скласти списку перших митрополитів, та й не відомо чи вони були. Одні дослідники називали першим митрополитом — Михаїла, інші — Леона, треті — Івана.

З іменем Володимира зв'язаний Устав, що оформлює церковний суд, визначає його межі та коло осіб, що йому підлягають. Незважаючи на те, що його список датується XIII-им століттям, його вважають, бодай частково, автентичним.

45) Ольга — княгиня київська Ольга (945-964), гляди стаття: «Ольга: людина, володарка, християнка», стор. 46.

46) Никонівський літопис — Никона, ігумена (наставника) Києво-Печерської Лаври (1078-1088) вважають продовжувачем найстаршого Київського Літопису.

47) св. Климент — наслідник св. Петра, другий папа римський, гляди: стаття о. д-ра П. Біланюка: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

48) Генрих II — Святий (1002-1024), німецько-римський цісар.

Володимир, християнин і володар християнської держави, став у ряді найвидатніших володарів Європи. Своїх дітей одружив з членами родин західньо-європейських володарів. Старший син — Святополк, був одружений з дочкою польського князя Болеслава Хороброго, Ярослав — з дочкою короля Швеції Олафа-Інгігердою — Іриною, дочка — Премислава — була одружена з угорським королем Лядиславом Лисим, друга — з чеським королем Болеславом Рудим, третя — Марія-Доброніга — з Казіміром Обновителем, королем Польщі.

Шлюб Володимира з Ганною зв'язав його не лиш з візантійським, а також із німецькими цісарями: сестра Ганни — Теофано, була дружиною цісаря Оттона II і матір'ю Оттона III⁴⁹), за малолітства якого була регенткою.

Монета й герб

Володимир, перший з українських князів почав карбувати монету. До того монетними одиницями були гривні, зливки срібла певної форми. Типи монет запозичено у Візантії, і було їх два — срібний і золотий. На одній стороні монети був образ Христа, на другій — постать князя на престолі, у всіх регаліях, у княжому одязі; на деяких, замість Христа, був знак тризуба.

Значення знаку тризуба остаточно не з'ясоване. Деякі дослідники вважають тризуб за родинний знак Володимира та його нащадків.

Значення Володимира Великого

Протягом 35-річного правління, Володимир об'єднав не лише всі українські, але й слов'янські племена Східньої Європи, а також частину фінських та литовських. Збройною силою, дипломатичними стосунками, торговельними зв'язками, матримоніальними союзами — Українська Держава за Володимира стала на одне з перших місць в Європі. Величі цієї держави відповідала велич її столиці, Києва.

49) Оттон II — (973-983) та Оттон III (983-1002) римсько-німецькі цісарі.

Київ був суперником Царгороду і в 1018 році німецький вояк, з тих, що прийшли до Києва під час міжусобної війни, був вражений багатством цього міста, його 8-ма ринками, 400 церквами, міжнародним натовпом на майданах: данців, скандинавців, франків, греків, вірмен, — різномовною, різноплеменною масою населення.

Християнство внесло в життя народу вищу мораль, вищі ідеали, вищу культуру, осередками яких стали церкви. Вже для їх спорудження треба було мобілізувати багато фахівців — від архітектів до мулярів; оздоблення церков потребувало малярів, мозаїстів⁵⁰⁾, різьбарів. По закінченні будови, крім кліру, потрібно було багато грамотних людей: читців, співаків тощо. При церквах Володимир засновував школи для навчання боярських⁵¹⁾ та священичих дітей. Не тільки в Києві, церкви будовано й по інших містах — в Овручі, Василеві...

Можна сказати — жадна з історичних постатей нашої давньої історії не була так високо шанована за життя й не була такою популярною в наступних поколіннях, як Володимир. Багатий цикл історичних переказів, пісень — так званих билин — зберегли пам'ять про Володимира — «красне сонечко», про його людяність, приступність, демократизм, як сказали б тепер. Видатний ерудит, київський митрополит Іларіон⁵²⁾, через 30-35 років після смерти Володимира, в надхненному «Слові» так характеризував його та Русь: «не в худій бо і невідомій землі володів (Володимир), но в Руській, яка відома і слишима в усіх кінцях землі» і був там «єдинодержцем».

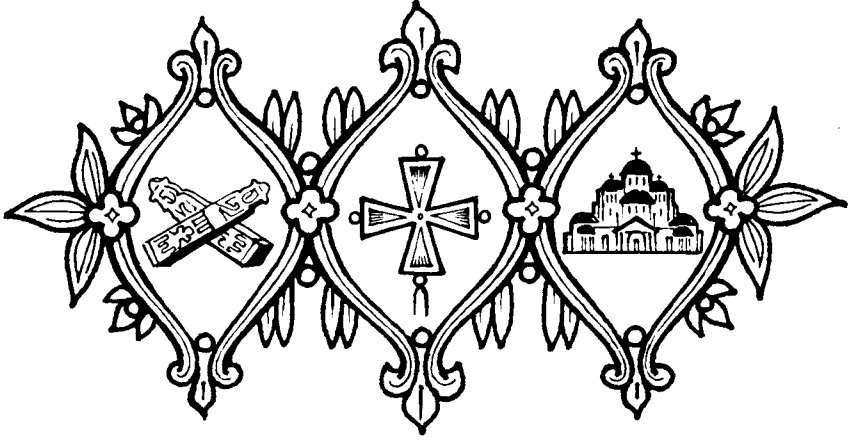
З Володимиром почалася нова доба в усіх галузях життя: політики, релігії, культури. «Часи Володимира Святого чи Великого, — писав М. Грушевський⁵³⁾, — були кульмінаційною точкою процесу будови, завершення, так би сказати, механічної еволюції процесу утворення давньої Руської Київської Держави».

50) мозаїсти — мистці, які викладали мозаїки, образи з дрібних, різнобарвних камінців.

51) бояри — знатні дорадники князя.

52) митрополит Іларіон — перший українець митрополит у Києві — гляди примітки до вірша в. Щурата: «Слово Іларіона», стор. 261.

53) Михайло Грушевський — (1866-1934) визначний український історик — гляди: примітки до статті д-р О. Ю. Копач: «Християнство і література», стор. 71.

ВАСИЛЬ ДЯДИНЮК — (1900-1945), маляр і графік, родом з Поділля. Був учнем славного маляра Олекси Новаківського. В роках 1930-1933 керував мистецькою школою при монастирі оо. Студитів у Львові.

Василь Дядинок належав до мистців, які старалися відродити мистецтво старинного українського церковного розпису. До цієї групи належали теж: Михайло Осінчук, Святослав Гординський, обидва Петри Холодні — батько й син.

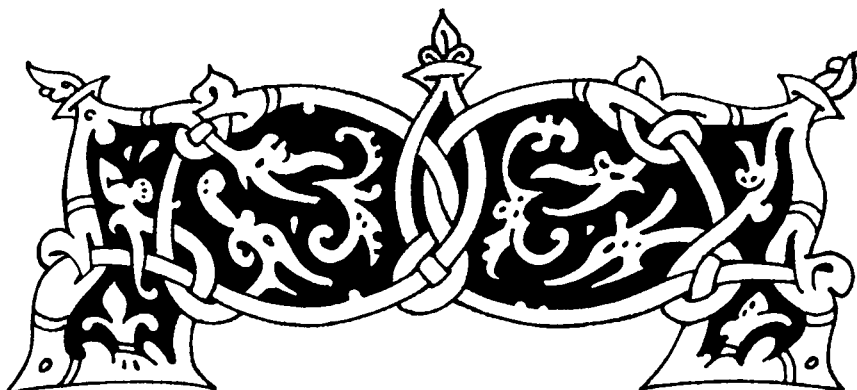
На картині бачимо князя Володимира Великого на тлі ріки Дніпра та далекого виду Києва з Десятинною церквою, яку він велів збудувати. Він опирається на щит зі знаком тризуба. Відомо, що наш герб знаходимо вперше на грошах, які велів видавати князь Володимир Великий.

Світлий круг над його головою, як звичайно малюють його у святих, це рівночасно сходяче сонце, знак нового дня, який прийшов на Україну з прийняттям християнства.

Одяг князя такий, як звичайно носили тоді князі. Це — платно, ніби сукня із дорогої, переплетеної золотом тканини — паволоки, та плащ — корзно, запнений під шиєю дорогою спряжкою. Одяг, як і корона, прикрашені перлами та дорогоцінним камінням, на знак могутности та багатства тодішньої Київської Держави.

THE
ONE
YOG
TNT
FOR

о. Іриней Назарко, ЧСВВ

«СВЯТИЙ ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ»

о. Іриней Назарко: (1905-1976), чернець Чину св. Василя Великого, родом із Тернопільщини. Церковний діяч та історик Церкви, довголітній голова «Марійського Товариства Молоді» у Львові, редактор журналу «Світло» в Торонто, ректор Української Папської Семінарії в Римі, професор Католицького Університету в Монреалі, генеральний консультант чину оо. Василян.

Між численними працями з сторії Української Церкви написав теж вичерпну монографію про князя Володимира Великого. Тут містимо останній розділ із висновками цієї праці, поміщеної в Записках Чину св. Василя в 1954 році.

РОЗДІЛ XI

КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ

Немає сумніву, що Володимир — це людина велика, одна з найбільших, що її висунуло життя на горизонті нашої історії. Є люди, які ніколи не забуваються, — не тільки тому, що залишають по собі досягнення своєї діяльності, але передовсім тому, що вони самі, як явище, мають у собі щось незрівняно більше ніж свої досягнення. До цього роду людей належить Володимир. На тлі його доби його особистість променіє на правду ясно і величаво. «Тому історія, така вередлива в оцінці заслуг і скупа в роздаванні титулів, надала йому назву „Великий“, спільну з дуже нечисленними, а при тім дуже заслуженими одиницями».

Безперечно, велику роль відігравали тут природні здібності Володимира. Широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби великої Імперії і молодой Церкви, що належно зрозумів далекосяжне значення християнства не тільки для внутрішньої політики Русі та її культурного розвитку, але й для міжнародного її становища і рівноправності в колі європейських країн, — все це вказує на геніяльність Володимира. Тому зовсім слушно каже М. Чубатий¹): «З його (Володимирового) життя і діл бачимо, що це був геніяльний ум, який виразно бачив усе, що добре, й уводив це в життя».

Не менше великою була також воля Володимира, загартована в численних боях і небезпеках. Уже митрополит Іларіон²) ствердив, що Володимирове «правовір'я було споєне з властю». Володимир залишив у літописах пам'ять про себе, як людину імпульсивну і енергійну, що вмiла зосередити всі зусилля для однієї мети.

Володимир був у першу чергу типом активної, діяльної людини. В його діяльності дивуємось передовсім величності його духової експансії і всебічності його зацікавлень.

Таким був той природний підклад психіки Володимира, на якому пізніше так гарно розвинулись його великі надприродні прикмети. Як віра Христова перетворила його геніяльний ум і на яку височінь піднесла його ласка Божа, вказує його пізніша діяльність після охрещення.

1) Микола Чубатий — дослідник історії України та права, зокрема Української Церкви та її Унії з Римом. Народився 1889 у Тернополі, в Західній Україні, помер 1975 у ЗСА. Професор Українського Тайного Університету у Львові, Богословської Академії, Українського Вільного Університету в Мюнхені, в Німеччині, та Українського Католицького Університету в Римі. Голова й творець Американського відділу Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, один із творців руху мирян за Патріархальний устрій Української Католицької Церкви.

2) митрополит Іларіон — перший київський митрополит — українець, назначений митрополитом 1051, за панування князя Ярослава Мудрого. Написав велику богословську працю «Слово про закон і благодать» (порівняння Старого Завіту з Новим), яка закінчується похвалою князеві Володимирові. (Гляди: В. Щурат: «Слово Іларіона», стор. 261.

Літописи стверджують, що хрещення цілком змінило дику вдачу Володимира. Цей колишній суворий поганин у дуже короткому часі став ідеальним християнином: щедрим, лагідним і побожним. Колись він любив тільки дружину, а тепер його любов звернулася до хворих, убогих і нещасних. Володимир після охрещення став батьком усіх бідних, нещасливих і голодних. Слава про його щедрість і милосердні діла переходила поза межі держави. Митрополит Іларіон так вихваляє Володимира: «Ты былъ одеждою нагимъ, ты былъ питателемъ алчущихъ, былъ прохладою для жаждущихъ, ты былъ помощникомъ вдовицамъ, ты былъ успокоителемъ странниковъ, ты былъ покровомъ не имеющимъ крова, ты былъ заступникомъ обидимыхъ, обогатителемъ убогихъ»³⁾). Ці слова могли б бути тільки панегіричною реторикою, якби їх не потверджували також літописці.

Лагідність Володимира після охрещення не раз переходила межі державної конечности; напр., Володимир зніс кару смерти на розбійників; злочини карано тільки грошевою «виною». Але незабаром прийшли наслідки розбіжності між життям і законом: розбої і розбійники намножилися так, що навіть єпископи нахилили князя привернути кару смерти. А Володимир відповів на це словами: «Боюся грѣха».

Побожність Володимира проявлялася у той спосіб, що він, як каже літописець, будував Божі храми «на кожному кроці».

Вище ми згадували про будову церков: Десятинної, св. Василія у Києві на горбі, Преображення у Василеві, а напевно їх було більше. Митрополит Іларіон каже, що Володимир «возгорѣлся духомъ и возжелалъ сердцемъ быти христїаниномъ»⁴⁾. А Яків Мних⁵⁾ думає, що святости Володимира не треба доказувати чудами, бо її «оть дель познати, а не отъ чудесь»⁶⁾. Тому Іларіон так величає

3) «Ты був прикриттям для нагих, ти був кормителем голодних, був прохолодою для спрагнених, помічником вдовицям, піддержкою скитальцям, пристановищем бездомним, заступником покривдженим, збагатителем убогим».

4) «Запалав духом і забажав серцем стати християнином».

5) Яків Мних — (Чернець), можливо, теж ігумен (наставник) Києво-Печерської Лаври, написав життєписи святого Володимира та святих Бориса й Гліба, його синів.

6) «Пізнати її (святість князя Володимира) в ділах, не в чудях».

Володимира: «Радуйся, учителю нашъ и наставниче благовірія. Ты былъ облеченъ правдою, препоясанъ кріпостью, вінчанъ смысломъ и украшенъ милостыней, какъ гривной и утварю златой»⁷⁾).

Тому треба признати рацію нашим предкам, що скоро почали поширювати культ Володимира. Літопис каже: «Сего бо в память держать русьстии людье»⁸⁾). Також скоро почалися заходи до канонізації⁹⁾ Володимира. Однак Володимир мав завзятих противників і після смерті. В цій справі Томашівський¹⁰⁾ каже так: «По всьому судячи, ці противники гуртувалися біля візантійських¹¹⁾ митрополитів київської Церкви. Свою опозицію проти почитання князя-хрестителя мотивували вони, мабуть, живою ще пам'яттю про його багаті бенкети; в дійсності ж причини тієї неприхильности візантійських сфер мусіли бути інші, а саме: церковно-політичні зв'язки Володимира з Болгарією¹²⁾ та Римом¹³⁾). Тому зрозуміло, що Візантія ніколи не признала святости ні Володимира, ні Ольги¹⁴⁾), а

7) «Радуйся, вчителю наш, що напутив нас на правдиву віру. Ти вдягнений був у правду, підперезаний силою, увінчаний розумом і прикрашений милостинею, немов золотими монетами й оздобами».

8) «Бо його вдержує в пам'яті руський народ».

9) канонізація — проголошення святым. Вона вимагає довгого й докладного т. зв. канонізаційного процесу.

10) Томашівський Степан — український історик (1875-1930), член Бойової Управи Українських Січових Стрільців на початку першої світової війни, дипломат Західньо-Української Народньої Республіки (проголошеної 1 листопада 1918). Учень проф. Михайла Грушевського, дав дуже багато праць із доби Козаччини, досліджував теж історію Закарпаття.

11) Візантія — інакше Константинополь, по-слов'янському — Царгород, столиця Східньої Римської імперії, столицею її зробив цар Константин Великий, 325 року після Христа. Тут мова про впливи Візантійської Церкви, яка в 1054 році, за патріярха Керуларія, стала незалежною від Римської Церкви та перестала визнавати Папу римського своїм головою.

12) Болгарія — слов'янська країна на півночі Балканського півострова. У часи князя Володимира Великого, Болгарія мала свій патріярхат, тобто незалежну Церкву під проводом патріярха, з осередком в місті Охріді.

13) Рим — колись столиця Римської імперії, сьогодні столиця Італії. Тут ідеться про Рим, як осідок Папи Римського, голови Католицької Церкви.

14) Ольга — княгиня київська, (945-964) дружина князя Ігоря, мати князя Святослава Завойовника (964-972), перша із українських князів прийняла християнство. (Гляди: «Ольга: людина, володарка, християнка», стор. 46.

святість таких чистих християн, як Борис і Гліб, терпіла тільки з бідю. Що більше, в пізніших легендах про Володимира, складаних при участі греків і з очевидною тенденцією показати, що єдиним джерелом християнства на Русі була Візантія, — не пожалувано Володимирові чорних, навіть просто ганебних красок. Без уваги на це, культ Володимира таки поширювався на Русі. Вже перший біограф Володимира — Яків Мних, як ми згадували вище, переконував своїх сучасників про святість Володимира, називаючи його наслідувачем чеснот патріархів і пророків: Авраама¹⁵⁾, Якова¹⁶⁾, Мойсея¹⁸⁾ і Давида¹⁸⁾, а митрополит Іларіон вихвалював надприродні чесноти Володимира. Коло 1240 року складено Володимирові окрему церковну службу. Іпатський літопис¹⁹⁾ згадує про Володимира як про святого перший раз під роком 1254. Лаврентіївський літопис²⁰⁾ згадує зовсім позитивно про Володимира як святого під роком 1263, але його культ напевно вже поширювався перед тим. Отже час канонізації Володимира, як твердить Баумгартен, можна усталити на час між 1250 і 1263 рр. Багато церков на Русі посвячувано у честь св. Володимира, а, мабуть, найстаршою церквою в честь св. Володимира, згаданою в літописах, є церква св.

15) Авраам — старозавітній патріарх (прибл. XX сторіччя до Христа), що з ним заключив Бог перший союз, обіцяючи йому багате та значне потомство.

16) Яків — внук Авраама, син Ізаака, батько Йосифа, який увів ізраїльський народ до Єгипту.

17) Мойсей — ізраїльський пророк і провідник, вивів біля 1200 року до Христа свій народ із неволі в Єгипті; йому приписують авторство перших книг Старого Завіту Святого Письма, т. зв. «П'ятикнижжя».

18) Давид — ізраїльський цар в X сторіччі до Христа. Автор псалмів, побожних пісень, що їх вживаємо теж у християнських богослужбах.

19) Іпатський літопис — один із найстарших списків українських літописів, який знайдено в Україні в Іпатському монастирі на Волині. Списаний на початку XV-го сторіччя.

20) Лаврентіївський літопис — найдавніший список старих українських літописів, постав на півночі, в Московщині, мабуть при кінці XIV ст., знайдений у Суздалі. Через татарське лихоліття багато літературних пам'яток княжої доби пропало в Україні, але збереглося на сьгоднішній російській території, між ними і славний поетичний твір «Слово про похід Ігоря» (1185).

Володимира в Новгороді²¹⁾, що її збудував архієпископ Давид. Католицька Церква завжди признавала культ св. Володимира, навіть після декрету папи Урбана VIII²²⁾ з 1634 року.

Таким був св. Володимир сам у собі.

Ще кілька слів про те, чим св. Володимир був і є для нас?

Володимир був найперше могутнім володарем і монархом²³⁾ Руської імперії. Часи Володимира — це епоха найбільшої експансії²⁴⁾ Київської Держави. Могутній князь провів низку успішних походів на Захід, на Балкани²⁵⁾ і на Чорне море, з успіхом розбивши всі сили, що ставали на його шляху. Ці воєнні походи тісно в'язалися з господарськими цілями, мали на меті усунути торгових конкурентів і здобути для Києва комунікаційні мережі сусідніх земель. Це епоха великих здобутків і тріумфів. У результаті цього Володимир не тільки об'єднав під своєю владою всі землі свого батька Святослава²⁶⁾, але і значно їх поширив. Держава Володимира простягалася від Фінської затоки²⁷⁾ до Озівського моря²⁸⁾, від гирла Ками²⁹⁾ до Карпат. Такої великої держави не було в Європі тих

21) Новгород-Великий — торговельний осередок на північ від українських земель, на землі, заселеній слов'янським племенем словенів. Був вільним містом і належав до союзу європейських торговельних міст, т. зв. «Ганзи», довго опирався приєднанню до Московського князівства.

22) Папа Урбан — (1623-1644) особливо прихильно відносився до Берестейської унії (1596), якою українські владики з'єдналися із римським Престолом св. Петра. Відомий його вислів: «Через вас, мої рутени (латинська назва тодішніх українців), сподіваюся навернути Схід».

23) монарх — (грецьке) єдиновладець, король, цар, цісар, князь.

24) експансія — (латинське) поширення.

25) Балкани — Балканський півострів на півдні Європи, входить у Середземне море. Сьогодні займають його країни: Греція, Болгарія, Югославія, Албанія.

26) Святослав — київський князь Святослав Завойовник, син Ігоря й Ольги, батько князя Володимира Великого. Панував 964-972, вславився великими походами.

27) Фінська затока — затока на Балтійському морі, між Фінляндією й Естонією, на сході сягає території Росії.

28) Озівське море — невелике мілке море на південному сході України, з'єднане Керченською протокою із Чорним морем.

29) Кама — лівобережна притока ріки Волги, яка вливається до Каспійського моря.

часів. Тому цілком слушно говоримо вже не про державу, але про імперію, територіяльну експансію якої завершив Володимир. Правити з Києва цією величезною імперією було важко і вимагало великого хисту, залізної волі та організаційних здібностей. Володимир правив своєю імперією понад тридцять років уміло й успішно. Саме це правління довело, що Володимир був геніальним монархом і володарем Руської Держави.

Забезпечивши державу ззовні, Володимир подбав про добробут, розвиток освіти, письменства й культури всередині своєї держави. Володимир став батьком нашої культури. Хоч приймав візантійську культуру, але не приймав її наосліп і старався зберегти духовну і культурну самостійність.

Все те, про що ми досі писали, — це тільки другорядна діяльність св. Володимира. Все сяйво його генія і конденсація його динамічного впливу зосередилися передовсім на великому ділі хрещення Руси. Тогочасні письменники залюбки порівнюють Володимира до Константина Великого³⁰). «Съ есть новый Константинъ великаго Рима, иже крѣстився и люди своя крѣсти»³¹), — пише літописець. Всі історики стверджують, що хрещення Руси мало епохальне значення як в історії Руси, так і всієї Східньої Європи, бо «воно сприяло об'єднанню держави і піднесенню авторитету князя: Церква вчила про божественне походження княжої влади. Між князем і Церквою встановився тісний союз: князь став патроном Церкви, дбав про її потреби, будував та прикрашував церкви... Християнство відбилося на всьому побуті: воно внесло пом'якшення у ставленні до рабів, у родинні відносини, припинило полігамію³³) і піднесло значення жінки в родині. Через охрещення Київська Держава ввійшла як рівноправна в коло європейських країн.» Тому один з найбільш почесних титулів, що їх історія надала св. Володимирові, звучить: Хреститель Руси.

30) Константин Великий — римський цісар. У 313 році проголосив, «Міланським едиктом», свободу для християнської віри, і сам охрестився.

31) «Це новий Константин великого Риму, що охрестився сам і охрестив свій народ».

32) раб — невільник, людина, яка була власністю пана.

33) полігамія — (грецьке) багатоженство.

З цим в'яжеться титул організатора Церкви на Русі, бо Володимир був дійсно фактичним і правовим організатором нашої Церкви. Спровадження перших священиків, утворення перших епархій, священича школа, інституція десятини³⁴), «Устав Володимира» і будова численних Божих храмів, — все це повнотою підтверджує слушність цього титулу.

Інші історики називають Володимира ще дипломатичним генієм, що вмів вдержувати зв'язки з Візантією і з Римом, а, одружуючи своїх дітей, нав'язував родинні зв'язки з могутніми володарями Європи.

Підсумовуючи все досі написане, можемо повторити за одним чужим істориком: «Володимир дав своєму народові те, що він мав найкраще, тобто: святу віру». З Києва світло цієї віри продісталося до всіх східних слов'ян. Це світло провадило їх крізь усі їхні скитальські мандрівки аж до Сибіру³⁵) й Америки. Через мандрівки слов'ян ця віра дісталася до народів середньої Азії, до Японії і на острови Тихого Океану. Ця віра опанувала ті терени немов на доручення Володимира. Тому з усією правдою можна називати Володимира також: «рівноапостольним».

Такою незрівнянною постаттю, таким велетом духу стає перед нами св. Володимир Великий. Тож не диво, що він — творець нових перспектив, нової епохи, «золотої доби» в нашій історії.

Для нас сьогодні св. Володимир Великий — це символ і програма. Ця програма зобов'язує нас до мужньої боротьби за Володимирову віру на теренах його колишньої держави.

Для будівничих української державности Володимир — теж програма. Вона зобов'язує їх будувати державу на тих основах, що їх поклав Великий Володимир — тобто на основах християнства. Тільки християнська Україна буде сильна і довговічна.

34) десятина — десята частина із прибутків, яка належалася Церкві.

35) Сибір — північна частина Азії, колись належала до царської Росії, тепер є частиною Російської Федеральної Соціалістичної Республіки. Як колись, так і тепер, Сибір — країна карних заслань для тих, хто не погоджується з урядом.

За проф. Н. Василенко-Полонською

ОЛЬГА: ЛЮДИНА - ВОЛОДАРКА - ХРИСТИЯНКА

Відзначаючи тисячоліття світлої події введення християнства в Україні, не можемо поминути однієї постаті, яка відіграла важливу роль у цьому великому ділі. Це свята княгиня Ольга, баба рівноапостольного князя Володимира Святого.

Як і інші постаті на світанку нашого історичного державного життя, відома вона нам тільки частинно з перевірених вісток літописів. Багато подробиць з її життя та діяльності знаємо тільки з легенд, сплетених із вісток, передаваних в народі з уст до уст, з великою домішкою буйної народньої уяви. Однак для пізнання історичної постаті такі перекази-легенди не без значення. Вони показують, як бачив цю постать народ, які були в нього почування супроти неї. Між іншими до таких переказів підходять із повною пошаною та довір'ям літописи, як ось «Повість давніх літ»¹⁾.

Походження княгині Ольги — загадкове. Хто ж була вона? Ім'я — Ольга, варязьке Гельґа, вказувало б, що вона була членом варязької верхівки, родини князів чи дружинників. Але є й вістки, що була вона з походження болгарка, то знов дочка одного з княжих бояр, чи, може, менших князів поодиноких руських земель, які ще володіли тоді, поряд із київським великим князем. Княгиня Ольга мала на власність місто Псков²⁾, отже можна б припускати, що була це її вужча батьківщина. Та найбільше сприйнятливим для народньої уяви було твердження, що вона була замолоду помічницею свого батька, перевізника на Дніпрі. Народ, якого смакові такий притаманний казковий образ Попелюшки, любить виводити своїх визначних людей із своїх власних глибин. І тому саме заставив він Ольгу

1) «Повість давніх літ» — перші українські історичні записки, літопис. Охоплює історію від найдавніших часів до 1110 року в Україні. Див.: В. Барагура: «Откуда пошла есть земля Руська», стор. 191.

2) Псков — місто на півночі, недалеко Білого моря, в теперішній Росії, недалеко кордону з Естонією. У давнину його околиці заселяли племена ільменських словенів; ці території належали до Київської Русі.

зустрінути князя Ігоря³⁾ в казкових обставинах бурі на Дніпрі та стати його дружиною не задля знатності роду чи династичних міркувань, а за її відвагу, рішучість, ну й красу, яку хвалить навіть літописець.

Подана в літописі дата одруження Ольги з князем Ігорем, рік 903, теж викликає сумніви. Історично доказаний час панування Ольги — 945-964 роки, — іменем неповнолітнього Святослава⁴⁾, припав би тоді на дуже пізній її вік, а то й глибоку старість, до якої доживало в ті часи так мало людей.

Та знов же не в роках справа. Справа в людині. Ми знаємо безспірно, що після трагічної смерти свого чоловіка, Ігоря, Ольга обняла певною та рішучою рукою владу над величезною країною. Політика збройної експансії князів Олега⁵⁾ й Ігоря залишила Ользі у спадку розлогі володіння, які, одначе, були тільки дуже слабо охоплені адміністраційно. Найкращий доказ цього, що з-під влади Києва старалися виломитися навіть такі його близькі сусіди, як поліські деревляни⁶⁾. І ось тут стаємо в обличчі дива, що сягає понад усі легенди: майже за двадцять років панування Ольги літописи не згадують ні одної війни, ні одного бунту супроти її влади. Було дуже можливе, що після завоювань Олега й Ігоря, греки⁷⁾ могли мати

3) Ігор — Київський князь (913-945), воював із візантійськими греками, походом у 944 році змусив їх до торговельного договору. Згинув із рук племені деревлян, від яких збирав данину (податки).

4) Святослав — київський князь (945-972), син Ігоря й Ольги, батько Володимира Великого. За його відвагу й войовничість дано йому ім'я «Завойовник».

5) Олег — київський князь (882-912) варязького походження. У 911 році провів дуже успішний похід на Візантію. Народні легенди вважають його «віщим», наділеним надприродними силами.

6) поліські деревляни — слов'янське плем'я, пізніше частина українського народу, що замешкували сьгоднішнє Полісся, країну на північний захід від Києва над рікою Прип'ять, покриту багнами й лісами.

7) греки — Греція, країна на півдні Балканського півострова на Середземному морі. Розвинула найстаршу в Європі культуру й мистецтво вже в VIII ст. до Христа. У княжі часи вживано назву «греки» для Візантійської імперії, яка займала землі первісної Греції, як теж Балканів, західню Азію та північну Африку і була східньою частиною колишньої Римської імперії. У Візантії панувала грецька мова й культура.

претенсії до Русі, як теж надкаспійські народи⁸⁾, печеніги⁹⁾, хозари¹⁰⁾. Не так давно приєдналися були до Київської Держави і різні пізніші українські племена, а деякі, як от уличі й тиверці¹¹⁾, робили це виразно тільки в обличчі сили. Та чомусь ніхто з них не пробував опертися владі слабкої жінки. Правда, ця слабка жінка зуміла розправитися дуже жорстоко з непокірними деревлянами. Але ж ці всі спалювання, чи закопування живцем послів, криваві тризни, чи підступний підпал Коростеня¹²⁾ при допомозі голубів — були визнані, обрядові засоби помсти у ті часи, і ледве чи так дуже могли були застрашити воїнів, теж загартованих у боротьбі.

Навіть і право Ольги на правління у час неповнолітності її сина теж не було безспірне. Літопис згадує наявність племінників Ігоря, «нетів», які були дорослі ще за походу на Візантію¹³⁾ і могли були перебрати владу. А одначе?... Не посміли цього зробити з уваги на великий авторитет Ольги, яка навіть на переговори Ігоря з Візантією посилала теж свого окремого посла? Чи просто вважали, що вона найкраще справиться із цим завданням? Якщо так, то рішення їх було правильне.

Оскільки Ольга виявила прикмети мужности, аж до жорстокости, сповняючи предківський закон помсти за смерть чоловіка, остільки у дальшому своєму пануванні була вона жінкою у великому розумінні цього слова: за

8) надкаспійські народи — народи, що заселяли побережжя Каспійського моря, на границі Європи й Азії. Арабський письменник Масуді згадує про похід русичів у ці країни в 913 році.

9) печеніги — монгольське, тюркське плем'я, що прийшло в Україну, прорвавшись через Хозарський каганат (державу) над Волгою, вперше в 915 році. Нападали часто на Україну. В XI сторіччі дійшли до Угорщини. Були мусулманської віри.

10) хозари — монгольське плем'я фінсько-тюркського походження, жидівської віри. В VII ст. після Христа створили сильну торговельну державу над долішньою Волгою, зі столицею Ітилем. З ними воював князь Ігор, після того, як зламали вони воєнний договір із ним. Розбив їх остаточно князь Святослав.

11) уличі й тиверці — слов'янські племена, предки українців, що жили на півдні України, над долішнім Богом та Дніпром.

12) Коростень — давня назва: Іскоростень, сьгодні місто на східному Поліссі. У княжі часи столиця деревлянських князів.

13) Візантія — інакше Константинополь, по-слов'янському: Царгород, місто над протокою між Чорним і Середземним морями. У княжі часи столиця могутньої Східно-Римської імперії.

прастарим трипільським зразком¹⁴⁾, господарна опікунка, мати країни, дбайлива родоначальниця. Вона впорядкувала податкову систему в країні, накладаючи «устава й уроки». І дивно, що коли саме причиною смерти князя Ігоря були непорозуміння із-за данини, ніхто не чув про спротив податковим наказам Ольги. Вона відділила данину до державного скарбу від тієї, що йшла до приватної княжої скарбниці. Цим диференціюванням вона далеко випередила економіку сусідніх країн. Вона встановила ловецькі терени — «перевесища й ловища» та «значки» на вуликах-бортях¹⁵⁾, що дохід із них мав іти державі. Щоб зрозуміти вагу цих її розпоряджень, треба усвідомити собі, що хутра звірів та бджолиний мед і віск були головними експортними товарами Київської Русі, які йшли у Грецію, Болгарію¹⁶⁾, Німеччину¹⁷⁾, і таким чином становили підставу державної господарки.

Видно, що княгиня Ольга, теж тонкою психологією жінки, збагнула силу особистих зустрічей та зв'язків із підданими. Бо об'їздила вона свою землю літом і зимою, незважаючи на труднощі подорожей у ті часи. Сани, якими подорожувала, переховувані, як цінна реліквія у Пскові, зраджують хоч частинно таємницю її успіхів.

Треба припускати, що, крім практичного розуму, княгиня Ольга мусіла мати теж немалий особистий чар. Він

14) трипільський — трипільська культура, молодшого кам'яного віку, процвітала в північній Україні прибл. 3500 до 2000 років до Христа, згодом поширилася на всю сьогоднішню українську територію. Її залишки відкрив уперше при кінці XIX ст. археолог Вікентій Хвойко, біля міста Трипілля на Київщині. Трипільців вважають найстаршими, безпосередніми предками українського народу. Їх родовий устрій був матриархальний, тобто головою роду була найстарша жінка-мати.

15) вулик-борть — приміщення для бджіл. Борть — це старинна форма вулика: дупло в дереві, або ж вижолоблена колода, прив'язана до дерева.

16) Болгарія — країна на півночі Балканського півострова, в південній Європі. Назва країни походить від монгольського племені болгарів, які прийшли туди в VII сторіччі після Христа з Азії через Україну. В Болгарії вони розплилися в місцевому слов'янському населенні. У княжі часи Болгарія визволилася у важких боях від Візантії та оснувала своє царство.

17) Святе Римське Царство Німецького Народу — імперія у Західній Європі, яка проіснувала від X сторіччя (цар Отто I) у різних формах до початку XIX стріччя. У деякі часи обіймала, крім німецьких територій, теж Італію, і тому вважалася спадкоємцем Західньої Римської імперії. Її королів коронував сам папа римський.

мусів діяти і в її зовнішніх зв'язках. Володіючи країною, розташованою на шляху зі сходу на захід, княгиня Ольга вміла вдержувати зв'язки і з Візантією і з Римським Цісарством Німецького Народу, та, очевидно, вдержувати розважну рівновагу між тими зв'язками. Завдяки її дипломатичним заходам у столиці Німеччини, Аахені¹⁸⁾ вже висвятили були єпископа для Русі. А до Візантії вона їздила особисто, перемагаючи непосильні труднощі тодішніх подорожей, раз, а може й двічі (955 та 957). Візантійські літописці описують її достойний почот, в якому були й жінки, та дивуються, як не приголомшила її пишнота царського візантійського двору. А що не приголомшила, видно хоч би з того, що Ольга опісля наказала царським послам «пождати на Почайні»¹⁹⁾, так, як вона ждала в Суді — пристані Візантії. Видно, вона знала добре силу своєї країни та вимагала для неї належної пошани. Так, принаймні, розказує легенда.

Треба теж вважати легендою оповідання про охрещення княгині Ольги у Візантії. Слід вказати на те, що цісар Константин Порфіrorодний²⁰⁾ був уже одружений у час її гостини. І годі повірити, щоб знав він так мало церковне право, щоб аж новохрещена Ольга мусіла його освідомити, що хресний батько не може одружитися із хрещеницею²¹⁾. Народня уява проходить безтурботно над такими реальними подробицями і вказує на те, яку пошану й популярність мусіла мати княгиня Ольга.

Одначе те, що прийняла вона Христову віру — не належить до легенди, це історична правда. Треба думати, що охрестилася вона таки в Києві, ще перед подорожжю до Візантії. На це вказує присутність священика в її почоті, коли приїхали туди, а теж те, що посадили її на бенкеті при царському столі. Цим привілеєм користувалися тільки християни.

18) Аахен — місто в західній Німеччині, в околицях ріки Райну, у ньому коронували цісарів Римського Цісарства.

19) Почайна — притока Дніпра, біля Києва; Київська пристань для кораблів.

20) Константин Порфіrorодний — візантійський цісар (905-959). Описав у великій праці церемонії й звичаї візантійського цісарського двору.

21) хрещениця — при тайні Хрещення хресні батьки складають присягу в імені дитини. У давнину, коли хрестили дорослих, були це християни, які ручили за новохрещеного. Між ними та хрещеником чи хрещеницею заходив духовний зв'язок, який не дозволяв на подружжя.

Ми славимо княгиню Ольгу, як першу християнку на київському престолі. Чи це справді так? Є підстави здогадуватися, що охрестився був антський князь Кий, засновник Києва²²). Історики говорять теж про згодане «перше хрещення Русі» за часів князя Аскольда²³). Одна-че першою історичною володаркою України, яка прийняла християнство — була таки княгиня Ольга.

Хоч християнські впливи поширювалися на Русь майже від апостольських часів, та хоч християнство було не чуже духовості навіть передхристиянської України, та все ж не так просто було володарці поганської країни стати християнкою. Це був відважний крок. І нема сумніву, що мусіла вона його ґрунтовно продумати й розміркувати. Годі бо припускати в цьому її рішенні якісь інші, світські мотиви, крім чистого шукання правди. І можна здогадуватися, що навіть при її сильному авторитеті охрещення викликало деякий спротив. Бо вона просила візантійського патріярха²⁴) про молитви, бо, мовляв, «люди мої погани і син мій», і, очевидно, легко їй не було.

І справді, син її Святослав, у своїй буйній, войовничій вдачі, зумів опертися тому «чарові» матері, який діяв аж поза межі держави. Святослав не охрестився, а, ставши дорослим і перебравши владу, повів державу за

22) Кий, князь антів — легендарний основник Києва. Що більше досліджують історики, то більш дійсною постає стаття він стає. Див.: Б. Корчмарик: «Християнізація європейського Сходу», стор. 55.

23) Аскольд — київський князь, мабуть варязького походження, згідно легенди, прогнав хозарів, які були зайняли північну Русь. Панував до 882 року. Грецькі літописи подають вістку про його похід 866 року на Царгород.

24) патріярх — (грецьке: патер — батько) праотець, у Старому Завіті — один із перших батьків людського роду, опісля ізраїльського народу. У християн — це голова помісної Церкви. Патріярхом Заходу звать папу римського. Візантія має свій православний патріярхат. Питання окремого українського патріярхату підносилося кілька разів в історії Української Церкви, між іншими за митрополита Петра Могили (початок XVII ст.), за галицького митрополита кардинала Сильвестра Сембратовича (кінець XIX ст.) та за життя митрополита Андрея Шептицького. У наші часи поставив вимогу створення українського католицького патріярхату в рамках Вселенської Католицької Церкви — верховний архієпископ Йосиф Сліпий (1892-1985), якого і вважають першим українським патріярхом.

варязько²⁵) - поганськими традиціями своїх попередників Олега й Ігоря. Дарма, що цей шлях збройної експансії приніс йому воєнну славу, але й допровадив його й державу до поразки, до перемоги над ним греків і болгар, а врешті й до трагічної його смерті з рук печенігів.

Можливо, що доля поганина-батька, навчила дечого його сина, Володимира. Зрештою, в той час, коли Святослав був на далеких війнах, вихованням Володимира займалася власне княгиня Ольга. Хоч минуло ще чимало літ, поки Володимир переборов свою пристрасну вдачу. Немає сумніву, що його історичне рішення — прийняти християнство у східньому обряді, в дуже великій мірі сталася завдяки прикладові й вихованню княгині Ольги. Досить тільки згадати, як, згідно літописного оповідання, переконали Володимира його дорадники, що «найкраща грецька віра, і якби вона не була добра, не прийняла б її твоя бабка, Ольга, наймудріша з людей».

Княгиня Ольга прожила ще п'ять років після того, як Святослав перейняв владу в державі. Треба думати, що вона й надалі відала внутрішніми справами, для яких Святослав не мав ні часу, ні зрозуміння. Їй же довелося навіть взяти на свої плечі облогу Києва печенігами, з якої вона вийшла переможно.

Останню свою невідкличну волю виявила княгиня, домагаючись собі християнського похорону, замість поганської тризни. І Святослав, пострах ворогів та божище своїх воїнів, склонився перед матірним бажанням. Поховали княгиню Ольгу у церковці святого Іллі, а коли Володимир побудував Десятинну церкву²⁶), її тіло перенесено туди. На похороні «плакав за нею син, і всі внуки, і всі люди плачем великим.» Було це року Божого 969, на дев'ятнадцять років перед тим, як «засіяла благодать Божя на горах Київських».

25) варязький — варяги або нормани, войовничі германські племена, що прийшли в Україну через Новгород із Скандінавії, на півночі Європи (легенда про прихід князів Аскольда й Дира, опісля Олега). Був час, коли історики приписували варягам провідну роль у державній побудові Київської Русі, однак набагато більш правдива теорія, яку репрезентував теж великий український історик Михайло Грушевський, що варяги творили тільки тонку суспільну верству: князя, його оточення й дружини, яка впродовж кількох поколінь вповні злилася з місцевими людьми. А основи Київської Держави покладали самі наші предки, починаючи державою антів у IV-VII сторіччях.

26) Десятинна церква — див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

Княгиня Ольга — вийнятова людина, розумна володарка та піонерка - християнка, перетривала всі віки лихоліть у вдячній пам'яті християнських нащадків. Ми не знаємо точної дати її канонізації, однаке обидві наші Церкви — Католицька й Православна, визнають її святою, разом з її Внуком. Численні церкви її імени говорять про це найкраще.

Ім'я Ольги стало дуже частим та улюбленим у часи новітнього відродження українства. Кажали, що в Галичині на переломі століть можна було пізнати священика «народовця» (тобто свідомого українця, у відрізненні від «москвофіла»)²⁷⁾ по тому, що одна з його дочок називалася «Ольга». Це був перегук з давньою славою та правами нашого народу. Ім'я Ольги носила уродженка Київщини, Хорунжинська, дружина великого Івана Франка²⁸⁾. А письменниця Ольга Кобилянська, «царівна»²⁹⁾ нової української літератури, не лиш вказала шлях самосвідомості новітнім українкам, але своєю творчістю немало спричинилася до постання сучасної української інтелігентської провідної верстви. Ольга Левицька - Басарабова³⁰⁾ увінчала ім'я володарки — авреолею мучениці. Княгиню Ольгу вибирали радо своєю патронкою українські жіночі організації та їх відділи. Суспільно - політична організація українських жінок у Галичині, напередодні Другої світової війни носила назву «Дружина Княгині Ольги».

27) «народовці» й москвофіли — політичні напрямки українців у Галичині під владою Австрії. «Народовці» обстоювали культурну й політичну самостійність українського народу, москвофіли вважали вищою московську культуру та піддержували право московських царів, володіти Україною.

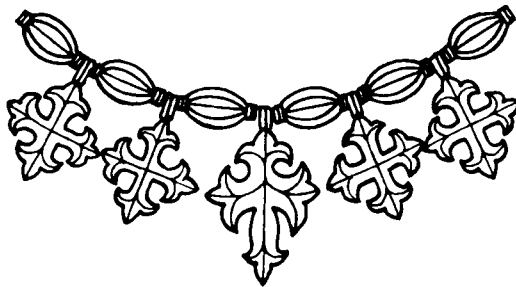
28) Іван Франко (1856-1916) — найбільший після Тараса Шевченка український поет, письменник, а рівночасно й науковець та громадський діяч. Див.: І. Франко: уривки з поем: «Іван Вишенський», стор. 253, та «Мойсей», стор. 250.

29) Ольга Кобилянська — (1863-1942) визначна українська письменниця, родом із Буковини. «Царівна» — це наголовок її найбільшої повісти, в якій вона боронить права й гідність жінки.

30) Ольга Басараб — (1890-1924) громадська діячка родом із Галичини. У час Першої світової війни допомагала українським пораненим, полоненим та вигнанцям. Замучена в польській тюрмі за те, що не хотіла зрадити таємниць Української Військової Організації.

Княгиню Ольгу славив преподобний митрополит київський Іларіон, як «світанок перед сонцем». І на все тисячоліття християнства залишилася вона для українців, зокрема ж для українського жіноцтва, ідеалом, який і досі є рушійною силою життя нашого народу: ідеалом християнства поєднаного з ревною службою Батьківщині.

Більшість фактів та думок до цієї статті взято з історичного нарису проф. Наталії Василенко-Полонської (див. Н. Полонська-Василенко: «Святий Володимир Великий», стор. 24), «Велика княгиня українська Ольга», у її книжці «Видатні жінки України», Вінніпег - Мюнхен, 1969.

За проф. д-ром Б. Ф. Корчмариком

ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СХОДУ

Богдан Ф. Корчмарик — історик, визначний дослідник процесів минулого слов'янських та неслов'янських народів європейського Сходу, зокрема в часах Київської Русі. Замолоду був командиром в Українській Повстанській Армії та в'язнем німецького концентраційного табору в Аушвіці.

Член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, Української Вільної Академії Наук та Українського Історичного Товариства. Автор ряду розвідок, тісно пов'язаних зі східноєвропейською проблематикою, українською та англійською мовами, як «Впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської Держави», «Київська Академія та організація московського шкільництва на переломі XVII та XVIII століть» та інші.

Стаття, яку тут подаємо, це скорочення праці д-ра Б. Ф. Корчмарика: «Християнізація європейського Сходу та місячністичні аспірації Москви, як Третього Риму», видання Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, Торонто — Нью-Йорк, 1973.

Загально відома літописна легенда про перебування святого апостола Андрія¹⁾ на Київських горах та його пророцтво, що майбутній Київ стане «матір'ю городів руських». Чи ми погодимося із цією легендою, чи ні, є певним, що християнство досягнуло меж сучасної України вже дуже незабаром після постановня Христової Церкви. Йшло воно через грецькі колонії на північному побережжі Чорного моря, куди передусім приносили його засланці, яких Римська імперія²⁾ бажала усунути за християнські переконання якнайдалше від державного центру. Так, наприклад, у Криму діяв під кінець I сторіччя після Христа

1) святий Андрій — апостол — учень Ісуса Христа, брат св. Петра. Гляди: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

2) Римська імперія — почала розвиватися у VIII ст. до Христа; в часи Христа опанувала всі побережжя Середземного моря, отже майже весь тодішній знаний культурний світ. Упала 476 року після Христа, під ударами германського ватажка Отоакра. Її культура та спосіб мислення залишили сліди на всій європейській, т. зв. західній культурі, включно з латинською мовою, яка була довгі віки мовою західньої Католицької Церкви та мовою вчених.

другий римський папа, Климентій І³), який там і помер 101 року. Його ж мощі привіз був князь Володимир Великий із Корсуня⁴) до Києва, і ними висвятили в 1147 році київського митрополита Кліма Смолятича⁵).

Зв'язки мешканців старинної України з Чорноморськими побережжями були дуже живі. Наші безпосередні предки, анти, в IV до VII сторіччі після Христа, створили могутній союз племен на майже всій сьгоднішній українській території. Вони торгували з Грецією⁶), як навіть, коли воювали, так і в мирні часи. Є підстави думати, що напівлегендарний основник Києва, князь Кий, ходив у «мирний похід» на Візантію, і цей похід був радше подібний на дипломатичну візиту, бо Кия і його почот приймали візантійські імператори з великою пошаною.

Особливо в VIII-му та IX-му сторіччі, коли антські (тоді вже звані істориками: слов'янські) племена росли в силу, їх князі робили походи не лиш у Крим, але і в Болгарію⁷), й саму Візантію. Вже в VIII-му сторіччі в болгарських джерелах говорилося про «якогось руського князя, що охрестився». Арабський письменник Ібн Хордатбег⁸) говорить про «руських купців, які були християнами».

3) св. Климент — другий, після св. апостола Петра, папа римський. Сьгодні його іменем названо Український Католицький Університет у Римі, що його заснував Патріярх Йосиф Сліпий (1892-1985).

4) Корсунь — старинний Херсонес, грецька колонія на півострові Крим.

5) Клим Смолятич — київський митрополит, тобто найвищий владики в країні. Його висвятили українські єпископи без згоди візантійського патріярха, який бажав бачити тільки греків митрополитами в Києві. Клим Смолятич був великим проповідником та автором богословських творів.

6) Греція — країна на півдні Європи, на півдні Балканського півострова. Від VIII ст. до Христа зазнала великого розцвіту культури й мистецтва, сильно вплинула на культуру Римської імперії. У княжі часи в Україні, Греція була частиною Східньої Римської імперії, що її столицю переніс був цісар Константин Великий із Риму до Візантії, над Босфором, протокою між Чорним і Середземним морями. Візантійська культура була побудована в великій мірі на грецькій, грецька мова була урядовою.

7) Болгарія — слов'янська країна на півночі Балканського півострова. У княжі часи визволилась у важких війнах від зверхности Візантії та мала свій окремих патріярхат (самоуправну церковну владу) у місті Охріда.

8) Ібн Хордатбег — арабський письменник, жив у IX-му сторіччі після Христа.

Із візантійських джерел відомий опис походу київського князя Аскольда⁹⁾ (помер 882), мабуть, 866 року. Напад русичів був такий нестримний, що від нього врятувало Візантію тільки чудо, створене чудотворною іконою Матері Божої Влахернської¹⁰⁾. Можливо, що власне під враженням цього чуда князь Аскольд забажав охреститися. До його часів відносять теж т. зв. перше хрещення Русі і про те, що князь Аскольд мусів бути християнином, можна здогадуватися із того, що на його могилі побудовано церкву св. Миколи. А вже в 944 році, коли князь Ігор¹¹⁾ склав договір із Візантією, більшість членів його посольства були християнами, бо на підтвердження договору «клялися церквою святого Іллі»¹²⁾.

У другій половині X-го сторіччя княгиня Ольга¹³⁾, прийнявши сама християнство, не переставала робити заходів, щоб піднести його до ступеня державної релігії.

Та хоч як широко була розповсюджена Христова віра в княжій Русі-Україні, проте стала вона державною релігією щойно за панування князя Володимира Великого. Будучи далекозорим політиком, Володимир Великий не тільки завершив процес побудови великопростірної держави, яка охоплювала більшість земель європейського Сходу, але й запровадив християнську віру. Нею він пов'язав свою могутню державу з усім тодішнім цивілізованим світом.

Після прийняття християнства, як державної релігії, починається побудова численних репрезентаційних храмів у Києві, який повинен був стати прикладом для інших осередків, залежних від нього.

Ще більш імпозантного вигляду набрав Київ за часів князя Ярослава¹⁴⁾. Цей був імператором справді величезної імперії, яка охоплювала не лиш слов'ян, але й безчисленні

9) Аскольд — князь у Києві; згідно переказу, за походженням варязький лицар, що приплив у Київ з Новгороду та прогнав хозарів. Його мав був убити князь Олег та сам засісти на київському престолі.

10) Влахерн — дільниця міста Візантії.

11) Ігор — князь київський Ігор, чоловік княгині Ольги, батько Святослава Завойовника (913-945).

12) святий Ілля — пророк із Старого Завіту.

13) Ольга — княгиня київська Ольга (945-964), дружина Ігоря, мати Святослава. Гляди: «Ольга: людина, володарка, християнка», стор. 46.

14) Ярослав — князь Ярослав Мудрий (1019-1054), син князя Володимира Великого, творець першого списку українських законів «Руська Правда».

угро-фінські племена. Ярослав вживав титул Короля, як і пізніше його сини. Ярослав продовжував розбудовувати Київ та прикрашувати величавими, золотоверхими церквами, серед яких займала окреме місце Свята Софія. При цій митрополичій катедрі Ярослав закладає першу на сході Європи велику бібліотеку. Заходами імператора Ярослава Київ стає не тільки рушієм культурно-релігійного руху Київської України-Руси, але й головною опорою християнства для цілого європейського сходу.

В 1049 році французький історик Левескв писав: «Цей край (Україна-Русь) більш об'єднаний, щасливіший, могутніший і культурніший, як сама Франція».

Літописець говорить, що «при цьому Ярославі почала множитися християнська віра і почали бути чорноризці (ченці) і монастирі». Очевидно, що цей запис відноситься тільки до Києва та близьких йому земель України, а не до північних, чи північно-східніх земель, які були в відношенні до Києва своєрідними колоніями. Так, наприклад, навіть у Новгороді, ще з кінцем XI-го століття, по стороні єпископа й християнства стояли тільки князь із дружиною, а все населення слухало поганських волхвів. По більш віддалених осередках християнізація починається щойно з появою монастирів, які засновували подвижники Києво-Печерської Лаври, почавши від другої половини XI-го сторіччя, Про значення цієї Лаври варто згадати ширше.

Чернецтво в очах тодішнього світу було єдиною найбільш правдивою формою християнського життя, і тому воно стало швидко ширитися в Україні. Не лиш у Києві, але й по інших важливіших осередках, як ось у Новгороді¹⁵⁾, Полоцьку¹⁶⁾, Переяславі¹⁷⁾, Чернігові¹⁸⁾, Володимирі

15) Новгород-Великий (є кілька міст цієї ж назви) — місто у землі слов'янського племені словен, над озером Льменем, колись вільне місто, багатий торговельний осередок на «шляху із Варяг у Греки». Довго опирався приєднанню до Московського князівства (1477).

16) Полоцьк — місто в теперішній Білорусії, над рікою Двиною. Належало до Київської Держави.

17) Переяслав — місто на лівому березі Дніпра над річкою Трубежем. Його назву виводять із цього, що на тому місці мав князь Мстислав, брат князя Ярослава Мудрого, подужати самотужки велетня-хозарина і так «перейняв» (перебрав) славу від ворогів.

18) Чернігів — старинне місто на північний схід від Києва, над річкою Десною; землю біля Чернігова заселявало плем'я сіверян.

Волинському¹⁹⁾, Галичі²⁰⁾, Турові²¹⁾). Виникає цілий ряд «ктиторських» монастирів, що їх закладали князі, бояри, багаті люди. Однак в очах загалу набагато більше цінилися монастирі, які здвигалися власним трудом та жертвенністю самих ченців.

Початки Печерської Лаври поклав перший київський митрополит - українець, Іларіон²²⁾). Ще будучи священиком при княжому дворі в Берестові²³⁾, він часто ходив на гору, молитися на самоті, і там видовбав собі печеру. Коли ж князь Ярослав покликав Іларіона на митрополита, за словами літописця, в печері оселився інший чернець, Антоній із Любеча²⁴⁾. Він побував на славній чернечій горі, Атоні²⁵⁾, у Греції і там прийняв постриг. У печері Іларіона він продовжував своє життя серед трудів, молитви та умиртвленя. Слава про його аскетичне життя розійшлася швидко і до нього стали приходити різні люди, між ними і князі, просячи молитов та благословення. Стали збиратися довкруги нього і ченці. Їм Антоній призначив ігумена Варлаама, а сам відійшов у ще дальшу печеру. Варлаам дістав від князя Із'яслава²⁶⁾ в дарунку для монастиря цілу гору та побудував там перший монастир і церкву Успіння

19) Володимир Волинський — місто на Волині, що його заклав князь Володимир Великий.

20) Галич — місто в теперішній Галичині, над рікою Дністром. Оснував його князь Ярослав Осмомисл (1153-1187) і воно стало столицею Галицько-Волинської Держави (1188-1340). (Гляди: Юрій Тис: «Крилос», стор. 198.

21) Турів — місто на Поліссі над рікою Прип'яттю, колись столиця Турово-Пинського удільного князівства, яке підлягало київському великому князеві.

22) Іларіон — перший митрополит - українець у Києві, в часи князя Ярослава Мудрого, назначений 1051. Гляди: В. Щурат: «Слово Іларіона», стор. 261.

23) Берестів — місцевість близько Києва, де був один із княжих замків. Цей замок був відданий на власність княгині Ользі (945-964).

24) Любеч — один із найдавніших городів, над середнім Дніпром, місто з'їзду українських князів (1097 року), які постановили завести лад у державі та покінчити з княжими спорами - міжусобицями.

25) Атон (Атос) — гора в Греції, на Халкідійському півострові, від VIII сторіччя після Христа пристановище «чернечої республіки» із біля двадцяти монастирями. Гляди: Іван Франко: «Іван Вишенський», ст. 253.

26) Із'яслав — київський князь, син Ярослава Мудрого (1054-1078).

Пресвятої Богородиці²⁷⁾). Коли ж князь Із'яслав покликав Варлаама на ігумена новозбудованого Манастиря святого Димитрія²⁸⁾ у самому Києві, ченці обрали собі ігуменом, за порадою Антонія, Теодосія. Він дав манастиреві суворий Студитський устав²⁹⁾, який поширився по всіх манастирях Руси. Вже в 70-их роках XI-го сторіччя Печерський Манастир нараховував більше ста монахів. Крім дотримування суворого аскетичного життя, вони перекладали грецькі твори і так поклали основи під оригінальне письменство Київської Руси. Там теж появлялися перші літописи, повісті, сказання про окремих святих, проповіді та різні збірники. Сам святий Теодосій писав проповіді та поучення, ченці Полікарп та Симеон розпочали монументальну працю «Печерський Патерик»³⁰⁾, преподобний чернець Григорій своїми гімнами започаткував постання славного «київського напіву»³¹⁾. Прославився Нестор, перший історик України. Ченці Григорій та Алепій розвинули іконопис. Крім того Печерський Манастир був відомий своєю харитативною діяльністю, зокрема виховуванням та навчанням безпритульних сиріт. Знаємо про ченця Агапита Печерського, який даром лікував людей зелами.

Як колись Христові апостоли розходилися по всьому світу голосити Божу науку, так само глибоко-ідейні подвижники Києво-Печерської Лаври, почавши від другої половини XI-го століття, розходяться по всій Україні та по всіх землях європейського Сходу.

27) Успіння Богородиці — свято в пам'ять смерти Пречистої Діви, святкуємо дня 28 серпня. Називаємо його «успінням» тому, що, згідно вчення Церкви, Пречиста Діва не померла, а була взята до неба, тобто лиш «уснула».

28) св. Димитрій — із Солуня, в Греції, вояк мученик за Христову віру за панування римського цісаря Діоклетіяна.

29) Студитський устав — статут чернечого життя, що його склав святий Теодор Студит.

30) Патерик — назва збірки життєписів святих якоїсь країни чи манастиря. Походить від грецького слова «патер» — батько. Печерський Патерик описує життя святих ченців Києво-Печерської Лаври. Постав у XIII сторіччі.

31) київський напів — гляди: Б. Кушнір: «Початки музичної культури України», стор. 97.

Вже св. Антоній, разом із ченцем Ісакієм, основують монастир у Чернігові, Нікон у Тмуторокані³²⁾, святий Стефан — Влахернський монастир над річкою Кловом³³⁾.

Зокрема велика була місіонерська діяльність печерських ченців поза територією сучасної України, на землях, заселених угро-фінськими племенами, предками сучасних росіян, та між північними слов'янами. Так Новгород щойно справді схристиянізували «постриженики Печерської Лаври», Нікита й Нифонт у XII-му сторіччі. Вони теж оснували монастирі біля Пскова³⁴⁾ та над річкою Мірожжю³⁵⁾. Преподобний Герасим побудував Троїцький монастир над Вологдою³⁶⁾. Та на цих теренах християнізація не проходила без опору, а то й вимагала мучеництва. В боротьбі з темнотою та ідолопоклонством згинув мученицькою смертю святий Леонтій у 1073 році, проповідуючи в Ростово - Суздальських³⁷⁾ землях, святий Кукша серед в'ятичів³⁸⁾, блаженний мученик Евстратій згинув, розп'ятий на хресті, Нікон був закутий у кайдани і закатований, як подає Печерський Патерик. Та боговгодне життя печерських мучеників і подвижників, і їх місіонерський запал доводили до того, що навіть «жиди хрестилися», а жорстокі «половці³⁹⁾ ставали ченцями».

Печерська Лавра стала не лиш культурно-релігійним центром, але набирала і політичного значення, і так, у часи княжих міжусобиць, князі особливо старалися про

32) Тмуторокань — князівство на східньому побережжі Чорного моря над долішньою рікою Кубанню. Від часів князя Мстислава (помер 1048), брата князя Ярослава Мудрого, була частиною Київської Держави. Часто ставала пристановищем для безземельних князів - берладників. У XII ст. половці відділили Тмуторокань від київського центру.

33) Клов — річка біля Києва.

34) Псков — місто над Чудським озером, недалеко Балтійського моря.

35) Мірож — ріка в Росії.

36) Вологда — ріка на півночі Росії.

37) Ростовсько-суздальські землі — землі довкруги міст Ростова й Суздаля в Московщині, де розпочалося творення Московського князівства. Суздаль одержав уперше, як уділ, князь Юрій Мономахович (1090-1157), батько Андрія Боголюбського, який у 1169 році знищив Київ.

38) в'ятичі — слов'янське плем'я, що жило над рікою Окою, в сьгоднішніх російських землях.

39) половці — кочові племена з Азії, прийшли в Україну за панування київського князя Із'яслава Ярославича (1054-1087). Довгі роки нападали на Україну, поки знищили їх у XIII сторіччі татари.

прихильність та визнання середовища Печерської Лаври, бо воно визначувало погляди народу.

Князі теж щедро жертвували на розбудову Печерської Лаври, зокрема князь Святослав, за життя якого списано два славні «Ізборники», 1073 та 1076 року⁴⁰). Він і започаткував будову Успенської Церкви в Лаврі, що була своєю красою «подібна до небес» та мала чудотворну ікону Богоматері, привезену з Царгороду. Князь Володимир Мономах⁴¹), зразковий християнин, зокрема опікувався Печерським Манастирем, а в Ростові поставив церкву, точно за взором лаврської.

Інші князі дарували щедро Печерському Манастиреві золоті та срібні гривні, села або цілі волості. Деякі, як ось князь луцький і чернігівський, Святослав⁴²), ставали ченцями. Він же побудував Троїцьку Церкву над воротами Лаври, а теж шпиталь. Стало звичаєм, що князі, вирушаючи в похід, ішли до Лаври по благословення, і після повороту заходили туди з подякою Богіві.

Печерська Лавра була рівночасно й богословською академією, з якої розходилися священики та «вибирали єпископів майже до всіх єпархій». В цілому з Печерської Лаври вийшло у княжі часи понад 50 єпископів, як пише Печерський Патерик.

Хоч після остаточного упадку великої Київської імперії та страшної руїни — нападу татар⁴³) 1240 року — Києво-Печерський Манастир занепадає, то його значення підноситься знов у міру поширення панування литовських князів на центральні землі Київської Русі-України. Тоді Печерський манастир починає ширити місіонерську працю

40) «Ізборники Святослава» — дві книги, збірники статей та афоризмів, рукописи, переклади з чужих мов, виготовлені для київського князя Святослава (1027-1076), сина Ярослава Мудрого.

41) Володимир Мономах (грецьке: «єдиноборець»), київський князь (1113-1125), син Всеволода Ярославича, зібрав ще раз усі землі Київського Князівства; залишив славне «Поучення дітям».

42) Святослав — тут: князь Луцька (на Волині) й Чернігова (1080-1142), син Давида Святославича. Визнаний святим.

43) татари — кочовики з Азії, прийшли вперше в Україну 1224 року й побили українських князів над річкою Калкою. Опісля повернулися і в 1240 році зруйнували Київ та зайшли аж на Шлезьк. Від XV ст. частина татар осіла на Криму й прийняла опіку турецького султана, звідтіля постійно нападали на Україну аж до ХУІІІ сторіччя.

серед литовських племен⁴⁴). Литовські великі князі почали засвоювати собі готові зразки київського державно-політичного устрою та класти їх в основу Литовсько-Руської Держави⁴⁵). Вона й стає головною опорою Православної Церкви на цілому європейському Сході.

Заходами печерських подвижників, зокрема архимандрита⁴⁶) Давида, що був особистим духовником дружини князя Ольгерда⁴⁷), постає у XV-му сторіччі славний Святотроїцький монастир у Вільніюсі⁴⁸). Місіонерська праця печерських угодників у Литовсько-Руській Державі не лиш промостила шлях до відновлення Київської Митрополії, але теж до поновного піднесення значення Києва «Матері городів українських».

Попробуймо порівняти події та дати. Християнство в Україні, тобто на сьогоднішній її території, веде свої початки вже від апостольських часів, а незаперечна дата прийняття в ній християнства, як державної релігії — 988 рік. Територія сьогоднішньої Росії була в той час до деякої міри колонією княжої Русі, і як таку її згадують літописи. В усякому разі населення цих земель творило в політичному та культурному розумінні нездиференційовану масу. Саму Москву, як місто, заклав у половині XII сторіччя князь Юрій Долгорукий, син князя Володимира Мономаха, цебто тоді, коли Київ уже пережив свою золоту добу політичного розквіту й експансії. Засновником московського князівства, як твердять самі російські історики, був князь

44) литовські племена — племена білої раси, замешкали на північний захід від України. Мають мову з прикметами великої старинності. У часи вершинного розвитку Київської Держави були ще на дуже низькому культурному рівні.

45) Литовсько-Руська Держава — створилася в XIII та XIV сторіччях, спершу на території Литви, потім (за князя Ольгерда) поширювалася на землі Київської Держави. Не маючи власних державних традицій, литовці перебирали давні київські, включно з урядовою мовою та правними основами («Литовсько-Руський Статут» дуже зближений до «Руської Правди» Ярослава Мудрого). Литовсько-Руська Держава закінчила своє окреме існування, зливаючись з Польщею в Городельській Унії 1413 року.

46) архимандрит — наставник монастиря, в деяких чинах і цілого чину ченців.

47) Ольгерд — литовський князь (1341-1377), об'єднав з Литвою Білорусь та північну Україну, прийняв християнство у східньому обряді.

48) Вільніюс — столиця Литви.

Данило (1263-1303), син Олександра Невського⁴⁹). І щойно перемога московського князя Дмитра Донського⁵⁰) над татарами на Куликовому полі біля Тули⁵¹) в 1380 році розпочала період занепаду татарської зверхности та усамостійнення Московського князівства. Коли ж, після завоювання турками Царгороду в 1453 році, московський князь Іван III (1462-1505) одружився із дочкою останнього візантійського цісаря Софією Палеолог та прийняв візантійський герб — двоголового орла, почала вкорінюватися ідея Москви, як політичного й релігійного провідника європейського сходу. Ця ідея знайшла собі вислів у титулуванні Москви «третім Римом» як ніби пересмниці традиції другого Риму — Візантії.

У 1589 році Москва здобула від візантійського патріарха, дуже неперепірливими засобами, право церковного патріархату, а цар Петро I (1682-1725) сильно обмежив самоуправу України, розбиваючи повстання гетьмана Івана Мазепи⁵²), та прийняв для своєї держави неправно назву «Росія», грецьке звучання старинної назви Русь — Київської Держави, і підпорядкував Російську Православну Церкву Синодові⁵³), який був у великій мірі державним, світським чинником.

49) Олександр Невський — (1220-1263) святий, князь Володимира над Клязмою, переміг шведів та німецьких лицарів — хрестоносців.

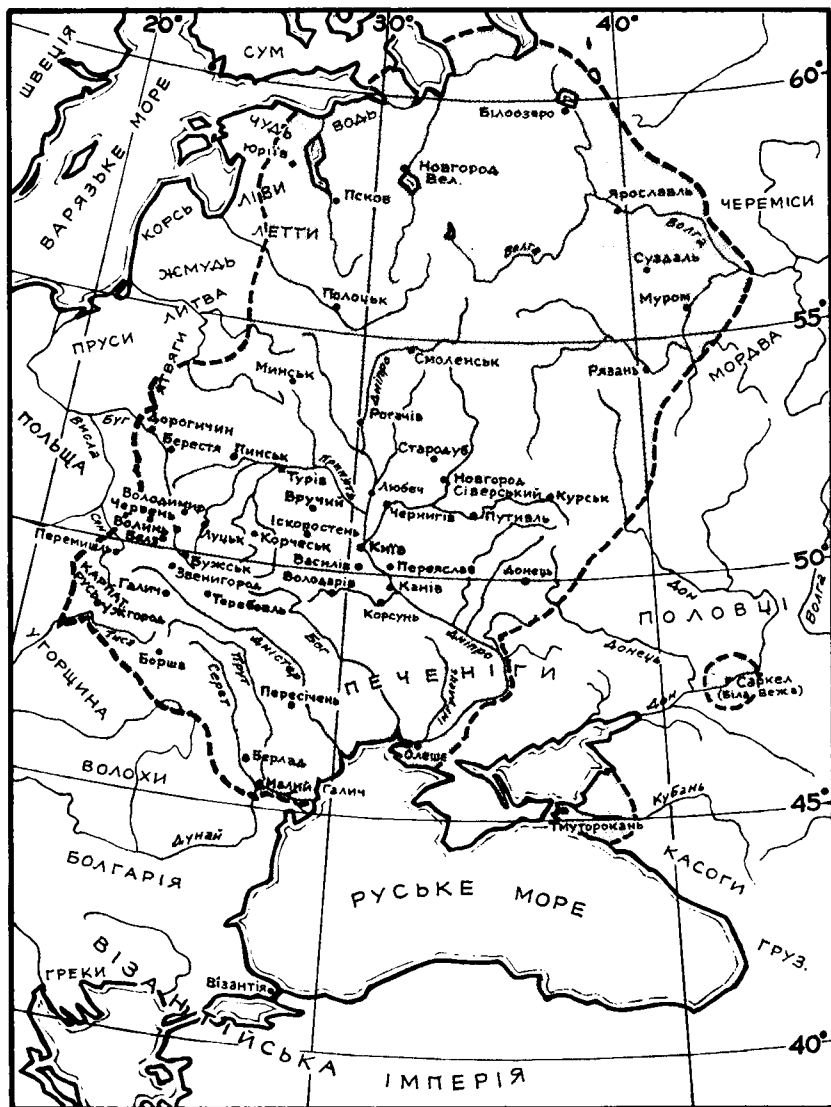
50) Дмитрій Донський — московський великий князь (1350-1389).

51) Тула — місто в Росії над рікою Упою.

52) Іван Мазепа — гетьман України, панував 1687-1709, великий меценат культури, зокрема будівничий церков, змагався за визволення України від московських впливів, зв'язався зі шведським королем Карлом XII та спільно воювали проти московського царя Петра I, зазнали поразки під Полтавою 1709 року. Постаць гетьмана Мазепи остається символом боротьби України проти Москви.

53) Синод — дослівно: з'їзд єпископів. Синод, що йому підпорядкував цар Петро I Російську Православну Церкву, касуючи її патріархат, складався із духовних та світських осіб, а головою Церкви став «обер-прокурор» — світська людина.

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА за князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого (980-1054 роки). Малюнок Я. Козака, за Історичним атласом України, видання Українського Історичного Товариства (Монтреаль — Нью-Йорк — Мюнхен, 1980).

Не може бути сумніву, що територію сьогодношньої Росії християнізували, як ми вже згадували, своїми заходами та жертвенністю, місіонери з теперішньої України. Тільки ж вплив довговікового татарського панування над Московщиною та вроджені духові прикмети російського народу, внесли у первісне київське християнство чужі йому елементи нетерпимости та деспотизму⁵⁴), зробили християнство засобом російського місянізму⁵⁵).

Якщо, отже, підготовляємося до Тисячоліття хрещення України-Руси, то не могло бути воно хрещенням Московщини, яка тоді ще не існувала. Якщо ж говорити про ідею «Третього Риму», то сьогодні Москва, як би вона не старалась закриватись дипломатичними потягненнями, таки є центром всесвітнього безбожництва. І ніякі її старання не можуть затемнити слави Києва, як колиски справжнього християнства — джерела культури й гуманности⁵⁶) на Сході Європи.

54) деспотизм — жорстоке самовільне панування.

55) місянізм — переконання, що якийсь нарід призначений бути спасителем (месією) інших народів і через те має право панувати над ними.

56) гуманність (латинське «гомо» людина), людяність, пошанування людських прав та вартостей.

Д-р Олександра Ю. Копач

ХРИСТИЯНСТВО І ЛІТЕРАТУРА

Ідейно-тематична основа української літератури XI-XII ст.

(Про Авторку див.: оповідання «Великий мандрівник», стор. 161.

Література — це мистецтво, мистецька творчість людини, людства, якою є архітектура, різьба, малярство, музика. Побіч музики, література, це найбільш абстрактне мистецтво. Музику сприймаємо слухом, у тонах-мелодіях відкриваємо красу. В літературі за символами мови, за літерами, очима душі сприймаємо красу й безмежні світи мікрокосмосу — людини і мегакосмосу — всесвіту¹⁾. У літературі кожної нації, як і в її мові, втілена душа нації, непроминальні цінності творчого духу. «Книги — це ріки, що напоюють вселенну» — читаємо у Збірнику з XI ст.

Під впливом християнства у нас в Україні, як і в інших країнах Європи, постала література. Неначе під подихом Божим буйно розквітала вона вже в XI ст. Свідчать про це твори, що прямо чудом збереглися від татарських²⁾ пожарів і від пізнішої руїни, яку несли на нашу країну сусіди, внаслідок упадку Української Держави, колись сильної, могутньої держави наших князів. Українська література, з християнства зроджена, виявилась велична, настільки могутня духом, що впродовж століть проіснувала під час неволі й трагедії разом з народом і знов і знов відроджувалась і відроджувала українську націю.

Література старої доби заслуговує на особливу увагу, на вивчення її. Вона бо відкриває перед нами велич духу, життєдайні сили з неї струменять у наші серця. Ці животворні сили — це ідеї Божої ласки, найкращі ідеали людства. Література несла і закріплювала ідеї Любови і

1) мікрокосмос та мегакосмос — (грецьке) малий, дрібний світ та великий, всеобіймаючий, світ.

2) татарські — татари, войовничий, жорстокий, мандрівний кочовницький народ монгольської раси, з Азії, прийшли в Україну з початком XIII сторіччя та спричинилися своїми нападами до остаточного упадку Київської Русі. Одна частина їх оселилася в XV ст. на Криму і звідтіля довгі сторіччя нападала на Україну.

Добра, ширила милосердя і посвяту. У центрі світогляду³⁾ наших далеких предків був Господь Бог і Батьківщина. Тож літературні твори того часу мають релігійний і національний характер.

На самому її початку стоять книги св. Євангелія, книги церковних відправ, життя святих. Перші наші князі — християни, св. Володимир⁴⁾, його син Ярослав Мудрий⁵⁾ не тільки будують величаві храми Божі, але організують школи при всіх головних осередках — городах, збирають перекладачів і переписувачів до своїх замків, у своїх палатах і монастирях основують бібліотеки. Найбільша з них була в соборі св. Софії. Рівночасно майже розвивається оригінальне письменство. Монахи пишуть життя святих не тільки з чужих країв, але й про своїх угодників Божих. Постає «Печерський Патерик». Побіч перекладів світової історії, так званих хронік, хронографів, палей⁶⁾, наші ченці пишуть історію Руси-України, так звані літописи. Найстарший літопис Нестора, потім Київський, а далі Галицько-Волинський⁷⁾. Ці літописи стали згодом джерелами і взорами для західних сусідів України. Крім літописів дуже поширені були збірники, як ось Збірники Святослава з 1073 р. і з 1076 р.⁸⁾, де вміщувались відомості з історії світу, з різних ділянок життя. Поширювались

3) світогляд — порядок мислей та вартостей у людини, джерело її поведінки.

4) Володимир Великий — князь київський (980-1015). Див.: Н. Василенко-Полонська та о. І. Назарко «Володимир Великий», ст. 24 і 38.

5) Ярослав Мудрий — князь київський (1019-1054), син Володимира Великого, за його часів Київська Русь досягнула найбільшої могутності.

6) Печерський Патерик — збірка життєписів ченців Печерської лаври.

хроніки, хронографи, палей (грецьке) історичні твори, дослівно означають: часи, часописання, старина.

7) Літопис Нестора — ченця Печерської Лаври, сягає від легендарних початків світу (включаючи події зі Старого Завіту Святого Письма), до часів Київської Руси — 1110 року. Київський Літопис продовжує історію до 1201 року, Галицько-Волинський — до 1292 року. Всі вони знаходяться у т. зв. Іпатському збірнику, що його знайдено в Іпатському монастирі на Волині.

8) збірники Святослава — перекладені твори, збірки статей на релігійні та світські теми. Збірники переписані для київського князя Святослава Ярославича (1073-1076).

Ініціял «В» із рукописного Остромирового Євангелія, 1056 року.

паломники⁹⁾, апокрифи¹⁰⁾, легенди, життя, проповіді, поучення, героїчні пісні. Велика різnorodність літературних творів, що тоді зродилась, існує дотепер.

Писати книги — це був великий подвиг. Це, передусім, була служба Богіві. Призначення бо книг — це ж спасення душі. Тож треба було виховувати людей за християнськими ідеалами. Писати книги в тих давніх часах і обставинах — це була велика праця, навіть з технічного боку. Писали бо люди вручну, гусячими перами; уставом, цебто букви були виразні, рівно поставлені, писані, як картинки. Початкові букви, ініціяли, були орнаментовані, книжки були ілюстровані картинками — мініатюрами і то кольоровими. Книги оправлені були в дошки обтягнені шкурою,

9) паломники — описи подорожей до святих місць. Паломниками називали людей, які відвідували Святу Землю, Палестину, і приносили звідтіля, на згадку, гілки пальми.

10) апокрифи — оповідання про життя Христа, Богоматері, святих та про потойбічне життя, що їх створила людська уява на основі церковних писань.

прикрашені золотом, сріблом, емаллю¹¹⁾). Ціна їх була дуже висока. За одну книжку можна було б ціле село купити. А все ж таки тих книжок в XI-XII ст. було дуже багато. І всі вони мають одну спільну прикмету, одну ідейно-тематичну основу.

Ідейна основа — це християнський погляд на світ, це світогляд, в якому Бог на небі і Батьківщина на землі. З цією ідейною основою тісно зв'язані теми творів. Кожна тема твору — це основне питання з життя взяте. Тематика творів — це життєві проблеми того часу, але такі проблеми, що ніколи не втрачають своєї актуальности. Вони вічні, не тільки для XI-XII століть.

Так, наприклад, у «Життях» автори розповідають про життя і подвиги святих, про життя побожне, повне посвяти для добра інших. У житії святого Теодосія Печерського¹²⁾ читаємо про його працю в монастирі для добра ченців, для розвитку Печерської лаври, про його вчинки милосердя, справедливости. В «Поученні дітям» автор, Володимир Мономах¹³⁾, наказує синам будувати храми Божі на славу Бога, справедливо правити державою, дбати про бідних, потребуючих, дбати про вдови, сироти. Для ілюстрації своїх думок наводить він приклади з власного життя, пишучи про походи, лови, щоденні зайняття, про свою покору супроти Бога, згадуючи про того князя Олега¹⁴⁾, що спричинив смерть його ж сина Із'яслава. У «Паломниках», автори, описуючи подорожі в чужі країни (до Святої Землі), дбають не тільки про своє спасення, але й моляться за князя Руської Землі, за князів, за всю Батьківщину. Також проповіді про спасення душі говорять про любов до Бога і

11) емаль — спосіб виробу дорогоцінних прикрас, поширений у княжій Русі: поміж перегородки зі золотого дротика наливало розтоплене різнобарвне скло. У наші часи відновила мистецтво емалі Марія Дольницька.

12) святий Теодосій Печерський — (нар. 1038) третій за чергою ігумен (наставник) Києво-Печерської Лаври. Написав численні проповіді і поучення.

13) Володимир Мономах — син князя Всеволода, внук князя Ярослава Мудрого (1113-1125). Див.: «Поучення дітям князя Володимира Мономаха», стор. 127.

14) Олег — син Святослава II-го, князь Чернігівський, Курський та Новгородський (помер 1115), званий Гориславичем за те, що воював проти інших князів, кликав на поміч поляків та половців. Родоначальник чернігівських Ольговичів, які завзято воювали проти нащадків Володимира Мономаха.

до Батьківщини. На особливу увагу з усіх проповідей що збереглися до наших часів, заслуговує «Слово о законі і благодаті» митрополита Іларіона. Виголосив він це слово в Десятинній церкві в присутності Ярослава Мудрого і цілого двору в пам'ять князя Володимира Великого.

«Слово» починається зверненням до Господа, що пам'ятає про своїх людей. Автор розгортає тему в порівняннях Старого Завіту з Новим. Говорить про Закон і Благодать. «Похвала Володимиру» як апостолові і хрестителеві Руси-України починається історичною частиною про подвижників християнської віри в інших країнах. Рим прославляє Петра-Павла, Азія — Івана Богослова, Індія — Тому, Єгипет — Марка, а ми — князя Володимира.

«Похвалім же й ми його по силі нашій малими похвалами великая і дивная сотворшого, нашего учителя і наставника великого кагана нашего Владемера, внука старого Ігоря, сина же славного Святослава... Не в худі бо і в невідомі землі владичествоваша, но в Руськой, яже відома і слишима єсть всіми конци землі»¹⁵).

У величавих рисах, як підкреслює М. Грушевський¹⁶), зображений духовний патрон Руси-України, «каган» — князь Володимир. Він бо просвітив свою державу світлом віри Христової, впровадив її в коло народів світу. В одну органічну цілість зливається ідея любови до Бога і до України.

Ця ідейно-тематична основа спільна всім нашим творам старої доби, з тим, що в одних тематика схиляється більше до релігійно-церковних справ, у других до

15) подано за Михайлом Грушевським, «Історія української літератури», томи II-III, вид. «Книгоспілка», Нью-Йорк, 1959, стор. 65. «Похвалімо ж його і ми, за нашими спроможностями, нашими скромними похвалами, того, хто створив великі й небувалі діла, нашого вчителя й провідника, великого князя нашого Володимира, внука колишнього Ігоря, сина славного Святослава. Бо не в убогій та не в незнаній землі він княжив, а в Руській землі, що про неї знають та чують по всіх країнах світу».

Ігор — київський князь (мабуть син Рюрика новгородського), вбитий 945 деревлянами, чоловік княгині Ольги (945-964).

Святослав — Перший, Завойовник (964-972), син Ігоря та Ольги.

16) Михайло Грушевський — визначний український історик (1866-1934), голова Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Голова Української Центральної Ради, яка 22 січня 1918 року проголосила незалежну Українську Народну Республіку.

історичних подій. У першому випадку це будуть проповіді, життя, патерики, а в другому літописи, хроніки, збірники, навіть хождєня, себто подорожі, як «Паломник» Данила до св. Землі. Але треба підкреслити, що головним компонентом творів нашої старої літератури є історизм.

Історія, це важлива, домінуюча тема в староукраїнській літературі. Важливість її в тому, як пише Д. С. Лихачев¹⁷⁾, що вона, побіч християнської віри, об'єднувала всіх людей, всіх членів одного народу. Історія висвітлювала минуле, вияснявала сучасне, вказувала на майбутнє. Історія показувала вічні ідеали для усіх поколінь нашого народу, нашої держави, чи вона звалась Русь, Руська Земля, чи пізніше Україна. Тим література сповняла історичну місію. У зображеннях історичних подій пульсувала глибинна стихія¹⁸⁾ патріотизму, любови до Батьківщини. У тогочасних подіях автори схоплювали часто-густо минувшину, немовби час був безчасовий, немовби все відбувалося у вічності.

Неперевершеним у цьому аспекті є епос з XII ст. «Слово про Ігорів похід». Геніяльний автор, нам і дотепер незнаний, старається схопити всю Русь географічно та історично. Можна б відмітити, що ця тенденція, це одна з головних рис світської літератури нашої доби. (Згадати б хоч би таких авторів, як В. Шевчук¹⁹⁾, П. Загребельний²⁰⁾, Ф. Белл²¹⁾.) Такий історизм у «Слові» — надзвичайний.

Тема «Слова» — це подія тогочасного життя, похід князя Ігоря на половців²²⁾ 1185 року. А втім, таких походів у тих часах було багато, щасливих і нещасливих. Похід Ігоря закінчився невдачею. Але автор говорить про історичні

17) Д. С. Лихачев — сучасний російський історик, займається, між іншим, досліджуванням старинних літописів.

18) стихія — непоборна сила природи, як повінь, буря чи землетрус. Тут розуміється духову силу народу, якій ніщо не може опертися.

19) Валерій Шевчук — сучасний український письменник (нар.а 1939). Належав до групи письменників і поетів «шостидесятників», які у шістдесяті роки нашого сторіччя пробували писати по-новому, не підкоряючись наказам обов'язкового в СССР напрямку — соціалістичного реалізму.

20) Павло Загребельний — сучасний український письменник. Див.: «Диво», стор. 183.

21) Ф. Белл — (Boell) — сучасний німецький письменник.

22) половці — азійський кочівницький народ, прийшли у межі України за панування князя Із'яслава Ярославича (1054-1077). Часто нападали на Україну, поки знищили їх татари.

події з-перед 100-200 років, наче б вони тепер відбувались. Сягає ще далі згадками, до часів антив, до князя Божа²³). Вичисляючи різні городи, ріки, річки, зображує події, що там відбувались, князів і багатирів та їхні лицарські подвиги. Побіч того бачимо князів і лицарів тодішньої України. Вони — відважні, мужні, горді. Між ними тодішній наш князь — Святослав III Грізний²⁴).

Прекрасно змальована постать Ярославни. Привертала вона і привертає до себе увагу всіх дослідників, чарує і зчарувала не одного поета, в тому й Тараса Шевченка²⁵). І не тільки це. Автор розкриває духовий світ українського народу, його вірування з передхристиянських часів, згадує Дажбога²⁶), Стрибога²⁷), Велеса²⁸), славить Дажбогового внука, віщого Бояна²⁹). У тексті маємо Боянові золоті думки, побіч народніх приказок і символічних образів з народньої творчості. Не поминув автор рослинного і тваринного світу України, ні її прекрасних пейзажів³⁰).

Об'єднавши Русь-Україну географічно та історично, автор «Слова» величаво заманіфестував історизм і величаво провів у творі головну ідею: любов до Батьківщини, а в її ім'я конечність духового об'єднання, конечність одної спільної дії для добра й слави української держави — Руської землі.

23) анти — предки слов'ян, що створили сильний союз племен в українському Причорномор'ї, у IV до VII сторіччях після Христа. Про них пише історик — гот Йордан. У 380 році антський князь Бож воював із готським, Віннітарем.

24) Святослав III, Грізний — князь київський, син Всеволода Ольговича (помер 1194), провідник спільного походу князів проти половців.

25) Ярославна — Євфрозина, дружина князя Ігоря Святославича, героя «Слова про похід», дочка галицького князя Ярослава Осмомисла. У «Слові» вона поетичними словами закликає всі сили природи, щоб рятували її князя від половців. «Плач Ярославни» переспівало чимало українських поетів, між ними і Тарас Шевченко у вірші, написаному в Петербурзі, на рік перед його смертю.

26) Дажбог — бог сонця у віруваннях наших дохристиянських предків.

27) Стрибог — бог вітру.

28) Велес — бог, що мав опікуватися худобою.

29) Боян — невідомий нам автор «Слова про Ігорів похід» пише про співця Бояна, який мав незвичайні, «віщі» — пророчі здібності.

30) пейзаж — (французьке) красвид.

Сучасний дослідник «Слова» Святослав Гординський³¹⁾, вказує на атмосферу неспокою в цьому творі, підкреслює, що тривога, війна, незгода, боротьба і трагічні постаті «Ярославен» постійно повторюються в нашій історії. Пише, що «для нас залишається важливим фактом, що ідеї, висунені автором поеми, не тільки не втратили досьгодні нічого зі свого значення, а навпаки, впродовж віків ще більше загострилися і набрали якоїсь несамовитої актуальності. В наші дні по-свіжому і з тією самою нестерпною силою над просторами України виють усі темні „демони” „Слова”. Україна — стара Руська земля виставлена на ту саму, і на ще гіршу небезпеку зі Сходу, і заклик поета стати на оборону рідної землі звучить по-давньому, з не меншою силою».

Три ідеї-кличі, що їх унагляднив автор «Слова», завжди були і тепер є актуальні для нашої нації: за віру християнську, за Землю Руську — Українську Державу, за славу прадідів. За ці ідеї боролись князі лицарі, боролись козаки, боролись і славні лицарі наших днів. І для нас ці ідеї однаково важливі: зберегти християнську духовість нашої нації, здобути Українську державу, обновити славу предків.

Короткий погляд на ідейно-тематичні основи української літератури XI-XII ст. відкриває її велич, відкриває непроминаючої вартості, вічні ідеї національні й загальнолюдські. Література, як і християнська віра, об'єднала нашу націю і стала на сторожі її духовости.

Святкуючи 1000-ліття офіційного введення християнства, ми горді за всі великі досягнення творчого духу української нації. Почуваємо також велике зобов'язання, відповідальність перед історією, перед християнськими ідеями, що вчать-наказують активно любити Бога й Україну, активно обороняти добро і правду. На шляху нашого життя просвічує нам велич української літератури зродженої з християнства.

31) Святослав Гординський — поет та літературний критик, народжений у Галичині в 1906 році. Працював зокрема над дослідженням «Слова про Ігорів похід». Написав переклад «Слова» та видав його з широкими поясненнями. Тут беремо його думки із цього видання: «Слово о полку Ігореві», Вид. «Київ», Філядельфія, 1950, стор. 49. С. Гординський теж маляр, який старається відновити старовинний традиційний спосіб малювання. Розмалював численні церкви в США, де проживає, а теж і храм св. Софії в Римі. Див.: І. Шумська-Мороз: «Образотворче мистецтво України-Руси», стор. 89.

Тит Геврик

АРХІТЕКТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Тит Геврик — народжений у Дрогобичі в Західній Україні. Студював в ЗСА, архітектуру та працює директором планування при Пенсильвенському Університеті в Філядельфії. У 1982 році створив працю — альбом «Втрачені архітектурні пам'ятки Києва», який появився виданням Українського Музею в Нью Йорку.

Переглядаючи історію архітектури, бачимо, що початки будівництва сягають у глибину віків. Будівництво княжої доби базується на візантійській архітектурі, що тоді панувала у Східній Римській імперії (Візантії) та на традиціях народного дерев'яного будівництва наших предків. Між усіма архітектурними творами — будівництво церков мало завжди домінуюче значення, бо у минулому церковне будівництво звичайно являло собою найвищі архітектурні осяги даної доби. Тому, розглядаючи архітектуру Київської Русі, звертаємо особливу увагу на архітектуру церков.

АНТИЧНА АРХІТЕКТУРА ПРИЧОРНОМОР'Я. Найстарші пам'ятки мурованої архітектури України походять з старогрецьких часів. З приходом християнства, уже в IV ст., в грецьких колоніях на Причорномор'ї та Криму зачинається будівництво церков. Наприклад у місті Херсоні археологи відкопали залишки понад тридцяти церков, які були побудовані в часі від IV до IX ст. Пляни цих церков були або прямокутні (БАЗИЛІКИ) або центральні (хрещаті, у формі рівнораменного хреста).

Перші християни будували свої церкви на зразок римських державних будинків — базилік. Римська базиліка — це витягнена в пляні прямокутна будівля, розділена повздовж колонами на три або п'ять подовгастих частин — НАВ. Візантійські архітекти також вживали базилікального пляну. Християнські базиліки на півдні України мали одну центральну наву з нижчими навами по обох сторонах. Вівтар був в одному кінці центральної нави, в півокруглій АПСИДІ. Але візантійські архітекти зуміли вперше знайти спосіб, в який можна було збудувати округлу БАНЮ (або КУПОЛУ) над квадратною будовою і візантійська архітектура відзначається вживанням не-повздовжніх (не-

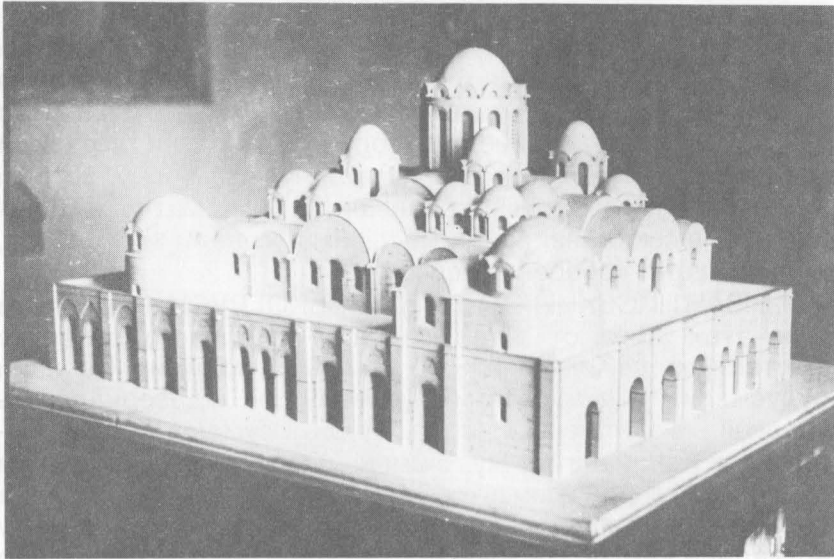
базилікових), а так званих центральних плянів. Щоб освітити інтер'єр центральної церкви, баню будували на високім ПІДБАННИКУ, в якому вміщували вікна.

З часом візантійське будівництво грецьких колоній Криму витворило специфічний тип церкви, що у пляні мав три нави і три апсиди і був своєрідною злукою повздовжньої базиліки і центральної церкви (так би сказати «короткі» базиліки). Тип такої тринавної церкви широко відомий на Причорномор'ї (наприклад, церква св. Івана Предтечі в Керчі) і пізніше поширився по Київській Русі.

НАРОДНЯ АРХІТЕКТУРА. Українські землі з давніх часів були багаті на дерево. Тут була місцева, стара традиція дерев'яного будівництва. Як свідчать археологічні розкопки і старогрецькі та староарабські історики, в поганській Русі було широко розвинене дерев'яне будівництво. Стародавні русичі з давна-давен були чудовими теслями. Будинки міст, оборонні забудови і поганські святині були з дерева. Ця любов до народньої дерев'яної архітектури — до дерев'яних церков і дзвіниць, заховалась у нашій народі до ХХ ст. Сучасні українські і неукраїнські історики підкреслюють красу, оригінальність і особливо стародавність української народньої дерев'яної архітектури.

Дерев'яні споруди в Україні, як і в інших східноєвропейських країнах, зводили накладенням одне на одне суцільних стовбурів чи колод (ЗРУБНА система конструкції). Основною одиницею зрубної будівлі була квадратована чи прямокутна дільниця, утворена колодами, зв'язана на кутах. Ці теслярські ЗРУБИ можна було розташовувати різними способами. Хата була однорядова будова, що мала три зруби — три приміщення: сіни, житлову частину та комору. Оборонні вали міст і замків Київської Русі склалися з рядів подібних одиниць-зрубів, засипаних землею. Церкви мали три, п'ять або дев'ять зрубів.

До наших часів не збереглися дерев'яні церкви, будовані раніше ХVІ ст., хоч вони існували задовго перед 988 роком, коли християнство стало офіційною вірою Київської Русі. Про поширення дерев'яних церков стверджують літописи. Наше уявлення про ці давні споруди може бути лише здогадним і базуватися на непевних реконструкціях. Українські дерев'яні будівлі мають багато

Макет (відтворений модель) храму Святої Софії в Києві (візантійський стиль). Так виглядав цей храм зараз після його побудови в 1037 році. (Див. П. Загребельний: «Диво», стор. 183).

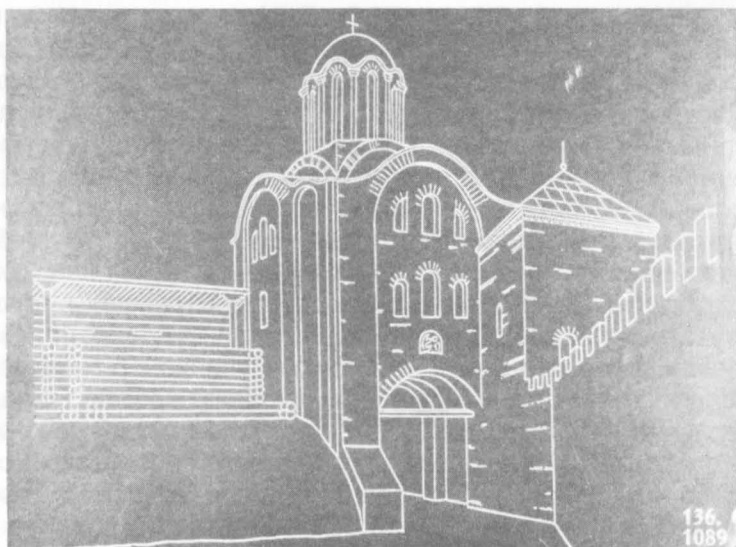
спільних особливостей, напевно успадкованих від давнішої будівельної традиції поганських часів. Наприклад, дослідники українського будівництва вважають, що традиційний тричастинний (тризрубний) плян дерев'яних церков або широке вживання відкритих ґалерій і ґанків у наших дерев'яних церквах має давніші, поганські та ранньохристиянські прототипи. Це саме стосується розташування українських дерев'яних святинь. Ті старі дерев'яні церкви, які ще збереглися, були звичайно побудовані з краю села, дуже часто на пагорку або на горі. Довкола церкви саджали дерева. В давнину селяни дуже шанували ці дерева, часто посаджені у формі овала, а іноді прямокутника. Дослідники дерев'яної церковної архітектури припускають, що й ця архаїчна практика походить ще з передхристиянських часів, з поганських святинь.

Як уже згадувано, з літопису знаємо, що ще задовго перед офіційним прийняттям християнства, в Києві було багато християн і були дерев'яні церкви. За князя Ігоря, в

940-их роках, русичі-християни присягали в дерев'яній церкві св. Іллі, на Подолі в Києві. Велика більшість княжих палат тих часів також були з дерева. Після прийняття християнства, в Києві розвивається муроване будівництво з цегли. Київські князі не задовольнялись тільки місцевими майстрами, а також спроваджували чужоземних майстрів і ремісників. У бажанні перевершити будівництво сусідніх країн, київські князі почали будівництво величних церков, княжих палат і оборонних споруд.

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ КИЇВСЬКОЇ РУСИ. Кінець X-го і початок XI-го ст. був періодом особливого розвитку архітектури в Київській Русі. Князь Володимир Великий будує цілий ряд мурованих будівель, які віддзеркалюють традиції візантійської архітектури сусідніх країн — грецьких колоній в Криму, Вірменії, Грузії та Болгарії. Стіни будували старим римським способом, з шарів цегли на переміну з шарами цементу. В грубі верстви цементу вставляли камінь. На зовні ці стіни мали смугчастий вигляд з жовтих рядів цегли і рожевих смуг цементу, з цементу де-не-де виглядали куски каменю. Зате арки і склепіння будували лише з цегли. Будували собори і церкви, монастирі і монастирські церкви, княжі палати, оборонні мури і брами-вежі. Однією з перших церков була Десятинна церква, збудована в 991-96 рр. на місці багатoverхньої дерев'яної церкви. В часах Ярослава Мудрого церковні будівлі Київської Русі набирали місцевих рис. Існуюча на Русі дерев'яна будівельна техніка і традиція відбивалася на імпортованім візантійським стилі, від чого останній набирав нового своєрідного вигляду. Шедевром архітектури першої половини XI-го ст. є катедральний Собор Св. Софії у Києві, що відзначається високою оригінальністю. Київ, одне з найкращих і найбагатших міст, стає культурним центром середньовічної Європи. Крім Києва та його пригородів, будували в Чернігові, Переяславі, Овручі, Каневі, Володимирі Волинському, Галичі, в північній Новгороді і других містах великої київської імперії.

ОБОРОННЕ БУДІВНИЦТВО. Оборонні забудови займали важливе місце в будівництві Київської Русі. Літописи часто згадують, як у боротьбі з ворогами київські князі захищали Київську державу, будуючи оборонні фортеці і вали навколо них. Через то в Середньовіччі на Західній Європі Київську Русь називали «ГАРДАРИКА» — себто країна замків. Будівничі використовували існуючі

Єпископські Ворота у Переяславі з надбрамною церквою, побудовані 1089 року.

природні перешкоди і будували міста і твердині на неприступних місцях, найчастіше на горах чи високих пагорбах, що лежали оточені річкою або поблизу річки, або в болотах. Помимо великих візантійських впливів XI ст. оборонні споруди продовжували будувати за старим слов'янським звичаєм. Нагорі було верхнє місто — «ДИТИНЕЦЬ» чи фортеця. Тут були боярські двори і палати, церкви і монастирі, приміщення для дружинників і челяді. Оборонна система дитинця міста складалася з глибоких ровів і високих валів. Вали будували з дерев'яних зрубів, засипаних землею. Лише воротні вежі інколи робили з цегли і каменю. Поверх валів ставили заборолу з бійницями і вежі з стрільницями. Над воротами міських валів часом були і надбрамні церкви. Нижче дитинця, над річкою, було передмістя — ПОДІЛ. На подолі жили ремісники, купці і т. д. Як і дитинець, поділ був також оточений системою оборонних укріплень. Центром валів були в'їздові брами. В'їздові ворота були часто розташовані так, що до них можна було підходити тільки з правого боку. Тоді ворог, не захищений з цього боку щитом, виставлявся під обстріл з валів твердині.

ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО. Головні церкви Київської Русі вражали своїми великими розмірами і пишнотою. Назовні ці церкви, за візантійським звичаєм, були суворі, без зайвих прикрас. Суворі обриси церков і соборів, з вузькими прорізами вікон, нагадували фортечні забудови. Як було вже згадано, збудована над квадратним простором баня є головною рисою конструкцій візантійського стилю. Перші церкви Київської Русі були багатобанні і часто мали багато нав. Округлі лінії бань, апсид та аркад вказують, наскільки візантійські будівничі милувалися в округлих лініях і були свідомі їх краси. Зовнішня форма церков Київської Русі хоч різноманітна, завжди віддзеркалювала внутрішній простір церкви. Інтер'єри церков відзначалися багатством кольорів МОЗАІК, ФРЕСОК, мармуру та шифру. Підбанник і стіни мали багато вікон, які пропускали світло і освічували це багатство мистецтва. Слава про витончений смак і широкий розмах у творах Київської Русі розійшлася по всіх країнах середньовічної Європи. В архітектурі і мистецтві Київська Русь стояла вище сусідньої Польщі чи Німеччини.

МІСТО КИЇВ. До наших часів збереглися описи середньовічного міста Києва. Наприклад, коли німецький архієпископ Тітмар Мерзебургський відвідав Київську Русь у XI-му ст., він дещо перебільшено написав, що в Києві «було 400 церков, 8 ринків, а народу незліченна сила». В спогадах мандрівників Київ порівнюється з Царгородом і Римом. Збудована територія Києва того часу виносила 170 акрів. Більшість будівель старого Києва були дерев'яні, але багато будівель були муровані — знаємо про 40 мурованих громадських будинків. Багато з останніх було знищено під час татарської навали і татарського лихоліття. До двадцятого століття збереглися ще численні пам'ятки архітектури: церкви, руїни церков, руїни оборонних споруд і палат. В 1935-36 рр. советська влада знищила Михайлівську Золотоверху церкву з 1108-1113 рр. і Василівську церкву з 1183 року. Сьогодні лише Собор Св. Софії стоїть.

Дитинець чи Верхнє місто середньовічного Києва був розташований на високих горах над правім (західнім) березі Дніпра. Князь Володимир розширив площу старого дитинця до 25 акрів. Стародавнє місто князя Володимира Великого і побільшене місто князя Ярослава Мудрого було з усіх сторін укріплене міцними валами (50 стіп заввишки,

63 стопи завширшки). Між старим і новим містом залишили вали і Батієві ворота. Над потужними валами підносилися численні сторожеві вежі, на яких вартували дружинники. Зі зовнішнього боку валів, попід фортечною стіною, проходили глибокі (60 стіп широкі) рови. У валах дитинця було кілька в'їздових воріт. За часів князя Володимира Великого дитинець мав двоє воріт, а за часів Ярослава Мудрого значно побільшене Верхнє місто мало вже чотири: старі Подільські, східні або Лядські, західні або Жидівські і Золоті. Останні були головним парадним в'їздом до київської фортеці — дитинця. Відсіля головна вулиця вела до головної площі нового міста князя Ярослава. Перед площею стояв катедральний собор київської митрополії — Собор Св. Софії. Біля нього була митрополича палата, а по обох боках собору були дві подібні до Св. Софії, але менші, церкви. На південь від торгової площі була церква Св. Ірини і двоповерховий мурований терем кн. Ярослава Мудрого. З літопису знаємо, що тут в княжій дворі відбувалися лицарські ігрища, двобої і турніри.

В старім місті, перед Десятинною церквою, широка площа, т. зв. Бабин Торжок, була прикрашена старогрецькими мармуровими статуями і КВАДРИГОЮ — групою чотирьох бронзових коней. Ці статуї і коні з бронзи були привезені з Корсуня на Криму до Києва, як воєнні трофеї, після війни з Візантією (подібну квадригу привезли як трофею з Візантії до Венеції, де бронзові коні і тепер стоять на площі перед церквою Св. Марка). Бабин Торжок оточували княжі ТЕРЕМИ, ГРИДНИЦІ та ХОРОМИ. В Києві були чотири ансамблі княжих палат. Три з них були на території старого міста, а четвертий був біля собору Св. Софії. На жаль, з усіх цих будівель залишилися лише фундаменти, які дають, проте, ясну картину розташування та архітектури цих будівель. Головна палата Києва, симетрично розположена напроти Десятинної церкви, була 210 стіп довга і 28 стіп широка. Перед нею простягався 200 стіп широкий простір Бабиного Торжку. Фасади палати були розчленовані пілястрами, інтер'єр був прикрашений фресками, мармуром і різьбленим шифром.

ЗОЛОТІ ВОРОТА. До наших часів збереглися залишки з головних воріт княжого Києва, знаних як Золоті ворота. Ця брама була парадним в'їздом до міста; її відкривали перед урочистим приїздом київських князів, через ці ворота князь і його військо вирушали в похід. Туди ж

вїздили чужоземні послы та гості. В оборонних укріпленнях Києва, Золоті ворота були найміцніші — їх ніколи не здобуто. Це була висока, мурована з цегли і каменю вежа, в середині якої був широкий у 24 стопи проїзд. Поверх воріт була церковця Благовіщення та бойова площа для сторожі — гарнізону. Рисунок руїн з сімнадцятого століття та сучасні реконструкції дають нам уяву, як ця будова первісно виглядала.

ДЕСЯТИННА ЦЕРКВА. Церква Богородиці чи Десятинна була першою мурованою церквою збудованою в старому дитинці князем Володимиром Великим (989-96). Її правдоподібно збудували спроваджені грецькі архітекти і місцеві майстри. Це базилікова церква з трьома навами і галеріями на заході, півночі і півдні. Вона мабуть мала одну центральну і чотири менші бані та була щедро прикрашена мармуровими деталями, мозаїками та фресками. В народі її звали мармуровою.

СОБОР СВ. СОФІЇ. Собор Премудрости Божої чи Софії побудував князь Ярослав Мудрий у першій половині XI ст. Це була найбільша церква Києва. Красою композиції, величиною та майстерністю собор перевершував подібні будівлі сучасних сусідів — Польщі, Скандинавії, Угорщини чи Чехії. Багато характерних рис і деталей споріднюють Св. Софію з архітектурою тодішнього Криму, Вірменії та Грузії.

Первісний плян Собору Св. Софії мав п'ять нав та 13 бань. Це велика будівля — 140 стіп ширини, 180 стіп довжини. Дванадцять хрещатих колон ділили інтер'єр храму на п'ять нав, які закінчувалися в східній частині собору півокруглими апсидами. Поперечні нави чи трансепти перетинали нави. Дво-поверхові головний трансепт і центральна нава, перетинаючись між собою, творять центральний, осяяний сонцем простір собору, над яким домінує головна баня з підбанником з 12 вікнами. Довкруги головної бані є менших чотири, композицію завершує ще менших вісім бань. Припускають, що собор був збудований під впливом архітектури Кавказу. Можливо також, що плян Св. Софії є лише побільшеним пляном Десятинної церкви, а додаткові нави і галерії собору Св. Софії потребували відповідного освітлення, яке давало більше число бань.

Назовні собор Св. Софії, як і більшість візантійських церков, був суворий, без зайвих прикрас чи орнаментів. Собор вражає артистичною гармонійністю композицій.

Церква Святої П'ятниці — Параскеви в Чернігові, побудована в XII-XIII сторіччях.

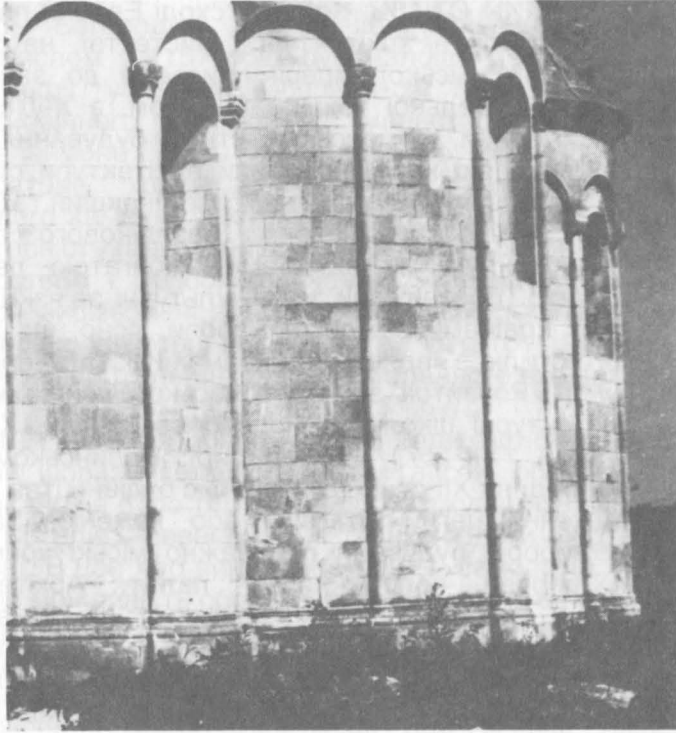
Об'єми будівлі поступово зростали в напрямі до і завершувалися тринадцятою банею. З трьох боків, заходу, півдня і півночі будинок оточували дво-поверхові внутрішні і одно-поверхові зовнішні галерії. Особливо пишною аркадою була оздоблена західня, вхідна сторона. По обох боках вхідного фасаду були вежі, до яких вели окремі внутрішні сходи.

Перше, що привертає увагу, колиходиш у Собор Св. Софії, це багатство прикрас. Внутрішні стіни собору були

суцільно вкриті різнокольоровими скляними мозаїками, фресками, спровадженим мармуром і місцевим шифером. Яскраві фарби розписів святих виділялися на синьому, блакитному та золотому тлі. Мозаїки прикрашували головні частини храму: центральну апсиду, колони та арки головної нави і головну баню. В центральній апсиді панує монументальна постать Богоматері — ОРАНТИ (Молільниці за світ). Нижче Оранти є мозаїчне зображення Св. Причастя, а ще нижче зображення Святих Отців Церкви. В головній бані, 98 стіп над долівкою, немов зависло мозаїчне зображення Ісуса Христа ПАНТОКРАТОРА (Вседержителя). Подібно до стінних мозаїк, долівка собору також була із скляної мозаїки; викладена в складні геометричні vzори мозаїчна підлога переливалася барвами веселки. Бічні апсиди, нави та трансепти були оздоблені фресками. В центральній частині собору був зображений князь Ярослав Мудрий і члени його сім'ї. Коли сходити на хори сходами округлої вежі, бачимо унікальні картини, що зображують, як проходило життя княжого двору. На другому поверсі, над бічними навами — простори хори, залиті світлом бань. Колись тут мали право входити лише князі, члени їх сім'ї і княжий почет. Як і вся церква, так і хори, прикрашені різнокольоровими фресками.

Собор Св. Софії був катедральною церквою київської митрополії. Тут також відбувались загальнодержавні церемонії — коронування князів, прийняття послів, підписання договорів і т. д. Тут була найбільша бібліотека Київської Русі, тут ховали померших князів, тут збирався для вирішення важливих справ провід Київської Русі. За дев'ять століть собор бачив урочисті прийняття Ярослава Мудрого, наради князя Володимира Мономаха, в'їзд гетьмана Богдана Хмельницького і проголошення незалежності Української Народньої Республіки.

СОБОР СПАСА В МІСТІ ЧЕРНІГОВІ (1035). Це найстарша будівля княжої доби з тих, що збереглися до наших часів. Це подовгаста трьохнавна церква з трьома вівтарними апсидами. Її плян є базилікальний, витягнутий по осі. На перехресті головної нави і трансепту є головна велика баня з підбанником, по рогах споруди чотири менші бані. Під вежею, в південно-західньому куті була маленька каплиця — БАПТИСТЕРІЙ. Над бічними навами і НАРТЕКСОМ (притвором) — хори.

Церква святого Пантелеймона в Галичі, з другої половини XII ст. Романський стиль. Східня стіна з апсидами.

СОБОР УСПЕННЯ ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ (1073-1083).

Це прямокутна, дещо сувора, трьохбанна будівля. Ширина середньої нави така сама, як і ширина поперечного трансепту. У східній частині три нави закінчуються трьома апсидами, в інтер'єрі півокруглої, а назовні гранчастої форми. Зі заходу над нартексом були хори. Над перехрестям нави і трансепту була головна баня з підбанником, що мав 12 вузьких високих вікон. У північно-західньому куті була вежа, де містилися сходи на хори. На зразок цієї відносно простої монастирської церкви побудовано багато подібних храмів. Правдоподібно ті самі будівничі і мистці під проводом монаха Алімпія побудували Собор Успення і дуже подібну, але дещо меншу церкву Св. Михаїла Золотоверхого Михайлівського монастиря (1108-1113).

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ. Коли на сході Європи панував візантійський стиль в архітектурі і мистецтві, на заході Європи падіння Римської імперії призвело до занепаду будівництва і будівельної техніки. З часом, в X-у ст. тут розвивається новий, романський стиль будівництва. Цей стиль зберігає деякі характеристики архітектури старого Риму, але загальний вид будов стає інакший. Церкви романського стилю були довгі, базилікового плану, прикрашені півокруглими аркадами з багатою декоративною різьбою. Враховуючи живі культурні зв'язки Київської Русі з країнами західної Європи, ясно, що вплив романського стилю з'являється в храмах Києва і Чернігова вже в XI-у ст. Розвиток земель Київської Русі стимулює окремі архітектурні школи, в Переяславі (кінець XI ст.), Чернігові (поч. XII ст.), Володимирі Волинському та Галичині (середина XII ст.). Однією з рис будівництва XII ст. є впровадження цегли ПЛІНФИ або каменю. Замість величавих соборів будували переважно міські храми чи придворні церкви коло княжих палат. Архітектура чернігівської школи відзначається досконалістю мулярської техніки; застосуванням цегли різних кольорів, різьблених в камені романських декоративних деталей та капітелів і т. п. Архітектура Галицької Русі XII-XIII ст. захоче візантійські традиції і в цей сам час впроваджує романський стиль архітектури Ломбардії (північної Італії), котрий також набув популярності в сусідючих Угорщині, Польщі, Чехії. В нових забудовах Галицького князівства архітектурні традиції і особливості київської архітектури сполучуються з уживанням мурованого будівництва з місцевого каменю та широким застосуванням декоративних мотивів романського стилю. Тут, в XII ст., коли міцніло Галицьке князівство, виникла школа будівництва з місцевого тесаного каменю. Багатство матеріалу західної України дозволяло будувати хрещаті в плані церкви і ротонди, палати та оборонні забудови з каменю. Ці будівлі Галича, Холма, Львова і других міст відзначалися досконалістю технічного виконання. На жаль, від численних кам'яних будов майже нічого не залишилося до наших часів.

МІСТО ГАЛИЧ. В старій княжій столиці, місті Галичі, є залишки оборонних мурів та веж, відкопано також фундаменти 30-ти великих кам'яних будівель, церков і

палат. Археологічні розкопки показують, що катедральний Собор Богородиці, збудований князем Ярославом Осмомислом у 1157 році, був мало що менший від собору Св. Софії у Києві. Збереглася лише одна будівля середньовічного Галича — манастирська церква Св. Пантелеймона (1200 р.) недалеко старого міста. Це квадратова, хрещата в пляні споруда збудована з місцевого каменя. Архітектура церкви свідчить про високу майстерність галицьких будівничих, які досконало володіли мулярством і різьбою на камені. Тут бачимо з великим смаком вирізьблені з каменю романські капітелі півколон, що прикрашують апсиди, та багато орнаментовані романські портали західного і південного входів.

БІЛА ВЕЖА. З кінцем XII ст. Галицько-Волинські князі почали щораз частіше будувати високі оборонні вежі, а викликане це було тим, що запроваджувались нові способи війни і стались певні зміни в техніці облоги фортеці та в її обороні. В цей час винайдено лук — самостріл. Вищі вежі давали можливість обстрілювати ворога на більшу віддаль, що мало велике значення для успіху боїв. До наших днів заховались кілька таких веж. В 1271-89 рр. княжий будівничий Олешко збудував для князя Володимира Васильовича замок Кам'янець над річкою Лісною на Волині. З укріплень Кам'янця до наших днів збереглась т. зв. «Біла вежа», яка, правдоподібно, була головною оборонною вежею (ДОНЖОН) на валах цієї старовинної твердині. Ця вежа має п'ять поверхів і висока на 96 стіп, зовнішній діаметер її 44 стопи, а мури вежі на 8 стіп. У стінах 4-ох нижчих поверхів були вікна і бійниці. А закінчували вежу вгорі 14 великих зубців.

ВПЛИВИ РУСИ-УКРАЇНИ НА СУСІДНІ КРАЇНИ. В 1240 році монгольський наступ на східню Європу загальмував розквіт Руси-України. Міста, замки, церкви і палати були пограбовані і знищені. Майстерні і робітні зруйновано, а населення погнано в неволю. На заході України ще сто років процвітало Галицько-Волинське королівство, але в 1340 році, після смерті останнього Галицько-Волинського володаря, українські землі перейшли під владу литовських князів і польських королів. В руїні після монгольської навали і під чужим пануванням будівництво на Україні занепадає.

Все ж таки українська архітектура і мистецтво поширюють свої впливи на сусідні країни. Українських майстрів запрошуюють працювати в других країнах. Польські королі, будуючи свої церкви і катедри, спроваджували німецьких архітектів та українських мистців для внутрішнього розпису церков і палат. Під впливом вихідців з Руси-України розвивалися архітектура і мистецтво міст зростаючої Московщини. І так вплив українського мистецтва ширився на Литву і Московщину - Росію на півночі, Польщу на заході, Молдавію на півдні.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО РУСИ-УКРАЇНИ

Ірина Шумська-Мороз народилася в Радехові в Західній Україні, де й здобула початкову освіту в «Рідній Школі». Середню освіту закінчила в Байройті, в Німеччині. Від 1948 року студіювала історію мистецтва на Філософічному Факультеті Українського Вільного Університету в Мюнхені. Продовжувала студії в ЗСА, в Українській Мистецькій Студії у Філядельфії, під проводом професорів П. Мегика та П. Андрусєва, а далі в Канаді, на Торонтському Університеті та в Коледжі Мистецтва. В 1972 році здобула ступінь магістра на Українському Вільному Університеті, а в 1975 році — ступінь доктора філософії. Від того часу була асистенткою проф. М. Гоція, а опісля самостійним викладачем історії мистецтва при Відділі Культури на УВУ, який очолює проф. д-р Володимир Янів. Теж викладає на Високошкільних Педагогічних Курсах, під проводом д-р Лесі Кисілевської-Ткач.

Образотворче мистецтво Руси-України твориться в парі з іншими галузями її культури, а головно архітектури. Археологічні розкопки останніх десятиліть дали науковцям досить матеріалу для вивчення київської дерев'яної й мурованої архітектури, а також будівництва пересічного житла. Житло — важливий показник культури народу і найкраще ілюструє його побут, звичаї, а теж і мистецтво.

В археологічних матеріалах — від накреслених малюнків із печер¹⁾, від культури трипільської мальованої

1) малюнки із печер — вже в молодшій кам'яній добі людського розвитку (від 5000 років до Христа) люди малювали чи вирізували на стінах своїх жител, в печерах у скелях, зображення різних звірів та людських постатей. Археологи вважають, що були це засоби чарування, щоб привернути щастя в ловах на звірів. Лови — це тоді був майже одинокий спосіб здобуття прожитку. В Україні знайшли досі найбагатші такі розмалювання у Кам'яній Печері біля Мелітополя, над річкою Молочною, допливом Озівського моря.

кераміки²⁾, від славних скитських золотих виробів³⁾ та мистецтва Причорномор'я⁴⁾, ми бачимо того ремісника-мистця, що, немов літописець, малює історію України.

Зовнішні впливи

Русь-Україна була могутньою державою вже до прийняття християнства, столиця Київ, являлася великим торговельним центром. Торговельні, як теж і воєнні виправи князів до сусідніх держав збагачували засяг знання в ділянці культури. В історії згадуються культурні зв'язки з такими містами, як Солунь⁵⁾, Корсунь⁶⁾, Керч⁷⁾, а також з Болгарією⁸⁾ та з арабським світом⁹⁾, який був

2) трипільська кераміка — гарно розмальований глиняний посуд, що його залишки знаходяться сьогодні майже по всій Україні. Вони походять із ново-кам'яної доби, приблизно 2500 років до Христа. Люди цієї культури жили в ліплених хатах, вміли управляти збіжжя та мали освоєних тварин. Культуру цю називають трипільською від міста Трипілля на Київщині, де археолог Вікентій Хвойко (1850-1914) відкрив першу її стоянку. Трипільців вважають безпосередніми предками українського народу. Сьогодні знов вживаємо часто трипільського орнаменту, задля його краси та як доказ нашого прив'язання до предківських традицій.

3) скитські вироби — скити прийшли в Україну в VII сторіччі до Христа, мабуть із Ірану в західній Азії. Про них згадує грецький історик Геродот. У так званих «царських» могилах скитів у південній Україні, знаходимо золоті вироби небувалої витонченої краси: зброю, посудини, прикраси одягу. Постаті людей та звірів зображені на них із найдокладнішою точністю.

4) Причорномор'я — українські землі на північ від Чорного моря, включно із півостровом Кримом. Ці землі колонізували греки вже від VII-го сторіччя до Христа. Це були поодинокі великі й багаті міста, які об'єднувалися в держави (Босфорське й Понтійське царство), а врешті перейшли під владу Риму, Візантії і в X сторіччі — Київської Держави.

5) Солунь — сьогодні Сальоніки або Тессальоніки, пристань у Греції над Егейським морем.

6) Корсунь — інакше: Херсонес, грецька колонія над Чорним морем на Криму.

7) Керч — грецька колонія на Криму над протокою, яка сполучає Чорне море з Озівським.

8) Болгарія — слов'янська країна на південному сході Європи, на Балканському півострові.

9) араби — народ семітської вітки білої раси. Живуть в західній Азії та північній Африці. В них витворилася могутня релігія — іслам, або магометанська релігія. На її основі постало багате мистецтво та інші галузі культури, яка мала немалий вплив теж і на європейську духовість.

завжди знаний своїми звіринними та рослинними орнаментами, а вони також притаманні українському мистецтву.

Дохристиянська доба

Мистецтвознавці пильно слідкують за розвитком мистецтва Руси-України після прийняття християнства, а також за мистецтвом часів до християнства, бо там якраз скрита самотвора творчість народу, яка влітається в мистецтво, привезене з чужих держав і надає характеру, властивого даній території. Якщо в Україні були вже поселення християн в часи до християнства, то мусіла прийти і якась форма іконографії для релігійних практик. У першу чергу це повинна була бути ікона¹⁰).

Княжий Київ — велике торговельне місто, виріс на могутню столицю та притягав до себе чужинців. Ми знаємо грецьких поселенців у Києві, які були вже християнами. В Києві була перша християнська церква св. Іллі¹¹), а теж знайдено там рештки хати первомучеників Івана й Федора, яка стояла на місці, де пізніше побудували Десятинну церкву.

Палата княгині Ольги, першої володарки — християнки, це була двоповерхова будівля з розкішними фресками й мозаїкою.

Десятинну церкву — церкву Богородиці, збудував князь Володимир Великий зараз після прийняття християнства. Цей перший храм Божий Руси-України мав зберегти пам'ять про Хрещення і стати вчителем для тих, хто хотів познайомитися з наукою Божою та зі Спасителем людського роду — Ісусом Христом. Так бачив цей храм мудрий володар — Володимир Великий, так і ми бачимо його на основі невеличких відламків із археологічних розкопок.

Церква була зовсім знищена і щойно з археологічних дослідів над поодинокими фрагментами, мистецтвознавці ствердили, що була вона збудована за зразком

10) ікона — (із грецької мови) образ, малюнок святих, Христа чи Богоматері. Іконографія — малювання ікон, або ж вивчення ікон.

11) святий Ілля — біблійний старозавітний пророк, що, згідно переказу, піднявся на небо у вогненному возі. Наші предки, охрестившись, пов'язували його із дохристиянським Перуном, божком грому.

Софіївського собору та була багата на мозаїки і фрески. Дальший доказ багатства Десятинної церкви — це долівка, вкрита чудовими орнаментами — мозаїками. Знайдено теж на руїнах чимало мармуру і це вказує, чому люди звали її «мармуровою».

Десятинна церква розмальована згідно константинопільської системи прикрашення храмів Божих. Майстрів — мистців спроваджували з Візантії¹²⁾, хоч, як уже була згадка, до помочі їм працювало багато місцевих помічників — мистців. В Києві творяться мистецькі центри, які випрацьовують зразки для інших городів Руси-України.

Собор Святої Софії в Києві

Час панування князя Ярослава Мудрого (1019-1054), це золотий вік Руси-України. Це також справжній золотий вік архітектури, образотворчого мистецтва і науки. Будуються три собори, присвячені святій Софії — Премудрості Божій, у трьох головних центрах: в Києві, Полоцьку¹³⁾ та Новгороді¹⁴⁾, як теж Собор Спаса (Преображення) у Чернігові¹⁵⁾. Моделем для всіх став Київський собор, хоч усі вони різняться між собою архітектурою та внутрішніми розписами. Мозаїки та фрески Київської Софії належать до шедеврів світового монументального мистецтва¹⁶⁾. Хоч архітектура собору незвичайно складна, однак у поєднанні з мозаїкою та фресками, творить вона нерозривну єдність нутра — інтер'єру храму.

Мозаїка — найкоштовніший спосіб прикрашення, тому в соборі виклали мозаїками тільки стіни святилища, нутро головної бані та підлогу. Всі постаті на мозаїках були зображені на золотому тлі, а на фресках — на блакитному.

Найбільш прославлена картина, яка притягає увагу глядача вже при вході до собору, це мозаїкова композиція

12) Візантія — див. примітки до статті о. І. Назарка: «Святий Володимир Великий», стор. 38.

13) Полоцьк — місто у сьгоднішній Білорусі над рікою Двиною. Належало до Київської Держави.

14) Новгород — див. примітка до статті Н. Василенко-Полонської: «Князь Володимир Великий», стор. 24.

15) Чернігів — місто на північний схід від Києва, над річкою Десною у землі племені сіверян.

16) монументальне мистецтво — розмальовання стін будівель. Протилежне до нього — станкове мистецтво, яке творить картини, що їх можна переносити з місця на місце.

Оранти — Божої Матері. Оранта¹⁷⁾ — це заступниця людського роду та посередниця між людьми й Богом. З добре підібраними тонами смальти, обведеними чіткими лініями, з піднесеними руками, Вона немов виходить зі золотого тла мозаїки — хоронить. З найважливіших мозаїк треба ще згадати картини Христа — Вседержителя, Євхаристії та Благовіщення.

Розміщення картин було поділене на три головні сфери. Горішня — змальовувала події, які відбувалися в небі. Були там постаті Ісуса Христа, Матері Божої та янголів. Середня частина собору зображувала важливіші події з життя Ісуса Христа на землі. Долішня сфера — це неначе підпора горішніх і її творять постаті святих, апостолів, пророків, Отців Церкви. Часто вміщали там теж і воїнів.

Живописні техніки: мозаїка, фрески, орнамент

МОЗАЙКА — найбільш коштовний спосіб мистецького зображення картини. Ціла композиція мозаїки виложена дрібними кубиками зі смальти, дорогих, або навіть і звичайних каменів. Ці кольорові кубики майстер втискав у сирий гіпсовий підклад, наложений на зарис картини. Через коштовність мозаїки, її вживали тільки для прикраси головних храмів чи княжих палат. Багатство кольорів смальти¹⁸⁾ дивувало відновителів — реставраторів та мистецтвознавців. Вони не могли збагнути, звідки походили такі чудові смальти, аж розкопки при Києво-Печерській Лаврі¹⁹⁾ виявили місце склоробної майстерні.

ФРЕСКИ. Друга важлива техніка розписів — це фрески. Техніка фрески, це накладання фарби на сирому, ще вогкому тинку, яке вимагало від мистця великої вправності. Фарба, наложена в час, всякала в глибину тинку на один сантиметер. Для віднови вистачало стягнути брудну і часто зблідлу верхню верству картини, щоб дістати ненарушений образ з повною свіжістю красок. Кольорит фрески завжди різнився від кольориту мозаїки. Краски були ясні з легкими тонами. Крім релігійних картин, мальованих фрескою, знаходимо в храмі святої Софії теж

17) Оранта — (грецьке) молільниця.

18) смальта — забарвлене скло.

19) Києво-Печерська лавра — див. Б. Ф. Корчмарик: «Християнізація європейського Сходу», стор. 55.

багато картин світського характеру, як ось портрети князя Ярослава Мудрого та його сім'ї. Ці фрески являються багатим джерелом для істориків життя князя Ярослава Мудрого та його двору. Фрески Київського Собору такі неповторні, що їх використовують у найкращих виданнях історії мистецтва світу.

ОРНАМЕНТИ. Орнаменти — це допоміжні декоративні пасма — із стилізованих геометричних чи рослинних елементів, які повторюються. Вони виповняють усі луки, прикрашають колони, а також відділюють одні від одних — мозаїчні чи фрескові картини.

Всі ці, вичислені тут живописні техніки творять, разом з архітектурою, гармонійну цілість собору.

Творці візантійського мистецтва

Творцями візантійського мистецтва були ченці, які жили по монастирях в пустинях Сирії й Єгипту²⁰), в третьому столітті після Христа. Там вони проводили аскетичне життя, на молитвах та шуканнях правд Божих. Звідтіля бере свій початок ікона. Первісні ікони — це портрети цих ченців, які мали зберегти пам'ять про них після смерті. На підставі читання Біблії, ченці створювали собі візію Христа і Його образ з'являється на цих невеличких дерев'яних іконах. Згодом бачимо на них теж зображення Матері Божої, Івана Хрестителя та інших святих.

В шостому столітті ченці залишають пустині та переносяться на північ до Малої Азії²¹), де на території Східньо-Римської²²) держави творилася нова християнська

20) Сирія — країна в західній Азії, над Середземним морем. Єгипет — країна в північній Африці над рікою Нілом, розвинула вже від 3400 року до Христа культуру, оперту на релігії.

21) Мала Азія, або Анатолія — великий півострів на південному заході Азії, між Чорним та Середземним морями. Тепер належить до Туреччини.

22) Східньо-Римська Держава — римський цісар Константин Великий (234-337) переніс столицю Римської імперії із Риму до Візантії. Ця частина імперії розрослася та набирала щораз більшого значення і витворила окрему візантійську культуру, на основі грецької. Проіснувала на 1000 років довше від Західньої Римської імперії (яка впала під напором германських племен 476 року після Христа). Кінець Візантії поклали турки в 1453 році.

«СВЯТА ЄВХАРИСТІЯ», частина мозаїки з Михайлівського Золотоверхого собору в Києві, з початку XII ст.

Візантійська держава. Ченці займають головні становища в церковних установах Константинополя, а також творять мистецькі школи, де випрацьовують техніки церковних розписів.

Треба згадати, що християнське мистецтво Римської імперії мало в собі багато елементів старинного світу — поганства. (Це саме можна сказати і про Русь-Україну). Тому, коли ченці перебрали в руки всі ділянки культури, а в тому й мистецтва, вони відкинули всі поганські елементи, а впроваджували нові форми релігійного малярства, натхнені іконою.

Кожна картина в церкві, так, як і на іконі, представляла події з життя Ісуса Христа, Матері Божої, апостолів чи пророків. Розглядаючи картини Божого храму, людина неначе відбувала подорож по Святій Землі. Правильне розмалювання церкви було немов Біблією для населення в час переходу із поганства до християнства. Щоб сприйняти незнайому людям віру, вони мали вдивлятися в картину, читати її очима, бо ж у цей час письмо ще не було знане народом. Вони тільки слухали перші проповіді та церковні співи і вдивлялися в прекрасні картини.

Порядок укладу картин на стінах та їх композиція були теж незвичайно важливі. Вони були визначені заздалегідь і мистець працював згідно готового моделю. Всі ці закони

були зібрані в Кодексі Юстиніяна²³) і від них не можна було відступати. Перші церкви Руси-України були розмальовані, як передбачали привезені моделі, але закони візантійських цісарів не мали сили в чужій країні, тому тут витворився більш оригінальний стиль, який краще відповідав психіці киево-русичів.

Ікона

Щоб дати повний перегляд мистецтва княжої доби, не можна поминути ікони, яка являється перлиною в історії українського мистецтва. Кожна ікона — самостійна картина і має своє окреме призначення. Ікона, невеликого розміру, мальована темперою на дошці покритій полотном і добре заґрунтованій. Ікона не мала постійного місця, переходила з рук до рук, поки не примістили її в Божому храмі чи княжому теремі. Згідно своєї тематики, ікона мала призначений свій урочистий день, зі святочними відправами й обходом. Київські князі брали ікони в походи, а в час нападу ворогів, ікона мала боронити місто чи монастир. Ікона діставала свою назву від місця, де вона вславилася. Літописи приписували іконам численні чуда.

При всіх монастирях Київської Руси творяться іконописні майстерні та школи. Одною із важливіших була майстерня Києво-Печерської Лаври, а її іконописці, Григорій та Аліппій — визначні творці ікон.

Після зруйнування Києва, школи іконопису переносяться на північ, до Новгороду²⁴), Суздаля і Ярославля²⁵), а на заході до міст Галичини й Волині²⁶).

До сьогодні ікона має велике значення для українського народу, а в світовому образотворчому мистецтві — вона прикрашує стіни найкращих музеїв.

23) Кодекс Юстиніяна — кодекс — збірка законів. Такий кодекс візантійського права виготовив цісар Юстиніян (527-565), який теж побудував храм святої Софії в Візантії.

24) Новгород — див. примітка до статті Б. Ф. Корчмарика: «Християнізація європейського Сходу», стор. 55.

25) Суздаль і Ярославль — міста в сьгоднішній Росії, існували вже в часи Київської Держави та належали до неї. Від XII сторіччя почали щораз більше відчужуватися від Києва та врешті стали осередком Московського князівства.

26) Галичина й Волинь — західні землі України, належали до Київської Держави від часів князя Володимира Великого. В XII-XIV сторіччях творили Галицько-Волинське Князівство, чергову після Київської — Українську Державу.

МАТИ БОЖА МОЛИТОВНА (ОРАНТА). Це ікона, так звана «Велика Панагія» (Всесвята) із XII сторіччя. Стиль її вказує, що це малюнок мистця київської школи. Здогадуються, що це твір мистця Києво-Печерської Лаври, Аліпія. (Див. І. Шумська-Мороз: «Образотворче мистецтво України-Руси», стор. 89).

Д-р Б. Кушнір

ПОЧАТКИ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Богдан Кушнір (нар. 1921 р.), професор історії й музики у Державному університеті Вейн у Детройті, ЗСА. Студював музикологію на університеті у Відні (Австрія) та Ерлянгені (Німеччина), диригентуру в Академії Музики в Відні. Автор композицій двох літургій та численних хорових опрацювань церковних і народних пісень. Диригент церковних та світських хорів.

Археологічні свідчення про існування музичної культури на землях України — може найдавніші в історії музики світу.

На Чернігівщині¹⁾ в 1975 році знайдено музичні інструменти, котрих вік визначено щонайменше на 24000 літ. Це рід ксилофону²⁾, зробленого з костей нижніх щелепів мамута³⁾ (подібні інструменти збереглися в Європі до середньовіччя). Біля них — кості плеча та клуба і череп мамута, які служили, мабуть, ударними ритмічними інструментами, щось схоже на тимпани⁴⁾ та барабани. На березі Дніпра відкрили флейту з палеолітної доби⁵⁾, приблизно того самого віку, що й флейта з південної Франції, зроблена з рога антилопи⁶⁾. Їй було 14000 літ, і до знахідки в Україні її вважали найдавнішим інструментом світу. Прототип флейти, з якою змальовували грецького божка Пана⁷⁾, споруджено вперше з костей біля 10000

1) Чернігівщина — земля на північному сході України, довкруги прадавнього міста Чернігова, земля давнього племені сіверян, над рікою Десною.

2) ксилофон — ударний інструмент, що складається з великої кількості паличок, які видають різні тони.

3) щелепа — частина черепа звіра чи людини, закінчена зубами, служить до жування поживи.

мамут — старовинний, великих розмірів, слон.

4) тимпан — стародавній струнно-ударний музичний інструмент.

5) палеоліт — стара камінна доба, в якій люди вживали до виробу всякого знаряддя грубо тесаного каміння та костей звірів. Існувала від початку життя людини на землі до часу зникнення льодовиків (10000 року до Христа).

6) антилопа — дворога, травоїдна тварина, подібна до сарни чи кози, донедавна жила в степах України.

7) Пан — грецький божок лісів і пасовищ. Його представляли як півлюдину, півцапа, завжди з якимось музичним інструментом.

років тому. Донедавна цей інструмент був відомий в Україні, як кувичка чи кугика. Грецький історик Геродот із 5-го ст. до Христа, згадує про турніри амазонок, легендарних жінок-воїнів, що мали жити в південній Україні, і на цих турнірах мали грати ансамблі свирілей та сопілок. Історик Полідевок з II ст. до Христа, відмічує п'ятиструнний інструмент, що його вживали скитські племена⁸⁾ верхнього й середнього Дніпра. Говорить теж про сопілки з костей орлів та соколів. Інший грецький історик, Плутарх, потверджує, що скити розважалися в свята грою на флейтах, сопілках і китарах. При релігійних поганських обрядах вживали всякого роду інструменти, між ними дзвінки з бронзи⁹⁾, що мали відганяти злих духів. Візантійські¹⁰⁾ історики з 5-го століття після Христа, розказують про трьох неозброєних слов'ян з лютнями, яких взято в полон. Очевидно, це були професійні музики.

Теперішні історики погоджуються на тому, що музична культура давнини, яку продовжували скити, мусіла позначити свої впливи на майбутніх мешканцях цієї території. Приймаємо, що процес формування слов'янських народів закінчився до 500 року після Христа. Давніша теорія, що кочовики, які проходили, мали нібито переривати історично-культурний розвиток на даній території, опрокинена. При найбільших переселеннях завжди залишалася поважна частина автохтонів¹¹⁾, що зберігали культурну традицію предків.

При етнографічних дослідженнях українських народніх пісень ми пройдемо через усі визначені типи розвитку, від найдавнішої дихордової¹²⁾ доби (пісні в два тони типу «Ой коляда»), через трихордову добу (пісні в три тони: «Щедрик», «Ой дзвони дзвонять»), якій відповідатиме

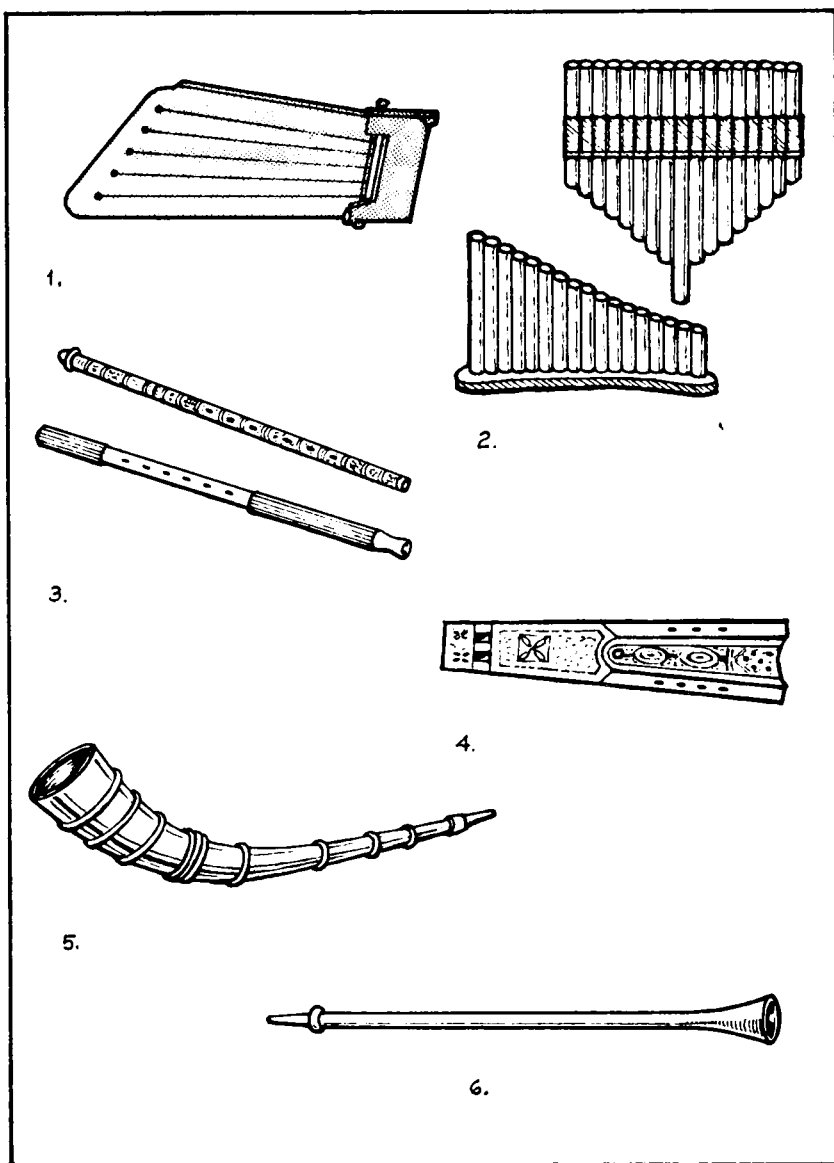
8) скитські племена — прийшли в Україну з Азії, мабуть з Ірану, та заклали державу на півдні України між Дунаєм і Доном, у VII-III сторіччях до Христа. Грецькі історики, пишучи про скитів, зарахували до них теж корінних, прадавніх мешканців України.

9) бронза — метал, мішанина міді з іншими металами.

10) Візантія — інакше Константинополь, по-слов'янському — Царгород, тепер Стамбул, місто над протокою між Чорним та Середземним морями, у княжі часи було столицею могутньої імперії, яка обіймала південно-східню Європу, передню Азію та північну Африку.

11) автохтони — (грецьке: «із власної землі»), місцеве, давнє населення.

12) хорда — (грецьке) струна. Ди-три-тетра-пента — хордові мелодії, цебто на два, три, чотири, п'ять тонів.

УКРАЇНСЬКІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ: 1) первісні гуслі, 2) свиріль, одно- та двобічна, 3) сопілки, 4) жоломіга, 5) ріг, 6) сурма.

згадана палеолітна флейта з трьома дірками, до пентатоніки (п'ятиструнна скитська лютня), аж до нової тетрахордової доби. Тетрахорд зустрічається часто в наших обрядових піснях передхристиянської доби. Зате, як вказує російський історик Беляєв¹³⁾, тетрахордова музика була ще довго чужа психіці росіян. А яка різноманітність та багатство тієї, в ті часи ще не записаної, української музичної культури: веснянки, гаївки, колядки, щедрівки, купальські, троїцькі пісні, весільні, обжинкові, похоронні плачі та голосіння!

Були ще пісні лицарського, героїчного характеру, їх назва — билини. В них згадуються міста України: Київ, Чернігів, оспівується Дніпро. Величається Володимира Великого «красним сонечком», прославляється заступника Києва, Михайлика Шестикрила¹⁴⁾, багатирів: Добриню, Святогора. Творцями й носіями билин були українські співці; весь матеріал билин тепер у Москві і його несправедливо вважають російським. Однак за ціле середньовіччя не дійшла до нас ніодна світська пісня в нотному записі.

Нотне письмо тісно пов'язане в нас з прийняттям християнства і воно в великій більшості ще не досліджене. 98 відсотків джерельного матеріалу лежить в архівах СРСР¹⁵⁾ для дослідників недоступні. Ще далеко до офіційного прийняття християнства, в Україні витворився був свій власний «обичний» спів, що різнився не тільки від візантійського, але й від болгарського та сербського¹⁶⁾. В посланні до чеського¹⁶⁾ герцога¹⁸⁾ Болеслава II з 972 року,

13) Беляєв Іван — (1810-1873) російський історик, досліджував теж історію прадавньої Русі—України.

14) Михайлик Шестикрил — див.: Н. Королева: «Михайлик», ст. 157.

15) СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік, союз ніби свободних держав, створений у 1922 році з країн колишньої царської Росії. Справжню владу в ньому мають і надалі росіяни та стараються всіма засобами російчити інші народи. Україна теж належить, приєднана насильно, до СРСР, як Українська Радянська Соціалістична Республіка.

16) болгарське та сербське — Болгарія й Сербія, слов'янські країни на південному сході Європи, на Балканському півострові. Сербія сьогодні — частина держави Югославії, Болгарія самостійна, належить до т. зв. держав комуністичного бльоку.

17) чеський — Чехія слов'янська країна на південний захід від України; її столиця Прага. Сьогодні Чехія разом із Словаччиною творить Чехословацьку Республіку, яка теж залежна від СРСР.

18) герцог — (німецьке) князь.

папа Іван XIII дозволяє утворити єпископство в Празі, але застерігається, що «Служба має відбуватися не за обрядом болгарського чи руського народів, і не слов'янською мовою». Сербський літопис засвідчує, що вже в 1200 році існували три народні напіви в слов'янській мові. При похоронних відправах св. Симеона, батька св. Сави, основоположника сербської Церкви, «коли багато людей нагромадилось, почали співати звичаєві обрядові пісні... перші співали греки, потім іберійці¹⁹⁾, потім руси, тоді ми, його вівці».

Між істориками музики минулого століття прийнялася теорія, що наш церковний спів прийшов з Греції через Болгарію. Однак найдавніші нотні знаки появилися в Болгарії на триста років після перших київських церковних рукописів. Також доказано, що на 86 знаків музичної нотації Київської Русі, знаходиться тільки 6 візантійських знаків. Та все таки візантійська теорія була довгий час непохитна, а піддержувала її відома цитата з хроніки²⁰⁾, що за князя Ярослава Мудрого «прибули три грецькі співаки, Божі подвижники, та від них почався в Руській землі ангельський спів, зокрема восьмиголосся та прекрасний демественний спів на славу Богові». Однак дальші рядки цієї хроніки самі відкидають це твердження словами: «...та ми думаємо, що це неправда, бо чому ж тоді в грецькій землі, в Палестині та по всяких монастирях є зовсім інший спів, ніж у нас?» Також наш ігумен Данило в XII ст.²¹⁾ аж ніяк не погоджується з «ангельським» співом, бо для нього грецький спів, це просто верещання.

За перших 250 років у Софійському соборі співаки були поділені: греки стояли направо від престолу, а місцеві по лівій стороні. Ми прийняли через ченців Студитів²²⁾ цілий устав Грецької Церкви, відкинувши з вісьмох голосів тільки другий, найбільше чужий для нашого вуха. Однак багато

19) іберійці — Іберія — півострів між Середземним морем та Атлантийським океаном. Іберійці — це еспанці або португальці.

20) хроніка — (грецьке «хронос» — час) історичні записки, упорядковані за роками.

21) ігумен Данило — (див. Ігумен Данило: «На Гробі Господнім», стор. 132).

22) отці Студити — чернечий чин у Східній Церкві, придержуються уставу, який дав їм св. Теодор Студит. Згідно з цим уставом жили ченці Києво-Печерської Лаври та всіх монастирів, які закладали печерські ченці. Чин оо. Студитів відновив у нашому сторіччі в Українській Католицькій Церкві митрополит Андрей Шептицький.

оригінального візантійського матеріялу замінено з часом зворотами з народніх пісень, як про це писали наші дослідники: Олександр Кошиць²³⁾, Павло Маценко²⁴⁾ та Мирослав Антонович²⁵⁾. Чужий елемент, що зберігався серед української стихії малими острівцями, став складовою частиною нового культурно-мистецького організму.

Канонічний²⁶⁾ церковний спів княжої доби знав шість типів напівів. Найдавніший напів це «знаменний», нотований т. зв. крюковою нотацією (окремі значки — знамена відносилися до одної або до кількох нот, чи й цілих кадансових зворотів, також указували силу, навіть краску голосу). Це давньокиївський напів з великими наростами народньої творчости, хоч і мав ще багато чужого нам елементу (приміром мікроінтервали), відзначається багатою мелізматикою (багато нот на один склад у слові). Перенесений у Московщину та відділений від Києва, цей напів почав присвоювати московські пісенні звороти. Його галузь, т. зв. стовповий розспів — вже суто московський.

Знаменний розспів, що далі культивувався в Києві, все більше повертався до народніх джерел, а то й до західноєвропейської системи — це «київський напів». Він видав свої варіанти, а саме: напів Києво-Печерської лаври²⁷⁾, почаївський (волинський)²⁸⁾, галицький

23) Кошиць Олександр — (1875-1944) славний український диригент та музикознавець, голова Української Державної Капелі, яку вислала була у світ Українська Народня Республіка. Об'їхав із концертами Капелі всі країни Європи та Америки, поширюючи пошану й подив до української пісні. Помер у Канаді.

24) Маценко Павло — народжений 1897 на Харківщині, визначний диригент, музикознавець, педагог та громадський діяч, тепер живе в Канаді.

25) Антонович Мирослав — нар. 1917, диригент і музикознавець, особливо славний тим, що зорганізував в Утрехті, Голляндія (північно-західня Європа), «візантійський хор» із самих голляндців, які прекрасно виконують українські пісні.

26) канонічний — згідний із канонами — законами Церкви.

27) Києво-Печерська Лавра — див. Б. Корчмарик: «Християнізація європейського Сходу», стор. 55.

28) Почаїв — містечко на Волині, див.: «Пісня про Почаївську Богоматір», стор. 241.

(перемиський²⁹), львівський, закарпатський, харківський³⁰), полтавський³¹) та чернігівський. Київський напів розвивався без перешкод і в часі татарського лихоліття³²), бо татари відносилися толерантно до нашого духовенства.

Так званий **«грецький напів»** не має нічого спільного з греко-візантійським. Своєю будовою він відповідає київському, а його мелодії записані в Україні в половині XVII-го ст.

«Болгарський напів», як і грецький, у нас дуже неповний. Як і попередній, прийнявся у нас з дуже великою домішкою місцевих елементів і сьогодні зовсім відмінний від церковного співу в Болгарії. Та ще «болгарський» голос у київському Ірмологіоні³³) буде різнитися від того ж голосу у львівському збірнику.

«Путєвий напів»³⁴) — щойно почали досліджувати за останніх 25 років. Його нотація появилася в другій половині ХУ-го ст. та зникла на початку ХVІІІ-го ст. Це проста поліфонія³⁵) на три голоси, в якій середній називається «путь», що відповідало б прийомам західноєвропейського «кантус фірмус». До нього додається «верх» та «низ», все в душі народнього багатоголосся.

«Демественний спів», це віртуозний, урочистий спів, який віддавна виконували професійні співаки, що часто виступали як гості в різних церквах. Доместиками називалися також керівники церковного співу, чи т. зв.

29) Перемишль — місто в Західній Україні над рікою Сяном, стародавній княжий город, існував уже за панування князя Володимира Великого, тепер у Польщі.

30) Харків — місто на лівобережній Україні, на т. зв. Слобожанщині, яку скolonізували виходці з України в XVII сторіччі. Місце першого модерного українського університету (1805).

31) Полтава — місто на лівобережній Україні над рікою Ворсклом, відоме нещасливою битвою гетьмана Івана Мазепи та шведів проти московського царя Петра I-го, 1709; батьківщина творця нової української літератури — Івана Котляревського.

32) татарське лихоліття — татари, хижі й жорстокі кочовики, що прийшли в Україну з Азії з початком XIII сторіччя. В ХУ ст. частина татар оселилася на Криму та піддалася владі турків. Із Криму (півострова на Чорному морі) татари робили наскоки на Україну аж до ХVІІІ ст.

33) Ірмологіон — (грецьке) церковна книжка з нотами, в ній вміщені всі пісні (ірмоси), що їх співають у церкві впродовж року.

34) путь — (староцерк.) дорога, шлях.

35) поліфонія — (грецьке) багатоголосся, спів різними тонами рівночасно.

«улавшки». З кінцем XVI ст. цей спів став поліфонічним (до чотироголосного), а верхній голос називався «демество».

Для урочистого читання Євангелії вживали окрему, т. зв. екфонетичну нотацію, яка вказувала на низку мотивів (мелодійних зворотів), що їх вживали при читанні. Ця нотація найбільш відома з Остромирової Євангелії³⁶), а вдержалася вона до половини XVI ст.

Ще окремою нотацією були записані мелодії кондаків (прославних гімнів для окремих святих). Вона, хоч може створена на зразок грецької системи, є теж твором Київської Руси.

Поруч з церковною музикою існувала, очевидно, і світська. За словами М. Грушевського³⁷), вона витворилася з дуже складної «синтези різнородних течій, доволі самостійно перероблюваних і перетравлюваних українським життям». Народні мандрівні співці були здавна відомі. Вже за князя Володимира згадуються бенкети з участю скоморохів — професійних артистів. Вони розважали населення співом, грою, танками та драматичними виставами. Серед скоморохів часто зустрічалися поганські жерці, які продовжували, заборонені Церквою, поганські обряди. Вони зберігали народні обрядові пісні, що часом закріплювалися в церковнім канонічнім репертуарі. Прикладом цього може бути веснянка «Ой Іванчику білоданчику», що виплила на верх у догматі 7-го голосу³⁸) «Мати убо позналася еси». Скоморохи створили безліч величальних і жартівливих пісень, техніку скоромовлення, вимови й дикції³⁹). Вони збагатили репертуар княжих і дружинних співців. Пізніше їм на зміну стануть професійні музики іншого типу.

36) Остромирова Євангелія — одна із найстарших українських рукописних пам'яток, списав її в 1056-57 рр. дякон Григорій для посадника міста Новгороду, Остромира. Євангелія, це писання чотирьох євангелістів про життя та науку Ісуса Христа, читається на кожній Службі Божій.

37) Михайло Грушевський — (1866-1934) визначний український історик, автор монументальної «Історії України-Руси», голова Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка у Львові (1894-1913), у роках 1917-18 голова Української Центральної Ради в Києві, яка проголосила дня 22 січня 1918 самостійність України.

38) догмат — звичайно: правда віри, що її навчає Церква. Тут: пісня у честь Пречистої Діви, що її співають у час вечірні у п'ятницю та суботу.

39) дикція — спосіб вимовляти слова.

При княжих дружинах існували завжди ансамблі музик. В літописі, в описі походу Святослава⁴⁰⁾ на болгар читаємо: «як поїде полк по полці, б'юще в бубни, і в труби і в сопіли». Ці інструменти мусіли вживатися в якійсь організованій формі, як про це знаємо наприклад з опису сурмачів римських легіонів. З опису боротьби Новгород⁴¹⁾ з князем Володимиром довідуємося, що Новгород виставив 60 труб, та що в дружині князя було 40 труб і 40 барабанів. У тому часі Новгород славився своїми співаками й гусярами⁴²⁾. Літопис подає, що пізніше, у війську князя Юрія Володимировича⁴³⁾, було вже 140 музичних інструментів. На фресках Софійського собору з XI ст.⁴⁴⁾ бачимо цілу серію музик з флейтами, з інструментами типу арфи та з довгими конічними трубами візантійського походження. Кенігсберзька хроніка⁴⁵⁾ має два рисунки різного роду барабанів. Тут теж бачимо слов'янські гуслі на 6 чи 8 струн та дудки, довгі на два лікті. При описі походу князя Святослава, 1220 року⁴⁶⁾, згадуються накри, рід тимпанів, арабського походження. В 1216 році зібралося біля 60 трубачів з довгими дерев'яними трубами, що в латинській мові називалися «туба». В тому часі були теж популярні сигнальні роги, роблені із рогів звірів. При величавих торжествах, як при зустрічах князів, чужинецьких послів, при повороті дружини з походу,

40) Святослав — мова про князя київського Святослава, сина князя Ігоря та княгині Ольги, панував 964-972, здобув ім'я Завойовника за свої численні й вдалі походи. Завоював був, між іншими, на короткий час Болгарію.

41) Новгород Великий, місто над рікою Волхов та Ільменським озером, на території слов'янського племені словенів, у княжі часи великий торговельний осередок. Його зайняли були варяги, що прийшли зі Скандинавії, і звідтіля прийшли були в Україну князі Аскольд і Дир, а опісля Олег, які у великій мірі спричинилися до розвитку княжої Русі.

42) гуслі — старинний струнний інструмент.

43) Юрій Володимирович (1090-1157) — син князя Володимира Мономаха, князь суздальський, якийсь час — великий князь київський.

44) фрески Софійського собору — див. д-р І. Мороз: «Образотворче мистецтво України-Руси», стор. 89.

45) Кенігсберзький літопис — історичні записки, які починаються літописом Нестора, відпис примірника знайденого в Суздалі, в Росії, має дуже цінні ілюстрації. Переховувався у родині князів Радзівілів, від XVIII ст. у Кенігсбергу, столиці Східньої Пруссії.

46) Святослав — тут, син князя Всеволода Юрієвича, помер 1254, князь Переяслава (на лівому березі Дніпра, недалеко Києва).

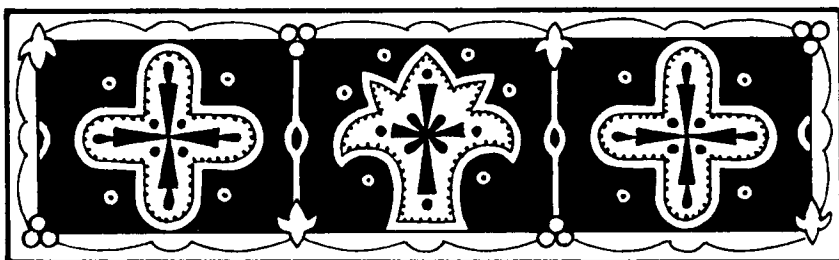
мирових договорах, виконувано врочисті фанфари⁴⁷). Такий звичай був теж і на дворах Західньої Європи. Ще належно не досліджені дудки з тростиновими наусниками. Можливо, що це рід гобой, про який знаємо з фресок св. Софії та кенігсберзького літопису.

Однак у княжій добі всі ці інструменти не мали професійного характеру. В добі руїни багато музичних талантів розбрелось в чужі країни — в Московщину, в Польщу (король Ягайло⁴⁸) та його нащадки любили наших співаків та музикантів), то в південні слов'янські країни, щоб збагачувати музичну культуру інших народів.

47) фанфари — врочисті музичні сигнали.

48) Ягайло — (1348-1434) литовський князь, який одружився з польською королевою Ядвігою і так приєднав до Польщі Литву, а з нею й Україну, яка була тоді під литовським пануванням.

Іван Головінський

ВПЛИВ ХРИСТИЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХІКИ

Іван Головінський український психолог, син письменниці Марії Кузьмович-Головінської, пластун, громадський діяч. Тепер викладає на університеті Патгерс, Нью Джерзі, ЗСА.

Від непам'ятних часів своєї історії людина намагалася зрозуміти себе і свою діяльність. В старині займалися цим питанням філософи-мислителі, від сімнадцятого століття — психологи. Людина має притаманну лише їй особистість, або свою психіку. Набування цієї психіки — дуже складний процес. Його розглядають або з погляду кожної особи окремо, або з її історичної основи. Кожна людина зокрема зазнає різних впливів впродовж свого росту й розвитку. До тих впливів слід зарахувати спадкові прикмети, дозрівання (фізичне, розумове, психічне), далі посереднє виховання та вплив оточення. На кожний організм мають вплив теж історично-суспільні обставини та їх зміни. Тому, що досліджування цих процесів дуже складне, виринуло чимало теорій, які пояснюють їх.

Ці теорії можна упорядкувати в такі три основні напрямки: психо-аналіза, психологія розвитку і християнська характерологія.

Психоаналіза опирається на старинні вірування Єгипту¹⁾ та Греції²⁾, за якими існує постійна боротьба двох

1) Єгипет — країна в північній Африці над рікою Ніль. Розвинула високу культуру, оперту на релігії. Відома від 3400 років до Христа.

2) Греція — країна на півдні Балканського півострова, над Середземним морем. Її висока культура й мистецтво, що сягають VII ст. перед Христом, стали основою духового розвитку Європи.

світів: сонця й темряви, добра і зла. Подібно у психоаналізі виступають дві сили, які звать інстинктами людини: Танатос — тобто смерть і загибель, та Ерос — тобто любов і життя. Боротьба між цими двома силами триває безупинно й приводить до конфліктів людської психіки.

Славний психолог нашого століття, Жан Піяже³), твердив, що всі прояви життя — біологічні, психологічні та соціальні, є в належному порядку й всі вони змагають до збереження рівноваги, гармонійности. Найвищим ступенем гармонійности в природі є людина.

Християнське розуміння психіки, як і асирійсько-вавилонська мітологія⁴), бере до уваги боротьбу Добра і Зла. Християнська традиція розрізняє два роди існування: духове й матеріальне. Душа існує, як окрема істота, хоч може проявляти своє існування на землі тільки через тіло, так як про це вчив і грецький філософ Арістотель⁵). Інтелект і вільна воля існують окремо від фізичних і чуттєвих проявів і панують над ними. У християнському світогляді бачимо сильні впливи грецьких філософів, як також отців Церкви⁶), особливо святих Августина⁷) й Томи з Аквіну⁸).

Психіка цілого народу, тобто особливі риси національного характеру, постають унаслідок історично-суспільного розвитку. Географічні та політичні умови життя, клімат, спільні переживання, потрясаючі події створюють тло, на якому розвиваються питомі риси

3) Жан Піяже — (1896-1980) швейцарський психолог, вивчав зокрема психологію дитячого віку.

4) асирійсько-вавилонська мітологія — мітологія — перекази та вірування якогось народу. Вавилон — держава в західній Азії, над ріками Евфратом та Тигром, сьогодні в Іраку; від XII ст. до Христа розвинула високу культуру, від 1500 року до Христа її опанували асирійці, які плекали далі вавилонські здобутки в ділянці релігії та мистецтва.

5) Арістотель — грецький філософ (384-322 до Христа), знавець усіх, сучасних йому, наук, творець найславнішої грецької філософської системи, яка мала довготривалий вплив на спосіб думання всієї Європи.

6) отці Церкви — святі письменники й мислителі перших віків християнства, які встановили та утривали науку Церкви.

7) святий Августин — (353-430) син св. Моніки, жив у північній Африці. Великий християнський філософ та письменник, автор основного твору: «Про Божу Державу».

8) св. Тома з Аквіну — (1225-1274) італійський чернець-домініканин, найбільший християнський філософ, пов'язав науку Церкви з філософією Арістотеля.

національного характеру. Науково майже неможливо доказати, як передаються із покоління в покоління збірні прикмети психіки. Більш правдоподібно, що немовля набирає прикмет свого оточення від батьків, а вони в свою чергу набули свої вартості від своїх батьків та дальших предків. Тобто, спільні духові прикмети народу набуваються шляхом історично-суспільної еволюції.

Безперечно, що прийняття християнства було подією потрясаючої ваги для наших предків. Воно дало поштовх до далекосяжних змін у їх житті та способі думання. Щоб краще оцінити впливи християнства на формування нашої збірної психіки, пригляньмося коротко, як виглядало життя наших предків перед прийняттям християнства.

У старовині наші предки вірили в сили природи і почитали різних божків, які представляли ці сили. Наші предки молилися й складали жертви звичайно над водою, рікою чи джерелом, або під великими, старезними деревами. Жили поширеними родинами — родами, жерцем-священиком був, звичайно, найстарший у роді дід або батько. Багато наших стародавніх вірувань не противилося засадам християнства. З плином часу християнська теологія та світоглядно-культурна традиція наших предків сплелися у чудову, гармонійну мозаїку. Тут можна згадати віру в невмирущість душі та чудові наші звичаї, які пов'язалися з християнськими святами, як Різдвяні звичаї, Великодні поминки на могилах, чи свято Купала⁹⁾.

Наші предки були хоробрі й войовничі, що відмітили навіть тогочасні грецькі історики. Грецький цісар Маврикій (582-601) писав про них: «Слов'яни й анти¹⁰⁾ мають однаковий спосіб життя й однакові нахили. Вони вільні, ніхто не може схилити їх під ярмо чужої влади, а вже ніколи на їх рідній землі».

Українці прийняли офіційно християнство на заклик Володимира Великого в 988 році. Це мало великий вплив на численні ділянки нашого життя й побуту. Християнство, як суцільна релігійна система, стало тим духовним

9) свято Купала — припадало в календарі наших дохристиянських предків на час літнього звороту сонця. Після прийняття християнства поєднане з Різдвом святого Івана Хрестителя, яке святкуємо 7-го липня.

10) анти — предки слов'ян, у IV-VII сторіччях після Христа створили сильний союз племен над берегами Чорного моря, від лиману Дністра до Озівського моря. Воювали з Візантією та готами.

об'єднуючим чинником, який допоміг об'єднати численні поганські племена наших предків в одну велику Київську Державу. До того часу окремі племена мали власні вірування і зв'язану з ними культуру і тому нерado піддавалися під впливи однієї центральної влади. Державна релігія давала кращу можливість нашим князям налагодити культурні взаємини з іншими християнськими народами Європи.

Із прийняттям християнства князь Володимир Великий¹¹⁾ заснував перші школи в Україні й наказав боярам посилати до них своїх дітей. У результаті цих заходів постала нова суспільна верства освічених майбутніх провідників держави. Перші школи були під опікою Церкви, а першими вчителями були священники. Шкільництво в Україні розвивалося швидко, в другій половині одинадцятого століття існували школи майже при кожній єпископській катедрі. Християнська виховна філософія мала сильний вплив на культурно-освітній і духовий розвиток нашої нації. Прикладом такого впливу може бути книга князя Ярослава Мудрого, «Руська правда»¹²⁾ — збірник законів і правил життя, як теж «Поучення дітям» — князя Володимира Мономаха¹³⁾.

Християнство скріпило позитивне співвідношення членів родини. Християнський зміст і форма родинного життя були близькі до традицій хліборобського суспільства, в якому жили наші предки. Самі життєві обставини точно визначали ролі окремих членів родини. Батько, фізично сильніший, здобував засоби на прожиток інших членів родини, що зумовлювало його панівну роль та сприяло розвитку авторитарного світогляду. В нашій історії хліб став символом життя, а хліборобська родина — прикладом стабільності й правопорядку. Мати в українській родині займала рівноправне місце з батьком, як та, що піклувалася домашнім вогнищем і виховниця майбутніх поколінь.

11) Володимир Великий — див. статті Н. Василенко-Полонської, стор. 24 та о. І. Назарка, стор. 38.

12) «Руська Правда» — перший збірник законів в Україні, списаний за князя Ярослава Мудрого (1019-1054). «Руська Правда» мала великий вплив на «Литовський Статут», права Литовсько-Руської Держави.

13) «Поучення дітям» — див. «Поучення дітям» князя Володимира Мономаха», стор. 127.

Упродовж століть мислителі й знавці людської вдачі звертали увагу на те, що добрі взаємини поміж людьми — це основа вміння гармонійно розв'язувати різні проблеми. Не перебільшуючи сказаного, можна висловити погляд, що в нашій історії, жінки частіше виявляли в своїй вдачі будуючі і гармонізуючі прикмети, ніж чоловіки. Відомо, який позитивний вплив мала на свого внука Володимира княгиня Ольга¹⁴), християнка, хоч її син, Святослав¹⁵), до своєї смерті не прийняв християнства. Християнство мало злагоднюючий вплив на агресивну, войовничу вдачу наших предків. До прийняття Україною християнства, грецькі письменники та подорожні часто неприхильно описували наших предків-слов'ян: «варвари¹⁶) Русь, народ жорстокий і неминулосердний, що не знає ласки для людей». Правда, сьогодні важко точно визначити скільки у цих словах правди, а скільки упередження, яке мали греки до своїх сусідів-нехристиян.

Вплив християнства можна було зауважити на розвиткові характеру самого князя Володимира Великого. Дехто з наших церковних істориків звертав увагу на те, як по-різному описував літописець постать Володимира Великого перед та після прийняття християнства. Створюється враження, що він писав про дві різні особи. Постать князя Володимира немов би символізувала ті далекосяжні психічні перемини, яких зазнавало тоді наше суспільство. Володимир-поганин представлений як жорстокий і войовничий володар. Володимир-християнин став лагідним і милосердним володарем, що любив мир і спокій. Він старався не допустити до проливу крові, опікувався бідними й немічними.

З прийняттям християнства почали в усій Україні зникати поганські звичаї. Християнська заповідь любови ближнього корисно впливала на вдачу народу та закріплювала звичаї допомагати ближнім і прощати їм провини. Є історичні докази, що вже в XI-му столітті при

14) княгиня Ольга — див. стаття «Ольга: людина, володарка, християнка», стор. 46.

15) Святослав — Перший, Завойовник, київський князь, син Ігоря й Ольги, батько Володимира Великого, панував 964-972.

16) варвари — так називали греки, а опісля римляни всі народи, що жили довкола них та стояли на нижчому рівні культури.

Києво-Печерській лаврі¹⁷⁾ був дім для сліпих, глухих та розумово недорозвинених дітей.

Християнські чесноти в українській вдачі, особливо ідея всепрощення, знайшли прекрасний вияв у творчості нашого генія — Тараса Шевченка¹⁸⁾. Для підкреслення контрасту злочину й величі вибачення Шевченко змальовує образи прощення найбільш звироднілим злочинцем. Ось у поемі «Неофіти»¹⁹⁾ цареві Неронові прощають на його смертельній постелі «святії мученики», «діти святої волі», бож вони «брати і християни», а він, за словами Шевченка, «собака, людоїд, деспот скажений». Не менше глибокий психологічний образ прощення Шевченко змальовує в поемі «Осика» («Відьма»)²⁰⁾, в якій говориться про подвійний злочин. Шевченко чудово проаналізував чесноту прощення, ставлячи її у центрі християнської філософії відношень між людьми. Тому не дивно, що численні шевченкознавці, як Єфремов²¹⁾, Сверстюк²²⁾, Барка²³⁾, уважають Шевченка «співцем

17) Києво-Печерська Лавра — див. стаття «Християнізація європейського Сходу» Б. Корчмарика, стор. 55.

18) Тарас Шевченко — найбільший, відомий усім, поет України (1814-1861). Силою свого поетичного слова перетворив український народ у сучасну націю.

19) «Неофіти» — («Новоохрещені») поема Тараса Шевченка про перших християн. Див. — уривок із цієї поеми, стор. 247.

20) «Відьма» — поема Тараса Шевченка, яку він написав вперше під назвою «Осика» в селі Седневі в Україні в 1847 році. Переробив її та дав назву «Відьма» у Нижньому Новгороді в 1858 році. Відьма — це в народних віруваннях лиха чарівниця. Осика — це рід дерева, що ніби мало хоронити перед лихими чарами. У поемі Т. Шевченко пише про українську дівчину, яка простила нелюдяному панові свою зневагу та кривду своїх дітей.

21) Сергій Єфремов, визначний український письменник та літературознавець, заступник голови Української Центральної Ради у 1917-18 роках. Засуджений більшовиками у процесі Спілки Визволення України в 1930 році на кару смерті, яку замінено на довшотривале ув'язнення. Народжений 1876 на Київщині, від 1939 року його доля в ув'язненні невідома. Писав монографії про багатьох українських письменників, між ними і про Тараса Шевченка.

22) Євген Сверстюк — літературознавець та педагог, народжений 1928 на Волині, ув'язнений 1972 року за участь у русі спротиву проти більшовицьких порядків в Україні. Писав численні статті та розвідки, між ними «Остання сльоза» про Тараса Шевченка.

23) Василь Барка — народжений в Україні 1908, проживає у ЗСА. Поет, прозаїк та літературний критик. Написав книжку про Тараса Шевченка — «Правда Кобзаря».

християнського всепрощення». Уміти по-християнському прощати, означає бути людиною у повному розумінні цього слова. З психологічної точки зору прощення є почуванням-емоцією, на яку не спроможне жодне інше сотворіння, крім людини.

Наше століття, це доба світоглядно-ідеологічних змагань. У цьому змаганні, початки якого бачимо в ХІХ-му столітті, а яке триває й до сьогодні, чітко зарисовуються два ідеологічні табори. З однієї сторони християнський світогляд²⁴), світогляд наших предків, який проповідує гідність людини, братерство, толерантність, забезпечення національних та людських прав, а з другої сторони матеріялістична філософія²⁵), сперта на взаємній ненависті, ворожнечі, клясовій боротьбі, уособленням якої став комунізм-московський фашизм²⁶).

Сьогодні, в добу, коли затираються границі між добром і злом, треба нам, за словами Тараса Шевченка, шукати своєї української правди. Її ми знайдемо в тисячолітній традиції християнства в Україні, яке нерозривно пов'язане з нашою збірною, національною психікою.

24) світогляд — порядок мислей та вартостей у людини. Світогляд визначає її поведінку в житті.

25) матеріялістична філософія — погляд на життя, за яким визначається першість матеріяльного, видимого світу над духовим і моральним. Цей погляд оправдували вже деякі грецькі філософи у старовину, у нові часи відродився у ХVІІІ сторіччі в Західній Європі. Матеріялістичну філософію, поєднану з атеїзмом, визнає комунізм, панівна ідеологія в СРСР.

26) фашизм — назва його походить від староримських в'язок прутів-різок (фасцес), що були знаком суворого державного законодавства. У двадцятому сторіччі фашизм постав як ідея суворої, жорстокої диктатури та расової ненависти — спершу в Італії (Беніто Мусоліні), опісля в Німеччині (Адольф Гітлер). Російська комуністична влада в СРСР має всі негативні прикмети фашизму.

Митр. прот. д-р Григорій Удод

ЩО ДАЛО ХРИСТІЯНСТВО УКРАЇНІ ЗА ПЕРШЕ ТИСЯЧОЛІТТЯ?

(Із доповіді на ІV Конгресі СКВУ¹), 1983 року, в Торонто)

Митрофорний протоієрей о. д-р Григорій Удод народився в 1925 році в Україні, на Слобожанщині. Закінчив середню освіту та здобував вищу в Німеччині й у Канаді, де й закінчив богослов'є та прийняв сан священника. Побіч живої душпастирсько-місіонерської (радіопроеграми) та громадської діяльності, далі студював філософію та завершив студії докторатом на Українському Вільному Університеті в Мюнхені. Написав ряд статей та доповідей на релігійні й історичні теми. Виготовляв слухово-наглядні матеріали з різних ділянок українознавства.

Довгі роки працював настоятелем Української Греко-Православної Парафії у Саскатуні. В 1980 році обраний головою Президії Консисторії на XVI Соборі Української Греко-Православної Церкви, а рівночасно став координатором Ювілейного Комітету Тисячоліття Хрещення України при Консисторії.

За свою душпастирську та громадську діяльність відзначений численними церковними нагородами.

1) СКВУ — Світовий Конгрес Вільних Українців — об'єднання всіх українських організацій в країнах поселення у вільному світі; український всесвітній парлаєнт. Відбуває свої з'їзди делегатів — конгреси що шість років. Перший такий конгрес відбувся у Нью-Йорку в 1967 році.

Дуже влучну відповідь на запитання, поставлене в наголовку, знаходимо у знаменному «Слові про закон і благодать» преподобного Іларіона, першого українця на Київській Митрополичій Катедрі²⁾. Це «Слово» було сказане біля 1050 року, на врочистому відкритті Катедри Святої Софії³⁾, в присутності Великого князя Ярослава Мудрого⁴⁾, його родини, уряду, представників усього населення тодішньої Русі-України. У своєму «Слові» сказав преподобний Іларіон, між іншим, таке:

«...Віра благодатна по всій землі розходитья і до нашого народу руського дійшла... Тепер уже і ми зі всіма Христовими народами прославляємо Святу Трійцю... І вже ми не називаємося поганями, але християнами... І вже капищ бісовських⁵⁾ не будуємо, а споруджуємо храми Божі, вже більше один одного не приносимо в жертву бісам, але Христос приноситься в жертву за нас».

І далі звертається преп. Іларіон до пам'яті хрестителя нашого народу, Великого князя Володимира:

«...Подивися на місто, як воно сяє величністю; подивися на церкви процвітаючі; подивися на християнство зростаюче; подивися на місто, іконами⁶⁾ святими освічене і ясніюче, фіміямом⁷⁾ повите і похвалами божественними і піснями святими оспівуване. І все це побачивши, возрадуйся і возвеселися і похвали доброго Бога, що все це сотворив».

У цих словах преподобного Іларіона бачимо як за неповних три чверті століття після офіційного охрещення українського народу переродилося його духове життя, в дусі високої християнської культури, та як розцвіла столиця новоохрещеного народу — Київ.

2) Іларіон — перший українець на Київській Митрополичій Катедрі — див. примітки до вірша В. Щурата: «Слово Іларіона», стор. 261.

3) Катедра святої Софії — митрополичий храм Софії — Премудрости Божої, постав за панування князя Ярослава Мудрого (1019-1054), див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75 та П. Загребельний: «Диво», стор. 183.

4) Ярослав Мудрий — князь київський, син Володимира Великого.

5) капища бісовські — місця, де дохристиянські українці приносили жертви своїм божкам. Християнство старалося викоринити давні звичаї і тому приписувало їх бісам-дияволам.

6) ікона — (грецьке) образ святого, Христа чи Богоматері.

7) фіміям — кадило, сушені рослини, що дають приємний запах, коли їх спалювати. Вживається при богослужбах.

Бачимо величавий розвиток церковної архітектури, малярства, церковного співу, літописання, літератури. Поруч із цим ще в більшій мірі поширюються серед народу засади благодійного християнського життя, через вплив церковної проповіді, через християнське державне законодавство, і, найголовніше, через приклад особистої жертвенності й посвяти провідної верстви народу, на чолі з його володарями.

Щоб належно зрозуміти причину такого бурхливого розвитку впродовж такого короткого часу, необхідно звернутися до основ українського християнства. Воно прийшло в Україну з Візантії⁸⁾, найкультурнішої та наймогутнішої на той час країни світу, яка саме переживала відродження усіх ділянок свого життя. Християнство прийшло в Україну не внаслідок накинення його чужою збройною силою, але прийняв його вільний державний народ після всебічного дослідження відомих релігійних течій того часу.

Навіть більше, український народ під проводом свого князя Володимира, збройно боровся, щоб здобути християнство в такій формі, яка найбільше відповідала б його національним прикметам та сприяла потребам його життя.

Літописне оповідання⁹⁾ про послів Володимира, які, пізнавши всі віри, остаточно вибрали грецьку, за красу її богослужень, вказує теж на вразливість нашого народу на естетичну¹⁰⁾ сторінку життя, що є невід'ємною частиною нашого світовідчуження.

Це рішення мало величезний вплив на всю дальшу історію нашого народу, бо разом із красою обряду прийшла в Україну теж ідея симфонії, чи гармонії¹¹⁾, найтіснішої співпраці Церкви з державою. У плеканні цієї симфонії Україна навіть перевищила свій правзір — Візантію — та

8) Візантія — місто над протокою між Чорним і Середземним морями. У княжі часи центр Східньо-Римської імперії та східнього християнства.

9) літописне оповідання — це оповідання записано у найстаршому українському літописі «Повість давніх літ».

10) естетичний — гарний, такий, що відповідає людському почуттю краси.

11) симфонія або гармонія — (грецьке) співзвучність, згідне співжиття.

країни Західної Європи, де ці дві сили ледве чи коли доходили до рівноваги.

Христова Церква українського народу стала від першого дня великою моральною опорою української Київської Держави. Вона духовно об'єднала численні роз'єднані племена цієї держави, яка простягалася від Волги¹²⁾ до Карпат¹³⁾ від Балтійського¹⁴⁾ до Руського моря¹⁵⁾, об'єднала в один народ, який вийшов на світову арену одним із наймогутніших та найкультурніших народів того часу.

З християнством прийшов в Україну і розвиток шкільництва і ця традиція продовжується через братські школи, Острозьку¹⁶⁾ та Могилянсько-Мазепинську Академію¹⁷⁾, аж до наших днів, де серед нашого громадянства головний тягар українського шкільництва лежить на Церквах та прицерковних організаціях.

З освітою виростає теж висока національна свідомість народу та ототожнення її із релігійною приналежністю. Україна була свідома свого покликання обороняти

12) Волга — ріка в Росії, впливає із Волдайської височини, вливається до Каспійського моря.

13) Карпати — гори в центрально-південній Європі, у своїй північній частині лежать на українській території (Високий та Низький Бескиди, Горгани, Чорногора, Вулканічні Карпати, Гуцульські Альпи).

14) Балтійське море — на півночі Європи, між Швецією, Німеччиною, Данією, Польщею, Естонією, Латвією, Литвою, Фінляндією й Союзом.

15) Руське море — старинна назва Чорного моря.

16) Острозька Академія — вища школа в Острозі на Волині, заснував її в 1577 році, для піддержки українського православ'я, князь Константин Острозький. Академія досягнула високого рівня і з неї вийшло чимало славних людей, між ними гетьман Петро Сагайдачний. Із Острозькою Академією пов'язана поява першої друкованої книги в Україні, Острозької Біблії, 1581. За часів наслідників князя Константина, які спольщилися, Академія втратила своє значення.

17) Могилянсько-Мазепинська Академія — вища школа, типу західно-європейських університетів, постала в 1615 році при Київському Братстві завдяки меценатству Гальшки Гулевич-Лозчини. Опісля, стараннями митрополита Петра Могили та гетьмана Івана Мазепи, стала осередком освіти для всього православного Сходу Європи. Зі скасуванням Гетьманської Держави, Академію замінили на духовну семінарію і вона втратила своє значення.

християнство перед кочовими ордами Сходу¹⁸). В часи польської займанщини¹⁹) «руська віра» і «руський народ» стали однозначними поняттями.

Під благодатним впливом християнства, вже навіть у часи перших християнських князів, в Україні видно гуманізацію та злагіднення законів: знесено інституцію невільництва, яка існувала тоді у всіх країнах; знесено, хоч на деякий час, кару смерти, встановлено систему допомоги потребуючим, своєрідне суспільне забезпечення. Становище жінки піднялося від найдавніших часів, майже до рівноправності, унормувалися родинні відносини, основані на пошані до батьків і взагалі старших, на вірності в подружжі. Ці риси й досі притаманні українському народові в усіх обставинах його буття. І все це спадщина ідей та діл великих перших володарів християнської Русі-України — Володимира Великого, Ярослава Мудрого, а зокрема Володимира Мономаха²⁰), із його «Поученням дітям».

Система симфонії Церкви й держави збереглася і після упадку княжої держави, та, як ідея симфонії Церкви і

18) кочові орди Сходу — від найдавніших часів на Україну находили мандрівні, кочові народи з Азії: скити (перші вістки про них з VII сторіччя до Христа), сармати й алани (III-IV ст. після Христа), гуни (IV ст.), авари (VI ст.), хозари (кінець VII ст.), печеніги (X ст.), половці (XI ст.) і врешті татари в XIII сторіччі. Через своє географічне положення Україна мусіла приймати удари цих, здебільшого войовничих та жорстоких наїздників і таким чином охоронила Західню Європу від їх нападів, уможливаючи тим розвиток європейської культури.

19) польська займанщина — поляки — західні сусіди України, слов'янського походження. Почали творити своє королівство приблизно у тому часі, коли поставало Київське князівство. Українські землі, які належали в тому часі до Литовсько-Руського Князівства, попали під польську займанщину в 1413 році, коли Литва заключила з Польщею унію в Городлі. З того часу Польща щораз збільшувала свій натиск на Україну. В 1648 році Богдан Хмельницький визволив більшу частину України від поляків, відновлюючи українську незалежність у Зборівській угоді 1649 року. Однак, після довгого опору, Правобережна Україна попала знов під польське панування у результаті Андрусівського договору 1667 року. Польське панування закінчили три поділи Польщі (1772, 1793 та 1795), в яких Західня Україна дісталася Австрії, а Правобережжя — Московщині. У часі між двома світовими війнами (1921-1939) Західня Україна: Галичина, Волинь та Полісся належали теж до відновленої Польщі.

20) Володимир Мономах — київський князь (1113-1125). Див.: «Поучення дітям» князя Володимира Мономаха», стор. 127.

національно- державницької свідомости, збережена й до сьогодні. Навіть більше: доля Христової Церкви в Україні та доля українського народу злилися в одне ціле. В часи бездержавности чужі зовнішні сили поневолювали наш народ як на національному, так і на соціальному й релігійному полі. Та незважаючи на це, що від 1596 року і до сьогодні українське християнство залишається роз'єднаним, його цілеспрямованість завжди незмінна — служити своєму народові тими ідеалами, які воно покликане нести у світі.

У часи великої національно-визвольної боротьби під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, Церква й народ ще раз об'єдналися в один могутній моноліт, і здавалося, що з відродженням Козацької Держави²¹⁾ Україна повертається до благословенних часів, які існували в перших століттях її християнства. Та сили були далеко нерівні і наслідки упадку, незважаючи на всю рішучість, героїзм і посвяту, нам добре відомі. Український народ і його Церква були розділені й поневолені.

Але, навіть в часах найважчого поневолення, Церква залишилася носієм і зберігачем національно-державних традицій і, коли прийшов пригожий час, змогла передати їх народові та започаткувати новий, переможний процес національного відродження, який триває до наших днів. Церква західної вітки нашого народу дала Україні отця Маркіяна Шашкевича²²⁾, Церква ж на Великій Україні дала Кирило-Методіївське Братство²³⁾ та Тараса Шевченка²⁴⁾, які властиво започаткували відродження всього

21) Козацька Держава — постала в 1649 році в результаті Зборівської угоди, внаслідок повстання, яке очолив гетьман Богдан Хмельницький (1648-1657) проти польського короля Володислава. Це була військова держава, де військова старшина творила рівночасно уряд — адміністрацію, гетьман війська був її головою. Козацька Держава проіснувала у важких змаганнях проти Польщі та Московщини до 1764 року, коли то московська цариця Катерина II скасувала гетьманство, усуваючи останнього гетьмана, Кирила Розумовського, та завела в Україні московські порядки й владу. Козацька Держава створила тривкі державні традиції у новіші часи та спричинилася у великій мірі до національного відродження України в XIX віці.

22) о. Маркіян Шашкевич — український католицький священник (1811-1843), письменник та пробудитель національної свідомости в Галицькій Україні. Див.: «Псалом Русланів II.», стор. 242.

23) «Кирило-Методіївське Братство» — див. «Із Книги Битія українського народу», стор. 134.

24) Тарас Шевченко — найбільший та всім знаний поет України.

українського народу. Церква відіграє у ньому незвичайно важливу роль: Вона благословляє і провадить народ до вершин національної та християнської свідомости, переживає разом із ним усі його успіхи й невдачі, спрямовує процес відродження на шляхи, угодні Богові, запевняючи цим українському народові перемогу в його зусиллях.

Сьогодні український народ, як ніколи впродовж своєї тисячолітньої історії, стоїть перед загрозою духового й фізичного знищення. Ці обставини вимагають від цілого народу, а зокрема від його організованої частини та від його Церкви, особливих зусиль і особливого почуття відповідальности. Не може бути української Церкви, яка заради так званого універсалізму²⁵⁾ зрікалася б своїх національних аспірацій²⁶⁾ та обов'язків супроти народу, серед якого призначив їй служити Христос Спаситель. Церква Христова українського народу повинна молитися, плакати й турбуватися долею кожної української людини — чи вона гине в Сибірі²⁷⁾ фізичною смертю, чи у вільному світі — смертю духовою, через асиміляцію²⁸⁾ й відчуження від свого народу. Церква, яка в наших обставинах несе почесне завдання духовного провідника народу, повинна також мати підтримку всіх українських національних організацій, а зокрема Світового Конгресу Вільних Українців. Церква має і повинна мати право мирити наші внутрішні розходження та вказувати провідникам народу — головну мету наших зусиль.

Я, смиренний ієрей Української Православної Церкви, бачу наше національне спасіння у цих надзвичайних обставинах існування нашого народу, як шлях до його світлого майбутнього, лише в одному: щоб ми, в нашому

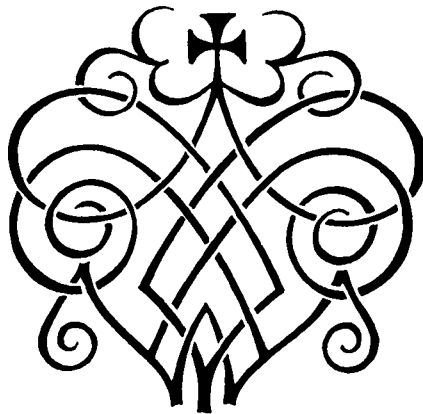
25) універсалізм — (латинське) загальність, всеобіймання. Тут розуміється, що християнство обіймає всі народи, і тому є в ньому теж напрямки, які змагають до вирівнювання національних різниць у богочитанні.

26) аспірації — (лат.) бажання, намагання.

27) Сибір — північна частина Азії. Від початку XVII сторіччя належить до Росії; тепер частина Російської Федеративної Республіки в СРСР. Сибір був завжди країною карних заслань для тих, хто не погоджувався з московською владою.

28) асиміляція — (латинське: приподібнення) перехід від своєї національної свідомости та культури до чужої, яка панує в країні поселення. Люди, вірні своїй батьківщині, не піддаються асиміляції.

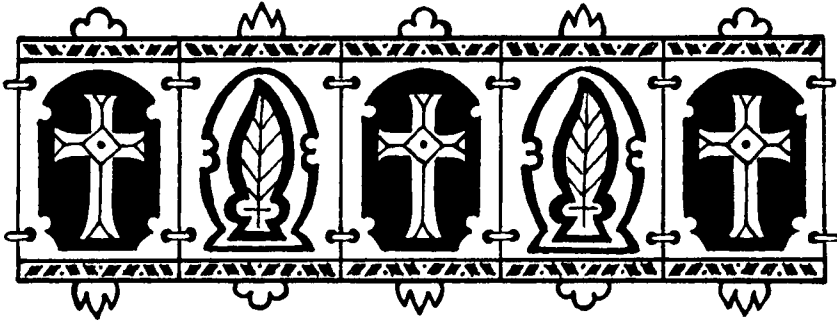
сьогоднішньому житті, свідомим зусиллям Церкви та українських організацій, установ, повернулися словами й ділами до первооснов українського християнства, ознаменованих сяйвом величі й слави, як на полі державного, так і церковного життя; які так знаменито представив преп. Іларіон у своєму «Слові про закон і благодать». Це нам може дати, перевірена тисячоліттям, система симфонії, чи гармонії, між Церквою й народом, у всіх ділянках життя. Бо, як, за словом Христа Спасителя, «сили пекельні не здолають Його Церкви», так і ніякі сили пекельні не зможуть знищити і того народу, який живе й діє в тісній співпраці з Церквою Христовою, скеровуючи свої зусилля на шляхи, угодні Богові. Тисячолітній історичний шлях українського народу та Христової Церкви серед нього є найкращим свідцтвом і запорукою правдивості слів нашого Божественного Учителя.

О РОЗКАЗУЮТЬ НАМ
ГРАМОТИ ?

ІЗ «ПОВІСТИ ВРЕМЕННИХ ЛІТ»

(В перекладі на сучасну українську мову)

«Повість временних літ»

Дослівна назва цього першого українського літопису історії така: «Се повість временних літ, откуду пошла єсть руская земля, хто в Києві нача первіє княжити і откуду руская земля стала єсть». («Це повість про давні літа, звідки взялася руська земля, хто в Києві почав спершу княжити, і як постала руська земля»).

Цей літопис приписують учені ченцеві Печерської Лаври Несторові, який написав життя святого Теодосія Печерського та молодих князів мучеників, Бориса й Гліба, синів князя Володимира Великого.

Автор «Повісти» користується давнішими «літописними зводами», як наприклад, ченця Никона та «початковим» зводом, із XI сторіччя. Використовує теж різні чужі історичні джерела (див. В. Барагура: «Откуду пошла єсть земля Русская», стор. 191). «Повість» знайдено у двох літописних збірниках: у т. зв. Лаврентіївському, що його знайшли на півночі, на терені тодішнього Суздальського князівства, із кінця XIV сторіччя, та Іпатіївському, із початку XV сторіччя, що його знайдено на Волині.

«Повість» розпочинається біблійними оповіданнями про потоп, про розділення народів під вавилонською вежею, далі розказує про слов'янські племена, про побут святого Андрія на місці сьогоднішнього Києва, оснування Києва та спиняється широко над хрещенням Руси за князя Володимира. «Повість» доведена до 1112 року після Христа. Остаточо оформив її, мабуть, ігумен (настоятель) київського Видубицького монастиря, Сильвестер.

Значення «Повісти» велике, як для вивчення історії України, так і для поваги нашого народу. Історичні часи рахуємо від часу, коли якийсь народ сам записує свої події. Отже «Повість» започатковує нашу історію.

В літо 988.

Князь Володимир послав тивунів¹⁾, щоб оголосили по всьому Києву:

«Якщо не прийде хто завтра на річку — хай то багатий чи бідний, чи нужденний, чи раб, — буде мені ворогом».

Почувши про це, пішли люди з гомоном до Дніпра, радіючи і кажучи:

— Якби не було це добрим, то не перейняли б того князі й бояри²⁾).

Наступного дня вийшов Володимир зі священниками корсунськими на Дніпро і зібралась там люду сила-силенна. Забрели у воду і стояли там одні по шию, інші по груди, дехто тримав дітей, молодь тислась до берега, а дорослі бродили; священники ж стояли на місці і творили молитви. Люди, охрестившись, розійшлися по домівках.

І звелів Володимир будувати церкви, і ставити їх на тих місцях, де раніше стояли дерев'яні кумири³⁾. Він поставив церкву во ім'я святого Василя на тій горі, де стояв Перун⁴⁾ та інші боги і де поклонялися князь і люди. І в інших городах почали ставити церкви і приводити людей до хрещення — з усіх містечок і сіл. Посилав князь збирати у кращих людей дітей і віддавати їх у книжну науку. Матері ж тих дітей плакали за ними, як за мертвими.

Тим самим збулось на Русі пророцтво: «Давнє й старе минуло, тепер настає все нове».

І просвітився Володимир сам, і сини його і земля його.

В літо 989.

Задумав Володимир поставити церкву Пресвятій Богородиці і послав привести майстрів із Грецької землі. І почав її будувати в Києві, а коли закінчив, доручив її Анастасові Корсунянинові⁵⁾ і поставив служити у ній корсунських священників, давши їй усе, що взяв перед тим у Корсуні: ікони, посудини, хрести.

1) тивун, або тиун — княжий слуга.

2) бояри — значні люди, дорадники князя.

3) кумир — статуя поганського божка.

4) Перун — за віруваннями наших предків, бог грому й війни.

5) Корсунь — грецька колонія на Криму. Анастас Корсунянин мав допомогти князеві Володимирові здобути Корсунь у 987 році.

І сказав:

— Даю церкві цій десяту частину від моїх багатств і від моїх городів.

І назвав він церкву во ім'я Богородиці, та в народі приклалася до неї інша назва — Десятинна, від десятої частини його багатств...

В літо 996.

..Тим то любив (князь Володимир) книжну мудрість, почув якось він такі слова: «Не збирайте собі скарбів на землі, де їх міль їсть і злодії підкопуються, а збирайте собі скарби у душі своїй, де їх міль не їсть і злодії не викрадуть». А ще такі слова: «Продайте своє майно і роздайте нужденним»⁶⁾. Чувши все це, звелів Володимир усякому бідному й убогому приходити на княжий двір і брати все, що треба, пиття і їжу і гроші зі скарбниці.

А ще він робив таке: мовивши, що «немоцні і хворі не можуть дістатися до мого двору», звелів запрягати підводи і, наклавши на них багато хлібин, м'яса, риби, усяких плодів, меду в бочках, а в інших квас, розвозити по місту, питаючи:

— Де хворий, бідний, або той, хто не може ходити?

І роздавали їм усе, що треба.

Та не тільки це, ще більше робив князь Володимир для своїх людей. Кожної неділі постановив він давати бенкети у своєму дворі, в гридниці⁷⁾, щоб приходили туди бояри, гриди і соцькі і десяцькі, і кращі мужі, при князі і без князя. Подавали там багато м'яса, яловичини і дичини, горою лежало там усяких наїдків...

Бо Володимир любив свою дружину (військо) і з нею раду радив про лад на своїй землі, про мир і про закони в країні і жив у мирі з сусідніми князями — з Болеславом Польським⁸⁾, Стефаном Угорським⁹⁾ і Андріхом Чеським. І жив Володимир, пильнуючи заповітів батька і діда.

6) це слова із Євангелії св. Луки, розділ 12, вірш 33.

7) гридниця — приміщення, де жили гридні, молодші княжі вояки.

8) Болеслав Хоробрий — (992-1025) польський король, основник Польського королівства. Його дочка була одружена зі сином князя Володимира, Святополком.

9) Стефан Угорський — святий, король Угорщини (Мадярщини) (997-1038).

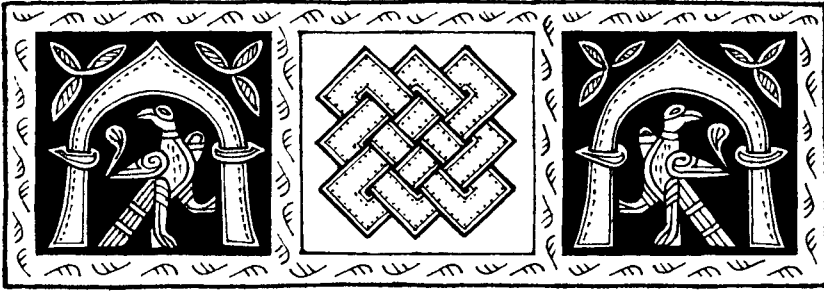
В літо 1037.

Заклав Ярослав місто велике, біля того міста Золоті Ворота. Заклав і церкву Святої Софії, митрополичу, потім церкву на Золотих Воротах, а потім монастир святого Георгія і святої Ірини. І стала за нього віра християнська плодитися і поширюватися і монахи чорноризці помножуватися, монастирі й храми будуватися і возвеличуватися.

Любив Ярослав книги, читав їх часто, і вдень і вночі. І зібрав скорописців багато і перекладали вони з грецької на слов'янську мову письмо. Написали вони книг велику силу, ними повчаються вірні люди і насолоджуються плодами глибокої мудрости. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші — жнуть і споживають багату поживу — так і тут: батько цього всього — Володимир, він землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнством, а син же його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо, приймаємо серцем книжну науку.

Велика бо користь від навчання книжного. Книги — мов ріки, які напоюють собою увесь світ. Це джерело мудрости, в книгах — бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони — узда для тіла й душі. В книгах — світило мудрости, а про мудрість сказано: люблячих мене — люблю, а хто дошукується мене — знайде благодать. І якщо старанно пошукати в книгах мудрости, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами.

Ярослав же, як ми вже сказали, багато їх написав і поклав їх у церкві Святої Софії, яку сам збудував. Оздобив її золотом, сріблом і посудинами церковними, і возносять у ній врочисті співи в назначену годину. І в інших містах і селах він ставив церкви, назначуючи туди священників і даючи їм від багатств своїх плату, наказуючи їм учить людей. Радувався Ярослав, бачачи велику силу церков і людей християнських, а ворог нарікав і ремствував, переможений новими людьми християнськими.

ПОУЧЕННЯ ДІТЯМ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Князь київський Володимир Мономах (грецьке «Єдиноборець», таку назву мав його дід, візантійський цісар), син князя Всеволода (1078-1093), внук князя Ярослава Мудрого (1019-1054), панував у Києві від 1113 до 1125. За його панування Київська Держава скріпла та повернулася до могутності часів його великих предків. Володимир Мономах відзначався всіма найкращими прикметами християнського володаря тих часів. Свої погляди на завдання доброго християнина, зокрема відповідального за долю держави, висловив у «Поученні дітям». Воно вміщене у «Повісті временних літ» під 1096 роком, але справді мусіло постати набагато пізніше, бо в ньому Володимир Мономах, як виглядає, вже прощається із життям.

«Поучення» — не лиш важливий документ часу, коли воно постало, але й образ світогляду тодішньої України. Воно має понадчасову вартість і, змінивши те, що слід змінити, з огляду на нові обставини, воно залишається актуальним і сьогодні.

Сидячи на санях¹⁾, тобто збираючись уже помирати, звертаюся до вас із цим словом.

Діти мої, або хто інший, слухаючи мою граматку²⁾, не посмійтеся над нею, а прийміть її до свого серця і не лінуються, а щиро трудіться.

1) «сидячи на санях» — це був старинний звичай наших предків, який проіснував до християнських часів, що покійників везли в останню дорогу на санях, навіть і влітку. Див. «Заповіт Блаженнішого Патріярха Іосифа», стор. 148.

2) граматка — писання.

Що таке людина, як подумаєш про це? Велика розумом людина та не може осягнути вона всіх чудес землі. Дивіться, як все мудро влаштовано на світі: як небо влаштовано, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма і світло і земля як на водах покладена, Господи, завдяки волі Твоїй! А звірі, а птиці різні, а риби всілякі! І цьому диву подивуємося, як створено людину і які різні й багатоликі³⁾ людські обличчя; і якби всіх людей зібрати, то кожен має свій вид і образ обличчя. І тому подивуємося, як птиці небесні із раю-вирію⁴⁾ летять і перш за все до нашого дому, але не поселяються в одній країні, а сильні й слабкі розлітаються по всіх землях, щоб наповнилися щебетом ліси й поля. Все це дано людям на користь, на їжу і на радість їм. І знов скажемо: великі блага⁵⁾ послані нам, грішним людям. Ті ж птиці небесні, коли їм звелено, то заспівають і звеселяють людей, а коли ні то, маючи і мову свою, оніміють.

Прочитавши отсі слова, діти мої, похваліть Творця всього земного й небесного, а все, що дали, — то мого слабого розуму повчання.

Перш за все не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам. І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Хто б не був, правий чи винний перед вами, не убивайте і не веліть убивати його; якщо і завинив хто у смерті, не губіть християнської душі.

Якщо ж вам доведеться цілувати хрест⁶⁾ перед братами своїми або перед будь-ким, то перше спитайте свого серця, на чому ви зможете стояти твердо, і тільки тоді цілуйте, а поклявшись, не переступайте клятви, бо загубите душу свою.

Ніколи не майте гордощів у своєму серці і в розумі, а скажіть: сьогодні живий, а завтра помру; смертні ми. Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів. Пам'ятайте, як учив мудрий Василь⁷⁾, зібравши довкруги

3) багатоликий — з багатьома, різними обличчями.

4) вирій — за віруваннями наших предків, тепла країна, куди птахи відлітають на зиму. Можливо, що слово це пов'язане із словом «рай».

5) благо — добро.

6) цілувати хрест — присягати, клянучись хрестом; особливо важливий та зобов'язуючий рід присяги.

7) Василь — святий Василій Великий, родом із Кесарії (329-379), великий отець Церкви, богослов, реформатор чернечого життя на Сході.

ПЕТРО АНДРУСІВ — (1906-1981), творець картини Хрещення України, яку тут містимо, народився в селі Каменоброді, недалеко Львова, в Галичині. Під час Першої світової війни загубився від батьків та, разом з полком кубанських козаків, які заопікувалися ним, пройшов довгий шлях через Москву та Рязань. Звідтіля забрали його польські офіцери до Варшави, столиці Польщі, де він вчився та проживав у сиротинці, аж поки, вже юнаком, віднайшов своїх батьків.

Вже змалку Петро Андрусів відзначався здібностями до малювання. Студював він в Академії мистецтв у Варшаві, де належав до гуртка українських студентів. З кінцем Другої світової війни переїхав до Німеччини, а опісля, в 1947 році, до ЗСА. Тут проживав у Філядельфії, а, вийшовши на пенсію, побудував собі майстерню — ательє у містечку Рівергед, недалеко Нью-Йорку, і там далі, аж до смерти, присвячувався творчій праці.

Одним із його улюблених способів малювання була графіка, малювання пером і тушшю. Цим способом він почав ще перед війною ілюструвати книжки та журнали, головню для дітей, та працював у цій ділянці й далі на еміграції. Його улюбленою тематикою була історія України, головню княжа та козацька доби. Він вивчив до подробиць побут, будівлі, мистецтво та одяг тих часів. Історичним подіям присвячені теж його великі, барвисті образи, мальовані олійними фарбами на полотні. Ці картини мають не лише велику мистецьку вартість, але й особливо цікаві нам, бо точно показують та пригадують нам світлі хвилини нашого минулого.

Картина «Хрещення України», це одна з останніх праць мистця, та, мабуть, найкраща.

Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада складає оцим щиру подяку Українській Католицькій Митрополії у Філядельфії, яка є власником картини, за ласкавий дозвіл репродукувати її в нашій Хрестоматії, та навіть за позичення кліші.

На картині бачимо хрещення мешканців Києва, згідно опису в Літописі Нестора (стор.124). Над берегом Дніпра та в воді бачимо людей, яких хрестять священники в світлих ризах. На підвищенні стоїть князь Володимир та його дружина, сестра візантійських цісарів, Ганна. Над ним височіє хрест, прикрашений, українським звичаєм, вишитим рушником. Зліва бачимо, як при світлі блискавок усувають ідола — бога грому — Перуна. На дальшому пляні видно вгорі Київ, а над ним, у хмарах, постає апостола Андрія Первозванного, який у давнину провістив був «благодать Божу на цих горах». Над цією сценою у небі — веселка, знак примирення з Богом, а по всьому небі — птиці, знак вільного лету — очищених у Хрещенні душ.

себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодшими мати згоду і бесіду⁸⁾) вести без лукавства, а щонайбільше — розумом вбирати. Не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато. Очі тримати донизу, а душу вгору.

В домі своєму не ледарюйте, а за всім приглядайте самі, не покладайтесь на тиуна або на отрока⁹⁾), щоб не посміялися люди ні над домом вашим, ні над вашим обідом. На війну вирушивши, не лінуйтеся, не сподівайтесь на воевод¹⁰⁾); ні їжі, ні питтю не віддавайтесь без міри, ні солодкому сну. Сторожу самі наряджайте і вночі, з усіх боків поставивши охорону, лягайте відпочивати коло своїх воїнів, а вставайте рано. Зброю не скидайте з себе поспіхом, не оглянувшись добре. Адже буває, що через лінв людина зненацька гине.

Брежні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло.

Куди б ви не верстали шлях¹¹⁾) своєю землею, не давайте отрокам своїм чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. А куди б не прийшли і де б не зупинилися, напійте і нагодуйте нужденного. Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, він бо, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною.

Хворого навідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не проминіть людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте. Жінку свою любіть та не давайте їй влади над собою.

Якщо забуваєте про це, то частіше заглядайте в мою граматку: і мені буде не соромно, і вам буде добре.

Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтесь, — як батько мій¹²⁾), дома сидячи, знав п'ять мов, через те й честь йому була в інших країнах. Лінощі —

8) бесіда — розмова.

9) отрок — (дослівно: хлопець) молодший дружинник, джура.
Тиун — княжий післанець.

10) воевода — княжий полководець, провідник військ.

11) верстати шлях — іти, поборюючи перешкоди.

12) батько мій — князь Всеволод (1078-1093), відомий своїм широким знанням та міжнародніми зв'язками.

це мати всьому дурному: хто що знав, те забуде, а чого не знав, того не навчиться. Добро своєю рукою сіючи не лінуйтеся ні на що хороше, і хай не застане вас сонце в постелі. Так робив мій батько покійний і всі добрі мужі. На світанні, побачивши сонце, з радістю прославте день новий і скажіть: — Господи, подай мені літо до літа, щоб я честю й добром виправдав життя своє. — Так я кажу, коли сідаю думати¹³⁾ з дружиною, або збираюся чинити суд людям, або їхати на полювання, або збирати данину, або лягти спочивати. Спочинок у полудень людям дається за труди: після трудів спочиває і звір, і птиця, і люди.

(Далі князь Володимир описує своє князювання, походи та пригоди).

...Сидів я в Переяславі три літа і три зими з дружиною своєю, і багато лиха і біди випало нам від війни і голоду. І ще не раз ми ходили на половців, ганялись за Боняком¹⁴⁾, били їхніх князів, а деяких брали в полон.

З Чернігова¹⁵⁾ ж до Києва я разів сто їздив до батька, верстаючи всю дорогу за один день до вечірні.

А всього походів було вісімнадцять і три великих, а решту і не згадую менших. Уклав я мирів з половецькими князями без одного двадцять, при батькові і без батька і роздаровував багато худоби і своєї одежі. І відпустив із оков сто знатних князів половецьких, серед них братів Шаруканевих, братів Богубарсових і братів Осеневих...

...Що належало робити молодшому воїнові моєму, отрокові, те сам я робив — на війні і на ловах, вночі і вдень, в спеку і в холод, не даючи собі спокою. Не покладався я на посадників ні на биричів¹⁶⁾, все робив сам, що треба було, весь порядок вдома у себе сам настановлював. Стежив я за роботою ловчих¹⁷⁾ і конюхів¹⁸⁾. І про соколів та яструбів¹⁹⁾ сам турбувався. І бідного смерда²⁰⁾ і вбогу вдову теж не давав я на поталу сильним.

13) думати — тут: радити.

14) Боняк — хан (князь) половців (1094-1107). Вславився своєю жорстокістю у нападах на українські землі.

15) Чернігів — місто на північний схід від Києва.

16) посадник, бирич — княжі слуги з окремими призначеннями.

17) ловчі — слуги, що допомагали в ловах на звірів.

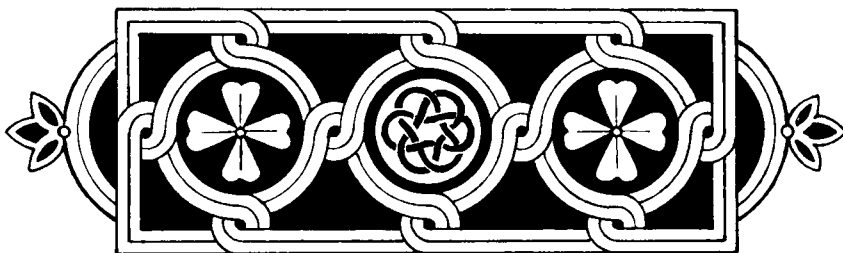
18) конюхи — слуги, що доглядали коней.

19) соколи й яструби — хижі птиці. Їх приручували до полювання.

20) смерд — селянин.

Не осудіть мене, діти, або хто інший, хто прочитає моє слово: не хвалю я ні себе, ні своїєї сміливості, а хвалю я Бога і прославляю милість Його за те, що Він мене, грішного і слабкого, стільки років охороняв від смертельної небезпеки, і не лінивим мене сотворив, а на всякі людські діла достойним.

Прочитавши оцю грамотицю, постарайтеся робити добрі діла на землі. Смерти, діти, не бійтесь, ні на війні, ні від звіра, труд виконуйте мужський, як вам це подобає.

НА ГРОБІ ГОСПОДНІМ

Відколи європейські лицарі-хрестоносці визволили від мусулман-арабів Святу Землю — Палестину (1099), стало можливим християнам відвідувати місця, де колись жив та помер Ісус Христос. Ті, що їздили до Святої Землі, привозили зі собою на пам'ятку галузки пальми, і тому звали їх «паломниками». Від того стали звати «паломниками» теж описи подорожей до Святої Землі.

Дуже цікавим твором нашої старинної літератури є такий паломник, або «Життя й мандрівка Данила, Руської Землі ігумена». Автор його ігумен (настоятель монастиря) Данило із Чернігівщини, землі на лівобережній Україні, на північний схід від Києва. Він відбув разом із цілим товариством, «дружиною», подорож до Святої Землі, і, видно, мусів бути в великій пошані, коли мав вступ до самого короля Єрусалимського Королівства, Балдуїна I-го (панував 1100 до 1118). Замітне те, що ігумен Данило ставить свою лямпаду (кандило) на Господньому Гробі від усієї Руської землі, отже було вже в ті часи (його подорож відбулася десь біля 1113 року) почуття єдності українських земель.

А це про святе світло, як сходить до Гробу Господнього. Це мені вбогому й недостойному рабові Господь дозволив бачити. І бачив я своїми грішними очима, як сходить святе світло до Гробу Животворящого Господа Нашого Ісуса Христа.

У Велику П'ятницю по вечірні обтирають Гріб Господній і миють кандила¹⁾ та все інше і вливають чистої оливи без води. І встромивши кандила в олив'яні підставки, не запалюють тих лямп і запечатують гріб о другій годині вночі. І тоді гасять усі каганці й свічки по всіх церквах у Єрусалимі.

Тоді я недостойний у п'ятницю ту о першій годині вдень пішов до князя Балдуїна і поклонився йому до землі. Він, побачивши мене бідного, прикликав до себе з любов'ю і каже:

— Чого хочеш, ігумене руський?

1) кандило — лямпада, рід лямпи.

Він пізнав мене вже добре і любив мене дуже, бо це був чоловік благодійний і смирний та ні трохи не гордий.

Я ж йому сказав:

— Княже мій! Пане мій! Молю тебе ради Бога і ради князів руських, дозвожь мені поставити на Святім Гробі кандило від усієї Руської Землі.

Тоді він з прихильністю й любов'ю дозволив мені поставити кандило на Гробі Господнім і послав зі мною чоловіка, свого слугу ліпшого²⁾, до економа³⁾ церкви Святого Воскресіння і до того, що має ключі від Гробу. І повелів мені економ і ключник принести кандило своє з оливою.

Я ж, поклонившись їм, пішов з великою радістю і купив скляне кандило, дуже велике, і налив чистої оливи та приніс до Гробу Господнього.

Уже ввечері я попросив того ключника, що був сам всередині Гробу і назвав себе йому. Він відчинив мені святі двері і велів ззути чоботи. Так босого впровадив мене одинокого в Гріб Господній, з кандилом, що я ніс зі собою, і велів мені поставити кандило на Гробі Господнім. І я поставив своїми грішними руками в ногах, де лежали пречисті ноги Господа Нашого Ісуса Христа; в головах бо стояло кандило грецьке, на грудях кандила монастиря Святого Сави⁴⁾ і всіх монастирів. Такий бо мають звичай: по всі літа ставлять кандило грецьке і Святого Сави.

І благодаттю Божою ці три кандила запалилися тоді, а французькі кандила були повішені вгорі, та з них ні одне не запалилося.

Я ж тоді поставив кандило на Гробі Святім і поклонився чесному Гробові тому і поцілував з любов'ю і зі слізьми те місце святе, де лежало тіло Господа Нашого Ісуса Христа, вийшов з Гробу Святого з великою радістю і пішов у свою келію⁵⁾

2) ліпший слуга — знатний шляхтич.

3) економ — завідуючий церквою.

4) св. Сава — (помер в 532 р.) визначний чернець, заснував в Єрусалимі монастир свого імени.

5) келія — кімната ченця в монастирі.

ІЗ «КНИГИ БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»

Авторство цієї книги приписують наші вчені Миколі Костомарову¹⁾, провідному членові «Кирило–Методіївського Братства», яке постало в 1840-их роках у Києві. Ідеєю Братства, названого в честь слов'янських святих, Кирила й Методія²⁾, було визволити всі слов'янські народи із-під ворожого ярма (в випадку України — з-під царської Росії), та об'єднати їх в одному добровільному союзі. Цей союз мав би бути на засадах християнської любови й справедливости. До Братства належали, крім Миколи Костомарова, між іншими такі видні українці, як письменник Пантелеймон Куліш³⁾, Микола Гулак⁴⁾, Василь Білозерський⁵⁾, Опанас Маркович⁶⁾; Тарас Шевченко, хоч мабуть не був формальним членом Братства, але, як писав П. Куліш, «на нього братчики дивилися, як на світильник із неба».

В умовах царської Росії, Братство мусіло бути тайне, але його викрила поліція в 1847 році та засудила братчиків на важкі кари, а найважчу призначила Тарасові Шевченкові.

1) Микола Костомаров — (1815-1885), письменник, публіцист та історик, псевдонім: Єремія Галка, професор Київського та Петербурзького університетів, автор численних основних розвідок з історії України.

2) святі Кирило й Методій — брати-греки з міста Солуня, жили в IX-му сторіччі після Христа, проповідували християнство в хозарів, болгарів, у Моравському та Панонському королівствах. Створили слов'янську азбуку, «глаголицю», переклали Святе Письмо та богослужбні книги на церковно-слов'янську мову, з грецької. Церковно-слов'янської мови вживали донедавна у богослужбах українські Церкви.

3) Пантелеймон Куліш — (1819-1897) визначний поет, письменник (роман «Чорна Рада»), перекладач із чужих мов (один із перших), історик, публіцист, співробітник журналу «Основа», видавав «метелики» — книжечки для освіти народу.

4) Микола Гулак — (1822-1899) письменник і вчитель, у пізніших роках займався математикою та східними мовами. В його помешканні відбувалися сходи Кирило-Методіївського Братства.

5) Василь Білозерський — (1825-1899) брат письменниці Ганни Барвінок, дружини Пантелеймона Куліша, видавець першого українського журналу «Основа», в Петербурзі, 1861-62.

6) Опанас Маркович — (1822-1867) етнограф (дослідник народної творчости) та музика, чоловік письменниці Марії Вілінської-Маркович, що підписувалася: Марко Вовчок.

«Книга битія» (назва перегукується із першою книгою Старого Завіту Святого Письма), це документ світогляду членів Кирило-Методіївського Братства та вислів їх глибоких релігійно-національних переконань.

«1. Бог создал світ: небо і землю і населив усякими тварями і поставив над усею твар'ю чоловіка, і казав йому плодитися і множитися, і постановив, щоб род чоловічий поділився на коліна⁷⁾ і племена, а кожному колінові і племені дарував край жити, щоб кожне коліно і кожне племено шукало Бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись би Йому всі люди, і вірували в Нього, і любили б Його, і були б усі щасливі...»

«57. Племено слав'янське ще до прийняття віри не йміло⁸⁾ ані царей, ані панів, а всі були рівні, і не було у них ідолів⁹⁾, і кланялись слав'яни одному Богу Вседержителю, ще Його й не знаючи...»

«72. І не любила Україна ні царя, ні пана, а скомпоновала собі козацтво, єсть то істее¹⁰⁾ братство, куди кожний пристаючи, був братом других, чи був він преж¹¹⁾ того паном, чи невольником, аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жадної помпи¹²⁾ панської і титула не було між козаками».

«73. І постановили вони чистоту християнську держати, тим старий літописець говорить об козаках: «Татьби¹³⁾ же і блуд¹⁴⁾ ніже іменуються у них».

«74. І постановили козацтво віру святую обороняти і визволяти ближніх своїх з неволі. Тим то гетьман Свирговський¹⁵⁾ ходив обороняти Волощину¹⁶⁾, і не взяли

7) коліна, племена — роди.

8) йміти — мати.

9) ідоли — статуї поганських божків.

10) істее — правдиве.

11) преж того — перед тим.

12) помпа — напушеність, безпідставна гордість.

13) татьба — крадіж.

14) блуд — облуда, неправда, гріховність.

15) гетьман Свирговський — козацький гетьман, що в 1574 році прийшов із козаками на поміч волохам і молдаванам у боротьбі проти турків.

16) Волощина — разом із частиною колишньої Молдавії творить теперішню Румунію.

козаки миси з червонцями¹⁷⁾, як їм давали за услуги, не взяли тим, що кров проливали за віру та за ближніх і служили Богу, а не ідолу золотому.

А Сагайдачний¹⁸⁾ ходив Кафу¹⁹⁾ руйновати і визволив кільканадцять тисяч невільників з вічної підземної темниці».

«75. І багато лицарів таке робили, що не записано і в книгах мира сього, а записано на небі, бо за їх були перед Богом молитви тих, котрих вони визволили з неволі...»

«77. Бо не хотіла Україна іти услід язиків²⁰⁾, а держалась Закону Божого, і всякий чужестранець²¹⁾, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителей».

«7. ...До того, щоб свята Віра Христова була основою закона і общественной справи в цілому союзі і в кожній Речі Посполитій²²⁾.

Отце вам, братія Українці обох сторон Дніпра... Коли ви об сім станете думати, то в той час, як прийде пора говорити об сім, вам Господь Бог дарує і уразуменіє»²³⁾.

17) червонці — дорогі гроші із «червоного» золота.

18) Сагайдачний — гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, родом із Галичини, вславився морськими походами проти турків, підніс козацтво до значення поважної політичної сили, піддержував релігійні та культурні почини для піднесення українства. В 1621 році помагав полякам у битві під Хотиним проти турків. Помер від ран — 1622.

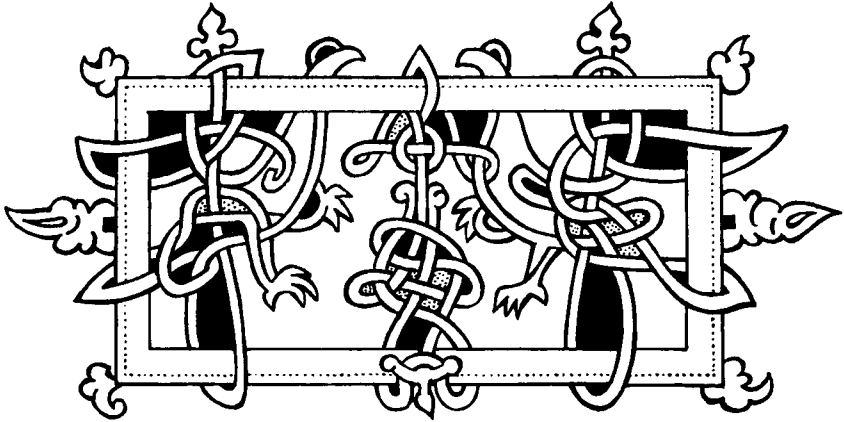
19) Кафа (або Каффа) — колишня грецька колонія Теодосія на Криму. В козацькі часи славний «невольничий ринок», де перепродували невільників з України, яких татари забирали в «ясир» — неволю.

20) язики — дослівно: народи; тут розуміється: погани.

21) чужестранець — чужинець.

22) Річ Посполита — держава, точний переклад із латинського «рес публіка», «спільна справа».

23) уразуменіє — зрозуміння.

Митрополит Василь Липківський

**ЗАВЕДЕННЯ ХРИСТОВОЇ ВІРИ СЕРЕД
НАШОГО НАРОДУ І ЗНАЧЕННЯ ЇЇ
ДЛЯ НАШОГО НАРОДУ**

(В день св. князя Володимира¹)

Митрополит Василь Липківський: (1864-1938?) родом із священичої родини на Київщині. Визначний проповідник та перекладач церковних текстів на українську мову. В 1917 році очолив з'їзд духовенства та вірних, який ухвалив автокефалію (самоуправність) Української Православної Церкви. В 1919 році відправив вперше в Києві Службу Божу українською мовою. Причинився визначно до створення Української Автокефальної Православної Церкви та в 1921 році був обраний її Митрополитом. Багато разів арештований більшовиками за свою діяльність, після арешту 1938 р. пропав, і не відомо, де, коли та як убитий. Тільки деякі з його праць заховалися та перевидані у вільному світі.

Митрополит Василь Липківський є символом та уособленням змагань Української Православної Церкви до повної незалежності від московської зверхності, як теж і великим мучеником за цю ідею.

1) день святого рівноапостольного князя Володимира — Українська Церква святкує 28 липня за старим стилем (дня 15 липня за новим стилем).

Сьогоднішній день є велике свято для нашої Української Церкви, бо сьогодні, разом з пам'яттю великого князя Київського Володимира, ми святкуємо і хрещення Русі, а Руссю називались тоді українці. Світло Христової віри в Україні засвічено було ще св. ап. Андрієм²⁾, який, як каже переказ, з благовістям Христової віри дійшов аж до гір, на яких заснувалось місто Київ, благословив ці гори і сказав, що на них засяє благодать Божа.

Але тяжкі умови життя наших прадідів на горах Київських, і взагалі в Україні, довго не давали загорітися цьому промінню повним світлом. І тоді, як і до останніх часів, Україна була тим місцем, де товклися різні народи, топтали її дітей, не давали змоги зміцнитися, дійти до пам'яті. Тільки аж літ через 800 українці спромоглися об'єднатися, утворити власне князівство, відбитися від ворогів і подбати про свою освіту. Предки наші з давніх-давен не вдовольнялись поганством і багато їх приймало християнську віру, але не було кому всенародньо, так сказати, ввести їх у цю віру. Цю велику послугу — всенароднє хрещення нашого народу — зробив йому св. вел. князь Київський Володимир у 988 році по Р. Хр.

Князь Володимир був спочатку щирий поганин і на одній з Київських гір поставив величного ідола Перуна — бога грому. Але й він став замислюватись над темрявою поганства, зацікавився вірою християнською, і після довгих вагань і міркувань пішов у грецьке місто Корсунь, там прийняв хрещення від грецького єпископа на православну християнську віру і одружився з грецькою царівною. Після свого хрещення Володимир, повернувшись до Києва, привіз з собою грецького єпископа і священників та видав наказ, щоб на призначений ним день 988 року всі мешканці Києва, старі, молоді й діти, зібрались до Дніпра для хрещення.

Весь народ охоче виконав цей наказ. Ідола Перуна скотили у Дніпро та водою його понесло вниз, і тільки невеликий гурток поган бігли за ним, плакали й голосили: — Видибай, боже!³⁾.

2) святий апостол Андрій — див. стаття о. д-ра П. Біланюка: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

3) «Видибай, боже!» — тобто «виплини». Кажуть, що на цю пам'ятку названо «Видубицьким» монастир над Дніпром, нижче Києва.

Чому народ український так охоче охрестився і не виявив такої боротьби за свою поганську віру, яку ми бачимо в інших народів? Тому безумовно, що народ наш за часів князя Володимира вже цілком був готовий до прийняття християнства, вже сам був переконаний у тому, що християнська віра лучча від поганської. Може й сам князь Володимир, власне під впливом свого народу, і мусів прийняти християнство.

Один св. Отець сказав: «Душа людини по природі — християнська». Це найбільше хочеться сказати про душу українського народу. Він, наче перебуваючи в темряві поганства, давно прагнув до світла Христового і тільки чекав на заклик до нього. А прийнявши християнство, український народ зразу підніс своє християнське життя на високий ступінь розвитку. Про це свідчать ті великі храми, що почали будуватись у Києві і інших містах зараз після прийняття християнства. Про це свідчить великий нахил нашого народу до побожного чернечого життя — заснування Києво-Печерського та багатьох інших монастирів.

Серед українців піднялась велика охота до освіти, до книжної науки. Народ наш, правда, дуже благодушно поєднував і освітлював Христовим світлом і звичаї свого поганського життя; суворому погляді тодішнього грецького православ'я, пройнятого чернечим аскетизмом, це здавалось дуже прикрим, але, тримаючись ще з поганських часів складеного побуту, народ наш назавжди остався непохитний в православній вірі і при всіх тяжких обставинах життя ніколи її не зраджував. Навіть, коли наш народ бачив, що його верхи — князі та вищі керівники відступають від заповітів Христа і навіть від православної віри, він тим більше, тим міцніше її тримався, і нею забезпечував своє життя під час всяких тяжких обставин і пригод.

Світле, ясне небо розквіту християнства над нашим народом скоро стали заволікати темні хмари. От повіяв вітер зі сходу і нагнав чорну хмару татарів⁴⁾, що на кількасот літ затьмарила життя українців, багато повтікало

4) татари — монгольський кочовничий народ, що на початку XIII ст. під проводом Джінгіс-Хана напав на Україну і в 1240 році зруйнував Київ. Опісля татари оселилися на Криму і стали підвладними турків, та ще довгі століття нападали на Україну («татарське лихоліття»).

з України від цієї навали, повтікали і князі її і митрополити далеко на північ, народ залишився сам, і тільки Христова віра, тільки православна Церква, в якій він згуртувався, допомгла йому піднятися і поступово відновити своє рідне вільне життя...

От повіяв вітер з заходу, нагнав хмару польського панування, — майже всі князі і духовні керівники українського народу відійшли тоді до польської шляхти⁵), до католицької віри, — народ залишився один, але непохитна його вірність православної вірі і тут його спасла, дала йому силу відновити своє рідне життя.

Повіяв нарешті вітер з півночі, — до останніх часів він своїм холодом виснажував нашу українську душу, навіть під гаслом православ'я, насипав на нас великі гори свого російщення. Але народ наш завжди дивися на свою православну віру, як на найбільш твердий ґрунт свого рідного життя, і цього народнього сумління не виснажив з душі нашого народу навіть трьохвіковий вітер з півночі!

Любі брати і сестри! Ми тепер відновляємо свою рідну вільну Українську Церкву, ми тепер відновляємо ту будівлю, яку на протязі минулого життя нашого народу кілька разів було вже знесено противними вітрами. Але ґрунт, але підвалина нашого рідного життя, нашої віри, яку закладено було ще за часів князя Володимира хрещенням нашого народу, остається твердим, непохитним, і поки цей ґрунт твердий, непохитний, ми віримо, що наш народ таки збудує на ньому такий будинок свого рідного, вільного життя, що хочби і «дощ пішов і розлилися ріки і повіяли вітри і налягли на той будинок, він уже не впаде» (Мат. 7, 25⁶).

Браття! Тепер провадиться велике намагання вибити з-під нашого життя і самий ґрунт, що його закладено за часів св. Володимира, викинути з життя нашого народу православну Христову віру і зробити його безвірним; вже молодь нашу виховують в цьому напрямку і вічні заповіді Христової віри хочуть замінити змінливими гаслами людської науки; замість твердого каменя підставляють під наш будинок дрібний пісок, — хочуть, щоб наш народ був

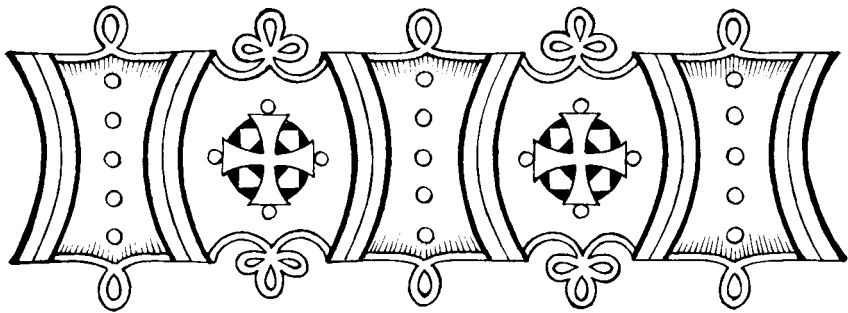
5) польська шляхта — суспільна кляса багатих і знатних землевласників, які мали дуже великі впливи у Польському королівстві та були великими ворогами українства.

6) Мат. 7, 25 — св. Євангеліє від Матвія, розділ 7, вірш 25.

подібний до того нерозумного чоловіка, що будує свій будинок на піску, і «пішов дощ, і розлилися ріки, і повіяли вітри і ударили на будинок, і він упав, і руїна його була велика» (Мат. 7, 27).

Будемо ж тепер зокрема зміцнити свій предковичний, непохитний ґрунт — нашу православну віру, нашу Українську Церкву, будемо гуртуватись коло неї, щиро будувати її, щоб наше рідне життя не відійшло від світла Христового до темряви поганства і безвірства, разом з тим і остаточної загибелі.

А ти, св. княже Володимире, що молився на горі Київській за наш народ під час хрещення його, молися і тепер перед престолом Божим в цей тяжкий час його відродження, щоб зміцнилась тепер душа нашого народу Христовою вірою в своїй рідній Церкві (бо душа ж нашого народу по природі — християнська!) — Амінь!

ЗАМІСТЬ ОСТАННЬОГО СЛОВА¹⁾

Нью Йорк (Пресова Служба ЗП УГВР²⁾, 1 жовтня 1985). На Захід попав поширений в Україні документ українського політичного в'язня, Василя Овсієнка. Овсієнко, народжений 8 квітня 1949 року, філолог і викладач української мови, родом з Житомирської³⁾ області. Він відбув перше чотирирічне покарання (1972-1976) за «антирадянську агітацію й пропаганду», а в 1981 році знову був засуджений за цей самий «злочин» на десять років концентраційного табору особливого режиму і п'ять років заслання. Такі драконівські присуди над діячами українського руху опору для погрому в Україні на початку 1970-их років. Овсієнко хворіє на виразку шлунку й ревматизм. Нижче передаємо текст згаданого самвидавного документу «Замість останнього слова», вістря якого спрямоване в рівній мірі проти Москви, як і проти її вислужників в Україні.

«Тут, де чиниться судова розправа наді мною, нема до кого говорити. Я тут один серед мишачого гаддя, як неопалима купина⁴⁾. Ви обставили вартою і ґратами і щурами не мене. Це ви себе обставили ними від народу. Ви, а не я, боїтеся гласности⁵⁾. Це ви, а не я, сховалися від народу нижче нижнього поверху, в підпілля, щоб творити свої чорні діла...

1) Після видання присуду, засудженому завжди прислуговує право сказати своє останнє слово, навіть у судах Советського Союзу. Текст цього «слова» дістався потайними дорогами у вільний світ і тут його видруковано в журналі «Сучасність», що виходить у Мюнхені, Німеччина.

2) ЗП УГВР — Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради, підпільного парламенту України, який постав дня 11 липня 1944 року на таємній нараді представників різних українських груп, у Карпатах, за ініціативою генерал-хорунжого Тараса Чупринки — Романа Шухевича (1907-1950), Головного Командира Української Повстанської Армії. Сьогодні Закордонне Представництво УГВР дістає та оприлюднює дуже цікаві матеріали про рух спротиву в Україні.

3) Житомир — місто на східній Волині.

4) неопалима купина — згідно Святого Письма Старого Завіту, куц, що горів, одначе ніколи не згоряв. У цьому куці появилсь Бог пророкові Мойсеєві та велів вивести ізраїльський народ із єгипетської неволі. Тут неопалима купина — це символ незнищимости правди.

5) гласність — прилюдність судів, яким міг би прислухуватися кожен, хто хоче. Советські суди бувають дуже часто закриті, негласні.

...І цей суд є продовженням геноциду⁶⁾ українського народу. Так, я смертник, сьогодні чи опісля ви мене знищите. Я не перша і ще не остання ваша жертва. Але я свідомо йду на цю погибель, бо знаю, що цим самим я захищаю життя свого народу. Я керуюся вищим законом життя, законом жертвенности. Ваше гадюче сичання чують тільки ці камінні мури, а мій голос почує ціла Україна, цілий світ. Ви — самовбивці, володарі своєї смерти. Всі ваші неуспіхи, наприклад у світовій політиці, є наслідком кричущих порушень природних людських прав на свободу слова, свободу занять. Хто совісний, той не хоче мати справи з бандою. Ви узурпували⁷⁾ право говорити від імени істини. Але ніхто з людей на те не має права. То — привілей Бога. А принцип рівности всіх все більше оволодіває умами людей, котрих ви б вічно хотіли мати за покірне робоче бидло. Але люди не хочуть більше бути нічийми рабами, бо вони започували себе Людьми, і тому під вами захиталася земля.

Ніхто, в тому і ви самі, вже не вірить у свою комуністично- імперіялістичну демагогію⁸⁾. Люди побачили суть вашої комуністичної «правди», вашої соціалістичної «демократії» і одвертаються від вас, від вашого мерзенного лику з огидою відвертається цілий світ. І вже не врятує вас ніяка демагогія, ніякі репресії⁹⁾. Те, що зі мною зараз робите ви, це вже фарс¹⁰⁾, комедія, початок кінця... Бо скоро упаде на вас народній гнів. Народ і зневажить вас. Імена ваші стануть поруч Юдиного¹¹⁾. І будете прокляті своїми синами. А благословенна Богом, золота, як мрія, Україна постане у всій своїй красі і силі і займе достойне місце у колі вільних народів. Це вже неминуче, як неминуче торжество правди добра і справедливости. Україна буде вільною від вас, заброди, зрадники й кати, незалежно від того, хочете ви цього, чи ні. А (вона буде вільною) як ми, українці, цього хочемо і освячуємо цю ідею великими жертвами.

6) геноцид — (грецьке) народовбивство.

7) узурпувати — неправно присвоїти собі щось при допомозі сили.

8) демагогія — (грецьке) неперемірливі, підступні засоби переконування народу.

9) репресії — знущання, переслідування.

10) фарс — (французьке) комедія, жарт, тут: неповажна справа.

11) Юда — один із дванадцяти апостолів, що продав Ісуса Христа жидівським властям задля матеріальної користи.

На цій світлині бачимо закладку до книжки, яку вишили українські жінки — в'язні у більшовицьких концентраційних таборах у Мордовії. На закладці бачимо типову українську церкву в полум'ї вогню — знищення, якого завдала українським Церквам більшовицька влада.

Робота ця, виконана в шістдесятих роках нашого століття, продісталася, разом із численними іншими, у вільний світ і видавництво «Смолоскип» опублікувало їх світлини, разом із віршами ув'язнених поеток у книзі «Нездоланий дух». У той час у мордовських таборах перебували: поетки — Ірина (Орися) Сеник та Ірина Стасів-Калинець, малярка Стефанія Шабатура, літературознавець Надія Світлична (сьогодні живе в вільному світі), революціонерка, недавно померла, Катря Зарицька-Сорока. Нам не відомо, хто з них вишив котру річ, однак всі ці вишивки, з частими релігійними мотивами, вишивані на випадкових кусках полотна, потайки від табірної адміністрації, дають вислів почуванням і світоглядіві цілої цієї генерації свідомих українців.

Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада щиро дякує видавництву «Смолоскип» за дозвіл використати цю світлину.

ЗАЯВА ЙОСИФА ТЕРЕЛІ ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТОВІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ПРО СТВОРЕННЯ «ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ»

Восени 1982 р. Й. Тереля¹⁾ вислав до Центрального Комітету Комуністичної Партії України²⁾ заяву, в якій повідомляв про створення «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви» та що основна ціль Групи — добитися легалізації³⁾ Української Католицької Церкви на Україні.

Центральному Комітетові
Комуністичної Партії України,
м. Київ

від громадянина так званої
Української Радянської Соціалістичної Республіки⁴⁾
Йосифа Терелі

З А Я В А

9 вересня 1982 року на Україні було створено «Ініціативну групу захисту прав віруючих і Церкви»; мене було обрано головою Ініціативної групи, секретарем групи обрано о. Григорія Будзінського⁵⁾; ще два священики о. Діонісій та о. Ігнатій⁶⁾, віруюча Стефанія Петраш-Січко⁷⁾ приєдналися до групи. Це була відповідь українських католиків на чимраз сильніші репресії⁸⁾ проти нашої Церкви. Віднині вся інформація УКЦ буде подаватися на розгляд світової громадськості — католики світу мають знати й пам'ятати, у яких умовах ми існуємо.

1) Йосиф Тереля — народжений 1938 року на Закарпатті, яке від 1945 року прилучене до Української Радянської Соціалістичної Республіки, а з нею до Советського Союзу. Йосиф Тереля — син переконаних комуністів, однак його бабуня мала на нього глибокий вплив і дала йому приклад християнського життя. Від наймолодших літ він завзято протестував проти безправ'я більшовицької влади, і за те його ув'язнювали вже майже від шкільної лавки. Він попадав у тюрми, концентраційні табори-лагері та психіатричні лікарні (в Советському Союзі це теж місце покарання для тих, хто не погоджується із владою). Йосиф Тереля втік 8 разів із ув'язнення, деякі втечі йому вдавалися і він переховувався під чужим прізвиськом, до нового арешту. Досі пробув у неволі 18 років, і тепер, у 1985 році, знов засуджений на 7 років концентраційного табору та 5 років заслання. Йосиф Тереля одружений та має троє маленьких дітей. Малює ікони та екслібриси (книжкові знаки) та пише вірші (збірка «Гіркота»). Будучи у проводі «Ініціативної

Наша мета одна — легалізація! На одних правах з усіма групами населення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Усупереч заявам і прогнозам⁹⁾ деяких партійців — ми живемо, розростаємося і торжествуємо! Випробування і переслідування католиків на Україні ще більше зміцнили нас у вірі, дали нам збагнути глибини Божественного провидіння¹⁰⁾. Я без перебільшення заявляю, що нема нічого кращого, ніж умерти католиком у комуністичній тюрмі. Хто втратив страх, той знайшов себе у вірі та надії. Бо ми віримо, що Царство Боже прийде і не буде йому кінця.

Мені закидають фанатизм¹¹⁾ та всі гріхи людей невірних. Тільки ті, хто це говорить, забувають, що Католицька Церква — є Церква, що любить і виявляє толерантність¹²⁾, Церква універсальна¹³⁾. Ідея Ісуса Христа — це одна з найреволюційніших ідей на протязі ось уже ХХ століть.

групи», видав 8 чисел підпільного журналу «Хроніка Української Католицької Церкви» та писав численні звернення до католиків різних країн, із Папою Іваном Павлом II включно, як теж і до советських властей, змальовуючи невідрадне становище Української Католицької Церкви.

На сьогодні Йосиф Тереля є уособленням спротиву українського народу проти релігійних та національних переслідувань зі сторони більшовиків. Українське Патріархальне Світове Об'єднання, в якому зібрані католики-миряни у вільному світі, проголосило місяць березень 1985 року — місяцем вшанування Йосифа Терелі та молитов за його долю.

2) Центральний Комітет Комуністичної Партії України — найвищий орган Комуністичної Партії України, яка постала в 1917 році, а в 1919 році підчинилася Російській Комуністичній Партії. Партія в Союзі Советських Соціалістичних Республік має навіть більше значення, як уряд, і по правді — керує державою.

3) легалізація Української Католицької Церкви в Україні — Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки скликав був примусом та застрашенням у Львові т. зв. Львівський собор (8-10 березня 1946), який одначе із церковного погляду був неправим, та там перевів ліквідацію Української Греко-Католицької Церкви та прилучення її до Російської Православної Церкви, яка є вповні залежна від світського, безбожницького уряду СРСР. Українська Католицька Церква на українських землях під СРСР перестала правно існувати, одначе живе й розвивається й далі потайки, незважаючи на урядові переслідування. Ініціативна Група змагається, щоб УКЦеркву знов признано правно, тобто «залегалізовано».

4) так звана Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) — проголошена Комуністичною Партією Більшовиків України в

«...Христос помер за нас... Нас виправдано Його кров'ю» (Рим. 5, 9)¹⁴), отож треба жити й пам'ятати: де не шанують крові Спасителя, там приходить і мусить прийти знищення — загибля!

І хоч сьогодні реакція зла ще потужна, ми, католики, віримо і знаємо, що усяке зло має свій кінець, як і початок — ми живемо в епоху постійних переворотів. Тим-то і йдемо за Тим, Котрий сказав:

«Віруйте — Я переміг світ!»

Амінь.

(Архів «Смолоскипу»)

1919 році, при допомозі москалів перемогла сили Української Народньої Республіки. У 1922 році стала частиною, федеральною республікою, Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), одначе справді є майже вповні залежна від московських центральних, союзних властей. Того Йосиф Тереля називає її глузливо «так званою».

5) о. Григорій Будзінський — чернець Студитського уставу, довголітній в'язень за те, що не хотів перейти на урядову російську віру, після створення Групи писав дуже відважні статті до більшовицьких часописів в обороні УКЦеркви. Його переслідували і навіть були ув'язнили знову, але не засудили, з уваги на похилий вік, а ще більше тому, що не змогли йому доказати ніякої незаконної дії.

6) отці Діонісій та Ігнатій — їх прізвища не подано, щоб не наразувати їх на переслідування та дати змогу діяти.

7) Степанія Петраш-Січко — проживає в місті Долині, в Галичині. Дружина Петра та мати Василя й Володимира, що всі три ув'язнені більшовиками за приналежність до Української Гельсінкської Групи.

8) репресії — переслідування.

9) прогноза — (грецьке) передбачення, віщування.

10) Провидіння — опіка Божа над людською долею.

11) фанатизм — вузькодумне захоплення якоюсь ідеєю.

12) толерантність — терпимість і виrozumіння для чужих поглядів.

13) універсальний — (латинське) загальний, всесвітній.

14) Рим. 5, 9 — із Послання Апостола Павла до римлян, розділ 5, вірш 9.

ІЗ «ЗАПОВІТУ»

Їх Блаженства Патріярха Йосифа Сліпого (1892-1984)

Патріярх Української Католицької Церкви, **Йосиф Сліпий (Коберницький - Дичковський)** народився в 1892 році на Галицькому Поділлі. Студіював богословію в Іннсбруці, в Австрії, та в Римі. Був професором, а опісля, від 1929, ректором Духовної Семінарії у Львові, яку перетворив на Богословську Академію вищого типу. В 1938 році тодішній Митрополит Галицький, Андрей Шептицький, висвятив ректора Йосифа Сліпого потайки на єпископа, а зі смертю митрополита Андрея, в 1944 році, він став митрополитом. Арештований більшовиками (разом з іншими галицькими єпископами) у 1945 році, відбув 18 років тюрми, концентраційних таборів та заслання. Звідтіля, одначе, далі виконував обов'язки не лиш Митрополита Галицького, але й Екзарха всієї Росії, бо митрополит Шептицький передав йому й цю свою повновасть.

У 1963 році, в лютому, митрополита Сліпого звільнили, головню завдяки старанням папи Івана XXIII-го, та перевезли до Риму. При кінці 1963 року Священна Конгрегація для Східних Церков поновила митрополитові Сліпому належний йому титул Верховного Архієпископа. В 1965 році папа Павло VI іменував Верховного Архієпископа Сліпого кардиналом, тобто членом Колегії Кардиналів, які вибирають Папу.

Ще в 1963 році, на Соборі Ватиканському Другому, кардинал Йосиф поставив вимогу створення Києво-Галицького Патріярхату, тобто самоуправи Української Католицької Церкви, в рамках Вселенської Церкви, на чолі із патріярхом. У 1975 році він прийняв офіційно титул патріярха.

Від приїзду до Риму до своєї смерті 1985 року, патріярх Йосиф зумів з'єднати та скріпити Українську Католицьку Церкву у вільному світі, відвідуючи особисто всі українські поселення, створив Український Католицький Університет у Римі, а що найважливіше, оживив та зробив актуальною ідею українського Патріярхату.

...Ось так ступив я на тернистий шлях мого дальшого життя¹⁾. Почало бути дійсністю те, що вмістив я у своєму пастирському гербі — «Пер аспера ад астра»²⁾. Передо мною, наступником Слуги Божого Андрея³⁾ і пересемцем Його духовної спадщини і Його заповітів, простелився довгий шлях відречення, несення і свідчення Йому «пред чоловіки», «в роді сем прелюбодійнім і грішнім» (Мр. 8,38). На цьому шляху могутня Божа десниця помагала мені, В'язневі Христа ради, давати свідчення Христові, як це Він прорік своїм учням-послідовникам: «І будете мені свідками в Єрусалимі⁴⁾ і в усій Юдеї⁵⁾ та Самарії⁶⁾, і аж до краю землі» (Дії 1,8). Але на придорожніх стовпах мого шляху видніли інші написи: не Єрусалим, Юдея, Самарія, а Львів, Київ, Сибір, Красноярський Край, Єнісейськ⁷⁾, Заполяр'я⁸⁾, Мордовія⁹⁾..., і так дослівно «аж до краю землі».

Ув'язнення ніччю, тайні судилища, безконечні допити і підглядання, моральні й фізичні знуцання й упокорення, катування, морення голодом; нечестиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в'язень-каторжник¹⁰⁾, «німий свідок Церкви», що знеможений, фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на

1) Тут ідеться про ув'язнення митрополита Йосифа Сліпого в 1945 році.

2) «Пер аспера ад астра» — (латинське) «Через труди — до зір», гасло, виписане на владичому гербі патріярха Йосифа.

3) Слуга Божий Андрей — митрополит Андрей Шептицький, що був Митрополитом Галицьким в рр. 1900 до 1944, великий богослов, церковний муж, добродій мистецтва, науки й убогих. Проголошений «Слугою Божим» — це перший ступінь до проголошення святым.

4) Єрусалим — столиця Юдеї в Палестині, де був розп'ятий та воскрес Ісус Христос, і звідтіля розпочалася місіонерська діяльність Його учнів.

5) Юдея — південна частина Палестини.

6) Самарія — країна на північ від Юдеї.

7) Сибір — загальною — частина Союзу Советських Соціалістичних Республік, яка розташована в Азії. Місце карних заслань, як колись за російських царів, так і сьогодні. Єнісейськ та Красноярський Край розташовані в центральному Сибірі.

8) Заполяр'я — країна за полярним, або північним колом (66.5 північної ширини), де панує майже вічна зима.

9) Мордовія — країна, колись заселена угро-фінським плем'ям — мордвою, тепер Автономна Республіка Російської Федеративної Республіки, звісна своїми численними концентраційними таборами.

10) каторжник — людина, засуджена на каторгу, важке покарання.

смерть приреченій Церкві... І в'язень-каторжник бачив, що і його шлях «на краю землі» кінчався приреченням на смерть!

Силу на оцьому моєму хресному шляху в'язня Христа Ради давала мені свідомість, що цим шляхом іде також зо мною моє духовне стадо, мій рідний український народ, всі владики, священники, вірні, батьки і матері, малолітні діти, жертвенна молодь і безпомічні старці. Я не самотній!

...Сьогодні я дякую Господу Богу, що дав мені ласку бути свідком і ісповідником¹¹⁾ Христа так, як це велять Його заповітні слова! З глибини душі дякую Господу Богу за те, що з Його поміччю я не посоромив землі своєї, ні доброго імени своєї рідної Церкви, ні себе, її смиренного¹²⁾ служителя і пастиря...

* * *

А ось нині, «сидячи на санях, подумавши в душі своїй і віддавши хвалу Богові, який допровадив мене до цих днів..., сидячи в дорозі в далечінь, знеможеним голосом молитву мовлю» («Поучення» Володимира Мономаха дітям¹³⁾) і вам, моїм духовним чадам заповітую:

«Будьте свідками» Христа в Україні і на землях вашого вільного і невільного поселення, в усіх країнах вашого поселення, у в'язницях, в тюрмах і таборах, аж до краю землі і до краю вашого земного життя! Будьте свідками на всіх континентах нашої бідної планети! Не посороміть землі української, землі ваших предків! Збережіть у своїх душах чисте безпорочне ім'я своєї Святої Церкви! Не посороміть також свого власного українського імени, не забуваючи слів Христових: «Приклад бо даю я вам, щоб і ви так робили... Амінь, амінь, глаголю вам: Не є раб більший понад господа свого; ...щасливі будете, коли так чинитимете» (Йо. 13,15-17)¹⁴⁾.

* * *

11) ісповідник — той, хто визнає, ісповідує віру, не зважаючи на переслідування.

12) смиренний — покірний.

13) «Поучення Володимира Мономаха дітям» — див. уривок із нього, стор. 127.

14) Йо. 13,15-17 — із Євангелії Святого Івана, розділ 13, вірші 15 до 17.

А коли глядітимете на Собор Святої Софії¹⁾, і будете паломничати до нього, як до рідної Святині, і молитву приноситимете в ньому, пам'ятайте, що цей Собор оставляю вам як знак і символ знищених і збезчещених українських храмів Божих, між ними наших найважливіших свідків — соборів, свідків нашого прадідівського християнства, святої Софії в Києві¹⁶⁾, і святого Юра у Львові!¹⁷⁾ Нехай же цей отут собор святої Софії буде для вас знаком відродження й побудови нових храмів на рідній землі і заохотою до здвигання храмів Божих в місцях вашого перебування! А над усе, нехай собор святої Софії буде для вас провідним знаком і свідком Собору Живих Українських Душ, святим місцем молитви й літургійної Жертви за вмерлих, живих і ненароджених! Благаю Бога, щоб охороняв Собор Душ Прийдешніх Українських Поколінь!

* * *

І серед отих видінь, що виникають перед моїми очима, бачу престольний град¹⁸⁾ Київ на моїй рідній землі. На прощання мовлю до нього словами Одкровення¹⁹⁾: «Знаю діла твої і труд твій і терпеливість твою, і що не можеш переносити злих; і ти випробував тих, що звать себе апостолами, а не є ними, і знайшов їх ложними²⁰⁾; і терпеливість маєш і страдав ради імени мого і не знемігся...» (Одкр. 2,2-3). То ж голос Господній звістує тобі: «Здвигну світильник твій» (Одкр. 2,5). А я, твій Син прощаю тебе: «Світися, світися»²¹⁾, наш Єрусалиме, і востанеш у древній славі своїй!

15) собор святої Софії — мова про собор у Римі, що його збудував патріярх Йосиф у 1969 році, на взір собору в Києві.

16) собор святої Софії в Києві — див.: «Архітектура Київської Руси», стор. 75.

17) святий Юр у Львові — гляди пояснення до вірша Е. Маланюка: «Собор», стор. 271.

18) престольний град — столичне місто, столиця.

19) Одкровення — остання книга Святого Письма Нового Завіту (погрецькому: Апокаліпса), що її написав святий Іван Євангелист. У ній багато пророцтв про дальшу долю Церкви.

20) ложний — неправдивий, фальшивий.

21) «Світися, світися» — слова взяті з ірмосу (пісні) з Воскресної утрени, що її відправляється на Великдень. Це слова радісного, переможного привітання.

Оце моє видіння, Дороге моє Духовне стадо, переповідаю вам і передаю вам, як напуття у вашому паломничанні!

* * *

Поховайте мене в нашому патріяршому соборі святої Софії, а як воплотиться наше видіння і встане на волі наша Свята Церква і наш український народ, занесить мою домовину, в якій спочину, на рідну українську землю і покладіть її у храмі святого Юра у Львові, біля гробниці Слуги Божого Андрея. Вмираю і відходжу з цього світу як той, кого він, Слуга Божий, Митрополит Андрей, глава нашої Церкви, властю своєю покликав на екзарха Великої України. Якщо такою буде воля Божа і бажання українського Божого люду, складіть мою домовину в підземеллях оновленого собору святої Софії. В підземеллях київської тюрми мене довгими роками мучили, коли я був живим, в підземельній гробниці оновленого собору святої Софії Київської спокійно спочив би я, бувши плоттю вмерлим!

**ЗАКЛИК УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ
у З'єдинених Стейтах Америки
в справі відзначення Ювілею
Тисячоліття Християнства в Україні.**

В тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмому році будемо відзначувати Тисячоліття офіційного прийняття Християнства в Україні, що його довершив володар України, св. рівноапостольний Володимир Великий.

Наш народ на рідних землях, перебуваючи в жорстокій неволі, не може свobodно й належно подякувати Господеві за ласку святого Хрещення наших предків і за Божу благодать, що зійшла на нас усіх. Атеїстична влада поруйнувала Божі храми, а наші Церкви в Україні поза державним законом. Люди моляться Господеві в новітніх катакомбах, бо замовкли церковні дзвони, що скликали вірних на Богослуження — а весь народ переслідують за віру в Бога і любов до Батьківщини. Вороги відбирають народове право до самостійного життя, присвоюють собі усю культуру нашу, а народ русифікують.

Ми, що з Божої волі опинилися у вільному світі й ці усі, що їхні предки переселилися з України, маємо священний обов'язок належно приготувитися й об'єднано в 1988 році віддати всенародню подяку й хвалу Господеві за святу ласку Хрещення, за тисячу років світла Божої Правди.

На нас звернені очі поневолених братів і сестер в Україні суцх і тих, що розсіяні по всьому світі. Ми, з Божої ласки, маємо можливість стати в обороні Правди, в обороні прав і історичної спадщини українського народу, ми маємо можливість величаво виявити подяку Всевишньому за всі щедроти, що сплили із Хрещенням на український народ.

Величне Тисячоліття — це в першу чергу свято святої Христової Церкви в Україні і ми, Ваші духовні Архипастирі, звертаємось до Вас, яких єднає спільність Христової віри і спільність походження, щоб Ви, об'єднані любов'ю Бога й ближнього, належно приготувилися до врочистого святкування світлого Ювілею Тисячоліття Християнства в Україні. Нехай для цієї святої справи об'єднає нас любов до Господа й українського народу.

Історична хвилина цього Ювілею вимагає від нас усіх засвідчити перед Богом і світом вірність нашим священним обітам, що їх кожний із нас прирік Господеві під час нашого особистого хрещення. Обновлено у святій вірі, скріпим наші намагання гідно приготувити Ювілейні Торжества. До цієї праці закликає нас світла пам'ять наших предків. До цього кличуть нас терпіння, кров і муки мучеників, ісповідників, тих, що і тепер терплять за віру, за Церкву, за свій народ. Цього від нас очікують наші брати і сестри, що караються на каторжних роботах, у психушках, запроторені у тюрми, поневіряні, голодні та замерзаючі.

Саме ми тут у вільному світі мусимо об'єднано відзначити наш Тисячолітній Ювілей. Це буде засвідчення живучости Христової Благовісті у нашому народі. Це буде доказ зрілости нашого народу у поході до світлого майбуття.

Ми, Ваші духовні Архипастирі, звертаємося до всіх Вас у З'єдинених Стейтах Америки: до Проводів і керманічів, що стали переємцями Державних установ вільної України та її вояцьких традицій, до Установ наукових, освітніх, суспільно-громадських, до забезпечених Союзів, фінансових, кооперативних, професійних Об'єднань, до жіночих і молодечих Товариств і Організацій, до

прицерковних товариств і до всіх християн українського походження. Просимо прислати представників на збори, щоб створити єдиний Громадський Комітет святкування Тисячоліття Християнства.

Дано в Бавнд Бруку — Філядельфії,
17 лютого Року Божого 1985-го.

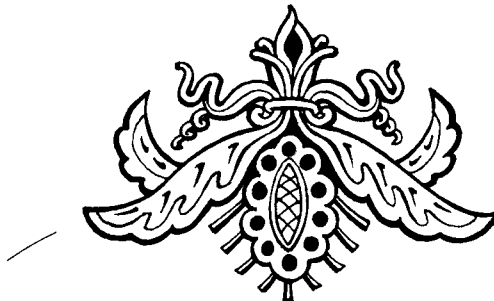
† МСТИСЛАВ Митрополит Української Православної Церкви в ЗСА і діаспорі	† СТЕФАН Митрополит Української Католицької Церкви в ЗСА
--	--

Митрополит (тобто найвищий достойник) Української Католицької Церкви в ЗСА, Кир Степан Сулик, відомий теж своєю педагогічною діяльністю. Член Організації Пласт, яка об'єднує не лиш молодь, але й дорослих українців, вірних пластовим кличам, служби Богові й Україні. Осідок Митрополита УКЦеркви в ЗСА — місто Філядельфія у Пенсильванії. Назва міста значить, із грецького, «Місто Братньої Любови».

Митрополит Української Православної Церкви в ЗСА (його влада охоплює теж усіх членів цієї Церкви в усій українській діаспорі), Мстислав (світське ім'я: Степан) Скрипник, поки ще прийняв священні та єпископські свячення у 1942 році, був визначним громадським діячем на Волині. Там боронив українців перед важкими переслідуваннями поляків, які зайняли були Волинь, у часі поміж Світовими війнами.

В ЗСА Митрополит Мстислав розбудував великий релігійний та культурний центр у Бавнд Бруку в стейті Нью Джерзі.

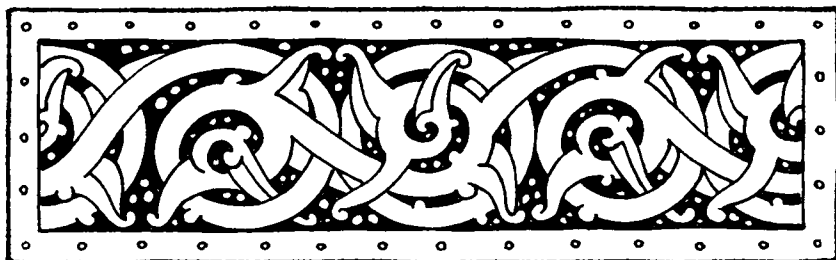
Спільне звернення цих Владик обидвох наших найбільших Церков у ЗСА, має історичне значення, бо підкреслює єдність українського народу в Християнській Вірі.

КРАЇСЬКЕ ХРИСТІЯН-
СТВО У СЛОВАХ
МИСТЦІВ.

Наталена Королева

МИХАЙЛИК

Наталена Королева (нар. 1888, померла 1966), народжена Дунін-Борковська, зі старинного українського роду, пов'язана теж із славними родами Західньої Європи. Дружина письменника Василя Королева-Старого. Виростала в Іспанії, молодість прожила в Україні, решту життя, після окупації України більшовиками, — на еміграції — в Празі, в Чехії.

Теми її повістей та оповідань із різних часів та країв, з історії та легенд, часто біблійні. Всі вони пронизані шуканням краси та шляхів до Бога. Стиль її писань відповідний до тематики, витончений, багатий, врочистий. Д-р Олександра Копач пише у своїй книжці про Наталену Королеву: «Стиль її — це святкова одежа для святкового змісту».

Оповідання, до якого вступ містимо тут, розкажує про легендарного лицаря Михайлика, який вславився під час оборони Києва перед татарами 1240 року. Уривок цей із оповідання, поміщеного в збірці Наталени Королевої: «Легенди Старокиївські», Прага, 1940, В-во «Пробоем».

Коли Всемогутній¹⁾ поділив створену Ним землю на країни населені окремими народами, кожна країна — і кожний народ — дістали свого Архангела²⁾-Хранителя³⁾, як дістає його кожна людина при народженні своєму. Бо ж кожна країна — як і кожний народ — має власну

1) Відвічний, Всемогутній — прикмети Бога.

2) Архангел — старший, вищий Ангел. Ангели — добрі безтілесні душі, створені Богом перед початком світу.

3) Хранитель — (церковно-слов.) хоронитель, опікун.

несмертельну душу, і вільну волю, що може вести до добра, чи до згуби — зла. За вибором свобідної волі.

Все бо сотворене Відвічним — є одна родина, в якій всі братерством зв'язані.

Схилившись над землею, ангели з дозволу Всемогутнього, вибирали собі, яка кому сподобалась країна.

Перш за інші, розібрали країни теплі, з небом гарячим, з повинню квітів, з лісами пальм струнких, квітучими ліянами⁴⁾ переплетених. Ті бо країни найбільше нагадували Ангелам Рай. Порозбирали і землі гір величних, сяйливих вершин снігових, що до неба найближчі. Навіть пустиня німа, бліда від спеки й світла, знайшла свого охоронця — Азраеля. Понад все бо він любив тишу й самотність. Тоді ж ще не був він Ангелом Смерти. Не народилася бо ще тоді з життя людського Смерть.

Один тільки Архангел Михайло — Архистратиг⁵⁾ Михаель⁶⁾ — не вибрав ще країни, над якою тримав би переможну варту свою. Бо переможцем над князем Пітьми уже був: бо заздрість, пиха, зарозумілість раніш за Смерть народились, щоб приправляти їй шлях.

— Чому ж ти, мій Архистратигу, не вибрав ще землі собі? Чи ж не гарний тобі світ, що створив Я? — запитав Всемогутній. І голос Його покотився могутнім громом над світами. А риза⁷⁾ розвіялась сліпучо-сяйливими хмарами, коли простяг Він правицю свою, світ благословляючи.

— Саме тому, Владико світів, і не вибрав, що все — таке гарне!... Аж не бачу розділу між Раєм і Землею.

Притакнув головою Відвічний, тихим усміхом обличчя Його освітілось. І від того усміху теплий дощ впав на землю, крізь ясне сонячне проміння.

— Коли меж Раю і Землі ти не бачиш, — водитимеш людські душі в Рай надпоземський, як вони для нього — у Раю земному дозріють. І до наймень своїх «Архистратига», «Князя Ангельського», прийми ще назву «Псіхопомнос» — «Водитель Душ»...

4) ліяни — рослини в теплих краях, що в'ються по деревах.

5) Архистратиг — полководець, провідник військ.

6) Михаель — (єврейське «Хто, як Бог») ім'я архангела, що з цим кличем поборов Люципера, який підняв бунт проти Бога.

7) риза — одяг священика, взагалі багатий, достойний одяг.

Михайло тим часом вказав на розлогу країну, всю золоту від листя осінніх лісів. Тоді, як не було ще Смерти, й Зима не існувала на світі. Вона бо образом Смерти є. І весна враз із золота осени розквітала.

— Цей край я хотів би. Золотий він, як моя оріфляма — прапор, з гаслом моїм: — «ХТО — ЯК БОГ?»

— Нехай же буде країною твоєю, — ствердив вибір Михаеля Всемогутній і додав тихо:

— А з неї чи не найбільш ти поведеш душ людських у Засвіти!...

І тінь перебігла чолом Відвічного. А над бровами сивими закучерявились хмари. І на мить заслонили Лик⁸⁾ Божий.

І став охоронцем України Архангел Михайло. Хоч тоді ще Україною та земля не називалася. Коли Вождь Ангельський взяв під охорону свою країну ту — розквітла вона красою і багатством. Ніде в світі не було такої чорної, як оксамит, Ночі, родючої землі, пересиченої життєдайною силою. А що вже тих риб у Бористені⁹⁾ — ріці! Що того меду, овочів, квіття!... І люди у щасті-вдовіллі справді не помічали, як від дочасного життя до Світла Вічного переходили. Були щасливі, незлобні, привітні. А Михаель Архангел, Князь Сил Небесних, жив серед люду свого, навчаючи Славу Відвічному співати, красні пісні складати. Ще й по цей час у піснях тієї країни ці відгуки Раю чути...

— Хто — як Бог? — гасло мав Вождь Архангел. Люд же свій навчав:

— Будь у малому вірний — надхнення ж шукай у великому.

І бачачи щастя країни Михаелевої, люд сусідський казав:

«...в Бористенській країні живе сам Бог Світла, Гармонії й Пісні».

І не смів дуже довго жадний народ на «люд Архангельський» зброю свою піднести.

Таж Ворог Відвічний, той, кого Архангел зверг у Пітьму, але не вбив, бо духи смерти не знають, виборсався

8) лик — (церковно-слов'янське) обличчя.

9) Бористен — старинна назва Дніпра.

з хаосу¹⁰⁾ предвічного, що ще у позасвітті клубиться. І до сусідньої з Архангельською країни добрався. Там скитський народ¹¹⁾, що прийняв його, як гостя, навчив жорстокости, безжальности, помсти і злоби та жадоби до влади. Коли ж скитський народ дозрів, шукав стежки, як до народу архангельського дійти...

10) хаос — первісний нелад, незформованість.

11) скити — народ, який прийшов був в Україну в VIII сторіччі до Христа. Сьогодні викопують із могил в Україні залишки їх високої культури, головно прекрасні вироби зі золота. Деякі скитські племена були дуже войовничі і жорстокі, і саме про них говорить Авторка.

Олександра Ю. Копач

ВЕЛИКИЙ МАНДРІВНИК

Олександра Юлія Яворська-Копач — письменниця, педагог, дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка та член Об'єднання Українських Письменників «Слово». Народилася в Городенці на Покутті, в Західній Україні, студювала україністику в Кракові та завершила студії докторатом в Оттаві, у Канаді. Організувала при «Пласті» в Торонто, перші середньошкільні курси ім. Г. Сковороди та вела їх біля 30 років.

Видала збірки своїх оповідань з історичною тематикою: «Неповторні дні», «Багатарі стародавньої України», як теж праці з літературознавства та історії української літератури, включно з хрестоматією для вжитку студентів: «Українська проза 60-их років».

Два оповідання, що їх тут містимо, зі збірки «Неповторні дні», Торонто, 1960.

Срібні росинки тремтіли на листках могутніх дубів. Ранок рожевів і радісно приглядався в дзеркалі глибоководного Дніпра. А потім усміхався до гурту дівчат, юних і гожих, що, відбившись від гурту людей, легкою ходою ішли надбережним шляхом. Довгі їх коси тяжким золотом спадали на плечі. А молоді очі радісно, як ранок, дивилися на світ красний. Не хотілось навіть говорити. Святковий настрій ішов поруч тихою ходою. «Який же гарний і любий сьогодні Дажбог»¹⁾ — обізвалася врешті найменша з них з рожевим личком, з буйним русявим волоссям, Рослава.

«Таж це його весняне свято, тож не диво» — пояснювала Доброніга, в білій одежі з блакитним пояском. Дрібненькі мушлі, нанизані на нитку, прикрашували, як і в інших, шию. В неї, як і в інших, з кошичка виглядали головки квітів, білі, голубі і червоні.

«Хотіла б я, щоб наші віночки повісив жрець²⁾ біля самої подоби трисвітлого бога, найвище» — в задумі промовила Рослава. «Авжеж, авжеж!» — підхопили всі. «Тоді наші бажання сповнились би напевно». «Мій батько привіз би

1) Дажбог — поганський староукраїнський бог сонця й весни. Так називали й саме сонце.

2) жрець — поганський священик.

мені гарний гостинець з далекої Греції, аж з Атен³⁾). Може грецьку вазу, розписану малюнками, або хламиду⁴⁾)... або намисто дороге...» — снувала вголос свої думки Доброніга. «А мені видужала б мати моя мила» — тихо сказала Рослава. Всі на хвилину замовкли. Мати Рослави цілу зиму хворіла. Тяжко й невесело було в хаті їхньої подруги. Та й усі так любили маму Рослави. Вона була прихильна до них, як Велес⁵⁾ до рунобілих⁶⁾ овечок.

«А я, подруги, хотіла б, щоб і сліду не стало по тій печері над Дніпром, де колись жив змії. Бо кажуть люди, що він може ще раз прийти в наш город»⁷⁾).

«Тихо», обурились дівчата — «навіть не згадує в обличчі ясного Дажбога. А то ще прогнівиш його».

Дорога йшла під вищий горбок. А як станули на його шпилі, аж ахнули з дива. На найвищій горі, що струнко, як сторожа, височіла над городом, побачили високий хрест. Рамена його простягнені в голубінь неба, немов благословляли людей, що там товпились навколо високого, худорлявого старця. Його біла борода розвіялась на вітрі, одна рука вказувала на хрест і небо, а друга на людей. Що там твориться? Такого не бувало. Дивувались. «Та це хрест — знам'я нового Бога» — пояснював старий Радослав, бувалий у світі купець.

«Ходімо, послухаємо» — хтось обізвався з гурту. Приспішили ходи, а як стали у стіп хреста поміж іншими людьми, почули голос старця.

«Видите ли гори сія» — промовляв їхньою мовою — «яко на сих горах возсіяє благодать Божія, імаєть град велик бити і церкви многі Бог воздвигнути імаєть»⁸⁾).

Немов крило вічності доторкнулося людей. В пошані дивились на хрест, на дивну людину незнану, і на свій город внизу, що мав прославитись вовіки⁹⁾).

3) Атени — столиця Греції, півострова на Середземному морі, де розвинулася була найстарша в Європі культура (від VIII сторіччя до Христа).

4) хламида — (грецьке) плащ.

5) Велес — староукраїнський поганський бог, що опікувався худобою.

6) рунобілі — руно — вовна вівці.

7) город — місто.

8) це значить у перекладі із староцерковно-слов'янської мови: «Погляньте на ці гори, бо на них засіяє ласка Божа і буде велике місто і Бог побудує численні церкви».

9) вовіки — на віки, назавжди.

Повільним кроком, у товаристві своїх учнів св. Андрій Первозванний¹⁰⁾, бо це був він, сходяв по схилах гори в сторону Дніпра. На дніпрових хвилях легко гойдався прив'язаний човен.

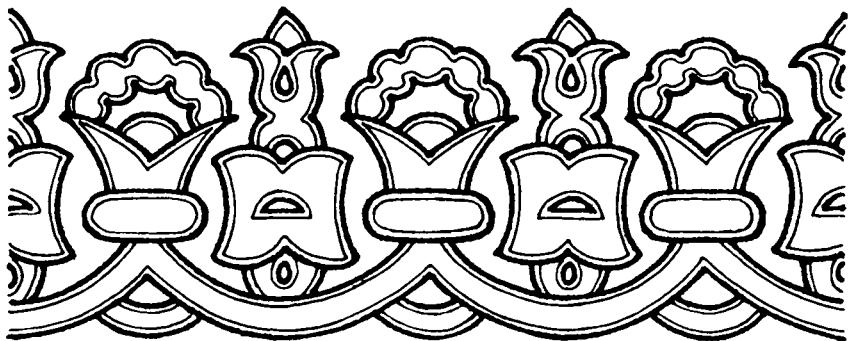
Перші очуняли¹¹⁾ діти. Вони бігли за старцем. Замішалась між них наша Рослава. Всі її віночки розсипались із плетеного кошика. Але вона не зважала на те. Дотиснувшись до незнаного мандрівника, доторкнулась одежі його білої. «Старче! Як ти такий дивний, підойми мою маму з ложа болізни»¹²⁾).

Ще її слова тремтіли на устах, як старець зупинився. Зробив знак хреста. Піднісши очі до неба, шепнув молитву.

«Вертайся спокійно до матері. Станеться, як бажаєш» — прозвучав його тихий голос і біла постать віддалилася.

Радісно стало на серці Рослави. Немов сам Дажбог глянув на неї. Спішила до своєї хати он там, під лісом.

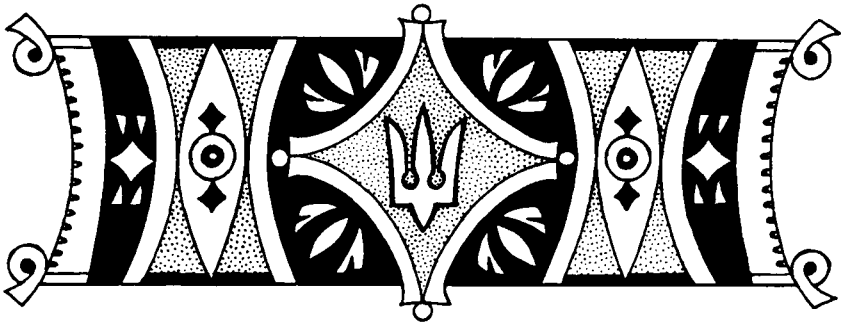
На порозі стояла усміхнена мати.

10) св. Андрій Первозванний — див. стаття о. П. Біланюка: «Про апостольське походження української Церкви», стор. 16.

11) очуняли — опам'яталися.

12) ложе болізни — ліжко, що на ньому лежить хворий.

Олександра Ю. Копач

НА КНЯЖІЙ ГОРІ

Могутній володар — Володимир¹⁾ повернувся з переможного походу на Греків²⁾. Повернувся не сам, а з жонкою Анною, сестрою візантійського імператора. І повернувся християнином. Сповнилась мрія його бабуні Ольги³⁾.

Київ гомонить, веселиться. Усі радіють. Проминули вже довгі роки воєн і походів. Присмирені⁴⁾ всі сусіди. Візантія⁵⁾ і Польща⁶⁾, болгари над Волгою, і фінські племена⁷⁾. А східній кордон⁸⁾ Української Держави, що тоді

1) Володимир — князь Володимир Великий, святий (980-1015).

2) Греки — тут мова про похід князя Володимира на грецьку колонію Корсунь у Криму, 987 року.

3) бабуня Ольга — свята княгиня київська Ольга, панувала 945-964.

4) присмирені — укорені, переможені.

5) Візантія — (інакше: Константинополь, по-слов'янському: Царгород, по-турецькому: Стамбул) місто над Дарданельською протокою, яка лучить Чорне море з Середземним. У ті часи Візантія була столицею могутньої Візантійської держави.

6) Польща — країна на захід від України. У ті часи там теж формувалася держава. Літопис розказує, що князь Володимир відібрав у Польщі («ляхів») міста Західньої України.

7) фінські племена — монгольського походження, заселявали в ті часи теперішню Росію, Естонію та Фінляндію.

8) кордони — границі.

Руссю звалась, оперезали великі укріплення — високі вали та оборонні замки. В тих замках стоять лицарі, закуті в залізо.

Тож радіє Київ після тяжких походів, після славних перемог. Безпечно і гарно жити в великій державі Володимира. Гарно й весело в просторих кімнатах нового мурованого замку на Княжій Горі. А вже найкраще у Золотій Палаті. Мозаїкова⁹⁾ підлога вкрита дорогими перськими килимами. На них то летючими зайчиками граються сонячні промені, що проходять крізь вікна з кольоровими шибками. На головній стіні ясніє золотом знак володаря — тризуб. Під цим знаком на золотокованім престолі сидить володар держави. Лицарську його постать вкриває царський пурпуровий¹⁰⁾ плащ. Над мудрим чолом ясніє корона — ознака царської влади.

Владно, але приязно приймає сьогодні князів, вельмож, воєвод з усіх сторін своєї держави. Вирішують важливі діла — прийняти християнську віру в цілій державі, щоб народ пізнав правдивого Бога, та щоб у цій вірі всі племена українські об'єдналися великою духовою силою.

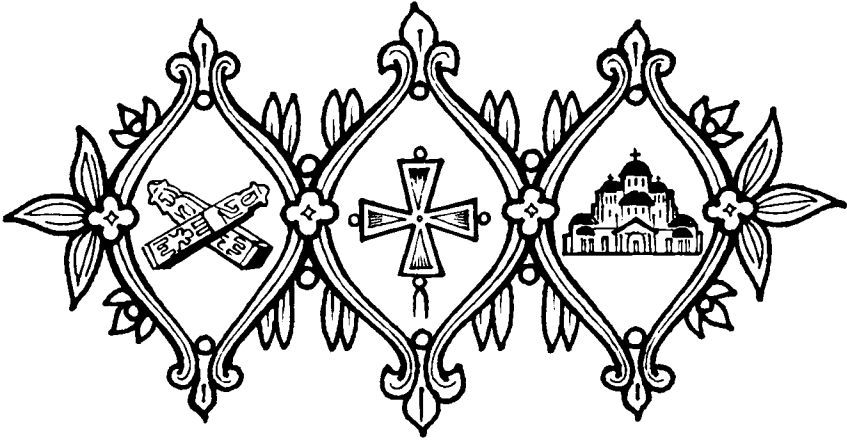
А друге — приймають державний герб — велике знам'я¹¹⁾ — тризуб. Очі всіх звернені на герб. Він ясніє і яснитиме нам до кінця світу. А третє велике діло — це монета. Перші гроші в нашій державі, із чистого срібла. На них тризуб і володар у княжій одежі з хрестом у руці.

Так володар і рада боярська рішили важливі державні справи. Певність за свою державу і радість у серцях всіх людей.

9) мозаїка — взір, виложений із різнобарвних камінців.

10) пурпуровий — темно-червоний. Плащ цієї краски був знаком володаря.

11) знам'я — знак, герб.

Юліян Опільський

ІДОЛИ ПАДУТЬ

(Уривок)

Юліян Опільський (справжнє ім'я: Юрій Рудницький, нар. 1884, помер 1937). Народився в Тернополі, на галицькому Поділлі, студював та вчителював у середніх школах у Львові.

Писав численні історичні повісті, як з історії України (здебільшого з княжої доби), так і з бувальщини інших країн.

Подаємо тут два уривки з його повісті «Ідоли падуть», з часів князя Володимира Великого. Ця повість — частина трилогії, що її перша частина має наголовок «Іду на вас» (із часів князя Святослава Завойовника), а третя «Сумерк». «Ідоли падуть» появилася вперше друком 1928 року у Львові. Ідоли — це статуї поганських божків.

У першому уривку описана таємна зустріч князя Володимира з його майбутньою дружиною, сестрою візантійських цісарів Анною (Ганною). У другому — автор описує, як приймали нову християнську віру представники поганства.

Імператорський сад на Влахерні¹⁾ займав собою сам півкруг, що вискакував вперед у місці, де стіна Теодосія²⁾ підходила до Золотого Рога³⁾. Третя лінія укріплень

1) Влахерн — ділянка міста Візантії.

2) Теодосій — візантійський цісар (408-450).

3) Золотий Ріг — морський залив і пристань біля Візантії.

служила вже за огорожу для самого саду, а вершки веж виглядали, наче високі альтани з кам'яними балясами. Вершок горбка вирівнювали цісарські будинки в однастійну площу, посередині якої містився доволі великий збірник води. Серед нього на штучній скелі виднів якийсь поганський божок, що виливав воду з амфори⁴). Водяні лілеї, клещінець⁵) і коситні⁶) росли довкола, а подальше від збірника води насадили садівники в круг пальми, рожі, жасмін, під якими стояли вигідні лавочки для відпочинку. Наче промені від цього осередка, розбігалось дванадцять довгих, трикутних грядок, засаджених різнобарвними квітами. Довкола збірника бігла широка стежка, висипана білим пісочком. Грядки перепліталися та губилися між групами чінар⁷), лаврів, кипарисів, тінистими альтанами або штучними печерами з вапняка та сорокатога зліпняка. Статуети Ероса⁸), німф та сатирів⁹) раз-у-раз виринали з-поміж зеленого гілля, якби боялися золотистої бані і високого хреста влахернської церкви. Тому, що імператори здебільша жили в Магнаві, Порфіреоні та Буколеоні¹⁰), божкарі — фанатики патріяршого двора забули про віддалений Влахерн, який любила колись Теофано¹¹), а тепер Анна.

Хто перейшов добре стережені ворота, які вели з церковної огради у палату, цей опинився наче в старовинному Елізію¹²), де збереглися ще останки казкового світа клясичної краси.

І ось за плечима чорноризця, наче за полум'яними безоднями Флягетону¹³), та за тихою течвою Лети¹⁴), розвернувся зразок цього забутого раю. Володимирові враз підіймалися груди, ніби при їзді верхи безмежними

4) амфора — грецька ваза.

5) клещінець — завждизелена південна рослина, арон.

6) коситень — ірис, квітка.

7) чінара — шпилькове дерево, що росте в південних країнах.

8) Ерос — грецький божок любови.

9) німфи, сатири — грецькі лісові божки.

10) Магнава, Порфіреон, Буколеон — цісарські палати в Візантії.

11) Теофано — візантійська цісарева, мати Анни, дружини князя Володимира.

12) Елізій — у старинних грецьких віруваннях — щаслива країна померлих.

13) Флягетон — старогрецька легендарна підземна вогненна ріка.

14) Лета — ріка забуття, яку, за старогрецькими віруваннями, перепливали душі померлих на той світ.

степами Подніпров'я. Якесь свійське повітря повіяло цілющою струєю розмаху. Ось тут находив він вимріяну волю людини, втілену у творах мистецтва.

Роман і Анастас відступили, бо гадали, що Володимир бажає залишитись сам один зі своїми гадками, і вони не помилялися. Вони заховалися за густі кущі жасміну, які закривали собою тайний вхід у сад Влахерну, і стежили пильно, чи доріжками від церкви або палати не йдуть люди. У саді не було ні живої душі. І не зчувся володар сходу Європи, як дух його полетів у незнану країну вимріяного гаразду.

Стояв, видів і роздумував довго, поки його думки не розвіяла жива постать.

Перед ним, вийшовши з поза групи старовинних різьб, стояла дівчина. Синя, золотом ткани туніка¹⁵⁾ обіймала чудові форми молодого, наче з рожевого мармуру кованого, тіла. Із-під чорних, гладко у вузол зав'язаних кіс, та темних, мов крила крука, брів, гляділи очі. Легесенький серпанок ослонював зад голови та шию дівчини. Один кінець спливав зліва здовж тіла, другий підтримувала горі піднесена права рука, обнажена повище ліктя. У розхилених устах блищали двома рядами перел — непорочно білі зуби. З усієї постаті бив маєстат свідомої себе краси, не холодної, не недоступної, а палкої, земної, хоча високої та світлої, як чар Афродити¹⁶⁾.

І ось Афродита підняла руку з серпанком ще вище і звучним голосом спитала:

— Хто ти?

Вмить отямився Володимир і його очі заблищали. Зісунув з плечей нагортку гридня¹⁷⁾, підступив до чудової постаті і заглядівся в неї.

— Хто ти і звідкіля тут узявся? — спитала дівчина удруге.

Вона ні кроку не подалася з місця, на якому стояла, в її голосі почувався гнів.

— Ти Анна, сестра імператора? — спитав спокійним, рівним, певним відповіді тоном володар. Його голос був низький, глибокий, та звучала в ньому нута незвичайної

15) туніка — легка сукня.

16) Афродита — грецька богиня любови.

17) гридень — молодший княжий воїн, дружинник.

поваги та тепла, яка звучить у розмові з любою дружиною, або дитиною.

— Увесь Царгород знає мене, а ти?

— Я Володимир, великий князь росів...

— Ах!

Личко дівчини злегка приблідло.

— Чи знаєш ти, що жде того, хто сюди закрався?

Тут затремтів її голос.

— У майбутньому жде мене твоя ласка, царівно! За неї я мечем боровся зі супостатами твоїх братів, по неї я прийшов!

Похилила голову у поклоні.

— Хто зайде сюди без дозволу, над цим повис засуд смерти.

— Невже ж ти наказала б убити твого судженого?

— Ох, судженого! — відповіла глумливо.

— Так, судженого, Анно. Аж до цієї хвилини не знав я цього, та тепер знаю вже. За цим я сюди й прийшов, щоб дізнатися, чи знайду тільки сестру порфірородних¹⁸ для моєї держави, чи може когось для мене самого. Тепер бачу ось перед собою, наче весняну квітку після лютої зими, за якою тужить людина у довгі холодні вечори та ночі. Тепер знаю, що тебе виглядала туга моїх диких молодечих літ...

Поступив два кроки, якби хотів її доторкнутись.

— Стій, божевільний! Не дотикай мене. Я ще не твоя. Невже ти гадаєш, що християнські володарі віддали б сестру за поганина?

— Бог свідком мені, що більше в мене розуміння Христової правди, ніж у неодного із високих ченців чи намазаних дияконів¹⁹) патріярха²⁰).

— Ох, це може бути, — згідно кинула дівчина, — та немає на тобі знамени хреста, яке бачили б очі.

— Очі? Хрест про око на мені є, а навіть записаний я у книгах святого Мами²¹)...

— Справді? — скрикнула Анна й мимохіть поступила крок наперед. — Так ти, володар росів, охрестився? Ти гадаєш охрестити всі землі тавроскитів і привести їх до

18) порфірородні — правні цісарі Візантії, що народилися в палаті Порфіреоні.

19) диякон — нижчий чин священика.

20) патріярх — голова помісної церкви. Візантія була столицею патріярха.

21) святий Мама — церква святого Мами в Візантії.

послуху боголюбивим? О вчини це, вчини! Ромейська імперія²²⁾ прожене тоді агарян у піски східньої пустині та покорить західніх варвар, як за царя Юстиніяна²³⁾...

— Згадай, Анно, на ці мільйони нових християн на сході та півночі, а тоді щойно думай про нові завоювання.

Схилила голову.

— Вибач! — сказала. — Ти правду сказав, що в тебе більше розуміння Христової віри, ніж у нас.

Вона ніколи досі не мала нагоди стрічати людей цього типу. Хоч не мала великої освіти та досвіду, вона збагнула, що умом не доросла до нього та що його розмах та сила поривають її за собою. Ні, такої сили не було в нікого з мужів македонського дому, у нікого з придвірних вельмож, ні з приїжджих князів. З якоюсь дивною самозрозумілістю він сягав по неї і то не рукою, словом, підхлібством²⁴⁾, усміхом, чутливою поведінкою, а всією появою. Ні, при боці такої людини вона не затужить за Золотим Рогом. А все ж дратувала її його мужеська самовпевненість:

— Великий князю, яку вагу мають наші слова? Моя доля в руках імператорів.

— Я не хотів тебе образити, Анно, звертаючись до них, коли йдеться про тебе. Ось чому не з'явився я у хризотрикліній²⁵⁾, ні в Магнавру, ні у Влахерн, бо ж мені йшлося тільки про тебе, Анно. Будь ти тільки звичайна собі жінка, яких є тисячі по світу, то я певно вдоволився б якоюнебудь грекинею з руки імператорів, якщо за нею йшов би княжий вінок, скиптр та влада. Але спершу я хотів побачити тебе і забути про все інше.

— Ох, ті жінки, яких у тебе так багато! — спалахнула царівна зовсім по-жіночому.

Володимир засміявся:

— Хто кланявся ідолам і прозрів, той покине їх для хреста! Хто тебе пізнав, Анно, для того нема інших жінок на світі.

З-поза кущів показався Анастас і зігнувся в земному поклоні перед царівною.

22) Ромейська імперія — так звали Візантійську державу — імперію, яка давніше була частиною Римської імперії та перебрала її традиції.

23) Юстиніян — візантійський цар (527-565).

24) підхліблюватися — придобрюватися.

25) хризотрикліній — кімната прийнят.

— Служба йде з палати за тобою, милостива княжно!
— сказав.

— Ох, як я забарилася! Відійди, Володимире, щоб тебе ще не знайшли.

І рожі зацвіли на личку царівни.

* * *

— Здоров був, волхве²⁷⁾ Перуна²⁷⁾! Не ласка твоя була стрінуги володаря цієї землі, як ялося здавна, хлібом-сіллю, запашним димом та співом дівчат? Забув ти за той час за мене, правда?

Аж до землі похилився волхв від цих насмішливих слів. Він стояв у воротах капища²⁸⁾ сам один, його служба покинула його. Ніодного зеленого віночка не було видно на подвір'ї, кущі та моріг були потоптані ногами, відламки зброї, одежі та харчів валялися довкола.

— Правду кажеш, милостивий, — відповів заляканим голосом. — Відвернулося лице князя від богів та їх слуг, але що я не тільки їм слуга, але й тобі раб, то й повинюся.

Кивнув головою князь, звернувся до прибічників:

— Олешиче! От тут скажи зараз вкопати хрест! Тут лежали тіла наших отроків²⁹⁾, побитих поганями, тут змагалися давні боги зі сонцем правди, з царством Божим. З тієї крові нехай виросте хрест і нагадає усім, хто спас їх від меча варягів та від соромної неволі.

Гридні принесли величезний дубовий хрест, що його князь приготував завчасу, викопали глибоку яму і тоді князь власноручно перев'язав вершок хреста ланвою, даючи знак, щоб потягли його вгору.

Затріщали гужі³⁰⁾, ухнули гридні і серед святочної мовчанки над юрбою полян став звільна підійматися хрест Господен. А тоді залунав над головами могутній голос князя:

— Народе мій! Ось знак триєдиного Бога Вседержителя, який обіймає всіх і вся. Йому я завдячую вінок слави та сили. І вам Він дав перемогу над ворогом. Йому поклоняюся я та бояри мої, поклонися йому і ти!

26) волхв — поганський священик-віщун.

27) Перун — поганський бог грому в Україні.

28) капище — поганська святиня.

29) отроки — (діти) молоді вояки.

30) гуж — ремінь.

Наче лан спілого збіжжя, живі ряди пішли за прикладом свого князя, похилившись. Один тільки волхв стояв блідий, простоволосий, заляканий, осторонь, довго не розуміючи переміни. Прибитий словами князя і невеселими міркуваннями над тим: де він тепер дінеться, волхв пошкандибав у капище. Та за яку годину ждала його чимала втіха. Прийшло декілька мирян із запитом, чи він і для нового Бога приймає приноси і чи зуміє найти до нього дорогу, як найшов її князь. Умить з'ясував собі досвідний духовник, що пливучи за течією, він не пропаде.

— Очевидно, — відповів. — Якби мало бути інакше, то чи лишився б я при своїх почестях? Клади сюди дари, а всі небесні «воздадуть тобі сторицею»³¹⁾. Недаром князь воздвиг свій хрест на Берестовому³²⁾; це місце очевидно святе і ближче звідсіля до неба молитві і людині!

Живо зайнявся жертвою, бурмотів всілякі заклинні, курив святим зіллям, сипав у полум'я ялівець³³⁾, а накінець перехрестився тричі, як бачив це у християн. Ледве скінчив, покликали його до кострів³⁴⁾, на яких мали горіти побиті варягами³⁵⁾ кияни. Де не взялися його помічники-співаки, і старий Ярослав немов прочуняв. Він починав мати надію, що нічого не змінилося на Дажбоговій землі. Збираючись на похорони, накинув білу одягу, підпоясану узірчастим поясом, припоясав розкуйовдані кучері й бороду, а на голову наложив вінок зі зеленої омели. Владним тоном видавав накази підвладним, а вони корилися йому, самі не знаючи, що думати про рішучі та певні рухи старого. Особливо дивувала їх незвичайна точність, з якою він перестерігав усяких подробиць обряду. Пригадував, щоб між похоронених когутів не попали курки, або між воскові свічки — лоївки³⁶⁾, щоб усі похоронні сорочки були льняні, та щоб до гашення вогню не вживали замість меду з водою, пива або чистої води. Ніколи ще так точно не перестерігав волхв цих звичаїв, як сьогодні.

Поважно та точно ступав гурток жерців у Володимирів город, де вершилися костри, і тисячна юрба приєднувалася

31) «воздадуть сторицею» — віддадуть сто разів більше.

32) Берестове — село недалеко Києва, де був один із княжих дворів.

33) ялівець — кущ із пахучими ягодами, що їх вживають до кадила.

34) костир — вогнище.

35) варяги — мандрівні войовники із сьогоднішньої Скандінавії.

36) лоївка — свічка з лою, звіринного товщу.

до нього, щоб узяти участь у похоронах. Волхв почував себе знову духовним провідником Києва. Одне тільки гнівало його немало, що за ним не ступав князь та не дзвонили списи гриднів. Не було ні бояр ні огнищан³⁷⁾, здебільша тільки бідніші люди з передмість та з околиці. Та ось похід зупинився. На майдан навскач виїхало кількасот їздців, а за ними ціла громада пішої раті³⁸⁾. Військо, сотня за сотнею, проходило попри волхва. На чолі їхав на великому боєвому коні воєвода Мстислав Воєславич. Він одним поглядом обкинув увесь майдан на Берестовому і вмить догадався усього.

— Хрест!

З рамен хреста звисали вінки барвінку, чатиння та пізноцвітів. Це дівчата прибрали його після відходу бояр та князя і ніяка злочинна рука не нарушила їх. А тепер буйний вітер, який наганяв від заходу снігові хмари, розвівав ці вінки, наче прапори.

Правду казали поголоски про Христову віру. Князь прийняв її та не заборонив почитати давніх богів, бо ось старий волхв, як і раніше, веде похід жреців.

37) огнищанин — власник огнища, домашнього господарства.

38) рать — військо.

ВОЛОДИМИР

(Уривок)

Семен Скляренко — родом з Полтавщини, народився 1901 року, помер 1962 року.

За своє життя написав більше 60 книг прозових творів — оповідань та повістей. Вірно додержувався постанов комуністичної партії та писав на визначені актуальні теми, як «побудова Дніпрельстану»¹⁾, «боротьба з буржуазним націоналізмом»²⁾, «відбудова колгоспів»³⁾ після війни та подібні.

Аж під кінець життя звернув увагу на історичну тематику та написав два дуже поважні та джерельно опрацьовані романи з часів української Княжої Держави: «Святослав», 1959 та «Володимир», 1962. В них відчувається велич побудови держави й постання народу, а теж значення християнства для дальшого їх розвитку, хоч і не бракне обов'язкових для радянського письменника протирелігійних виступів. Та все ж таки дві останні книги Семена Скляренка — цінний та тривалий здобуток української літератури.

Біля Перевисищанських воріт князя Володимира ждав воєвода⁴⁾ Вовчий Хвіст.

— Я зробив усе, як ти велів, княже... Коні готові, у дворі над Стугною⁵⁾ нас ждуть, можемо їхати.

— Воєводо! Про те, що ми робимо, ніхто не повинен знати.

— Я твій слуга, княже.

— То й поїхали.

Воєвода мчав першим, він добре знав шлях до Стугни, на березі якої був княжий, а поруч і його власний двір. Князь поспішав за ним, мовчав, думав.

1) Дніпрельстан — Дніпрова гідро-електрична станція, побудована на затоплених Дніпрових порогах, у початках панування більшовиків в Україні.

2) «буржуазний націоналізм» — так називають більшовики всякий прояв українського патріотизму. «Буржуазний» значить, з французького «міщанський», і тут це означення взагалі позбавлене сенсу.

3) колгосп — колективне господарство, збірне господарство, в якому більшовики примушують працювати селян.

4) воєвода — полководець княжого війська.

5) Стугна — права притока Дніпра.

«Дуже шкода, — думав князь, — що я не поговорив про це з Рогнідою⁶⁾). Втім, що вона може мені порадити — де діє розум, на серце покладатись небезпечно...

І ні боярам, ні воєводам не можу сказати, — роблю не тому, що вони бажають, саме життя примушує мене».

Коні летіли серед чорної ночі все швидше й швидше.

«Не заради себе це роблю, заради всіх...»

Вони примчали до княжого двору над Стугною незадовго до світання, коли там усі повинні були б спати.

Але хтось, либонь⁷⁾), ждав там князя і воєводу, бо в одному з вікон\терему⁸⁾), що стояв на високій кручі над водою, світився вогник, коли ж коні затупотіли в дворі, хтось одразу вийшов на ганок, привітав пізніх гостей.

У просторій палаті, де горів трисвічник, князя зустрів старий священик Григорій, що служив у давні часи ще княгині Ользі⁹⁾), і якого заздалегідь привіз сюди Вовчий Хвіст. Він сидів біля столу, на якому лежав пергамент¹⁰⁾), схопився, як тільки князь переступив поріг палати.

— Уклін тобі, княже! Що привело тебе сюди в цю пізню годину і навіщо я тобі потрібен?

Князь Володимир відповів на вітання, сів на лаві. Священик Григорій повернувся до свого крісла біля столу.

Усе навкруги — жовтаві вогні трисвічника, пергамент на столі, спокійне обличчя сивобородого священика, а найбільше його очі, голос — заспокоювало князя, кликало до одвертої, щирої розмови.

— Я хочу говорити з тобою про душу й віру, отче, — сказав князь.

— Усі, що приходять до мене, — відповів священик, — говорять про душу й віру, і я радо допомагаю їм. І ти, княже, говори одверто — тут тільки ти та я та ще Бог.

— Хочу сказати про Русь, — князь Володимир підняв руку й показав на чорне вікно. — Ось вона стоїть поруч і далі, далі, скрізь навкруги... Я люблю її, отче, бо вона

6) Рогніда — полоцька княжна, перша дружина князя Володимира.

7) либонь — мабуть.

8) терем — палата.

9) княгиня Ольга — баба князя Володимира (панувала 945-964), див.: «Ольга: людина — володарка — християнка», стор. 46.

10) пергамент — тонко виправлена теляча шкіра, що її вживали до писання, поки винайшли папір.

вспоїла мене й вскормила¹¹⁾), сам також нічого заради неї не шкодував — ні сил, ні крові, ні життя; я молився і вірив її богам, як отець¹²⁾ мій, діди й прадіди князі.

— Відаю, княже, все відаю, знаю, — згодився священик.

— Але що трапилось, — повів далі князь Володимир, — чому неспокійна моя земля і її людіє, чому роздирають їх напасті й страсті, немає ладу в землях, городі Києві, на Горі¹³⁾? А ще немає спокою, тиші в душі моїй, віри немає... Куди йду, куди мушу йти, куди вести людей моїх?

Він замовк, згадуючи, либонь, багато минулих літ.

— Я й шукав, вір мені, я довго й уперто шукав віри: до мене приходили булгари¹⁴⁾ з-над Волги¹⁵⁾, що моляться Бахмуту¹⁶⁾, юдеї¹⁷⁾ з Хозарії¹⁸⁾, благовісники Римського Папи... Я сказав їм коротко: не вірю, не можу вірити в богів ваших.

— Я знаю про всі твої сумніви й дерзання¹⁹⁾, — підняв голову священик, — довго й терпеливо ждав тебе, бо знав, що ти ніде не знайдеш і ні в кого не візьмеш віри, бо вона вже давно прийшла й утвердилась на Русі, княже...

Тепер сам священик, мабуть, хотів дещо пригадати, через що й сказав:

— Я давно знаю тебе, княже, ще з того часу, коли ти немовлям лежав у палаті княгині Ольги, а я разом з нею стояв над тобою; вже тоді вона хотіла тебе охрестити, готові були купіль, Євангеліє, хрест, але твій отець Святослав²⁰⁾ не дав княгині Ользі цього зробити.

11) «вспоїла і вскормила» — давала напіток і їжу, тобто вигодувала.

12) отець — батько.

13) Гора — королівська палата на горі в Києві, осередок державного життя.

14) булгари — волзькі болгари, народ тюрксько-фінського походження, в X-XV сторіччях мали державу над Волгою.

15) Волга — ріка в сьгоднішній Росії, вливається у Каспійське море.

16) Бахмут — перекичене із Магомет, творець магометанської релігії, або ісламу.

17) юдеї — дослівно: «жиди», тут: люди жидівської віри.

18) Хозарія — держава хозар над нижньою Волгою, існувала в VII-X сторіччях після Христа. Хозари — народ тюрксько-фінського походження, як і болгари.

19) дерзати — набиратися відваги.

20) Святослав — Завойовник, батько князя Володимира (964-972).

Князь Володимир ловив кожне слово, а сам пригадав інший, давноминулий час, коли стояв поруч з отцем і чув:

«А коли, сину, прийде час, що зникне покон²¹⁾ отців наших, отречуться люди Перуна і восхотять²²⁾ Христа, ти не печ їм...»

— Так і пішло, — говорив далі рівним, спокійним голосом священик. — Отець твій Святослав залишився у вірі старій і так загинув, ти все своє життя такожде²³⁾ був у цій вірі...

— Ти осуджуєш мене за це, отче?

— Ні, — одразу ж відповів і лагідно посміхнувся священик, — ти робив, що міг, діяв по слову отця, тільки так і мусів жити, робити... Я любив, — закінчив священик, — бабу твою християнку, Ольгу, віротерпимого отця твого Святослава, як же мені не любити тебе — їхнього онука й сина?

— Спасибі, отче! — щиро сказав Володимир.

— Нині ти прийшов до мене зі спраглою душею... Знаю, розумію, виджу, княже! Хочеш, скажу... Не токмо²⁴⁾ тобі, а всім людям Русі важко, не той нині світ, що був раніше, не так живуть люди, як колись, многотрудним стало життя, багатий клопочеться про своє гобино, убогий не бачить щастя на землі, кожен хоче в щось вірити, але як у єдиній родині, отець молиться Перуну, а діти — іншому Богу. І ти сам, маючи багатство й силу, а підпорою — бояр²⁵⁾, воєвод, дружину, боїшся життя, не знаєш, як жити... Говори княже, чи правда це?

Князь Володимир довго думав і нарешті сказав:

— Так, отче, нині мені страшно жити...

— А чому? — запитав священик і одразу сам відповів: — Життя змінилося, і його не зупиниш, княже. Того, що колись було, вже немає, те, що є нині, таким уже буде й довіку. І кожна людина хоче знати, що тут, на землі, все повинно бути так, як є: князеві своє, бояринові — належне, убогому Бог такожде дав усе — тіло, руки, душу...

Широко розплющивши очі, князь Володимир дивився на священика.

21) покон — закон, право.

22) восхотіти — забажати.

23) такожде — теж.

24) токмо — тільки.

25) боярин — значний, багатий дорадник при князеві.

— І все це не прийшло само по собі, — тихим голосом вів той, — створюючи дерев'яних богів, людина вже боролася з ними, ці дерев'яні боги допомагали людям колись, але нічого не можуть зробити нині, тільки Христос стоїть на сторожі нового життя, бо Він утверждає²⁶⁾, що немає на землі власті, аще від Бога. Христос каже: не укради в іншого, а живи своїм, Бога бійтесь, князя чтіте²⁷⁾.

Священик ясними своїми очима заглядав неначе в саму душу князя.

— Аще людина охреститься, — спроквола говорив він, — Бог прощає їй і всі гріхи, содіяні допреже, через купіль вона вступає в життя нове... Аще ж немає життя тут, є життя вічне, рай на небі.

Глибоке зітхання, стогін, вирвались з грудей князя Володимира.

— За тим я й прийшов до тебе, отче! — щиро сказав князь. — Не вірую... Допоможи мені повірити!

— Добре робиш, княже Володимире... Коли б віра християнська була недобра, її не прийняла б баба твоя, Ольга і множество людей руських.

Він накинув на шию епітрахиль²⁸⁾, взяв у руки Євангеліє і хрест.

— Купіль готова, — промовив священик, — роздягайся княже, ступай у неї...

Князь Володимир озирнувся на вікна, розчинені двері, за якими темніла постать Вовчого Хвоста.

— Ось я пригашу свічки, — прошепотів священик, — досить і однієї.

У палаті була півтемрява. Князь Володимир швидко роздягнувся, став у купіль.

— Хрещу тебе в ім'я Бога Отця, Сина й Духа Святого...

* * *

На світанні князь Володимир зупинився біля воріт Гори, зійшов з коня, віддав поводки воєводі Вовчому Хвостові.

Він залишився біля воріт, ждав, доки Вовчий Хвіст не зникне на Горі, а потім пішов попід стіною, став край валу, що височів над кручами й Дніпром.

26) утверждати — укріплювати.

27) чтити — шанувати.

28) епітрахиль — «нашийник», частина риз священика.

Високо вгорі палала яскравим сяйвом денниця, скрізь по небу примеркали зорі, на сході полотніло, на Горі, в Подолі²⁹⁾, внизу в берегах, де котив води Дніпро, всюди, як це буває перед світанком, стояла надзвичайна тиша, ніч прощалась зі землею.

Ніч не минула марно для князя Володимира, сталось те, до чого він невблаганно йшов, язичеська³⁰⁾, древня³¹⁾ Русь лежала ще навкруг нього, зовсім недалеко, близько від князя бовваніли на требищі в темряві дерев'яні постаті богів, яких він з усіх земель зібрав і поставив тут, але сам він — князь Русі — був уже не язичником, а християнином.

Скоро й світатиме. У Золотій палаті³²⁾ ще горять світильники з ведмежого товщу й воскові свічі, але знадвору через вікна вже струмує рожеве проміння світанку, денне й нічне світло, змішуючись, виразно окреслює дерев'яні зруби палати, доспіхи князів колишніх на них, постаті множества людей, що стоять попід стінами, в кутках, просто посередині...

Цього ранку ніхто не сідає. Всі стоять, переступають з ноги на ногу, переходять з місця на місце, перешіптуються, жваво говорять — бояри, воєводи, всякі мужі, у куток забився й позирає звідти сполоханими очима головний жрець Перуна, Віхтуй.

— Іде князь! Князь іде! — раптом чуються голоси в палаті. — Тихо бо, князь Володимир вийшов.

Князь Володимир з'являється в переходах за палатою, переступає поріг дверей, виходить на поміст. Нині він іде один, без жони, одягнутий у звичайне темне платно³³⁾, стомлений, дуже блідий, чимось, очевидно, стурбований, може тривожний, може смутний.

Але це одна мить. Зупинившись на помості, він кидає погляд у палату, бачить перед собою множество людей, сотні вогнів, блискучі доспіхи, рожеве сяйво у вікнах.

— Чолом, князеві Володимирові... Кланяємось тобі, — прориває враз палату багато голосів.

29) Поділ — передмістя старинного Києва, сьогодні частина міста.

30) язичеський — поганський.

31) древній — старовинний.

32) Золота палата — будинок, де жив князь з родиною, на Горі.

33) платно — одяг.

— Слава василевсові³⁴⁾ Володимирові! — чути крики в палаті.

Він піднімає руку. Палата враз втихає. Знадвору струмує денне світло, речі, постаті, все видно виразніше, опукло, скрізь глибшають тіні.

— Добрий день вам, мужі, бояри, воєводи мої, — каже Володимир. — От ми і знову тут...

Збираючись з мислями, що, як блискавиці, пролітають у голові, він на хвилину замовкає й потім продовжує:

— Я покликав вас нині, мужі мої, щоб повісти — наше воїнство з честю взяло город грецький Херсонес³⁵⁾, там я прийняв слів Візантії і через них говорив з імператорами Василем і Костянтином, з ними нині укладено ряд навіки. Ми маємо дань, пільги купцям нашим, віднині люди наші можуть вільно жити в гирлі Дніпра, на білих берегах і всюди над Руським морем...

— Добре, добре зробив ти, княже! — залунали в палаті голоси.

— Пам'ятаючи ж, що ромеї³⁶⁾ завжди порушували ряд з нами, — продовжував Володимир, — я вимагав через слів, щоб імператори їхні говорили з нами, діяли й совершали³⁷⁾ мир, як рівні з рівними, через що зажадав у них також вінця, який вони носять, знаючи, що вони лживі³⁸⁾ й хитрі, вимагав, аби дали мені в жони, як німецькому Оттону³⁹⁾, чи хозарському каганові⁴⁰⁾, сестру свою, царівну Анну, сам говорив про це, бачив за собою вас і Русь.

— Достойно говорив ти, княже, з василіками⁴¹⁾ і імператорами, — додав до слів Володимира боярин Воротислав, що їздив з ним разом до Херсонеса, — добре їм сказав, — широко розвівши руки, він ніби обняв усю палату. — Ми — Русь. Нехай імператори пам'ятають, хто

34) василевс — (грецьке) цар.

35) Херсонес — (Корсунь) грецька колонія на Криму.

36) ромеї — греки із Візантійської імперії. Вона була колись частиною Римської імперії та перебрала її державні традиції.

37) совершати — закінчувати, сповняти.

38) лживий — брехливий.

39) Оттон — Перший, цісар Німецького цісарства (936-973).

40) каган — у хозар: володар, князь.

41) василіки — візантійські послы.

ми, не додержать миру — до самого Костянтинового міста⁴²⁾ дійдемо.

— І з жонкою — сестрою імператора, — почувся голос ще одного боярина, — добре вчинив — чим ми гірші від німецького імператора чи хозарського кагана?... Ні, тільки так мусіло й нині буде. Ти, княже, став імператором, будемо тобі вірними слугами.

— Імператори зробили все, як я вимагав, — промовив Володимир, — дали вінець...

— Слава василевсові! — заволато кілька бояр.

— ...вони віддали мені в жони царівну Анну, з якою я повинчався в Херсонесі...

— Приймемо твою жону, як нашу царицю достойно, — лунало в палаті.

— ...і ще вирішив я зробити так, як того ждали ви, мужі мої, — охрестити руських людей.

— Добре зробив, княже, добре.

— Але хреститимуть вас не патріарх константинопольський і не його єпископи та священники; у городі Києві здавна живуть священники, іже прийшли з Болгарії⁴³⁾, нині з нами приїхали з Херсонеса Анастас і Іоанн — вони охрестять Русь.

Це справді була перемога бояр і мужів-християн, вони домоглись того, що хотіли, і тепер не могли та й не хотіли ховати свою радість.

— Славен наш князь! — лунали в палаті збуджені голоси, в потоках сльози нового дня було видно, як бояри цілують воєвод, воєводи — бояр, як чоломкаються⁴⁴⁾ мужі старші й нарочиті.

Але не всі думали так одностайно й дружньо. У хвилину, коли в палаті затих шум, затихли голоси, десь у кутку пролунало:

— А як бути, княже, зі старими богами, требищами⁴⁵⁾ і жерцями нашими такожде?

Це була дуже відповідальна, страшна хвилинка — у князя запитувала не одна людина, а Руська земля: як бути

42) Костянтинів город — Візантія, інакше «Константинополь». Цар римський Костянтин Великий (274-337) переніс столицю римської імперії із Риму до Візантії, яку назвали в його честь.

43) Болгарія — слов'янська країна на Балканському півострові, у часи князя Володимира була вже християнська.

44) чоломкатися — цілуватися.

45) требище — місце, де приносили поганські жертви.

з ідолищами⁴⁶⁾, що височать скрізь по Русі, з требищами в городах, весях і на погостях, де досі складались жертви, з жрецькими й волхвами, які служили богам, і, нарешті, з усіма тими людьми, що вірять ще старим богам?

Просити в когось поради, запитати в бояр, воєвод, мужів, що стоять тут у палаті, — ні, проминули ті часи, коли князь, чи то ідучи на брань⁴⁷⁾, чи устроюючи землі, звертався до них і сукупно з ними вирішував усі справи; нині він мусить думати й вирішувати сам, бо це не брань, не дань⁴⁸⁾, йдеться про найголовніше — про душі, серця людей, про віру...

Та й що, що можуть сказати князеві бояри, воєводи, мужі? У кожного з них своє серце й душа, тут є багато християн, та є й язичники, які не скоро, а може й до смерти не зречуться старого закону. І не тільки тут, так скрізь — в усіх землях, городах, весях⁴⁹⁾ Русі — старе живе поряд з молодим, молоде плодюче, старе живуче, воно чіпко тримається за отчу⁵⁰⁾ землю...

Що ж робити? Сказати, що все мусить бути, як і допреже, що нове може жити поряд зі старим, тоді, либонь, загине в гущавині старого нова поросль; сказати, що старе повинно загинути і має право жити тільки нове...

Імператор, — так, у цьому слові було все — він глава Русі, господар земель, від нині йому, як імператорові й пастиреві, покоряються й душі людські, дивись, імператоре Володимире, на які вершини ти зійшов, дивись і жахайся!

Відступати тепер Володимир уже не міг. Дуже твердо, впевнено й владно імператор Володимир сказав:

— Велю повалити всіх ідолів земель, знищити требища, охрестити Русь...

— Слава, слава князеві Володимирові!

Головний жрець⁵¹⁾ Перуна, що стояв у кутку палати, ступив назад, зник за дверима.

46) ідолище — місце, де стояли статуї поганських божків — ідоли.

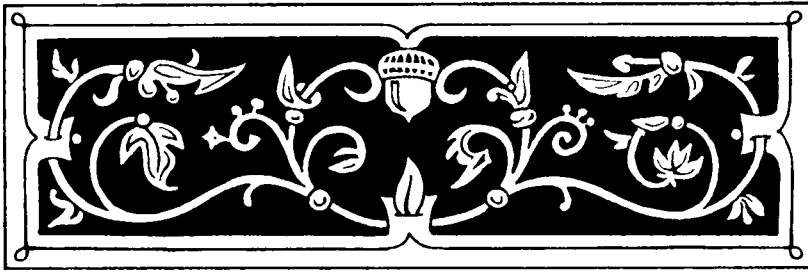
47) брань — війна.

48) дань — данина, податок.

49) весь — село.

50) отчий — батьківський.

51) жрець — поганський священик.

Павло Загребельний

ДИВО

Павло Загребельний народився в 1924 році на Полтавщині. Він належить до покоління українських письменників, які виховалися та проходять свій творчий шлях в радянській Україні. Від 1960 року він — член комуністичної партії. Написав ряд романів із сучасного життя («Дума про невмирущого», «Спека», «Європа 45»), в яких точно додержується визначених урядом ідейних напрямних.

У романі «Диво» автор звертається до історичної тематики, вибираючи добу Княжої Русі, яку глибоко простудіював. Роман цей, що вийшов у 1968 році, замінний тим, що дія його проходить рівночасно у три різні доби: в часи панування князя Ярослава Мудрого, коли мистець Сивоок виростав та будував храм святої Софії в Києві, а рівночасно під час другої світової війни, за німецької окупації, коли пропадає цінний документ про ідентичність творця храму, і ще в шістдесяті роки нашого сторіччя, коли син убитого німцями археолога намагається знайти пропалу грамоту, неоцінене джерело до історії святині. Київ і храм святої Софії єднають ці три епохи в одно.

«Диво», це початок серії романів, після нього в 1972 році вийшов роман «Первоміст», що його дія відбувається у XIII-му сторіччі, теж у Києві. Всюди Павло Загребельний мусить висловлювати, як і кожний радянський письменник, що не хоче попасти в неласку, офіційні погляди та урядово прийняті твердження. Все ж таки його стиль цікавий і оригінальний, відходить від обов'язкового соцреалізму. Не менше вартісні й цікаві його думки про творчі сили народу, які походять із глибин його душі та пробиваються всюди, не зважаючи на накинені згори чужі впливи.

(Князь Ярослав Мудрий, заміряючи будувати храм Святої Софії, прикликав мистців із Візантії. Між ними був і великий мистець Сивоок, українець, який довгі роки побував у чужині. Тому, що князь мав інші пляни побудови храму, а Сивоок мав свою думку про це, Сивоок постарався ніччю, потайки прийти до князя та познайомити його зі своїм проєктом.)

... і ніхто не сподівався, що пізно вночі до князя потаємно проведе Ситник¹⁾ двох високих, закутаних у темне, чоловіків, і тихо вислизне з княжої горниці²⁾, лишивши там приведених та самого князя, і горітиме там тільки одна тоненька свічка, промені якої падатимуть зрідка то на одне обличчя, то на друге, марно намагатимуться відвоювати в темряви бодай одне з тих лиць, бо темрява виступатиме там спільницею таємности, а всі троє передусім дбали зберегти таємницю, про це йшлося їм найперше, заради цього Сивоок навіть переборов огиду й відразу до Ситника, якого впізнав одразу...

— От привів до тебе, князю, — сказав Гюргій³⁾, коли вони лишилися самі.

— Діло кажіть, — уривчасто кинув Ярослав.

Сивоок, здавалося, не мав ніякого наміру розбалакувати з князем. Прийшов з останньою розмовою, з останнім попередженням.

— Мала церква, — сказав з темряви.

Ярослав і собі ворухнувся, щоб уникнути світла, яке падало йому в обличчя, так само з темряви відповів Сивоокові:

— Вже чув.

Тепер настала черга Гюргія. Всі вони гралися в піжмурки з темрявою, троє дорослих і поважних чоловіків, між ними й князь, не було в тій горниці нічого, окрім тоненької свічечки, темряви та їх трьох: князь мав перевагу над своїми двома відвідувачами хіба що в тому, що десь за темрявою чаїлися його вірні люди з усемогутнім Ситником, але то було десь, а ось тут вони змагалися тільки втрьох, і кожний прагнув взяти в свої спільники

1) Ситник — (у повісті) ім'я довіреного управителя князя Ярослава Мудрого.

2) горниця — горішня, житлова кімната в замку.

3) Гюргій — (у повісті) грузин, мистець, товариш Сивоока.

темряву, кожен заслонявся нею, відхитувався від гострого проблеску свічки і кидав у супротивника слово чи два. Гюргієві не пасувало отаке перекидання словом-двома, в ньому завжди готові були вибухнути цілі лявіни⁴⁾ слів, гарячих, склубочених, іноді навіть безладних, але тут він стримав себе, посунувся в темряву, сказав коротко до Сивоока:

— Покажи йому.

— Мала церква, — знову вперто повторив Сивоок, мовби міг цими двома словами переконати впертого князя.

— Та покажи! — вже нетерпеливлячись, гукнув Гюргій.

— Ну, що там маєш? — нарешті виявив зацікавленість і Ярослав.

Горіла свічка, окреслюючи світляне коло посеред горниці, порожньої, сказати б, навіть убогої, як для князя, де, мабуть, попід стінами тулилися неширокі лавки, та ще, може, був стілець для князя, та якась книга на підставці, як то любив Ярослав, і більше нічого, ніяких розкошів, нічого цінного, так ніби проводить тут довгі ночі не можновладець, а простий чоловік, темрява й геть зодинаковлювала їх усіх, де, вони безшелесно й причаєно стежили один за одним, перевага Ярослава зникла, як тільки він вимовив оте «що там маєш», тепер уже Сивоок заволодів становищем, він мав з собою щось тут, у темряві, тоді, як Ярослав не мав нічого несподіваного.

— То що? — знетерпеливився князь.

І Сивоок не став випробовувати терпеливість Ярославову, мовчки, непомітно просунув з темряви якусь велику річ, сам не показався, знов відхитнувся назад, а посередині світляного кола просто на підлозі став зліплений з жовтого воску храм⁵⁾. Віск тихо світився, і князь не витримав, вийшов з темряви, доторкнувся рукою до подобири храму, так, наче хотів переконатися, що то справді віск, що то не чари, не омана; тепер Ярослав теж був частково освітлений, він загубив навіть ті рештки переваг, які давала йому темрява. Сивоок і Гюргій, самі

4) лявіна — сніг чи каміння, що котиться з гори із щораз більшою силою.

5) храм, собор — велика церква, звичайно резиденція митрополита чи єпископа.

лишаючись невидимими, могли стежити за князевим обличчям, мали змогу постерегти, яке враження справляє на нього восковий храм з його тихим світінням.

А храм ніби розпростався, виповнював усе світляне коло, спихав князя на самий край, так, що виднівся тепер лиш краєчок Ярославового одягу та звисла в нерухомості рука, обличчя ж сховалося зовсім, храм ріс і ріс, з досконало виважених нижніх його громад⁶⁾ піднімалися високі круглі бані⁷⁾, мов би побільшені медові борті⁸⁾ з прадавніх пущ, бані поступово вивищувалися до середини, ступінчасто, хвилясто сполучалися, щоб потім, виштовхнувши з-поміж себе баню найвищу, найближчу до неба, найголовнішу, а вже від тої бані всі частини споруди⁹⁾ ніби опадали, знов ступінчасто йшли до низу, в неоднаковості бань була прихована гармонійність, безупинність руху, кам'янистих мас, мовби плавала поміж землею й небом, внизу вона теж розтікалася, розпліскувалася то хвилястим бігом заокруглень апсид¹⁰⁾, то довгою кам'яною опасанню, що пов'язувала всі бані в нерозривність, то двома великими баштами, які й зовсім одбігали од церкви, тільки й подаючи їй здалеку кам'яні руки-переходи.

Князь дивися на церкву згори вниз, так мовби дивився на вже збудований свій храм Бог з високого неба; в безлічі бань, у їх нагромадженні, у їх розспіваній красі Ярослав упізнав одголоси дерев'яного храму Святої Софії в Новгороді; немало довелося бачити йому схожих чимось на цю споруду дерев'яних поганських святинь у землях Деревлянській¹¹⁾, Сіверській¹²⁾ і Полоцькій¹³⁾, тоді палили всі ті святині, гадалося, що вже ніколи не відродяться вони з попелища, а виходило, що мав слушність отой закудланий у велетенську бороду святий чоловік у печері:

6) громада — тут, долішні частини будівлі.

7) баня, або купола — півкругле завершення церкви, див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

8) борт — вулик для бджіл, видовбаний із дерев'яної колоди.

9) споруда — будівля.

10) апсида — півкругле закінчення церковної нави, де містився престіл, див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

11) Деревлянська земля — сьогодні Полісся.

12) Сіверська земля — сьогодні Чернігівщина.

13) Полоцька земля — довкруги міста Полоцька, сьогодні належить до Білорусії.

не вмирають старі боги, відроджуються в новій іпостасі¹⁴), в новій силі й красі, не лякаються всевладдя візантійського мистецтва, в силі й нездоланності¹⁵) духу свого знімаються над ним і від цього відкриття князеві стало страшно, але водночас і радісно: відчув Ярослав, що аж тепер нарешті зуміє подолати свою роздвоєність, яка мучила його стільки років: народжений під знаком терезів¹⁶) він намагався урівноважити нове, чуже з старим, своїм, але нічого не виходило, старе бунтувалося, нове часто йшло всупереч з видимою потребою, він був послідовний у введенні нової віри, отриманої від князя Володимира, але йшли відправи Русь на широкі простори світу, але бачив водночас, що розгублює багате свого, рідного, без чого в світі показуватися нема ні потреби, ні слави. І ось перед ним церква, храм, собор. Завершення й поєднання всіх його мріянь, намагань, сподівань, розчарувань і вагань. Хай народиться з протиріч його життя, боротьби й влади, хай стане пам'яткою цього каламутного й великого в своєму неспокої часу, коли народ руський являв світові не лиш велич своєї сили, а й велич духу. І хай тоді кажуть про князя Ярослава, що хочуть.

Але так тільки думав князь, а не сказав нічого, не зворухнувся, так само загадково тримався на межі світла й темряви, нічого не могли в ньому запримітити ані Сивоок, ні Гюргій, марно ждали вони від князя захоплень а чи осуду. Він стояв, дивився, а може й не дивився на зліплений з воску храм, рівного якому ще не бачив ніхто ніколи.

— Хто зліпив? — нарешті порушив мовчанку Ярослав, але спитав таким буденним і безбарвним голосом, що Сивоокові не було охоти відповідати і він змовчав.

— Хто? — повторив Ярослав, і тепер у голосі в нього вже пробивався гнів.

— Він зробив! — вискочив на світло Гюргій. — Нащо питаєш, князю? Він це зробив! Ніхто більше не зможе!

— Поясни!

14) іпостась — (грецьке) постать, вигляд.

15) нездоланність — непоборність.

16) терези — вага, один із дванадцяти «знаків зодіаку», сузір'я у небі. Є повір'я, що кожне із тих сузір'я панує впродовж одного місяця над долею людей і дає людині, яка народилася під його знаком — окремі прикмети.

Стосувалося це Сивоока, в князевім голосі було не так веління, як припросини, але Сивоок мовчав. Чи то давав князеві час вивчити церкву в усіх її частинах, чи то взагалі вважав, що будь-які пояснення тут марні й недоречні.

* * *

— Розмови треба вести, бо не для мене, для держави все робиться, для слави Божої і на віки вічні. Ти покладеш камінь тай підеш собі далі ще десь класти, а церква стоятиме на цій землі віки. І казатимуть про неї всяке, якщо ми, перш ніж збудувати, не подумаємо як слід та не скажемо всього, що треба й можна сказати. Пояснюй.

— Скажи йому, — попросив Сивоока і Гюргій, — скажи, хай почує.

— Ну що? — Сивоок теж підійшов до них, тепер усі купчилися¹⁷⁾ в світлі, а храм був поміж ними, проростав крізь них, мов дерево остаточности, нестримно й тихо струменів, така таємнича сила була в ньому, що князь не витримав — перехрестився, тоді Сивоок зробив рукою рух круглий, мовби обнімаючи майбутній храм у всій його хвилястій красі, сказав просто: — Весь храм зокола розписати в наші барви, щоб став посеред Києва і посеред цілої землі писанкою, людською радістю...

— Не думаймо про камінь зокола, — урвав його князь.

— А всередині буде досить простору, щоб вмістити в храмі цілий Київ. Покладемо в головній бані мусії¹⁸⁾ різнобарвні, вже маю перед очима їхній блиск і сяйво, знаю, де і як. А далі пустимо по стінах і склепіннях¹⁹⁾ фресковий²⁰⁾ розпис, щоб замінити дорогі заморські мармури²¹⁾. Не маємо мрамурів для здоблення стін і колон, а везти з-за моря — довго й дорого, тож знов застосуємо наше прадавнє вміння і візьмемо всю середину в візерунки²²⁾.

17) купчитися — збиратися, сходитися.

18) мусія — мозаїка, картина виложена із барвних камінців.

19) склепіння — стеля.

20) фресковий розпис — малювання на свіжо виправлений, ще вогкій стіні, див. І. Мороз: «Образтворче мистецтво України-Руси», стор 89.

21) мрамур — вапняковий камінь, дуже придатний до декоративної будови.

22) візерунки — розпис, взори.

— Не думаймо й про внутрішній простір, — знов нетерпляче перебив князь, видно караючись якоюсь тривогою, чи то ваганням.

— Тоді про що ж думати? — скрикнув Гюргій.

— Хто збудує такий храм? — спитав Ярослав.

— Я збудую, — тихо відповів Сивоок.

— А хто прикрасить?

— Теж я.

— Сам? Не може одна людина звершити таке велике діло.

— Поможуть мені мої товариші.

— А коли збунтуються, як оце збунтувався ти супроти них?

— Не проти них, тільки проти Міцила та проти Агапіта²³).

— А митрополит? — не вгавав князь. — Що скаже митрополит?²⁴)

— Те, що князь, — підказав Гюргій, — хіба князь боїться митрополита?

— Бога боюсь, — зітхнув Ярослав. — Вчора освятили підвалини церкви, а сьогодні їх розруйнувати?

— Лишимо так, — засміявся Гюргій. — Маленька хитрість. Хай собі лежить так той камінь. Покладемо новий. Буде церква з двома підвалинами. Як у чоловіка два імені: одне для Бога, друге для людей.

— Легкий ти чоловік, Гюргію, — знов зітхнув Ярослав, — а все на світі робиться нелегко, життя складне людське, вимагає думання.

— Ах, гарна буде церква! — поцокав язиком Гюргій. — Велика й славна, як ніде!

— Чому мовчиш? — спитав Ярослав Сивоока.

— А що маю казати?

— Хвали свою церкву.

— Нащо її хвалити? Ще ж нема нічого. Віск самий. Піднесеш свічку — розтане безслідно.

— Те, що в людині, безслідно не щезає, — зауважив Ярослав.

23) Міцило та Агапіт — (у повісті) мистці наставники Сивоока.

24) митрополит — єпископ, який відає митрополією, тобто всіма єпархіями якоїсь країни.

— Бачив я, що й людей самих з світу зживають²⁵⁾.

— А оте й далі живе, — поглянув йому в очі князь, — знаєш же добре! І знаєш, як замахнувся оцією церквою. Знаєш?

Сивоок мовчав.

— Упертий ти чоловік, а князі впертих не люблять, князям треба підкорятися, їм подобаються люди, як віск, не жди від мене милості й постурок, — з навмисною жорстокістю мовив Ярослав до Сивоока. — Чи ждав чогось іншого?

— Віск тобі й дав. Роби з нього, що хочеш.

— І що можеш! — крикнув Гюргій. — А сам не вмієш — попроси нас! Сам упадеш без підпори, довго не вистоїш.

— Ну гаразд, — втомлено промовив Ярослав, — час мені до молитви, а ви йдіть.

— Не сказав нам нічого, — Сивоок раптом скинув з себе нерішучість, в голосі в нього була несподівана твердість. — Не для тебе робили цю церкву, для нашої землі. Не хочеш ставити в Києві, поставимо десь в іншому місті. А стояти вона має!

Ярославові хлюпнуло червоністю в обличчя. Він заніс був руки, що лягнути в долоні, але стримався, трохи помовчав, роздуваючи гнівно ніздрі, повів тільки перед обличчям в Сивоока й Гюргія долонею:

— Ідіть. Думатиму.

25) зживати зі світу — усувати зі світу, убивати.

Володимир Барагура

«ОТКУДУ ПОШЛА ЄСТЬ ЗЕМЛЯ РУСЬКАЯ...»¹⁾

Володимир Барагура: сучасний письменник, журналіст та педагог, член-основник «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури». Працював спершу в Галичині, опісля у ЗСА. Писав статті та доповіді на виховні й суспільні теми. Від 1954 року редагує, спершу разом із Романом Завадовичем і Богданом Гошовським, а від довгих років сам, журнал для дітей «Веселка», що його видає Український Народний Союз у Джерзі Сіті. Недавно вийшла книжка оповідань-споминів В. Барагури, під наголовком «Калиновий міст».

Оповідання, що його тут подаємо, друковане в збірці «Меч і книга», яка вийшла в 1954 році в ЗСА у Видавництві «Євшан-зілля», та тепер перевидана другим накладом.

Унизу клекотіли хвилі Дніпра, на узбіччях київських гір вітер шумів верхів'ям дерев, із піль долітали вигуки ратаїв²⁾, ген далеко стугонів степ під копитами коней, у пралісах гримів ловецький ріг, княжі хороми³⁾ гомоніли бенкетами, Київ кишів від чужоземного купецтва — кипіла життям вся земля руська. А в тихій келії⁴⁾ Печерського монастиря⁵⁾, похилений над книгами та сувоями пергамену⁶⁾ з телячої та овечої шкури, сидів самотній чернець. Спина згорбилася від безнастаннього сидіння та від старости, бо ось уже шостий хрестик двигав на ній чорноризець⁷⁾ Нестор. З того часу, як молодцем постригся в ченці, майже не покидав своєї келії. Все життя його замикалося в книгах та письмах, а світ цей уже не манив його, як це було з іншими монахами. Бо хоч у монастирі обов'язував суворий студійський устав⁸⁾, який увів ще

1) «Откуда пошла есть земля Руськая» — частина наголовку першого українського літопису ченця Нестора. Див.: «Із «Повісти временних літ», стор. 123.

2) ратай — орач, хлібороб.

3) хороми — кімнати, будинки.

4) келія — кімната ченця в монастирі.

5) Печерський монастир — див. стаття Б. Корчмарика: «Християнізація Європейського Сходу», стор. 55.

6) пергамен (або пергамент) — тонка шкіра, що її вживали до писання, поки винайшли папір.

7) чорноризець — чернець, монах.

8) студійський устав — приписи життя ченців, що їх склав святий Теодор Студит. Їх прийняли були ченці по всій Україні.

святий Теодосій Печерський⁹⁾, а й тепер пильно перестерігав ігумен Степан, то все таки — поза мовчанкою, молитвою, суворим постом, бичуванням, нічним вставанням та важкою працею — кожний монах знаходив собі час на дозвілля. Останні роки Нестор майже не показувався на спільній трапезі¹⁰⁾, чи навіть молитві, зате часто бачили його монахи, як пізно вночі, або раннім ранком лежав хрестом у келії, або на холодній вогкій лісовій землі й розмовляв із Всевишнім.

А втішався неабиякою Божою ласкою цей муж, коли зумів вигнати біса з Никити Затворника¹¹⁾, а відома річ, що не всякому угодникові¹²⁾ й подвижникові¹³⁾ біс повинується. Нераз під час трапези, або в годинах, призначених на роздумування, читали монахи спільно не лиш писання Отців Церкви¹⁴⁾, Патерики, Прологи чи Четії Минеї¹⁵⁾, але також «Житіє св. Бориса і Гліба»¹⁶⁾, а головно «Житіє св. Теодосія Печерського», зложене і списане преподобним Нестором. А й тепер усі з дня на день ожидали, коли з келії самотника вийде на світ Божий нова книга, тим більше, що якось один братчик ненароком почув, як Нестор під час молитви зідхав до Бога: «Господи, ісподоби¹⁷⁾ мене, худого раба Твого, списати книгу сію не ради власної користи, а ради прославлення імені Твого й усього нашого народу».

А ось і в цій хвилині, коли інші монахи рубали дрова, носили воду, збирали зілля на ліки, він сидів з пером у руці і лиш час-від-часу відривав змучені очі від пергамену та глядів у даль, на розлогі степи, на непроходимі бори¹⁸⁾ та численні оселі тієї землі, що її так палко кохав.

* * *

9) Теодосій Печерський — основник Печерської Лаври в Києві.

10) трапеза — стіл, їдальня,

11) затворник — чернець, який, для більшого умиротворення, перебував постійно замкнений, у своїй келії чи в якомусь відлюдному місці.

12) угодник — той, хто чинить волю Богу, догоджує Богів.

13) подвижник — дослівно борець, переможець, тут: чернець, який відреченням від світу, здобуває перемогу над спокусами.

14) отці Церкви — учені святі II-VI століть після Христа, що своїми писаннями встановили й закріпили вчення Церкви.

15) патерики, прологи, четії Минеї — збірники життєписів святих.

16) святі Борис і Гліб — сини князя Володимира Великого, що їх наказав убити їх брат Святополк Окаянний.

17) ісподобити — зробити гідними, дозволити.

18) бір — густий ліс.

Майже безшелесно відчинилися двері й навшпильки увійшов у келію молодий послушник.

Це був єдиний монах, що кожного дня відвідував книжника. Вряди-годи заходив до Нестора ще тільки ігумен Степан, щоб принести йому нову книгу чи розказати, що коїлося на землі руській. Послушник¹⁹⁾ приніс сушених корінців, в'яленої риби, дещо ягід, кусень сухого хліба та гладущик²⁰⁾ води і все те поставив на дзиглику²¹⁾. Сам сів на другому та мовчки взявся за роботу: затесав кілька гусиних пер та випробував, чи добре гнуться, щоб преподобному гарно писалися букви уставу, щоб були рівненькі, однакові шириною і щоб не лучилися разом. Потім став розробляти з сажі чорнило в череп'яній мисочці, а в інших киновар²²⁾ та інші краски. А ще повиполікував добре з засохлих фарб квачики й рильця, що ними Нестор так гарно розмальовував з усякими закрутасами початкові букви кожної глави, заставки, в яких спліталися в прекрасних узорах лінії, коліщата, листки, ягоди, а навіть звірі та птахи, врешті мініатюри²³⁾, що зображували князів та всякі події.

Скінчивши це, став молодий ченчик у сотий раз оглядати книги. Усі величезні, грубі, чудово оправлені в дерев'яні обкладинки, обтягнуті шкурою та вибивані дорогими бляшками й камінням. Ніколи був би не доторкнувся непотрібно книги. Адже за одну можна було ціле село купити, а скільки їх тут стояло! Цілий книгозбір, може з вісімдесят! Стільки книг хіба й сам князь не має! Багато з них лежали розгорнуті, а Нестор раз-у-раз заглядав у котрусь із них.

Сильвестер пізнавав уже їх — ось це хроніка Юрія Грішника, по-грецькому Гамартоль, ось друга Манасії та Малали, там св. Письмо, біля нього Палея, всякі хронографи²⁴⁾, апокрифи²⁵⁾ та безліч літописів мовою руською, грецькою й іншими, яких Сильвестер не знав.

19) послушник — кандидат у ченці.

20) гладущик — горщик.

21) дзиглик — столик.

22) киновар — темночервона фарба.

23) мініатюри — маленькі образки.

24) палеї й хронографи — літописи, історичні записки (грецьке).

25) апокрифи — оповідання про Христа, Божу Матір та святих, що незгідні із Святим Письмом, а були видумані людьми.

Ченчик присів біля Нестора та безшелесно почав розгортати листки свіжо написаної книги. Робив це завжди, скільки разів прийшов. Прочитав уже й про Ноя, від якого пішли всі народи, і про слов'янські племена, але найбільше цікавила його ця частина, що розказувала про рідну землю, про Київ, про його князів, походи, введення Христової віри. Читав це по кілька разів, здавалося, що знає вже напам'ять, але скільки разів зачинав від початку, все знаходив щось нове. Не раз так зачитався, що й не чув голосу дзвінка, який звіщав кінець рекреації²⁶⁾ та закликав до праці. І щойно тихий, лагідний голос Нестора пригадував йому, що пора йти.

Не видержав цим разом Сильвестер і, побачивши, що літописець кладе гусяче перо, перервав мовчанку:

— Скажіть, преподобний отче, чому ваша книга читається так цікаво, не так важко, як Гамартоль?

Старець підвів на нього очі й усміхнувся. Любив цього отрока²⁷⁾ й радо з ним розмовляв.

— Бо Гамартоль склав хронограф, списав лиш коротко те, що сталося в цьому чи іншому році чи дні. А я списую події широко, щоб живо станули перед очима читача. Хочу збагнути, чому така чи інша подія скоїлася, та що з неї вийшло. Правда, причина всіх добрих речей — Бог, а причина злих — біс, а многі війни й пошесті та нещастя це кара Божа за гріхи, але є ще й людські причини, і я їх шукаю. А пишу цікаво, бо хочу, щоб многі читали цю книгу, щоб зайшла вона аж у землю лядську, угорську й болгарську²⁸⁾ та в далекі ліси, де Литва²⁹⁾ сидить і радо руські письмена читає. І між ті слов'янські племена, що сидять у болотах Прип'яті³⁰⁾ та Буга³¹⁾, щоб прославити ім'я нашого народу та зробити його голосним у світі.

26) рекреація — дозвілля.

27) отрок — молодець.

28) лядська, угорська, болгарська земля — сьогодні Польща, Угорщина, Болгарія.

29) Литва — країна на північний захід від України.

30) Прип'ять — права притока Дніпра, вище Києва.

31) Буг — притока ріки Висли, перепливає через західньоукраїнські землі.

— А про Київ, про Кожум'яку³²⁾, св. Андрея³³⁾, Аскольда й Дира³⁴⁾, звідки, отче, знаєте? Адже в цих книгах, що тут лежать, про них згадки немає.

— Бо не лиш із книг списую свій літопис, а й з того, що сам бачив і чув, що старі люди в пам'яті зберегли, як ось Іван Вишатич, і те, що пісня зберегла. Як був я ще таким отроком, як ти, ходив я поміж ратаїв і бортників³⁵⁾, поміж риболовів і кожум'яків, поміж княжих дружинників і купців чужестранних та слухав, що про давні часи чи чужі країни оповідали й співали. Бо навіть із пісень поганих скоморохів³⁶⁾, що нечестиві гри творять, можна зерно правди видобути.

— Але чому, — з горіючими цікавістю очима питав Сильвестер, — чому, преподобний, коли читаю сторінки, на яких пишете про Київ, про нашу землю й її князів, забуваю світ увесь?

— Сину мій, — лагідно промовив Нестор, — бо на цих сторінках читаєш про народ, з якого ти вийшов, а треба тобі знати, що другого такого народу немає на світі. Це не те, що обри, або сармати, торки³⁷⁾, хозари³⁸⁾, чи половці³⁹⁾, що Бог вість коли й звідкіля прийшли й гинуть так, як появились та сліду по собі не залишають. Не те, що Литва, якої народ наче звір у лісі сидить, чи бундючні ляхи, що по наші землі посягають. Коли кара Господня постигла світ і все вигинуло від потопу, лишився Ной, а з ним усе, що добре й корисне. І від нього пішов наш народ. На цих сторінках читаєш, як князі наші воювали, як державу свою

32) Кожум'яка — значить гарбар, що виправляє шкіри. Переказ говорить про Кирила Кожум'яку, який сам переміг у двобої велетня-змія.

33) св. Андрій — апостол, який, згідно з переказом, побував на українській землі. Див.: о. д-р П. Біланюк: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

34) Аскольд і Дир — варязькі лицарі, що прибули з Новгороду до Києва та стали там князями. Відомий їх похід на Візантію 860 року.

35) бортник — пасічник.

36) скоморохи — мандрівні співаки — сміхуни.

37) обри (або авари), сармати, торки — народи з Азії, які проходили через Україну.

38) хозари — народ монгольської раси, в VII сторіччі після Христа заклали могутню державу над Волгою. В деякі часи вона поширювалася і на сьогоднішні українські землі.

39) половці — кочовики з Азії, які почали нападати на Україну за панування синів князя Ярослава Мудрого.

закріплювали, як об щити⁴⁰⁾ наших воїнів розбивалися ворожі полчища, як постав Київ — мати городів наших і слов'янських, що поруч Царгороду⁴¹⁾ не має рівного собі, як ширилась Христова віра, а з нею й наука...

І замов старець. Не звик довго говорити.

Багато ще хотілося знати молодому ченчикові, багато питань тиснулося ще на його уста, але боявся вже занадто турбувати преподобного старця. Та ось і залунав голос дзвінка.

Із жалем покидав Сильвестер келію, але серце його радувалося, що це якраз йому, художу⁴²⁾ послушникові першому відкрив літописець тайни своєї книги. Беззвучно зачинилися двері за ченчиком, а Нестор потонував знову в свою працю. Тишину келії переривав тільки скрипіт пера по пергамені, шелест листів книги та глибокий, рівний віддих книжника.

* * *

Прохогом⁴³⁾ відчинилися двері й монахи, зібрані в великій кімнаті при спільній трапезі, побачили на порозі преподобного Нестора. Постать його випрямилася, лице сяяло дивною радістю й щастям, видно було, що слова промовити не міг, а лиш руками пригортавав до грудей величезну, грубу книгу, обгорнену у шкуру. Ігумен Степан вмить зрозумів, що скоїлася неабияка подія й перший перервав тишину:

— Радієш, преподобний?

А Нестор, якого перше зворушення проминуло, закликав:

— Як радіє птиця, випущена з тенет⁴⁴⁾, як радіє віл, увільнений з ярма, як радіє жених судженою, так радуюся я, що Бог ісподобив мене закінчити книгу сію!

40) щит — тверда дошка з дерева чи металю, яку носили в руці середньовічні воїни для охорони перед ворогом.

41) Царгород — теж Константинополь, Візантія — столиця Візантійської, або Східньо-Римської імперії, наймогутнішої на Сході Європи у часи Княжої Русі, сьогодні — Стамбул.

42) худий — малий, незначний.

43) прохогом — швидко, поривчасто.

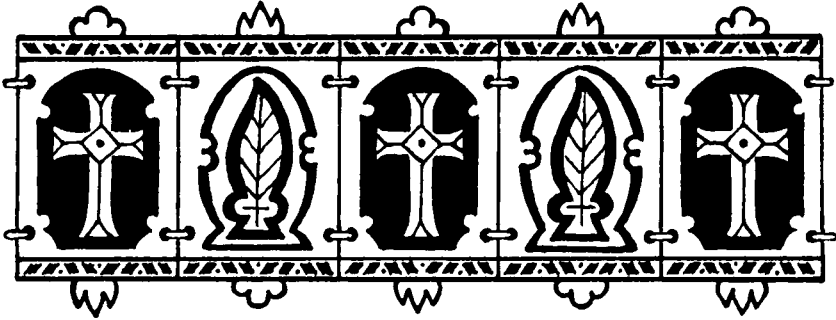
44) тенета — пастка, сильце, що ним ловили звірів.

А монахи розгорнули книгу й на першій сторінці читали великими буквами: «Се повісти временних⁴⁵⁾ літ, откуда єсть пошла руська земля, кто в Києві нача первіє княжити і откуда руськая земля стала єсть...»

А було це в літо Господне 1112.

45) временний — давній (церк.-слов.).

Юрій Тис

КРИЛОС

Юрій Тис (справжнє прізвище: **Крохмалюк**) народився в Кракові, у Польщі, в українській родині, здобув ступінь інженера, студював у Відні, столиці Австрії. Був штабовим старшиною Першої Дивізії Української Національної Армії у Другій світовій війні. Опісля на еміграції в Німеччині, Аргентині та в ЗСА (в Детройті) станув у проводі культурно-громадського життя, між іншими довгі роки редагував літературно-мистецький журнал «Терем».

У літературному доріжку Юрія Тиса — повісті й оповідання з історії України, деякі призначені для молоді. Між ними науково-фантастична повість «К-7». Рівночасно він опрацьовував історію українського війська та видав ряд праць в українській, еспанській та англійській мовах, про бої гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, як теж про Першу Дивізію Української Національної Армії та про Українську Повстанську Армію.

Його оповідання «Кринос» було вміщене у збірці «Симфонія землі», яка вийшла у 1951 році в Буенос-Айрес, в Аргентині, у Видавництві Миколи Денисюка.

Тоді Дністер¹⁾ був глибокою рікою. Княжі кораблі плили з галицької землі в волоську²⁾ і далі до Руського моря³⁾. Київська земля відбивала цілою своєю снагою

1) Дністер — ріка на південному заході України, друга за величиною після Дніпра. Впливає із Карпатських гір, вливається у Чорне море.

2) волоська земля — Волощина, в давнину окрема держава, сьогодні — частина Румунії.

3) Руське море — давня назва Чорного моря.

монгольсько-татарські⁴⁾ удари. Броня⁵⁾ щербилася, оборонні мури стояли в руїнах, бо серед постійного неспокою не було ні часу, ні людей ставити їх наново. Опустілими валами Володимира Великого⁶⁾ котилися раз-у-раз комонні⁷⁾ загони косооких наїзників⁸⁾. Вже приймала галицька земля перших буревісників, але головні сили розбилися ще об Київ. Галицькі князі відчували погрозу історії. Туго і вперто будували укріплення, ставили нові городи⁹⁾.

Княжив тоді Ярослав-Шестикрилець¹⁰⁾, муж лицарський і побожний:

«Високо сидиш ти на своєму золотокованому престолі, підпер ти гори Угорські¹¹⁾ залізними полками, заступив дорогу королю, затворив ворота дунайські!»¹²⁾.

4) монгольсько-татарські — татари — кочовничий народ монгольської, жовтої раси, прийшли з Азії в Україну з початком XIII сторіччя.

5) броня — загально: зброя, охорона. Плетена з дроту сорочка вояка, яка охороняла від ворожих ударів.

6) вали Володимира Великого — йдеться про вали зі землі, що їх наказав сипати князь Володимир Великий (980-1015) для охорони проти нападів печенігів. Ці вали тягнулися над річками: Стугною, Десною, Трубежем та Сулою, притоками Дніпра.

7) комонні — кінні, — такі, що їздили на конях.

8) косооки наїзники — мова про татар, монгольської раси. Одна із найзамітніших прикмет цієї раси, це скісні (косі) очі.

9) город — укріплене місто.

10) Ярослав-Шестикрилець — князь галицький Ярослав Осмомисл, син Володимирка Володаревича, панував у Галичині 1153-1187. Ім'я «Осмомисл» надали йому за його велику мудрість. Між іншими, він знав вісім мов. Побудував нову столицю Галич над Дністром. Слова похвали Ярославові Осмомислові взяті із «Слова про похід Ігоря» (див.: О. Ю. Копач: «Християнство й література», стор. 67). Його ім'я «Шестикрилець» походить від янгола шестикрилого, переможця над злом. Про Ярослава Осмомисла написала повість під наголовком «Шестикрилець» письменниця — Катря Гриневичева (1875-1947).

11) угорські гори — Карпатські гори, що на півдні межують із Угорщиною (Мадярищиною).

12) ворота дунайські — Дунай, найбільша ріка Західньої Європи, впливає із Чорного Лісу в Німеччині, вливається широким устям до Чорного моря. Перепливає через багато країн, тому в давнину, коли більшість торгівлі велася водним шляхом, була дуже важлива для торговельних зв'язків. Князь Ярослав Осмомисл панував над землями аж до Дунаю, і можна розуміти, що від нього залежала теж торгівля в придунайських краях.

Княжив Ярослав у столиці землі своєї, в Галичі. Вже сотні літ перед тим жили тут люди галицькі. А ще давніше, в таїні минувшини, від прадавніх, забутих людським умом часів, проживали серед лісів і урочищ¹³⁾ незнані предки. Про них загинули вісті, осталися тільки верхами запалі могили, черепки посуду, кам'яні сокири і їхні крем'яні¹⁴⁾ стріли. Ярослав вибрав на столицю місце, повне оборонних холмів¹⁵⁾ і спадистих ярів, рік із стрімкими берегами, і непроглядних лісів, землю врожайну, при шляху на Угри, що звався віддавна «руським путем». Заступив дорогу королеві угрів! З прадавніх часів залишилися там городища, з яких боронилися забуті предки.

Коли Ярослав-Шестикрилець проголосив будову столиці, рушили в галицьку землю люди, що втікали від степовиків і ляхів¹⁶⁾, майстри і будівничі, що ставили храми Божі у Візантії¹⁷⁾ і в Києві, і ті, що тесали з каменів бурги¹⁸⁾ чеським і німецьким князям. «Ішли день і ніч маестри всяці»¹⁹⁾ — записували літописці — а Ярослав покликав ще знатних киян до себе. Радили днями і сиділи ночами при світлі лойових каганців²⁰⁾ і свіч воскових, розглядали рисунки будов, креслені на звоях пергаменту²¹⁾, і рішив князь збудувати терем з кедрини і тисового дерева²²⁾, двірську церкву і храми муровані в городі і в оселях, для хвали Божої і оборони від наїзників. Для двірської церкви вибрав зразком найкращі твори славетного Ільмара, що

13) урочище — заросле, безлюдне місце.

14) крем'яні — із кременю, дуже твердого каменя, що його в давнину вживали на вістря до зброї.

15) холм — горб.

16) ляхи — так у давнину називали поляків, західних сусідів України.

17) Візантія — інакше: Константинополь, по-слов'янському: Царгород; опісля, під владою турків — Істамбул. Місто над Дарданелями, протокою, яка єднає Чорне море із Середземним. У княжі часи — столиця могутньої держави, яка давніше була східною частиною Римської імперії.

18) бург — німецьке: оборонний замок.

19) «маестри всяці» — (церк.-слов.) різні майстри, мистці.

20) лосвий каганець — нескладна лямпочка, що в ній горить гніт у звиринному товщі — лою.

21) пергамент — тонко виправлена теляча шкіра, що на ній писали, поки винайдено папір.

22) кедрина та тис — завждизелені шпилькові дерева, дуже добрий будівельний матеріал, незвичайно тривалий та міцний.

колись поставив Десятинну²³), і не минув вказати будівничим на шляхетні зариси фундаментів святої Софії.

Почали звозити камінь, і стала столиця галицька над Дністром, поселилися довкола люди, столярі і теслі, сідельники, лучники²⁴) і ковалі, що кували тонку зброю із бляхи та панцирі²⁵) з міді, що виробляли тендітні прикраси лицарям і жіноцтву. Зажили всі достатньо і мирно. А року 1157 закінчили будову галицької церкви і княжої палати з шляхетного дерева. І тоді залунали ангельські співи з хорів, а скоморохи²⁶) виспівували лицарські биліни²⁷) князеві і двірським, пригравали на гусях і жоломіях²⁸).

Але навала зі сходу потужнішала, Київська земля стала згарищем і руїною, і одного дня стали татарські наїзники під мурами Галича. Заламалися перші ворожі удари. За ними пішли другі. Українські люди згиналися в татарському ярмі, але Галич ще тримався, ще променів своєю величчю на тогочасний світ. Аж коли Батий²⁹) розорив Київ, коли знемоглися воїни, коли ослабли руки від мечів і копій, тоді приступили непроглядні полчища Батия під Галич. Столиця боронилася до краю. І лягла року 1241; простояла неповних сто років. Татари розорили і розметали все до тла. Церкви зруйнували, княжий терем спалили, бо рать³⁰) була страшна і безоглядна. Не лишився камінь на камені і ні одна вістка не пройшла століттями про те, як боронилися і як гинули княжі воїни Галича.

В старому Галичі розсипалися руїни, люди забували про славу і міць своїх предків, навіть місце, де стояла

23) Десятинна церква — в Києві, див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

24) теслі, сідельники, лучники — ремісники, що виробляли (тесали) предмети із дерева, що робили сідла для коней, чи луки — старинну зброю, що з неї викидали на далеку віддаль стріли.

25) панцир — металевий нагрудник вояка.

26) скоморохи — мандрівні співаки й жартуни.

27) биліни — пісні — оповідання про героїв, походять із княжих часів в Україні, однак збереглися здебільшого на півночі, в Московщині, і тому їх зараховували до російської народної творчості. Однак розказують вони про українських князів та події, що проходили в Україні, отже маємо право вважати їх українськими народними творами.

28) гуслі та жоломії (жоломіги) — старинні інструменти.

29) Батий — татарський полководець, що в 1240 році здобув і зруйнував Київ.

30) рать — значить: битва; може теж означати: військо.

столиця, де майорів терем і галицька церква, попало в непам'ять.

* * *

Більше семисот років минуло з того часу. Землею пройшли події, творилася історія, мінялися обличчя віків, мінялися люди. Пішли в забуття татари, приходили нові наїзники і знову миналися, були світлі часи і роки неволі, радості і смутку. І коли згадував ще хто про давні княжі часи, то вказував на мале містечко Галич: ось столиця князів і руїни їхнього замку, на горі, над Дністром.

Але люди помилялися. Не там була столиця Шестикрильця. Бо, яких сімдесят років тому, дивні вістки дійшли до українських учених у Львові. Говорилося, що в селі Крилосі³¹⁾ біля Галича діються дивні речі. Люди знаходять на полі мосяжні³²⁾ хрестики і останки зброї, вкриті прозеленню віків. Виорюють якісь тендітні жіночі прикраси зі срібла і золота. Часом плуг виоре грудку стопленого шляхетного металю, часом ковзається, наче по кам'яній плиті. Доходили чутки, що місцями западається земля, люди бачили якісь таємничі ходи, тут і там дощі виполікували гладжене каміння, різьблене старовіковими написами. Старі діди розповідали, що Золотий Тік³³⁾, що посередині села, виложений під землею золотою бляхою. Вечорами, коли новий місяць випливав на небо з-поза темної зеленої садів, діти підслуховували, як під землею гомоніли давні лицарі, брязчали зброєю і співали тужливі пісні. Тоді діти тулили голівки на колінах старих бабунь, а ті розповідали про давні часи, про татар і князів, старі могили і молоду гарну князівну Настасю³⁴⁾.

Вчені досліджували старі літописи, слухали оповідань народу і догадувалися, що сімсот років, які пройшли над селом Крилосом, присипали княжі руїни і заховали їх глибоко під землею. Але не знали місця, де шукати і

31) крилос — це слово означає місце в церкві, де співають дяки, а також: рада священників, дорадників єпископа (консисторія).

32) мосяж — метал, мішанина міді й цинку.

33) тік — у давнину: площа, майдан. Тепер це слово означає вимашену глиною долівку, на якій молотять збіжжя.

34) Настася — дочка галицького боярина Чагрова, яку полюбив був князь Ярослав Осмомисл, однак бояри, із-за династичних міркувань, проголосили її чарівницею та спалили.

розкопувати землю, де стояв княжий терем і галицька церква.

* * *

Прийшов 1937 рік. Новий буревій світової війни кривавив сонце і перші його передвісники сягали в серця народу. Народ гомонів, готувалася молодь, всі знали, що тільки воєнна буря звільнить закуті сили свободного духу.

В Науковому Товаристві імені Шевченка³⁵⁾ підготовляли дослідження над Крилосом. Визначний археолог, професор д-р Я. Пастернак³⁶⁾, виїхав на місце, де сподівався знайти свідків давньої минувшини. Розпитував людей, розглядав поземелля, перевіряв старі могили і пониклі оборонні вали і почав розкопки. Люди зголошувалися до праці, хоч вона не була легкою. Селяни відступили свої поля, приглядалися до мовчазного археолога, а цей міряв, роздумував, вказував місця, де копати, розглядав землю, вибирав з неї дрібні відломки каміння й металю. Аж ось одного дня ковзнула лопата по камені. Обережно відгортав землю руками. На світло денне показався білий тесаний камінь. Довго працював д-р Пастернак, люди зі стриманим віддихом відгортали землю, відслонювали шляхетні зариси фундаментів Галицької церкви. Згодом знайшли кам'яну підлогу церкви, вкриту двометровим шаром землі, кольорові плитки, оздоблені старовинним українським орнаментом і врешті одну невеличку цеголку зі знаком тризуба, виведеного тонкою, кольоровою емаллю. Біля фундаментів церкви люди зауважили, що земля була темна, спалена. В цей спосіб відкрили місце, де стояв княжий терем³⁷⁾. Але ні одного кусника дерева, ні одного предмета, що не був з каменя

35) Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка — найстарша українська наукова установа — постало в 1873 році у Львові, тоді під Австрією, головню завдяки допомозі українців з-під російської займанщини (Єлисавета Милорадович-Скоропадська). Товариство пройшло час розквіту за головування проф. Михайла Грушевського (1894-1913). Заборонене більшовиками в Україні, має сьогодні свої відділи по всіх континентах, у скупченнях українських поселень.

36) доктор Ярослав Пастернак — (нар. 1892 в Галичині, помер 1971 в Канаді), визначний вчений археолог, тобто дослідник старовини. Вивчав численні історичні залишки в Галичині та в Чехії, написав монументальну працю «Археологія України».

37) терем — княжа палата.

або металю, не передала земля майбутності. Те, що не згоріло, спалене татарами, зотліло за довгі віки безслідно. Один тільки череп велетенського тура³⁸⁾, що оздоблював, мабуть, стіну терема, ловецький трофей галицьких лісів, заховався, надламаний і надпалений. Зате заховалися для нащадків гострі стріли, надщерблені мечі і вістря копій³⁹⁾, наче символ тієї сили, що робить народ потужним і вічним.

Стоїмо на місці розкопок. Темніють високі вали вигорненої землі, робітники пересівають землю, вигортають кожний кусок металю, кожний камінчик, що міг би бути пам'яткою прогомонілої слави. Ось давні гроші, кусні розмальованого посуду і рештки зброї. Ось черепи, пожовклі і потемнілі від старости, порубані й заламані в боях, черепи монгольської раси і черепи українських лицарів.

Золотий Тік, що його ще минулого року орали й засівали, стоїть тепер невжитком. Господарі віддали його для наукових дослідів. Уявляються минулі віки, стоять перед очима живі картини. Ось тут галицька церква золотими хрестами спирається в небо. Ось побіч майоріють стіни княжої палати. Вікна розмальовані, з круглого скла, оправлені оловом, крита галерія, що сполучає терем з церквою. І Золотий Тік. Площу облягли княжі люди з города й околиць, на підвищеннях бояри⁴⁰⁾ і двірські достойники. Збройні мужі у плетеній дротяній броні, у гострих залізних шоломах⁴¹⁾, з широкими мечами й ратищами⁴²⁾ стояли на сторожі порядку. А там, на підвищенні, серед достойників, князь Ярослав Осмомисл, Шестикрилець. Гори підпер залізними полками!

...Чую своє ім'я. Археолог кличе мене до себе. Підходжу до гурту людей. Там внизу відкопують білу плиту, обережно, вона проломлена. А згодом з'являються бічні стіни камінної домовини. Розглядає її професор, вона повна землі, а всередині розсипані кості, з яких пограбовано прикраси. Кого ж то поховали одиноко у двірській церкві? Згадуються слова літопису. Тут, у

38) тур — дуже сильний рід бика, що жив колись в Європі.

39) копіє — те саме, що й спис: вістря на довгому держаку, що його вживали в бою.

40) бояри — знатні й багаті княжі дорадники.

41) шолом — металева шапка давніх вояків.

42) ратище — рід списа, див. примітка ч. 39.

підземеллях святині схоронили тлінні останки Ярослава Осмомисла!

Стоїмо, сповнені глибокою пошаною, ми, свідки нерозгаданих шляхів, якими провадить нас доля. Люди скинули шапки, завмерли у глибокому хвилюванні сердець, душею потонули у беззвучній молитві.

Ціла галицька, волинська і поліська земля⁴³⁾ сприйняла вістку про тлінні останки Ярослава з хвилюванням, якого досі не бувало. Здається, усі серця билися одним гомоном, здається, не було ні одної української людини, яка не прагнула б відвідати княжий Галич. І почали з'їжджатися люди з усіх околиць. Їхали цілими гуртами, часто зі священником на чолі, чоловіки, жінки й діти. Вмовкали розмови, коли люди ставали на місці розкопок. Проходили повагом; мовчки втирали сльози, що звогчували вії на вид останків княжої слави. В літньому сонці біліли яскравим відблиском фундаменти церкви, а там внизу темніла пограбована домовина князя з розбитою верхньою плитою.

Одного дня прибули нові гурти людей, а між ними поважна числом громада зі священниками і хоругвами. Це була Волинь — збірна проща з волинських сіл і міст. Повагом стали люди довкруги Золотого Току. Повагом вислухали короткі пояснення археолога, і коли професор закінчив, вказуючи на камінну домовину великого князя, — тоді впала Волинь на коліна — а за нею всі інші. Клякнули всі посторонні, всі робітники, клякнув археолог — і нараз стряслося літнє повітря від старовинної пісні — благання до Матері Почаївської⁴⁴⁾:

— «Ой рятуй нас, Божая Мати»!...

Вічні слова! Співали їх давні предки, коли татари добували оборонні міста і села, співали і тепер над могилою могутнього князя, напередодні нового наступу зі сходу!

Господи! Чому віджила старовинна пісня так несподівано? Чому якраз тепер доля виявила велич нашого минулого і, як свідка, поставила кості Осмомисла?

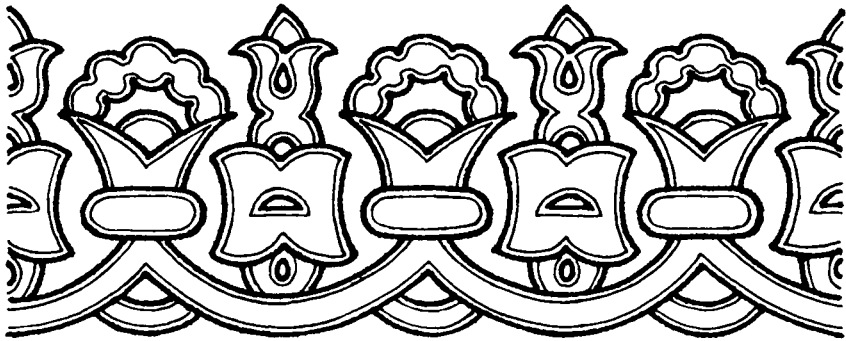
43) галицька, волинська та поліська земля — у часи, коли розкопували залишки у Крилосі, всі ці землі належали до Польщі і не повинно б було бути труднощів у зв'язках між українцями, які в них жили. Однак польська влада постійно старалася відділювати Волинь і Полісся від Галичини, де національне життя було найкраще розвинене.

44) Мати Божа Почаївська — див. стор. 241.

Чи ж тому, щоб спотужнили серця народу, щоб були готові сприйняти жахливі події, що їх принести мала Друга світова війна? Таємні ті сили, що з'єднують народ крізь століття, нещастя і горе, незнаний нам сенс історії, невідомі закони Божі!

Журу пряде прадавня богиня Лосна, ночами місячні коси чеше сріблесті. І тихо стало довкруги галицької столиці. Руїни чекають. І Осмомисл-Шестикрилець чекає, захований у сутінках закритих від ворожої ненависти підземель, на нових паломників і на нову молитву-подяку Матері Богородиці.

ДРАМА «ВОЛОДИМИР» ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Варто нам познайомитися із твором, який постав більше як сімсот років після хрещення України-Руси, і якого темою було саме це хрещення. Це драма Теофана Прокоповича¹⁾ «Володимир», що її поставили учні-спудеї²⁾ Києво-Могилянської Академії в 1705 році.

Тоді панував в Україні (Лівобережній, а опісля і Правобережній) гетьман Іван Мазепа³⁾. Політично підлягав він московському цареві Петрові I-му, і цар постійно зменшував, обмежував гетьманську владу та касував одні за одними козацькі вольності й права України, як вільної держави. А це ж Україна була в 1654⁴⁾ році добровільно ввійшла в союз із Москвою, як рівний партнер. Гетьман

1) Теофан Прокопович — (1681-1736) ігумен (настоятель) Братського монастиря в Києві, професор, опісля ректор Києво-Могилянської Академії, автор підручників. В 1718 році переїхав у Московщину, став архієпископом у Пскові та вірним дорадником царя Петра I.

2) спудеї — (грецьке) пильні.

3) Іван Мазепа — гетьман, панував 1687-1709, одна із найвизначніших постатей української історії. Осінню 1708 порвав союз із царем Петром I та перейшов на сторону шведського короля Карла XII, щоб боротися за самостійність України. Після програної битви під Полтавою мусів утікати під владу турецького султана, де незабаром помер. Гетьман Мазепа — це символ намагань України визволитися з-під влади Москви.

4) 1654 — тут мова про Переяславську угоду гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем. Цей договір використали московські царі, щоб щораз зменшувати права козацтва та поневолювати Україну.

Мазепа офіційно заявляв постійно вірність цареві, однак старався, наскільки було можливо, наперекір йому розбудовувати українську культуру та самобутність. Відомі численні новопобудовані, чи то відновлені й наново прикрашені храми Божі, що їх уфундував був гетьман Мазепа; між ними і собор святої Софії в Києві, побудований ще за князя Ярослава Мудрого. А особливою опікою оточував Великий Гетьман Києво-Могилянську Академію⁵), яка зазнала в ті часи чи не найбільшого розквіту та була осередком науки й релігійної думки не лиш на всю Україну, але й на весь християнський Схід Європи. Вклад гетьмана Мазепи у розвиток Академії був такий визначний, що опісля стали її звати Могилянсько-Мазепинською. Саме й добродієві цієї вищої школи присвятив драму «Володимир» її професор, а пізніше й ректор, Теофан Прокопович.

На свої часи Києво-Могилянська академія стояла на рівні найкращих європейських університетів. Між обов'язковими предметами у них було навчання писання віршів — піітика, та навчання красномовства — риторика. Щоб дати студентам взір, як на практиці вживати набуті у цих ділянках вмілості, тодішні університети ставили залюбки, силами студентів, драми. Так виставили і драму «Володимир», яку написав Теофан Прокопович, професор піітики.

Такі «шкільні драми» мали свій окремих, дуже виразний характер, точні правила і приписи побудови й стилю. Як знаємо, панував тоді в нашій культурі стиль «барокко». Хоч принесений зі Заходу, він дуже легко й природно злився з традиційними українськими елементами, творячи, наприклад в архітектурі, славний стиль «козацького барокко». Безперечно, віддзеркалювався він теж і в літературі. Тут стиль цей вимагав урочистого та піднесеного настрою, численних складних поетичних фігур, відкликів до старинної мітології, як і християнського способу думання. Бароккові драми мали теж свої, дуже негнучкі, приписи. Драми повинні були

5) Києво-Могилянська Академія — спершу (від 1615 р.) колегія (школа середнього типу) при Київському Братстві (фундація Гальшки Гулевич-Лозчини), від 1631 року митрополит Петро Могила перетворив її на високу школу, з усіма предметами навчання, які викладалися тоді на західньо-європейських університетах. Із упадком Козацької Держави значення Академії упадає.

складатися із п'яти відслон і вся драматична дія повинна була проходити, як передбачено, від першої відслони, яка вводила у драматичну ситуацію, через зростаюче напруження аж до розв'язки у п'ятій. Для відпруження поважної атмосфери драми, включались часто поміж відслонами веселі сценки з народнього побуту, інтермедії. Інтермедії були писані мовою, дуже зближеною до тодішньої народньої, тоді, коли самі драми мали важку книжну мову, переплетену численними словами з церковно-слов'янської.

І драма «Володимир» має приписаних п'ять відслон, тільки, замість інтермедій, — побутові, повні не раз невишуканого гумору, сцени, включені у саму дію. Тому й драма визначається як «трагікомедія»⁶⁾. Писана вона звичним тоді силябічним віршем.

У драмі виступають дві протилежні сторони, які змагаються одна з одною. Перша — це відмиряючий поганський світ, що його уосіблюють три жерці: Жеривол, Куроїд та Піяр. Вже самі їх імена вказують на їхні найвиразніші прикмети. До цієї сторони належить теж і дух брата князя Володимира, Ярополка⁷⁾, якого вбив був колись Володимир. До речі, сьогоднішні історики припускають, що сам Ярополк був теж уже християнином, але тоді вважали інакше і поставили Ярополка на оборону традиційного поганства. Друга сторона, це в першу чергу Володимир, з його вірними лицарями, Мечиславом та Хоробрим, далі грецький філософ, який переконує князя про правдивість Христової віри, та врешті знов безтілесні духи, як звичайно бувало в тодішніх драмах: святий апостол Андрій Первозванний⁸⁾ з янголами.

Змагання, які проходять між цими обома сторонами, закінчуються, як можна передбачити, тріумфом християнства, який вітає провісник його, апостол Андрій.

Щоб краще познайомитися із стилем драми, подаємо в перекладі на сучасну нашу мову її наголовок (як тоді водилося, доволі довгий) та вступ — пролог до неї.

6) трагікомедія — (грецьке) сумно-веселе видовище.

7) Ярополк Святославич, брат князя Володимира Великого, панував у Києві від 972 до 979 року. Наладнав зв'язки з володарями Західної Європи.

8) Андрій Первозванний — див. стаття о. д-ра П. Біланюка: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

«ВОЛОДИМИР», слов'яно-руських країн князь і володар, приведений Святим Духом від темряви невір'я в євангельське світло, року від Рождества Христового 988-го, сьогодні ж показаний благородними руськими синами Православної Академії Київської та Могілянської, які тут навчаються добра; виставлений, щоб побачив його руський рід, у дії, що її поети звать трагікомедією, року Божого 1705, дня 3 липня.

ПРОЛОГ

Придержуючись приписаних звичаїв, які зберігає від літ наша Академія, ми теж, хоч і скромні, виставляємо на показ вам, високородні та шановні слухачі, недоспілі овочі нашої праці. І то не що інше, як розповідь про навернення до Христа рівноапостольного нашого Володимира, задумали ми вивести оцим дійством, тому, що так годиться на такому місці та перед такими слухачами. Бо треба, щоб виставляти образ господаря в його домі та й не дивно, коли сини зберігають пам'ять про батька, який відійшов далеко (а це ж і дім Володимира і Володимирові діти, що народилися від нього у святому Хрещенні). А найкраще виявляється це синівство в тобі, Ясновельможний Пане, опікуне й добродію наш, що тобі доручив Бог розбудову спадщини Володимира, що славен ти перемогами, рівними Володимировим, що управляєш Руссю, як і він, бо пізнати батьківське лице на синові. Отож приймай зображення його, замість привіту, великий насліднику. Вбачай у Володимирі, немов у дзеркалі, свою хоробрість, свою славу, свою щирю любов правди, свій союз любови з володарським серцем, свою палку ревність і турботу за Православною Єдиною Апостольську Церкву Католицької Віри»...

Як бачимо, у вступі звертається автор, крім слухачів, головню до гетьмана Мазепи, величаючи його достойність та заслуги і прирівнюючи його до великого предка. Не можна, одначе, не помітити згадки про «любов із володарським серцем», що має бути натяком на союз Мазепи із московським царем. Годі знати, чи автор (який

опісля і пішов зовсім на службу царя Петра⁹⁾, забуваючи Україну), пишучи ці слова, не відчував їх іронії. Якщо порівняти гетьмана Мазепу з князем Володимиром, то той був єдиновладцем всієї Руси-України, і ніякий «союз любови» з ніяким чужим володарем його не в'язав. Тим більше, що знаємо, як виглядав цей союз на ділі. Можливо, що це порівнювання двох визначних мужів нашої історії давало дещо до зауваження та розважання слухачам. Зрештою, ми знаємо, що вже в час, коли ставили на сцені Академії «Володимира», гетьман Мазепа вів переговори зі шведським королем Карлом XII-им¹⁰⁾ та забезпечив у нього визнання України, як самостійної держави. Але це все було ще в той час оповите глибокою таємницею.

Коли ж приглянемося «Володимирові», як літературному творові, то в ньому автор вірний всім приписам, які тоді були обов'язковими в літературі; а навіть, як для навчання студентів, — це твір зразковий. Кожний же твір літератури треба спершу розглядати з точки погляду його історичного та культурного підложжя, а не сьогочасних поглядів і смаків. Для нас сьгодні важливо, що такий твір існував та є безсумнівним доказом високої культури нашої Батьківщини у ті часи. Якщо ж ідеться про вартості, які не проминають із літературною модою, то треба відмітити, що «Володимир» нав'язує до сімсотлітньої тоді традиції українського християнства, підкреслює єдність процесу розвитку народу впродовж такого довгого часу, вживаючи як порівняння зв'язків поміж поколіннями в родині. Тодішнє сімсотліття, як і наше сьгоднішнє тисячоліття, вказує на давність та закоріненість українського християнства. І цей поміст понад сім століть, що його поставив Теофан Прокопович, великий учений та письменник своїх часів, своїм «Володимиром», залишається незнищимою вартістю в історії нашого духовного розвитку.

9) московський цар — Петро I, панував 1682-1725, поширив кордони Московського царства, збудував нову столицю Перербург, м. ін. силами, примушених до праці, українських козаків, переназвав Московське царство на Росію, присвоюючи їй неправно давню назву України — «Русь».

10) король Карло XII — молодий та войовничий володар Швеції (на Скандінавському півострові), панував 1697-1718, переміг Данію й Польщу у т. зв. північній війні, розпочав війну з Московщиною, одначе програв її у битві під Полтавою, 1709 року. Гетьман Іван Мазепа перейшов був на сторону короля Карла, щоб разом боротися проти царя Петра.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА — СВІТЛО В ТЕМРЯВІ

(Про Авторку див. оповідання «Великий мандрівник» стор. 161)

Життя і діяльність Григорія Сковороди припадає на XVIII століття. В історії України — це час упадку і руїни. Перестала існувати Гетьманщина¹⁾ (1764) і Січ Запорозька (1775²⁾ — остання остоя вольностей; прийшло до основних змін — суспільних і соціальних. Витворилася нова кляса, так зване «дворянство» — з козацької старшини, а кріпацька³⁾ кляса⁴⁾ — з вільної селянської верстви.

1) Гетьманщина — козацька держава, що її створив гетьман Богдан Хмельницький після свого вдалого повстання проти Польщі (1648). Займала вона центральні землі України і була військовою державою, в якій військова старшина рівночасно була урядом — адміністрацією. Із вибором гетьмана Івана Брюховецького (1663) Україна розпалася на Правобережну й Лівобережну, і назву «Гетьманщина» вживано тоді здебільшого для Лівобережної, по лівому боці Дніпра.

В 1764 році московська цариця Катерина II усунула останнього гетьмана, Кирила Розумовського та скасувала гетьманську владу, а Україну приєднала вповні до Московщини.

2) Січ Запорозька — твердиня нижче Дніпрових порогів, її основником вважають Дмитра Байду-Вишневецького, в половині XVI сторіччя. Січ (дослівне значення: твердиня, оточена частоколом із палів) — була прибіжищем усіх, хто не погоджувався із польською займанщиною. Січові козаки були організовані на взір лицарського чернечого ордену і мали головним завданням боротися проти турків і татар, які в ті часи нападали на Україну. Січ зажди була осередком змагань за волю й незалежність, аж поки генерал Текелій, на наказ цариці Катерини II-ої знищив Січ, а останнього кошового П. Кальнишевського вивіз на Соловки — острови на далекій Півночі. Сталося це 1775 року.

3) кріпацький — кріпаки це були селяни, які вповні залежали від свого пана (були «прикріплені» до нього) та мусли даром працювати на нього (панщина). Кріпаками були українські селяни у польських панів до повстання гетьмана Богдана Хмельницького (1648), опісля ж московська цариця Катерина знову закріпачила їх, знищивши українську державність, що сталося наприкінці XVIII сторіччя. Панщину та кріпацтво під Росією скасовано щойно в 1861 році, в Галичині, під Австрією вже в 1848 році.

4) кляса або верства — група людей, що має подібні зайняття та мастковий стан, отже й ті самі права.

Втратили свої економічні позиції, сильні до того часу, українські купці, ремісники і промисловці. Московський уряд силою відібрав від наших купців закордонну торгівлю на користь московських, нищив наші підприємства по містах. Недобре діялося також у нашій Церкві, бо провід перейшов у руки московського Синоду⁵⁾, що був цілком залежний від царя і здійснював його політику. Щодо науки, то все ще світилом і головним центром був Київ, Києво-Могилянська Академія⁶⁾, що, як і попередньо, вславилася, як головний осередок науки для східних і південних слов'янських народів. Але, на жаль, у XVIII столітті Україна щораз менше користала з висококваліфікованих вихованців Академії, бо московський уряд вислав їх закладати вищі школи по всій території Московщини і там же викладати. Таким чином Україна втрачала свій інтелектуальний потенціал на користь ворога-окупанта. Рівночасно верстви селянства через закріпачення позбавлені були шкіл і освіти. Зматеріялізовані світські вищі верстви, теж духовні дбали тільки про свої багатства. Козацький літописець Самійло Величко⁷⁾ пише, що причиною упадку козацької держави була незгода, ворожнеча, зависть і, звичайно, ворожі напади на Україну. Ще раніше гетьман Мазепа⁸⁾ написав: «През незгоду всі пропали, самі себе звоювали». За словами Г. Сковороди, ці часи це «темна, потопна ніч», що розлилася по всій Україні. Г. Сковорода глибоко розумів, що руїна у XVIII столітті сталася передусім унаслідок морального упадку в нашому народі. Під кінець свого життя він напише:

5) Синод — дослівно: З'їзд єпископів. Тут: Священний Синод, що його завів у Московщині цар Петро I (1682-1725). Синод був найвищою владою московської Церкви, але його головою, «оберпрокурором», була світська людина, і Синод мусів виконувати волю царів.

6) Києво-Могилянська Академія — див. «Драма „Володимир“ Теофана Прокоповича», стор. 207.

7) Самійло Величко — козацький канцелярист, вихованець Києво-Могилянської Академії, написав у 1728 році історію «козацької війни з поляками, що її вів Зіновій Богдан Хмельницький». Ця його історія, або ж «літопис Величка», дуже цінна пам'ятка, вона вказує на високий патріотизм козацтва.

8) гетьман Іван Мазепа — (1687-1709) див. «Драма „Володимир“ Теофана Прокоповича», стор. 207. Йому теж приписують авторство «Пісні про згоду», в якій він закликав всіх українців стати на оборону Батьківщини. «През» — через.

«Хай щезне з віч
Печальна⁹⁾ ніч.
Сонце сходить
Світло водить.
Світло водить,
Радість родить.
Хай щезне з віч
Потопна ніч».

Дійсно, Провидіння Боже подарувало нам борця за Правду, багатиря у боротьбі зі Злом — філософа Сковороду. Він — потомок козацького роду. Як колись його предки йшли на ворогів зі зброєю в руках, так він зі зброєю Слова виступає на захист Божих законів і дає початок духового відродження нації.

Григорій Сковорода (1722-1794) надзвичайно талановита людина зі знанням того часу на найвищому рівні. Він — поет-новатор, письменник, композитор, оригінальний філософ — вивчає життя усіх верств і, зрозумівши трагічні проблеми своєї сучасності, приходить до переконання, що єдиний вихід з катастрофи — це духове відродження, переродження людей, всього народу. У реалізації цієї ідеї він побачив усе своє завдання і присвятив йому все своє дозріле життя. Він зрозумів також, що працювати можна тільки в безпосередній стичності з усіма верствами народу. Тож він, блискучий учений, не замикається в наукових кабінетах, не дбає про кар'єру, не бажає багатства і вигоди, а мандрує по всій Україні, проживає в палатах, дворах, хуторах і селянських хатах, сповіщаючи конечність морального відродження кожної людини. Життя його мандрівне — незвичайно цікаве, унікальне в історії творців всесвітньої культури. Під час мандрівок він пише свої поезії, байки¹⁰⁾, з філософськими ідеями, що розходяться широко між народом, пише також філософічні трактати¹¹⁾, доступні лише малому гуртові приятелів.

9) печальний — (староцерк.) болючий.

10) байка — коротка розповідь із життя звір'ят, яка містить якусь життєву правду. Звір'ята, які виступають у байці, мають людські прикмети.

11) трактат — (латинське) наукова праця.

У своїй філософії Сковорода розгортає концепцію трьох світів, а саме: Макрокосму (всесвіту), Мікрокосму¹²⁾ (людини) і Світу символів. Він учить, що в усьому є дві природи: видима і невидима, матерія і дух. На європейському Заході в той час філософи головну вагу звертають на «видиму природу», на досягнення розуму, це вік Просвічености¹³⁾. Григорій Сковорода головну увагу звертає на моральні вартості людини. Саме людина стоїть у центрі його філософії. В людині є частка Божа — дух. Тож істота кожної людини — духовна. Найвищі вартості — це моральні вартості, людська гідність. Усі люди рівні, бо мають душу, частку Божу. Тож немає ні «панів», ні «кріпаків», а є тільки «нерівна рівність», як, наприклад, посуд різної величини наповнений однаково водою по береги. Якщо людина живе за Божим законом — вона моральна. Любов, людяність походять від Бога. Кожна людина має вроджений хист. Тож треба пізнати себе, пізнати свій особливий талант. Усе нещастя у світі випливає з того, що люди не на своїх місцях, як, наприклад, коли осел стає ученим, а вовк пасе овець. Людина повинна пізнати себе, свої здібності та згідно до них працювати. Це й є «сродна»¹⁴⁾ праця. У «сродній»праці є щастя людини. Прагнення щастя в кожного вроджене. «Радість і веселість», це сутність життя. Але, задовольняючи свої бажання, треба глядіти, чи вони виходять на добро іншим людям. Найбільше щасливий той, хто поєднує своє щастя зі щастям народу. Треба опанувати свої пристрасті, злі нахили, і жити за Божими законами. Григорій Сковорода, філософ-ідеаліст, високо підніс ідеали Добра, Любови, Дружби. На ці ідеали християнської етики¹⁵⁾ вказував він своїм сучасникам і вони сприймали його науку. В результаті цього прийшло в ХІХ столітті відродження української духовности в

12) Макрокосм та Мікрокосм — див. Олександра Ю. Копач: «Християнство і література», стор. 67.

13) Просвіченість — філософичний напрямок, що вірить у всесильність розуму. До цього напрямку зачисляють уже навіть деяких філософів грецької давнини; головно розвинувся він у Західній Європі в ХVІІІ-ХІХ сторіччях.

14) сродний — (староцерк.) згідний із природою, з вродженими нахилами.

15) етика — (грецьке) наука про правильну поведінку людини та про здійснення добра в житті.

культурному, соціальному й політичному аспектах¹⁶). Філософія Григорія Сковороди завжди актуальна, його вклад у розвиток гуманізму — великий, важливе його місце в історії загально-філософської думки.

Творчість нашого великого філософа, це ясне світло на історичних шляхах України.

АФОРИЗМИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Любов виникає з любови; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує?

Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя.

З усіх утрат — втрата часу найтяжча.

Без ядра горіх ніщо, так само, як людина без серця.

Пізнаєш істину — ввійде тоді у кров твою сонце.

Що вподобав, на те й перетворився.

Пізнавши всі дороги, а не пізнавши своєї, нічого не знаєш, не маєш, і не веселий.

ДУМКИ ПРО ГРИГОРІЯ СКОВОРОДУ

Павло Тичина¹⁷):

«Великий наш філософ щедрю залишив нам спадщину по собі: обсягом широку, змістовністю глибоку, і щодо світогляду його — чисту та моральну...»

Максим Рильський¹⁸):

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошілими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.

16) аспект — (латинське) точка погляду, один бік справи.

17) Павло Тичина — див.: Павло Тичина: «Золотий гомін», стор. 264.

18) Максим Рильський — український поет (1895-1964).

Належав до групи неоклясиків, разом із Миколою Зеровом, Павлом Филиповичем, Михайлом Драй-Хмарою та Юрієм Кленом. Після загострення більшовицького режиму у 1930-ті роки перейшов на

Іван Дзюба¹⁹⁾:

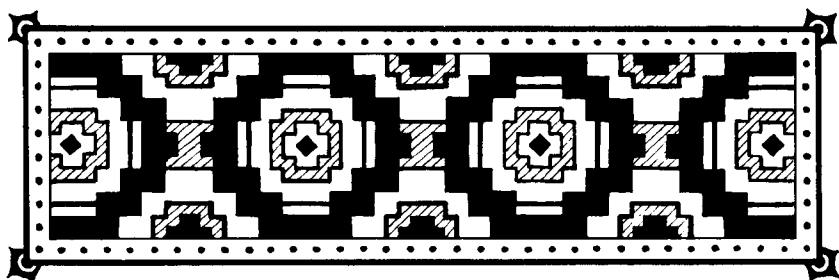
«Григорій Сковорода — не провінційний дивак та мудрий, а глибокий і самобутній мислитель світової ваги, який торував одну з найцікавіших і найсміливіших стежин загальнолюдської думки».

(З розвідки «Перший розум наш»)

більшовицькі, комуністичні позиції, одначе ще й між офіційною поезією давав вартісні поетичні твори. З початком шістдесятих років виступив в обороні молодих письменників «шестидесятників», які наважувалися писати по-своєму, наперекір обов'язковому напрямкові соцреалізму.

19) Іван Дзюба — літературний критик в сучасній Україні (нар. 1931). У шістдесяті роки стояв у проводі руху опору молодих українських інтелектуалістів проти більшовицьких порядків. Написав славу працю «Інтернаціоналізм чи русифікація», в якій закидає більшовикам їх протиукраїнську політику. З початком 1970-их років арештований, під примусом відкликав свої погляди і тепер пише згідно із більшовицькими наказами.

Богдан Лепкий

ТАКОЖ ЛИСТ

Богдан Лепкий (1872-1941) — поет, письменник та літературознавець. Син священика з галицького Поділля, виніс із батьківського дому глибоку релігійність. У багатьох своїх творах змальовував галицьке село та життя священничих родин.

Під час Першої світової війни (1914-1917) Богдан Лепкий працював у таборах полонених над національним усвідомленням українців — вояків, що попали з російської армії в німецький полон.

Опісля Богдан Лепкий був професором університету в Кракові, у Польщі.

Його прозові твори описують сучасне йому життя, але теж чимало їх має історичну тематику. Найкращий його твір — трилогія («трикнижжя») «Мазепа», про гетьмана Івана Мазепу. (Див. примітки до статті «Драма „Володимир” Теофана Прокоповича», стор. 207).

Оповідання, яке тут містимо, входило до збірки «Під ялинку» (виданої у Львові, 1930, опісля в Вінніпезі, 1958). Хлопчина в оповіданні пише подільською говіркою (діялектом). Час, коли проходить це оповідання — Перша світова війна.

Петрусь виліз на ослін¹⁾, обома ліктями сперся на скриню і гриз перо.

Перед ним лежав листок білого паперу.

Видно, збирався писати, та не знав, як.

1) ослін — лавка.

Ще ніколи листа не писав, тільки чув, як Ганька татуневі листи з війни читала і як відписувала на них.

А ту і думати нема коли, бо мамуні з міста ледь-ледь²⁾ не видно, а їм не треба знати, що і до кого він пише.

Умочив перо, розмахнувся, але вчас руку від паперу відняв. Зідхнув...

— Ні, так зачинати не можна!... «Великий», «моцний»³⁾... всього того замало.

Чухав⁴⁾ голову лівою рукою, але нічого мудрого не міг вичухати. Аж нараз йому очі радісно заблищали.

— Найкраще буде так, як в Отче-наші!

Перо скрипіло, по папері лазили літери, як хрущі.

«Отче наш, іже еси на небесіх!»

(Такий великий знак оклику поставив, як батіг. Хвилину надумувався, чи не зішкрябати його ножиком, але лишив. Най буде!)

«Света⁵⁾ йдут (писав далі) — а мама ходє і плачут⁶⁾. Та як не плакати, коли нас тая война так кривдит!»

(Відсапнув, прочитав написане і всміхнувся. Добре пише. Ану лиш дальше).

«Колисту⁷⁾, як луснув⁸⁾ гранат у нашу стайню, то корову на двоє роздерло, а теле тепер на ціле село реве».

(Останнє «е» заллялося і виглядало, як «жид»⁹⁾. Петрусь злизав і написав нове, гарніше).

«Через село пересунули всі народи, які де є: німці, чехи, москалі, мадяри, навіть турки¹⁰⁾. Повийдали, що було. Мамуня як зварат кашу, то крупа крупу гонит. Омасти¹¹⁾ нема на лік. Всі на курічу сліпоту хорують»¹²⁾.

2) ледь-ледь — ось-ось.

3) моцний — сильний.

4) чухати — шкрябати.

5) света — свята.

6) ходє і плачут — ходять і плачуть (про старших, зокрема батьків, говорили діти, на знак пошани, в множині).

7) колисту — (колись тут) недавно.

8) луснути — вдарити.

9) «жид» — (жартівливе) пляма з чорнила.

10) до Першої світової війни Галичина належала до Австрії. В австрійській армії служили теж чехи й мадяри. Австрійці говорили німецькою мовою, тому їх називали «німці». Турки були воєнними союзниками Австрії. В 1914 році війська царської Росії (москалі) окупували Галичину.

11) омаста — товщ.

12) куряча сліпота — недуга очей, що постає з недостачі товщевих вітамінів.

(Слова перлися¹³⁾ на папір, як вівці у кошару¹⁴⁾. Петрусь не міг собі з ними дати раду. Не знав, котре пустити, а котре ні).

«Нашу Ганьку також взяли були мацкалі¹⁵⁾ до воська¹⁶⁾ і казали, що її унтером¹⁷⁾ зроб'є. Але вже її пустили і тепер куда ходє, то плаче. Телє реве у стайні, а вона в хаті».

(Таку моцну крапку поставив, що перо затріщало і мало не зломилося. Пробував легше писати).

«Хіба тільки пожитку, що на квартирі в нас стояв дечок¹⁸⁾ і навчив мене писати. І тепер я пишу і питаюся, чи таке на Різдво повинно бути? Ні голубців, ні куті, ні навіть запалити в печі нема чим».

(Прочитав останнє речення і такий його туск¹⁹⁾ за серце вхопив, що сльоза капнула на папір. Обтер папір і очі і кінчив):

«Ще якби так татуньо з воська прийшли, то може би що порадили, може би хоч який патик притаскали з ліса, бо я ще малий і не можу. І може би мамуня перестали заводити і кричати на мене за біздурно²⁰⁾. Тому то я Тебе прошу, Господи Боже, щоби Ти казав татуня з воська до нас на свята відпустити, а я, як колись виросту, то таку Тобі свічку поставлю, як друк²¹⁾, що дай Боже амінь».

(Відсапнув і хитро всміхнувся. Ладно писав, лиш забув ще сказати, як його татуня звуть).

«А татуньо називаються Федь Крутий, Петровий, і служе при наших стрільцях²²⁾, — шлюс»²³⁾).

* * *

13) пертися — пхатися.

14) кошара — загорода для овець.

15) мацкалі — перекручене з «москалі».

16) восько — військо.

17) унтер — найнижчий ступінь підстаршини в російській армії.

18) дечок — здрібніле із «дяк», прислужник, що співає в час богослужб.

19) туск — туга, смуток.

20) за біздурно — нізащо.

21) друк — грубий патик.

22) наші стрільці — Українські Січові Стрільці, легіон, що створився на початку Першої світової війни при австрійській армії, щоб боротися проти москалів. Відзначилися у багатьох боях; із постановням Західньо-Української Народної Республіки, в листопаді 1918 року, влилися в Українську Галицьку Армію.

23) шлюс — (німецьке) кінець.

Аж задихався. Нелегка річ писати лист, та ще до неба. Всунув лист до коверти, лизнув язиком, сплюнув і почав адресувати. Але як?... Хотів знов так, як в Отче-наші, але дав спокій. Написав тільки: «До Пана Бога в небі», і крапка.

(Букви самі перлися вгору, буцім лізли на небо). А тоді дихав на письмо, поки не висохло і сховав до кишені.

Щоб лиш мамуня не перейняли його по дорозі, побіжить на пошту і кине.

* * *

В сусіднім селі наші на квартирі стояли.

На фронті трохи втихло, ворога відперли, можна було про свята погадати.

До місцевого лікаря старшини на чай прийшли. І в карти кинули собі.

Приходив також начальник пошти з сусіднього села. Бо яка там тепер пошта? Тільки слави, що скринька коло дверей.

Якось кілька днів перед святами він з листом у руці до лікаря зайшов.

— Панове ще певно такого листа і до такого високого адресата не читали, — сказав до граючих старшин.

— Ануте, нуте, прочитайте!

І поштар читав: «До Пана Бога в небі», це адреса. А титул: «Отче наш, іже еси на небесіх», а лист: «Света йдуть, а мама ходє і плачут. Та як не плакати, коли нас так тая война кривдит», — і так дальше, до кінця.

Слухачі зразу сміялися, але чим далі, тим більше їх лица поважніли.

— Так воно, так, навіть діти терплять, — зідхнув лікар.

— А скільки їх поггло!

— А скільки ще поггло!

— Або виросте, як той хабуз!²⁴⁾

Сотник папіроску до папіроски закурював.

— І що ж ви, пане почтмайстер, зробіте з тим листом?
— спитав.

24) хабуз — хабаззя, бур'ян.

— А що ж я можу зробити? До Бога не понесу. Я того хлопця, що писав, знаю. Йому ще й шість літ нема, а вже мудрий, як старий.

— І все таки пише.

— Ще й як. Як хочете, то візьміть собі цей документ часу до свого воєнного архіву.

Сотник надумувався хвилину.

— Ні, панове, зробимо ось що. Пане товаришу, — звернувся до ад'ютанта²⁵), — напишіть прохання до команди, щоб Федя Крутого відпустили на свята додому і долучить цей лист.

* * *

І Федь Крутий прийшов додому на свята.

Приніс консервів, цеголку чаю і два фунти цукру.

Обтулив загатою²⁶) хату, полатав якимось розбиту стайню і притаскав з ліса патиків.

Крутиха пообтирала сльози. Ганька перестала ревіти, бо за неї теля в стайні ревіло.

Як сіли до святої вечері, то Петрусь не втерпів:

— Я щось знаю, — почав, але вкусився за язик і тільки на образи вдячним оком дивився.

25) ад'ютант — товариш, помічник коменданта.

26) загата — стіна з соломи, що нею обкладали на зиму хати, проти морозу.

ПРОХАННЯ НЕЗНАЙОМОЇ

Про авторку — див. довідку при її вірші «Церковця», стор. 286.

Під час обідньої перерви, яка тривала годину, молодий кресляр, Олекса Кимчук (або просто Алекс, як його кликали в нью-йоркському бюро) мав звичку після короткого обіду-перекуси пройтись вулицями. Розім'яти ноги й відсвіжити втомлену напруженою креслярською роботою голову.

Його улюбленим місцем відпочинку була невеличка церква в бічній вулиці. Він навіть не знав, чи вона протестантська, католицька, чи православна... Ось була собі церква Божа з хрестом посередині, образом Ісуса, було в ній затишно, спокійно. Кращого місця для короткого відпочинку і не знайти.

Напевно в неділю бувало в ній більше людей, а так, у будні — якихось десять осіб. Олекса сідав переважно в одній із останніх лав, щоб нікому не заважати своєю спиною. До того ж на останній лаві можна було і очі заплющити, і подрімати трохи... Бога своїми проханнями чи наріканнями на долю він ніколи не турбував; вважав, що Він і так все знає і бачить. Світло, що падало крізь вітражі, мало у собі якусь небесну лагідність і він залюбки дивився на нього, особливо в ясні, соняшні дні.

Ось так і сьогодні... Кілька лавок перед ним сиділа жінка з волоссям кольору стиглого жита і світло від вітражу надавало йому казкового відтінку. Та ось її голова здригнулась, впала на груди і почувся притишений, здавлений сміх. Олекса здивувався: чого їй сміятись саме тут, у церкві? Прислухався... Сміх був дивний, короткий, видно було, що жінка намагалася його стримати. Плечі її від того сміху тремтіли все більше. — Чи не божевільна якась? — подумав Олекса і в ту ж мить побачив, що жінка прикладає до очей хустину. Тоді збагнув, що це ж вона не сміється, а плаче. Йому стало соромно за свою думку. Глянув на годинник, ще лишалось 15 хвилин до повернення на роботу і він заплющив очі. Подумав, як часто можна помилитись з оцінкою людини, не знаючи про неї всього, що для цього треба.

Коли розплющив очі, побачив, що та жінка встала, накинувши на себе плаща, взяла валізу, що стояла поруч, і пішла до виходу з церкви. Тепер він бачив її обличчя. Воно не було дуже гарним, але світилося якимось світлом, якого він ще досі на людських обличчях не бачив, тільки на картинах святих... Знову схилив голову і заплющив очі. Почув, як жінка, крокуючи в проході між лав, зупинилась біля нього.

— Помоліться також за мене. Дуже вас прошу, — промовила англійською мовою, а йому причулося, що це ж вона говорить по-українському, а голос такий знайомий, ніби в його матері, яку він бачив востаннє під час війни, зовсім маленьким хлопчиком.

— Помоліться також за мене... — повторила незнайома вдруге.

Він не міг їй у цьому відмовити. Стільки горя було в її очах, що йому аж моторошно стало. Пообіцяв, що помолитиметься за неї.

— Дуже вам дякую. Хай Бог вас благословить.

— «Thank you very much. God bless you.»

Швидкими кроками жінка вийшла з церкви. А Олекса все ще бачив перед собою, як здригаються від плачу її плечі. Раптом отямився: ім'я! За кого йому молитись, як звати її? Вибіг на вулицю і вдарився об стіну різнобарвного, галасливого, поспішаючого натовпу... Вернувся в церкву, став на коліна, чого давно вже не робив.

— Господи всемілосердний і всевидячий. Поможі тій незнаній мені жінці, ім'я якої Ти знаєш і яка просила мене помолитись за неї. Тяжко їй, Господи. Облегши тягар, що давить їй душу, помози їй, Милостивий... А мені прости, що турбую Тебе своїм проханням. Я ж не за себе.

Знав, що тепер кожного разу, як заходитиме до цієї церкви, проситиме Бога за ту незнайому. Обідня перерва кінчалась. Олекса ще раз глянув на вітражі — ввібрав очима їхню спокійну лагідність, — і вийшов швидкими кроками на вулицю.

Олесь Гончар

СОБОР¹⁾

(Уривок)

Олесь Гончар (нар. 1918) — Відомий та визначний письменник у сучасній Україні. Його численні романи виробили йому поважне місце як в літературі, так і в політичній «благонадійності». В час появи роману «Собор» (1968), Гончар займав становище голови Спілки Письменників України. «Собор» передруковано двічі в Україні та чотири рази у вільному світі. Дія роману проходить в індустріальному містечку південного Подніпров'я та розвивається довкруги собору — пам'ятки козацької старовини та світосприймання. Прихильники собору (студент Микола Баглай) стараються зберегти храм перед знищенням, яким загрожують йому урядові новатори-кар'єристи (Володько Лобода). Автор відзначає важливість собору, як свідка історичної безперервності життя народу та вислову прямих людських почуттів до краси й добра. Натяки на собор, як релігійну святість, тільки випадкові. У час, коли розвивається дія роману, в соборі і так є тільки склад корму для худоби. Однак вдумливий читач зауважить, що навіть замкнений собор є осередком неназваного в романі по імені релігійного та морального життя населення (навернення Єльки в соборі, після гріха).

1) собор — велика церква, храм, часто резиденція єпископа.

За «Собор» Олесь Гончар втратив головування у Спілці Письменників України, однак пізніше «виправився» і дальшими романами доказав свою вірність режимові. Відомий критик, Євген Сверстюк, написав широкий коментар до роману Гончара п. з. «Собор у риштованні», який розходився у самвидаві. Сверстюк сьогодні арештований.

У другому уривку, який тут подаємо, автор змальовує враження, яке викликало в населення зникнення із стіни собору таблиці, яка засвідчувала незнищимість будівлі, як історичної пам'ятки. До речі, таблицю забрав потайки, вночі Лобода. Хоч «Собор» викликав дуже критичні відгуки і по цей і по той бік залізної заслони, але його почитність тут і там вказує на постійну живучість проблем, що заторкнені в ньому.

В жодній енциклопедії світу не знайти вам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. В давні, в дозаводські²⁾ часи, було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи³⁾ запорожцям⁴⁾. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб заpastися списками. Отоді, може, котрийсь козак і зачепився тут за якусь, поклавши початок династії.

Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би: правильні. Роботяги. Металурги. Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні. З одного краю селища — сага⁵⁾ блищить, з другого — облуплений собор на майдані біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятрово домен⁶⁾, вулканиться червоно. Там народжується метал. Небо тремтить і глибшим стає щораз, коли народжується метал,

2) дозаводські часи — завод-фабрика; тобто часи, поки побудували фабрику.

3) спис — козацька зброя, залізне вістря на довгому держаку.

4) запорожці — козаки, що оселялися нижче Дніпрових порогів, на Січі.

5) сага — річний залив.

6) домна — піч, що в ній перетоплюють руду на залізо.

коли металургійний бурхає, випліскуючи заграви, з крутого берега лавою розпечених шлаків⁷⁾).

Буре небо над містом, бурі дими.

Опівночі, коли промчить, прошурхоче велисопедами нічна зміна в бік заводів і зморена денними клопотами Зачіплянка, нарешті, поринає в сон, і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий, собор стоїть над селищами в задумі, один серед тиші, серед світлої акацієвої⁸⁾ ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачасної в бажанні розгадати давні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекої музики, гримить обвалом літургій, перелунює православними месами⁹⁾, піснеспівами, шепоче жагою спокут, він ще переповнений гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій...

Заводи дають плавку¹⁰⁾, заграви бурхають в небо, і вся глибінь його, враз оживши, починає дихати, пульсувати; відблиски неба грають ночами на стінах собору, на його верхах.

Якщо в такий час повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані, задерє голову і, за звичкою, послухає собор, його мовчання, послухає оту, не кожному доступну «музику сфер». Зачувши людину, замушкотить на соборі плавнева¹¹⁾ лелека¹²⁾, що вимостила собі гніздо на риштованні, обкинутому довкола однієї з бокових бань, як зараз: тільки став, уже занепокоїлась, заворушилась, чи загравою розбурхана, чи за лелечат тривожиться, щоб з гнізда не повипадали. Підвелася над гніздом і між плавкими обрисами куполів¹³⁾ вимальювався ще один обрис, граціозний, на високій нозі силует.

7) шлак — відпадки із перетопленого металю.

8) акація — дерево, що має пахучий цвіт.

9) літургія, меса — Служба Божа (грецька й латинська назви).

10) плавка — стоплений на рідину металю.

11) плавні — підмоклі, багністі місця, густо порослі деревами, кущами та очеретами.

12) лелека — бузько.

13) купол, або баня — півкругле завершення церкви. (Див.: стаття «Архітектура Київської Русі», стор. 75).

Стоїть птаха, поглядає з соборної висоти на улюблену свою, з жабенятами, сагу, що віддалік поблискує при місяці плесом, озирає згори сріблясті шатра акацій, що окутали Зачіплянку густим медвянистим духом.

Материзна все тут, предківщина студентова. Віки промовляють до нього в цей опівнічний час, коли вже не джмелять моторчики по садках, не шелестить вода із шлангів¹⁴), і над заколисаною в місячнім сяйві Зачіплянкою, над її тихими вуличками панує тільки червона сторожкість неба та спокійна ясність собору. Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Один із тих велетів тисячолітніх, що, розкидані по всій планеті, що, мов похмурі цитаделі¹⁵), стоять з щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпильми десь торкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образи неба... Серед моря людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно, оклежавши себе символами — оздобами, кам'яними химерами, вкарбувавши в собі пристарсті епох. І коли ті далекі, прийдущі, виринувши з глибин всесвіту, наблизяться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, будуть... собори! І вони, ті зоряні, теж стануть дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголосся¹⁶) думки й матеріалу, шукатимуть ніким не розгадані формули вічної краси.

Так буде, студент певен цього.

* * *

Металурги спохмура поглядали вгору. То таки була висота. Молодиця вагітна, невістка горнового Ткаченка теж задивилася угору, кривилася, наче хотіла спитати: «А дитя моє уже не побачить отих бань та шпилів?»

Небо над собором сьогодні було ніби блакитніше, ніж завжди, сповнене якоїсь майже нестерпної ніжності. Ні юги¹⁷), ні заводських димів. Ластівки вгорі змигували весь час, чимось їм тут подобається, ціле літо вони так змигують над опуклостями собору.

14) шланг — (німецьке) гумовий вуж, гумова кишка.

15) цитаделя — (італ.) твердиня.

16) суголосся — співзвучність.

17) юга — гарячий туман літом.

Розмова в гурті раз у раз поверталася до таблиці, зайшлося про походження її, старші пробували пригадати, коли й ким було її відлито.

Учитель Хома Романович, у якого до війни сиділа за партою¹⁹⁾ легендарна Майя Прапірна, неремстиво²⁰⁾ стояв позад гурту, сухенький, сивий, в розмовах участі не брав, тільки очі його, задивлені на собор, пойнялися сльозою. Йому більше, може, ніж будь-кому, було чого переживати. За цей собор він свого часу на Магадані²¹⁾ побував, власне, більше за свій темперамент, за те, що мав звичай аж надто запально історію храму учням переповідати. Багато хто з металургів, людей різних поколінь, теж колись сиділи за партою у Хоми Романовича, теж дещо знали про історію виникнення собору. Виник, як із легенди. Після зруйнування Січі, в потьомкінські²²⁾ часи, повержені запорожці заснували монастир у цих місцях, у плавнях, що належали раніше одній із українних запорозьких паланок²³⁾. Отам у плавнях постриглись у ченці, брали до рук, замість шабель, книги Святого Писання. Передягалися, як оточенці, в буденну сіру одіжку гречкосіїв²⁴⁾. Чорною жалобою ряс²⁵⁾ прикривались буйно-червоні шаровари²⁶⁾ лицарів Запорожжя. І вирішено було тоді на їх сумовитій раді: збудувати собор. Воздвигнемо²⁷⁾, щоб піднісся в небо над цими плавнями, що рибою кишать, над степами, де наші коні випасались, і буде незломний дух наш жити у святій цій споруді, наша воля сяятиме в небі блиском недосяжних бань. Шаблю вибито з рук, але з

18) чавун — залізо, перетоплене перший раз, крихке і з занечищеннями.

19) парта — шкільна лавка.

20) неремстиво — ремстувати — нарікати; без нарікань.

21) Магадан — місто на Колимі, в північно-східній Азії, куди більшовики засилали в'язнів на роботи в копальнях золота.

22) Потьомкін — московський князь, прислужник цариці Катерини II (панувала 1762-1796), яка скасувала гетьманство в Україні (1764) та зруйнувала Запорізьку Січ (1775).

23) паланка — округа на території запорозьких козаків.

24) гречкосії — ті, що сіють гречку (рід збіжжя). Так називали козаки-воїни мирних хліборобів.

25) ряса — одяг священика, ченця.

26) шаровари — широкі козацькі штани.

27) воздвигнути — (дослівно: піднести) збудувати.

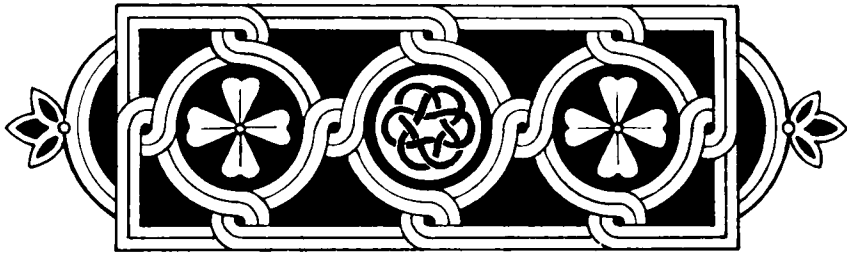
серця не вибито духу волі й жадання краси! Наша непокора в цім витворі стане серед степів на віки, окрасою Великого Лугу вгору сягне... Але хто ж збудує? Хто сотворити зуміє? Підліток місцевий викликався, тямковитий²⁸⁾ хлоп'як, з очима великими, як натхнення. «Благословіть!» І зник у плавнях. Три доби його не було, потім повернувся до товариства й на долоні тримав собор готовісінський, весь зроблений із стеблин комишу²⁹⁾. Розповідав потім, нібито загорений приліг у плавнях, задрімав і собор сам ві сні йому наснився. Рада козацька, оглянувши пробу комишану, схвалила: воздвигнем!

І засяяли від тоді блакиттю кулясті бані собору над плавнями, над цим білим світом дніпровським...

28) тямковитий — розумний, дотепний.

29) комиш — очерет.

Олесь Бердник

**«ЗАПОВІТ ХРИСТА»
(Послання друзеві)**

Про автора — див. довідку при його ж вірші «Спалахніте серцями», стор. 280.

Мій друже!

Ми з тобою, як і більшість наших сучасників, народилися і зростали в епоху узаконеного безбожжя. Замість молитви ми чули багатоповерхові лайки¹⁾ зі згадкою Бога, боженят²⁾, Христа, Божої Матері і всіх святих. З дзвіниць падали, гупаючи об землю, хрести. Активних віруючих та священників вивозили в Соловки³⁾, до Сибіряки⁴⁾, в дрімучу тайгу⁵⁾, за Полярне коло⁶⁾.

Мені йшов п'ятий рік, коли я став свідком дивної, страхітливої містерії⁷⁾.

1) багатоповерхова лайка — сварка, багата на вигадливі, брудні слова.

2) боженята — насмішливий вислів, який уживали більшовики, щось ніби «маленькі боги».

3) Соловки — Соловецькі острови на Північному морі, куди засилали в'язнів спершу московські царі, опісля більшовики.

4) Сибіряка — Сибір, північна частина Азії, теж країна московських карних заслань.

5) тайга — північний, густий і дикий ліс.

6) Полярне коло — $66\frac{1}{2}^{\circ}$ північної географічної широти; на північ від нього панує майже вічна зима.

7) містерія — (грецьке) таємнича дія.

Наступав Великдень. Сім'я наша жила тоді в невеликому селі на Київщині. Колгоспу⁸⁾ ще не було, люди працювали в так званих комунах⁹⁾. Приїхали з району «войовничі безбожники», зібрали комунарів, звеліли готувати атеїстичний¹⁰⁾ спектакль. Комунари одягали звірячі машкари, вивернені вовною догори кожухи, прироблювали до голови чортячі роги; потім вирушили до церкви. Там тривало Богослуження. Одягнуті потворами комунари кружляли довкола храму, горлаючи: «Долой¹¹⁾, долой раббинів¹²⁾, монахов і попов!»¹³⁾.

Похилого віку священик — сивий дідок — в оточенні жменьки старих баб, тремтячим голосом стверджував ще неясну моїй дитячій свідомості істину: — Христос воскрес із мертвих, смертю смерть здолав, і суцим у гробі¹⁴⁾ життя дарував!

Щось дивне, нетутешнє ввійшло в мою душу. Той гурт людей біля вівтаря серед мерехтіння свічок, те чортяче кільце, яке верещало і плювалося, лаялося і погрожувало зібраним біля образу Христа вірним, — все те залишило враження якоїсь таємничої глибинности всього, що відбувалося...

Пізніше, коли мені було шість років, страшний голод почав нищити Україну. Знаю про ту жахливу подію не з переказів, не з сторінок газет чи книг. Сам був свідком і учасником всенароднього лихоліття.

Мертвяки валялися по дорозі, на городах, в хатах. Інколи з'явилася підвода, байдужі люди складали покійників штабелями¹⁵⁾ на вози, і одвозили їх до цвинтаря. Там підводу перевертали, трупи гуркотили в спільну яму, здичавілі собаки кидалися на здобич, люто скалячи зуби.

8) колгосп — колективне господарство, примусова форма сільського господарства під більшовиками. Більшовики створили штучний голод у 1932-33 роках, щоб примусити українських селян вступати в колгоспи.

9) комуна — добровільні спільні господарства, що творилися в початках панування більшовицької влади.

10) атеїстичний — безбожницький.

11) долой — вниз, геть (російське).

12) раббин — жидівський священик.

13) піп — (із грецького «батько») колись звична, а сьогодні образлива назва священика.

14) суций во гробі — той, що є в могилі, мертвий.

15) штабель — стос, покладані одні на одних дрова.

Я вже ледве тягав ноги. Ми з матір'ю відвідали якусь родичку. В хаті — нікого. Пустка. На печі — мертва жінка. Мати заголосила, когось кликала, щось робила. А я звернув увагу на Книгу, що її листав вітер на підвіконні¹⁶⁾...

Минали роки. Ми всі виховувалися безбожниками, послідовними матеріялістами¹⁷⁾ (в гіршому значенні слова). Я жив, як і всі мої ровесники. Захоплювався науковими чудесами, прагнув у зоряні світи; релігійні байки справді здавалися наївними і смішними порівняно з видимими успіхами науково-технічної думки.

Гримнула війна. І тут сталося диво. Навіть Сталін — цей персоніфікований¹⁸⁾ дух Сатани — відчув, що без Бога перемоги не буде. Священиків повертали з в'язниць, відкривали храми, мільйони молитов возносились в небо. І хто скаже, чи не були вони вирішальні у подоланні чортячих орд¹⁹⁾ Гітлера?!

Разом з тим Церква, як і при самодержавстві, була залежна від «властей предержажих»²⁰⁾. Пам'ятаю одну службу в храмі, коли священик урочисто співав «многая лет» «богоизбранному, христоролюбивому²¹⁾ вождю Йосифу Сталину».

Мене занудило. Я після того довго не бував у церкві.

Минула війна. Я повернувся з фронту. Учився, працював. Твердо свідомий того, що ніколи не прагнув до містики²²⁾, до релігійності, до трансцендентного²³⁾.

І ось в 1946 році мені був сон...

16) далі розказується, що було це Святе Письмо.

17) матеріяліст — людина, яка визнає філософію матеріялізму, тобто вірить, що найважливіша в світі є матерія, а відкидає існування духа. Комуністичний світогляд, обов'язковий у Советському союзі, побудований на матеріялізмі.

18) персоніфікований — (латинське персонa—особа) представлений якоюсь особою, уособлений.

19) орда — так називали війська азійських кочовиків, що в давнину нападали на Україну. Тут треба розуміти: жорстокі, страшні війська.

20) «власть предержажі» — (церковно-слов.) ті, що мають у руках владу.

21) богоизбранный, христоролюбивий — (церк.-слов.) вибраний Богом, люблячий Христа.

22) містика — філософія, яка звертається до духовности людини (грецьке «містос» — дух).

23) трансцендентне — (латинське — «те, що переходить, перевищує»), те, що переходить можливості людського розуму.

Повзу я по страшній крутизні на гору. Знаю, що там, на вершині, стоїть мій батько і мушу його замінити у якійсь тяжкій справі. Довго я піднімався. Перешкождали потоки, обвали, негода, тумани. Я обдирав руки і ноги, до крові, задихався від туги і самотини. Проте зрештою виліз, і на вершині гори побачив Христа. Він тримав на плечах неймовірний тягар, як древній Атлянт²⁴). Вся шкіра Його була оголена, кров струменіла по тілу, очі з тугою і надією дивилися в мої зіниці.

Тягар захитався. Я кинувся Йому до ніг і прокинувся...

Сон вразив мене. Я назавжди запам'ятав Його. Реальність Христа входила в серце якимись позаінтелектуальними каналами²⁵) — крізь світ тайни.

В 1949 році Христос знову з'явився вві сні.

Я стояв під височенною горою. З вершини хутко спускалася біла хмарина. Вона розійшлася. Біля мене стояв Христос. На ньому був темний хітон²⁶), на чолі кривавився Терновий Вінець. Я тривожно дивився в Його сумні очі, і здавався Він мені рідний, як брат, як батько, як побратим.

Він сказав:

— Бачиш оцю дорогу?

Я поглянув туди, куди Він показував. Там гриміли потоки, громадилися непрохідні гори, урвища, в'юнилися хаотичні²⁷) корчі вікових дерев.

— Бачу, — сказав я.

— Іди по тій дорозі.

— Навіщо?

— Іди! — ласкаво, але владно сказав Христос.

І я пішов. Він підняв руку, благословляючи...

...Незабаром мене заарештували. До речі, старенька жінка, якій я розповів сон, так і сказала: «Ой, буде тобі скорбота²⁸), попадеш до в'язниці!»

24) Атлянт — у старинних грецьких віруваннях — велетень, що держав на своїх плечах весь світ.

25) позаінтелектуальні канали — дороги, яких не може збагнути людський розум (інтелект), а якими можна пізнати, чи відчути якусь правду.

26) хітон — грецька, довга одежа.

27) хаотичні — (грецьке «хаос» безлад) розкидані, без порядку.

28) скорбота — терпіння.

За півроку був суд. Це була така несправедна, така підла розправа, що вся моя душа — душа ясної, чистої, вірної найгуманнішим²⁹⁾ ідеалам людини — обурилася і, очевидно, палко зосередилася сама в собі, щоб віднайти дальший змісл життя.

Після виroku³⁰⁾ мене одвели до камери³¹⁾ при суді, замкнули. В ту ж хвилину я відчув присутність Христа.

Розумієш, мій друже, — це не була думка про Христа, не молитва до Нього, що було б зрозумілим у такому стані напруги і відчаю. — Він сам був біля мене, обнімав мене, говорив зі мною.

Це було раптово, блискавично!

Я став навколішки, але це не був стан раба. Я припав до колін Батька і Учителя. Я збагнув, що повернувся до себе, до рідного дому. Палка молитва зірвалася з моїх уст, я прохав Його:

— Приймаю все, що несе доля! Лише одного благаю: не залишай мене серед бурі світової! Будь зі мною, Коханий!

І сталося так.

Були в'язниці. Були смертельні ситуації. Були втечі, каторжні³²⁾ темниці, подих смерти. Але завжди, при будь-яких станах, я відчував присутність Учителя, бачив його яскраво-сині очі — схвальні або докірливі...

Ще був містеричний факт, котрий показує, що наш Духовний Батько завжди з нами.

Була критична ситуація і я у в'язниці оголосив голодівку³³⁾. Мене тримали десять днів у карцері³⁴⁾, а потім перевели у госпіталь. Я заснув удень. Він був у білосніжному вбранні, а на чолі мав вінок з білих лелій. Він усміхнувся радісно і, благословляючи, підняв руку.

29) найгуманніший — найвищий ступінь прикметника «гуманний» (латинське), людяний.

30) вирок — присуд.

31) камера — тюремна кімната.

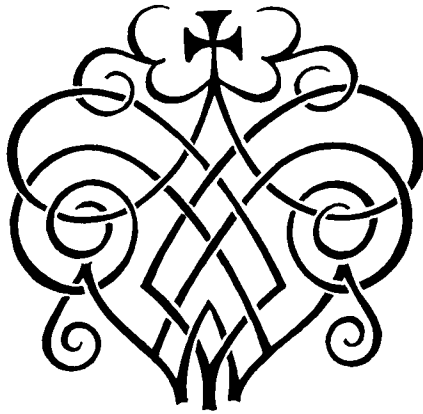
32) каторжний — каторга (російське) — кара.

33) голодівка — щоб вибороти собі якісь поступки від тюремної адміністрації, в'язні відмовляються від їжі.

34) карцер — камера з особливо важкими умовами життя. Туди замикають в'язнів за окремі провини.

Мене розбудив офіцер зв'язку, запитав моє ім'я, подав телеграму. Я прочитав: «Верховний суд³⁵⁾ звільнив тебе. Чекаємо додому. Батько».

Ти розумієш, друже, наскільки однозначний зв'язок між реальностями³⁶⁾ духу і фізичного світу! Ось чому для мене образ Христа завжди був не теологічною³⁷⁾ абстракцією³⁸⁾, не ідеєю для суперечки або сумнівів, а Живим Полум'ям, з якого брало силу і полум'я моєї душі...

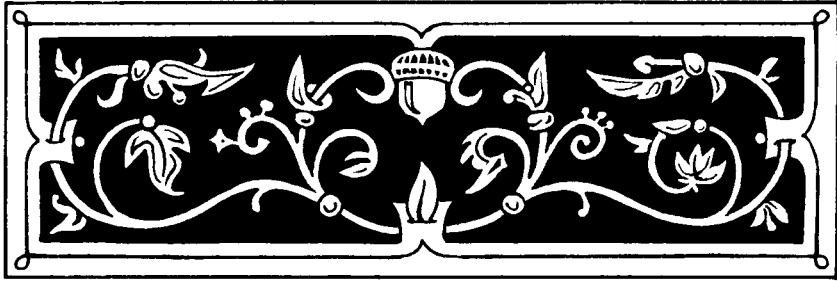
35) верховний суд — найвищий суд.

36) реальність — дійсність, правдивість (лат.).

37) фізичний світ — те, що в світі можемо схопити зміслами чи доказати природничими науками.

38) теологічний — (грецьке «теологія» — наука про Бога) богословський.

39) абстракція — (латинське) поняття, яке існує лише в людській думці.

ДУМА ПРО ПИРЯТИНСЬКОГО ПОПОВИЧА ОЛЕКСІЯ

ДУМИ — це окремий рід пісень, що їх співали кобзарі в Україні в козацькі часи (XVI-XVIII сторіччя). Думи відзначаються окремою формою ритміки (групи слів — тиради) особливими поетичними засобами, як, наприклад, часті повторювання цілих зворотів. Думи виконували «співомовою», речитативом.

На думку дослідників, дума про Олексія Поповича постала на основі правдивої події — морського походу на Туреччину під проводом козацького отамана Зборовського - Коломієнка. Похід цей мав відбутися у 1581 році.

Мова дум — старовинна і в багато чому різниться від сьогоднішньої української літературної мови.

На Чорнім морі,
На білім камені,
Сидить ясен сокол,
Квилить, дуже проквіляєт,
На Чорное море іспилня поглядаєт,
Що на Чорнім морі недобре починаєт:
На святім небі всі звізди помрачило¹⁾,
Половина місяця в тьму вступило,
Із чистого поля буєн вітер повіваєт,
На Чорнім морі
супротивну²⁾ валечну²⁾ хвилю ізриваєт...
Скоро супротивную валечну хвилю сорвало,
Козацькеє судно на три часті розбивало,

1) помрачило — затемнило.

2) супротивний — ворожий.

3) валечний — войовничий, грізний.

Первую часть отбило,
В дунайське гирло⁴⁾ забило,
А другуу часть отбило,
В Арапськую⁵⁾ землю заносило,
Третью часть серед Чорного моря потопило...
На тій часті потопаєт триста п'ятдесят козаків,
Між ними без старшини козацької не бивало,
Тільки був один старший старшиною
Грицько Зборовський,
Гетьман запорозький Коломієнко,
А другий був старшиною Олексій,
попович⁶⁾ пирятинський⁷⁾,
Козаче-військовий,
Писар лейстровий⁸⁾.
То як стало судно потопати,
Став Грицько Зборовський
на чердак виходжати,
Став словами промовляти:
«Козаки, панове-молодці!
Котрий між вами козак
найбільший гріх собі має,
Може, через того судно козацьке потопає,
То добре ви, братця, дбайте,
Милосердному Богу, і Чорному морю
І всьому війську Дніпровому, і мені,
Отаману кошовому, гріх свій відкривайте:
Нехай ви будете один в морі потопати,
За собою війська козацького Запорізького
не занапащати!»
То всі козаки мовчали,

4) дунайське гирло — ріка Дунай вливається із заходу до Чорного моря широким, замуленим устям, гирлом.

5) Арапська земля — арапами називали в Україні арабів або й негрів. Тут треба розуміти, що була це якась далека, незнана земля.

6) попович — син священика, попа. Слово «піп», із грецького — батько, вживали в давнину в Україні з повною повагою. Сьогодні має воно дещо глузливу закраску.

7) Пирятин — місто на лівобережній Україні, на Полтавщині.

8) лейстровий — перекичене із «реєстровий». До повстання гетьмана Богдана Хмельницького Україна належала до Польщі і тільки частина козацького війська була охоплена державним реєстром, тобто вважалася легальною.

Бо ні один в гріхах не чували,
Тільки обізветься один Олексій,
 попович пирятинський,
 Козаче-військовий
 Писар Лейстровий:
 «Добре ви, братці, дбайте,
Із мого тугого лука шовкову тятину ізнімайте,
Назад мені руки козацької зав'яжіте,
До шиї тяжкий камінь прив'яжіте,
Чорним оксамитом мені очі зав'яжіте,
Та в Чорнеє море упустите:
Нехай я буду в Чорнім морі потопати,
За собою війська козацького не занапащати!»
 Тоді козаки теє зачували,
 Словами промовляли:
 «Олексію, поповичу пирятинський!
 Ти Святеє Письмо читаєш
Нас, простих людей, на все добре навчаєш:
На що собі великий такий гріх уже маєш?»
 Олексій попович теє зачуває,
 Словами промовляє:
 «Хоч я Святеє Письмо читаю
І вас, простих людей, на все добре навчаю,
Я собі найбільший всіх вас гріх маю:
Що я від отця свого, від паніматки
Із города Пирятина в охотнеє військо
 виїжджав,
Я з отцем і паніматкою прощення не приймав,
Я отця свого і паніматку стременами в груди
 від себе одпихав,
Старшого свого брата зневажав,
Старшую свою сестру сильно проклинав,
Що я, панове, сам недобре починав,
Що кров християнську безневинно проливав,
По городу Пирятину поїжджав, діток
 маленьких добрим конем розбивав:
От тім мене Господь Милосердний на великій
 потребі покарав».
 То Грицько Зборовський теє зачуває,
 Словами промовляє:
 «Козаки, панове молодці,
 Добре ви, братця, дбайте,

Олексія, поповича пирятинського
на чердак виводіте,
З правої руки пальця мізинця урубайте,
Християнської крові в Чорне море впускайте:
Як буде Чорне море кров християнську пожирати,
То буде на Чорнім морі супротивна валечна
хвиля утихати»

Тоді козаки добре дбали,
Олексія, поповича пирятинського на чердак виводили,
З правої руки пальця мізинця урубали,
Християнську кров в Чорне море впускали...
Стала на Чорнім морі супротивная валечная
хвиля утихати,
Стало судно козацьке, ніби руками,
на берег викидати,
Стали козаки із судна на пісок виходити,
Стали в чотири ряди на піску становити,
Став Олексій, попович пирятинський
між всіма козаками походжати,
Став до козаків словами промовляти:
«Щасливий то чоловік в світі буває,
Отцевої-паніматчиной молитви почитає,
Отця і матері молитва із дна моря душу винимає,
Від гріхів сумертвенних⁹⁾ окупляє,
Перед Праведним Судією поставляє...»

9) сумертвенний — смертельний.

ПІСНЯ ПРО ПОЧАЇВСЬКУ БОГОМАТІР

Ой зійшла зоря вечеровая
Над Почаєвом¹⁾ стала,
Виступало турецькеє військо
Як та чорная хмара.

Турки¹⁾ з татарами²⁾
Брами облягали, —
Манастир воювати.
Мати Божая Почаївська
Буде нас рятувати.

Отець Залізо з келії⁴⁾ вийшов
Сльозами умліває:
«Ой рятуй, рятуй, Божая Мати,
Манастир загибає».

Ой не плач, не плач, отче Залізо,
Манастир не загине.
Мусимо встати, чуд показати,
Манастир рятувати.

Ой вийшла, вийшла Божая Матір
Тай на хресті вона стала.
Кулі вертала, турків вбивала,
Манастир врятувала.

1) Почаїв — містечко на Волині, Крем'янецького повіту. Воно славне манастирем із XII-го сторіччя, із чудотворною іконою Божої Матері. В XVII-му та XVIII-му сторіччях Почаївський манастир, або ж Лавра, був славним осередком друкарства та граверства.

2) турки — народ монгольської раси, прийшли в XIII сторіччі в Малу Азію та створили державу, яка згодом зайняла сьогodнішню Грецію, Югославію, частину Угорщини. Турки дійшли були на Волинь за часів гетьмана Петра Дорошенка (1672) і тоді облягали Почаїв.

3) татари — монгольський кочовницький народ, що прийшов в Україну в XIII сторіччі та спричинився до упадку Київської Держави. В часи облоги Почаєва, татари, які оселилися були в Криму, підлягали туркам.

4) келія — кімната ченця в манастирі.

ПСАЛОМ РУСЛАНІВ

Маркіян Шашкевич (1811-1843), український католицький священик, пробудник національної свідомості в Галицькій Україні. Велику історичну вартість має збірник «Русалка Дністрова»¹⁾, який він видав у 1837 році разом з однодумцями — Іваном Вагилевичем та Яковом Головацьким. Зміст збірника, це статті на теми мови, літератури, народніх звичаїв, та народні пісні — українські і перекладені з інших мов, як теж оригінальні твори видавців збірника. Тоді панував в усій Європі напрямок романтизму, який дошукувався краси людських почувань і уяви в творчості простого народу. Цей напрямок створив порозуміння і злиття різних кляс народів у свідомі, модерні нації.

Зміст «Русалки» був новиною, як теж і її українська, тодішня народня мова та «фонетичний»²⁾ правопис, за правилом — «як чую, так пишу». Тоді бо більшість освічених українців вживали або польської мови, або штучного «етимологічного»³⁾ правопису. Це був наслідок довговічної польської неволі (від 1487 року). Хоч в 1772 році Галичина була приєднана до Австро-Угорської Монархії, але й там панувала місцева польська адміністрація. Отже почин Шашкевича був дуже сміливий і став початком доби відродження в Галичині.

Свої три псалми Маркіян Шашкевич переспівав із старозавітніх релігійних пісень, псалмів, які приписують жидівському цареві Давидові. Назвав їх «Русланові», бо вживав письменницького імени, псевдоніму «Руслан». Воно походило від старинної назви «Русь», яку ще тоді вживали галицькі українці, називаючи себе «русинами».

Яків Головацький, товариш Маркіяна Шашкевича із «Руської трійці», писав уже після його смерті у збірнику «Вінок русинам на обжинки»⁴⁾:

1) русалка — у віруваннях наших дохристиянських предків, зачарована дівчина, що живе в ріці. Дністер — найбільша ріка Західньої України.

2) фонетичний правопис — (грецьке «фонос», звук) записування звуків так, як їх чуємо в мові.

3) етимологічний правопис — (грецьке «етимос» корінь). Тут слова писані так, як писали їх у давнину, хоч сьогодні їх вже читається інакше.

4) обжинки — свято закінчення жнив, залишилося в традиції нашого народу ще з передхристиянських часів.

«Кажеш, приятелю, що руський народний язик⁵⁾ зовсім не спосібний до вираження вищих понять. От тобі показав приміром Шашкевич, як можна взнестися⁶⁾ високо, як можна своїм наріччєм⁷⁾ і найвищії понятія о Бозі гладко вивогорити, та ще як сильно, як мудро, як основно»...

Хоч мова «Псалмів», як і «Русалки» — це тодішня українська народня мова, одначе кожна мова, яку постійно вживає народ, розвивається і зміняється з часом. Тому подаємо, побіч первісного тексту псалма, його переклад на сучасну українську мову.

Віра серця мого, як Бескид⁸⁾, твердо постановилась на любові. І смуток твій знидіє, а радість сліди його позмітає; а сумна північ буде ясным полуднем — і звеселишся, а око твоє заблищить зірничкою в бурній пітьмі життя твого — і огорнешся зоревою світою⁹⁾ тихоміря; і линяєт над тобою милость Божая, бо надія із серця твого не втікла, — бо хто, яко Бог!

Сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми споморочиш і світ ми западе, нуждов м'я вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість і плач м'я огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми не сонна і горьованє з сонцем; вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце тай віра руська!

* * *

Віра серця мого укріпилася на любові, твердо, як Бескид. І смуток твій пропаде, а радість позамітає його сліди; а сумна північ стане ясным полуднем і повеселієш, — а око твоє заблищить, неначе зірниця в бурхливій темряві життя твого, і огорнешся зоряною світою лагідности й миру; і засіє над тобою ласка Божа, — бо хто, як Бог!

Налякаєш мою долю і проженеш щастя, заміниш день у присмерк, і світло моє зайде, вдариш мене недолею і нашлеш на мене злидні, світ для мене опустіє і стане

5) язик — мова.

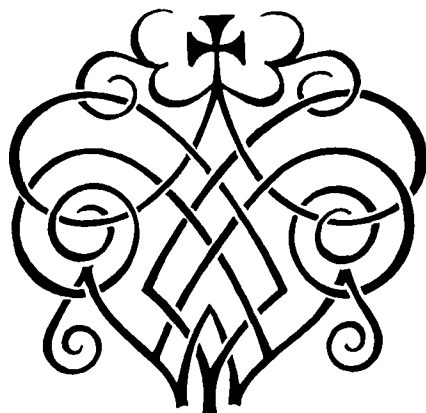
6) взнестися — піднятися.

7) наріччє — мова, теж діалект.

8) Бескид — частина гір Карпат, що у південній Галичині.

9) свита — верхній одяг, плащ у народній ноші.

ворогом, змарніє радість і плач огорне мене, буду тужити
ранком і журитися вечором, і ніччю не спатиму і буду
бідувати, коли сонце засвітить; вирвеш у мене очі і душу в
мене вирвеш, а не візьмеш ласки і віри не візьмеш, не
видереш мені любови і віри не видереш, бо українське в
мене серце та й віра українська!

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Зайво писати про життя й творчість Тараса Шевченка, так, як пишемо про інших авторів, бо про безсмертного «Кобзаря» знає кожний українець. Тут згадаємо тільки коротко про відношення Тараса Шевченка до релігії. Про це треба сказати, бо численні советські літературознавці, не можучи заперечити величі Шевченка, стараються доказати, на основі цитат із його творів, його ворожість до релігії й Церкви, атеїзм, який самі пропагують. Треба признати, що є в Шевченка вірші, які могли б навести на таку думку. Однак шевченкознавці, які працювали вільно, такі, як Степан Смаль-Стоцький, Дмитро Чижевський, Павло Зайцев, Василь Щурат, Микола Гнатишак доказали, безсумнівну релігійність Шевченка. Він не щадив гірких слів та докорів тим, хто удавано визнавав християнство, а насправді чинив зло. Такою була у першу чергу Російська Церква, яка була залежна від волі царського уряду та одобрювала всю його несправедливість і насильства. Тому й Шевченко болів над такими викривленнями правди Божої. Із цього болю походять хоч би його відомі слова з поеми «Кавказ»:

За кого ж Ти розіп'явся,
Христе, Сину Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!

Сам же Шевченко, вихований змалку в глибокорелігійній атмосфері традиційного українського села, в своїх творах залюбки згадує молитви, церковні відправи, прощі. Ще в час навчання у дяка його часто посиляли читати псалми над померлими і ці псалми витиснули знам'я на його духовості, на все життя. Недаром же він їх і переспівав опісля.

У своєму «Щоденнику» Шевченко згадує, що ходив до церкви, приймав Святі Тайни, призадумався над правдами Христової віри. На заслання просив передати йому Святе Письмо та «Наслідування Христа» Томи Кемпійського.

Між численними релігійними віршами Тараса Шевченка варто згадати «Іржавець». Там розказує він про чудотворний образ Матері Божої із церкви на Січі Запорозькій. Ця Богоматір плакала разом з козаками у їх недолі на скитанні, під пануванням нехрещених турків, після поразки гетьмана Івана Мазепи під Полтавою, 1709 року:

Мордувались сіромахи,
Плакали і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими;
Заплакала Милосерда
Неначе за Сином,
І Бог зглянувсь на ті сльози
І на Україну...

ІЗ ПОЕМИ «НЕОФІТИ»

Цю поему (великий поетичний твір) написав наш найбільший поет Тарас Шевченко (1814-1861) у 1857 році, в Нижньому-Новгороді над Волгою, коли повертався із десятирічного заслання в Кіпрізії (сьогоднішньому Казахстані).

Неофіти, це були новонавернені християни в перших віках християнства. Шевченко розказує в цій поемі про мученицьку смерть римського неофіта Алкида під час переслідування християн за римського царя Нерона (біля 64 року після Христа) та навернення матері Алкида, на вид його мученицької смерти.

Уривок, що його тут містимо, це вступ до поеми.

Тоді вже сходилa зоря
Над Вифлеєм¹⁾. Правди слово,
Святої правди і любови
Зоря всесвітня зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї²⁾
І вся мерзенна³⁾ Іудея⁴⁾
Завурилась, заревла,
Неначе гадина в болоті,
І Сина Божія во плоті
На тій Голгофі розп'яла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоєю кровію! А Ти
Возстав от гроба! Слово встало
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії.

1) Вифлеєм — (Місто Хліба) містечко в Юдеї, у Палестині, де народився Ісус Христос.

2) Фарисеї — жидівська секта в часи Ісуса Христа, найстрогіші приклонники жидівського закону. Вони видали Христа римлянам на хресну смерть.

3) мерзенний — гидкий.

4) Іудея (Юдея) — південна частина Палестини. В ній розташована столиця Єрусалим, де розп'яли Христа на горі Голгофі (Голготі, Лобному Місці).

В цій поемі бачимо чимало слів із церковно-слов'янської мови, яка була в Шевченкові часи мовою церковних богослужб. («Божія», замість «Божого», «возстав», замість «установ» і т. д.). Цим хотів він підкреслити врочистий, молитовний настрій поеми.

ІСАЇ ГЛАВА 1) XXXV

(Подражаніє²⁾)

Цей вірш написав Тарас Шевченко в 1859 році, на два роки перед своєю смертю, в Петербурзі, в Росії. Ісаїя, це жидівський пророк у VII сторіччі до Христа, коли жидів поневолювали асирійці. Його пророцтва, які входять до Святого Письма Старого Завіту, часто проповідують майбутнє визволення й славу жидівсько-ізраїльського народу. Переспівуючи це пророцтво, Шевченко мав, очевидно, на увазі майбутнє України.

Радуйся, ниво неполитая!
Радуйся, земле, не повитая
Квітчастим злаком³⁾! Розпустись
Рожевим крином⁴⁾ процвіти!
І процвітеш, позеленієш,
Мов Іорданові⁵⁾ святії
Луги зелені, береги!
І честь Кармилова, і слава
Ливанова⁶⁾, а не лукава,
Тебе укриє дорогим
Золототканим, хитро шитим,
Добром та волею підбитим,
Святим омофором⁷⁾ своїм.
І люди темнії, незрячі⁸⁾,
Дива Господнії побачать.
І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті.

1) глава — (точний переклад: голова) розділ (із церковно-слов'янського).

2) подражаніє — наслідування, переспів (церк.-слов.).

3) злак — зілля.

4) крин — лілея.

5) Іордан — (Іордан) ріка в Палестині.

6) Кармил та Ливан — гори, прославлені у боротьбі ізраїльського народу за самостійність.

7) омофор — покров, частина одягу єпископа (грецьке).

8) незрячий — сліпий.

Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива!
Це Бог судить, визволяє
Довготерпеливих
Вас убогих, і воздає
Злодіям за злая!

Тоді, як, Господи, святая
На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить, —
Незрячі прозрять, а кривії
Мов сарна з гаю помайнують.
Німим отверзуться уста,
Прорветься слово, як вода,
І дебр-пустиня неполита,
Зцілющою водою вмита,
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
І не верстові⁹⁾,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не знайдуть
Шляхів тих владики,
А раби¹⁰⁾ тими шляхами,
Без гвалту і крику,
Позіходяться до купи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села.

9) верстовий (шлях) — від слова «верства», міра довжини (1,55 кілометра). Тут Шевченко згадує про шляхи із позначеними верствами, що їх будувала в Україні царська російська влада.

10) раб — невільник.

МОЙСЕЙ

(Пісня 4)

Іван Франко (нар. 1856 в селі Нагуєвичі біля Дрогобича, пом. у Львові 1916) найбільший після Тараса Шевченка український поет, а також письменник, перекладач та визначний громадський діяч, написав поему (більший поетичний твір) «Мойсей», у 1905 році. Тему взяв він із книги «Повторення Закону» Старого Завіту Святого Письма. В тій книзі жидівський провідник Мойсей описує, як він, з наказу Божого, вивів свій народ із неволі в Єгипті та довгими й важкими шляхами вів до Обіцяної Землі, Канаану, сьгоднішньої Палестини (біля 1200 до Христа). Іван Франко використав цю біблійну тему, щоб висвітлити роллю провідника у сповненні місії народу, та його відношення до його народу. Хоч у поемі говорить поет про ізраїльський, жидівський народ, але нема сумніву, що йдеться йому про український народ та його місію «простувать в ході Духові шлях».

Хоч Івана Франка вважали нераз атеїстом, одначе поема «Мойсей» сповнена глибокого переконання про Божу всемогутність та необхідність людям коритися Його волі.

Цей уривок із поеми — це слово Мойсея до народу, який збунтувався проти нього.

«Вчора ви, небожата мої,
Раду радили глупу;
Це хотів я сказати вам тепер,
Замість першого вступу.

«Ухвалили печать наложити
На язик мій, на душу —
Тож тепер вам усім вперекір
Говорити я мушу.

«Зрозумійте й затямте собі,
Ви сліпців покоління,
Що, як зглушите душу живу,
Заговорить каміння.

«Вчора ви сприсяглися свій слух
Затикать на промови
Не мої, не тих глинястих уст,
А самого Єгови¹⁾).

«Бережіться, а то він до вас
Заговорить по-свому,
Заговорить страшніше сто раз,
Як в пустині рик грому.

«А від слів його гори дрижать
І земля подається.
Ваше серце, як листя в огні,
Зашкрумтить і зов'ється²⁾).

«Вчора ви прокляли всякий бунт —
І кляли його всує³⁾,
Бо напроти тих глупих проклять
Ваше серце бунтує.

«Бо в те серце Єгова вложив,
Наче квас в прісне тісто⁴⁾,
Творчі сили — ті гнатимуть вас
У призначене місто.

«Вчора ви уважали спокій
Найблаженнішим станом,
А чи радився ум ваш при тім
З вашим Богом і Паном?

Чи то Він для спокою призвав
З міста Ур та Гаррана
Авраама⁵⁾ і плем'я його
На луги Канаана?

1) Єгова — (Той, хто Є) жидівська назва Бога.

2) зов'ється — зів'ється.

3) всує — надаремно.

4) прісне тісто — тісто без закваски. Квас, або закваска, спричиняє ферментацію та ріст тіста.

5) Авраам — біблійний патріарх (праотець), жив приблизно у ХХ сторіччі до Христа. Про нього пише Мойсей у книзі «Буття» Старого Завіту Святого Письма. Авраам жив первісно в містах Ур та Гаррані, в Халдеї в Мезопотамії (сьогодні — в Туреччині), і звідтіля Бог наказав йому перейти у Канаан, сьогоднішню Палестину.

Для спокою їх потім водив
По йорданським⁶⁾ поділлю,
Семилітнім їх голодом гнав
Аж над береги Нілю?⁷⁾

«Якби хтів вас в спокою держать,
Наче трупа у крипти⁸⁾,
То ви й досі, як сірі воли,
Гнули б шиї в Єгипті⁹⁾».

«Тим то буду до вас говорить,
Не від себе, а владно,
Щоб ви знали, що з Богом на прю
Виступать непорадно».

«Бо Єгови натягнений лук
І тятива нап'ята,
І наложена стрілка на ній —
І то ви є стріла та».

«Як стріла вже намірена в ціль,
Наострена до бою,
Чи подоба стрілі говорити:
«Я бажаю спокою»?»

«А що вчора ви тут присягли
На подобу жіноцтва
Більш не слухать обітниць моїх,
Ні погроз, ні пророцтва —

«То навмисно про все те до вас
Побалакати хочу:
І обітницю дам, що прийде,
Погрожу й попророчу».

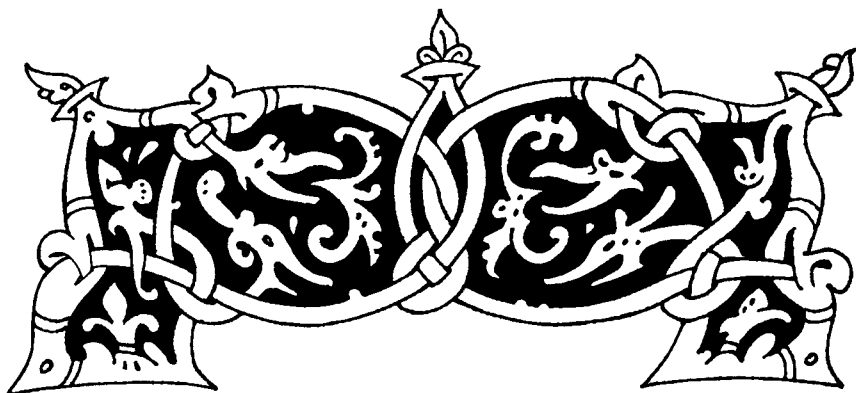
«І ви мусите слухать, хоч злість
Вб'є вам жало студене.
Рад я знать, чия перша рука
Підійметься на мене?»

6) Йордан — ріка в Палестині, що має окреме значення в історії і в релігіях жидівській та християнській.

7) Ніль — ріка в Єгипті. Правнук Авраама, Йосиф, привів був туди ізраїльський народ біля 1600 до Христа. Перебування жидів у Єгипті з часом перетворилося у важку неволю.

8) крипта — гробниця.

9) Єгипет — країна в північно-східній Африці, де розвинулася була висока культура вже три і пів тисячі років до Христа.

Іван Франко

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

Іван Франко написав поему «Іван Вишенський» у 1900 році. Про героя поеми, славного ченця-аскета та письменника- полеміста, який на переломі XVI-го та XVII-го століть боронив завзято українське Православ'я, написав Іван Франко теж кілька наукових праць. Відомо, що Іван Вишенський, як у поемі Франка, справді подався був під кінець життя на чернечу гору Атон у Греції. По нього теж справді посилали посланців з України, щоб повернувся рятувати zagrożену Церкву, однак не відомо, чи посланці застали його живим. На цій історичній основі Іван Франко змальовує з незвичайною психологічною гостротою внутрішній конфлікт ченця, між його обітом, «вмерти для світа», тобто діждати смерти в недоступній, самотній печері, та — з другого боку — християнським обов'язком помагати ближнім у потребі, навіть жертвуючи собою.

Кінцева, дванадцята пісня поеми, яку тут подаємо, дає розв'язку проблеми, так, як її розумів Франко.

Більшовицькі критики (І. Каспрук) вважають поему «Іван Вишенський» атеїстичним твором. Однак ми в ній бачимо, як глибоко Іван Франко знав релігійне життя і його проблематику. Л. Рудницький — український католицький літературознавець, твердить: «І саме завершення твору підтверджує християнський імператив любови ближнього».

XII.

Вечоріє. Наче сизий¹⁾
килим, тінь лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до вершка гори Атона,
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз в раз читає
і сльозами полива.

«Слухай, рідна Україна,
стара мати жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любеє дитя».

«Любеє, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину,
в непрозору люту скруту
свою матір покида!

Що в засліпленні безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!

І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати
там, де гине міліон?

Ти забув слова Христові:
«Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо?»
Ти хіба не пастир їх?

1) сизий — сіро-голубий.

Чи забув слова Христові:
«Хто рече: кохаю Бога,
а не порятує брата, —
той брехню на душу взяв?»

Адже ж за всі душі тії,
що там впадуть у зневірі,
а ти б піддержав їх, в тебе
Бог рахунку зажада.

Адже ж ті твої чернечі
горді мрії про спасення
тут, далеко від спокуси, —
се ж спокуса, гріх тяжкий.

Се не Божий шлях верстаєш,
а діявові служиш,
майстру гордоців, що Богу
рівним бути забажав.

Се не Божий шлях! Таж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов —

адже ж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
«Я міг їх порятувати!» —
тобі з неба зробить ад!

І смертельна тривога
зціпила старече серце
і заперла дух у груді,
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на синє море,
де рубцем золототканим
зарисовувався обрис
від Атонської гори.

Глянь, з Атонської затоки
звільна барка²⁾ впливає,
із отіненого плаю
ген на соняшний біжить.

2) барка — рід човна.

Турчин баркою кермує,
в барці контуші³⁾ козацькі
і шапки червоноверхі,
бризка золото з весел.

Ах, посланці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі і нестями
худі руки він простяг.

«Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

«Стійте! Стійте! Заверніться!»
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидається лицем.

«О Розп'ятий! Ти ж лишив нам
заповіт отой найвищий:
свого ближнього любити,
за рідню життя віддати!

О Розп'ятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
у зневір'я глибині!

Дай мені братів любити
і для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

Глянь, отсе остання нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дай же їй порватись!
Заверни її сюди!

3) контуш — верхній одяг козаків.

О, зішли противний вітер!
Підійми грізную хвилю!
Або дай мені злетіти,
мов пташині, зі скали!

Ти ж благий і всемогутий!
О, коли моя молитва,
і моє мовчання, й труди,
і всі подвиги, й весь піст

мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння,
то я радо, о Розп'ятий,
все без жалощів віддам.

Все віддам, готов, мов грішник,
вічно у смолі кипіти —
лиш тепер зроби для мене
чудо: барку заверни!

Або дай мені до неї
відси⁴⁾ птахом долетіти,
або збігти, мов по кладці,
по промінню золотім.

Ох, таж Ти, малим ще бувши,
бігав з храму по промінню,
і по морю серед бурі,
мов по суші Ти ходив.

Дай, о дай мені се чудо!
Лиш одно, на сю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стривожене дитя!»

Так моливсь Іван Вишенський,
хрест щосили тис до груді —
і нараз почув, як дивна
пільга⁵⁾ біль його втиша.

4) відси — звідтіля.

5) пільга — полегша.

Легко — легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
у обновленій душі.

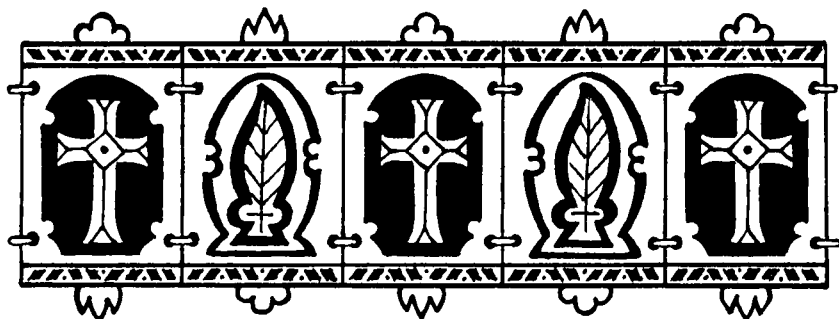
Ясна певність, що послухав
Бог отсе його благаання,
що настала хвиля чуда —
просвітління надійшло.

Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно піднявся,
і перехрестився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі —
і ступив і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишився,
мов скелет⁶⁾ всіх мрій, ілюзій,
і невпинний моря шум.

6) скелет — кістяк.

Василь Щурат

СВЯТИЙ АНДРІЙ НА КИЇВСЬКИХ ГОРАХ¹⁾

Василь Щурат (1871-1948) український поет, перекладач та літературознавець. Жив у Галичині, спершу під пануванням Австрії, опісля Польщі. Цікавився минулим України, між іншим переклав «Слово про похід Ігоря» із старинної української мови на сучасну. Його вірші, що їх тут містимо, походять із збірки «Історичні пісні».

На початку 20-их років нашого століття, коли польська влада не дозволяла українцям студіювати на університетах, у Львові створено Тайний Український Університет і Василь Щурат був якийсь час його ректором.

Благословенная давно,
цвісти ще мусиш, Україно!
Твоїм Дніпром несло судно²⁾
святу апостольську дружину³⁾.

І київських високих гір
діткнулися святії стопи.
І понеслися з них в простір
слова апостола Синопи⁴⁾:

— «Благословлю вас гори, днесь!⁵⁾
Колись над вами город стане,
що, дивуючи світ увесь,
Господнім воїном воспряне⁶⁾.

«І вас, степи, благословлю!
Колись прославитесь ви людом,
що трудом вчинить з вас ріллю
і запанує власним трудом.

1) Про легенду про перебування святого апостола Андрія в сучасній Україні, див. статтю о. д-ра П. Біланюка: «Про апостольське походження Українського Християнства», стор. 16.

2) судно — човен.

3) дружина — товариство.

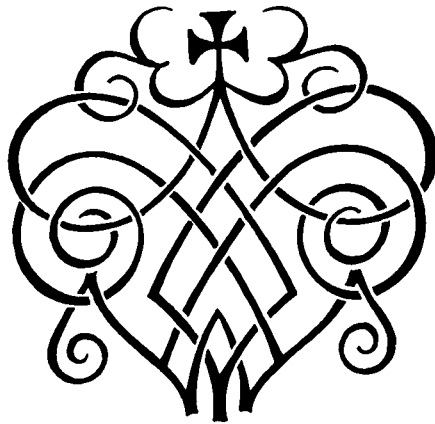
4) Синопа (або: Синоп) — місто в Малій Азії над Чорним морем, де проповідував св. Андрій. Сьогодні воно в Туреччині.

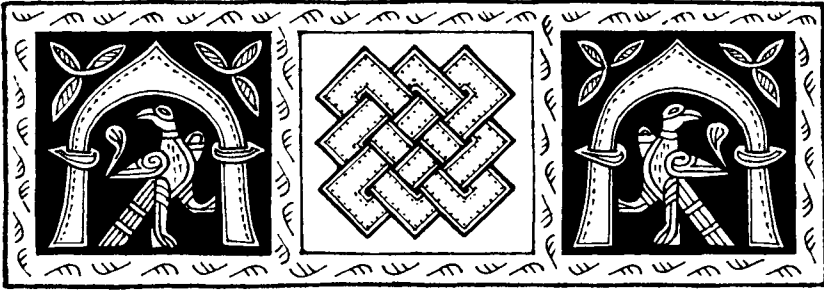
5) днесь — сьогодні.

6) воспряне — постане, піднесеться.

«І заздрих на чуже добро
він прожене, бо буде в силі».
«Амінь». — загомонів Дніпро,
й поніс до моря срібні хвилі.

І всів святий Андрій в судно,
що понесло його й дружину.
Благословенная давно
цвісти ще мусиш, Україно!

Василь Щурат

СЛОВО ІЛАРІОНА¹⁾

Володимирової²⁾ смерти
Блаженно-пам'ятна³⁾ річниця!...
Вже того з пам'яти не стерти,
ким пам'ять давніх літ держиться.

У Десятинній⁴⁾ в світлі тоне
велична княжа домовина,
а Богородиця з ікони⁵⁾
глядить на батька то на сина.

Над батьком тихі сльози ронить,
на сина навиває мрії;
і Ярослав чоло вниз клонить
перед іконою Марії.

1) Іларіон — перший митрополит — українець у Києві (назначений 1051 року), бо до того часу митрополитами були греки. Це було за панування князя Ярослава Мудрого (1019-1054). Митрополит Іларіон написав теологічний твір «Слово про Закон і Благодать» (порівняння Старого й Нового Завітів) і закінчив його «Похвалою кагану (князеві) Володимирові». Див. статті д-р О. Ю. Копач «Християнство і література», стор. 67 та о. Г. Удода «Що дало Християнство...», стор. 114.

2) Володимир — Київський князь Володимир Великий Святий (979-1015).

3) блаженно-пам'ятна — така, що її згадують, як щасливу й гарну.

4) Десятинна — церква Богоматері, що її збудував у Києві князь Володимир. див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

5) ікона — образ святих, див. Ірина Шумська-Мороз: «Образотворче мистецтво України-Руси», стор. 89.

Й народ схилився, як повен колос...
Бо із високого амвона⁶⁾
паде, мов з неба, сильний голос
могуче слово Іларіона:

— Хвалять всі землі, всі народи
своїх подвижників⁷⁾ від давна...
Хвалім же й ми! У наші годи
Русь теж подвижниками славна.

Хвалім і ми Володимира,
потомка того Святослава⁸⁾,
якого славить кожна ліра
і кожна пісня нелукава!

Хвалім діла його могучі,
в яких пізнали й на чужині,
що княжив не в землі жебручій,
а в нашій славній Україні!

Хвалім, бо потрудивсь над міру,
заставши ниву ще зелену;
хвалім його, бо дав нам віру,
віру в будучність нескінчену.

Хвалім його, бо на престолі
лишив намісника⁹⁾ по собі,
який відчув його всі болі,
всі мрії, сховані з ним в гробі!

Відчув і увінчав наш Київ
вінцем¹⁰⁾ могучого владики,
і під святий покров Марії¹¹⁾
сам передав його на віки.

6) амвон — проповідальниця.

7) подвижник — воїн, переможець, герой.

8) Святослав — князь Святослав Завойовник (964-972), батько князя Володимира Святого, володар Київської Русі, що вславився відвагою та лицарськими прикметами.

9) намісник — заступник, тут: наслідник.

10) вінець — тут: корона.

11) покров Марії — князь Ярослав Мудрий передав був всю Україну під особливу опіку Пречистої Діви.

Бажав у хвилі урочистій,
щоб з кожним вечором і світом
архангельський привіт Пречистій¹²⁾
був і для Києва привітом.

«Радуйся, — скаже ангел смирний¹³⁾ —
обрадованна, Бог з Тобою!...
Радуйся, граде благовірний¹⁴⁾!
здовж гір покотиться луною».

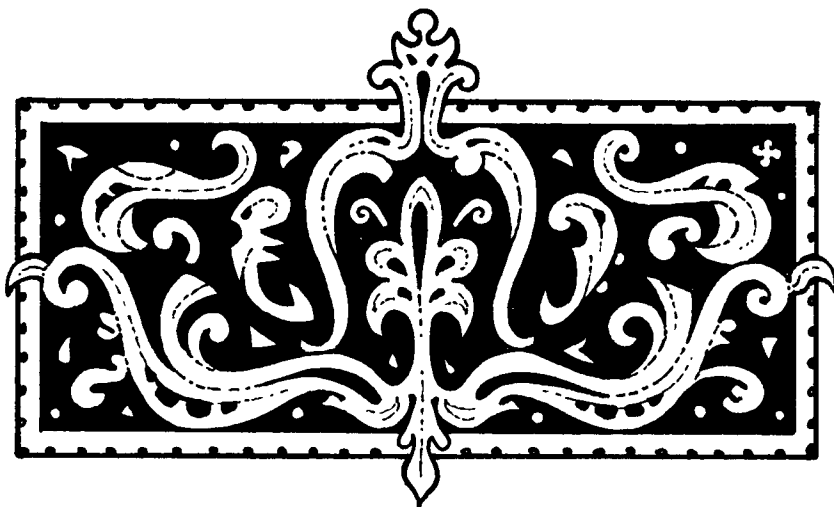
«Хвала їм днесь — отцю і синові»!
Упало голосно з амвона
і аж по нинішню годину
лунає слово Іларіона.

12) архангельський привіт Пречистій — молитва «Богородице Діво», її початок, це привіт Архангела, яким він привітав Пречисту в час Благовіщення, коли звістив їй, що стане Матір'ю Божою. Цю молитву відмовляли в Київських церквах урочисто кожного вечора й ранку (світу).

13) смирний — покірний, скромний.

14) благовірний — такий, що має добру, правдиву віру.

Павло Тичина

ЗОЛОТИЙ ГОМІН

(Уривок)

Павло Тичина (1891-1967) — поет, що в часи відродження української державности (1917-1921) та в наступному десятилітті дав чи не найкращі вірші своєї доби. Напрямок його творчості визначають як символізм, однаке правильніше говорити про його окремий, індивідуальний напрямок, «клярнетизм». Павло Тичина написав вірш «Сонячні клярнети» (цей вірш дав назву одноіменній збірці). У своїх віршах того часу він славить гармонію й музичність всевіту. (Клярнет — це музичний інструмент).

Напочатку тридцятих років більшовики зуміли зламати Тичину та заставити його писати безвартісні похвали комуністичній партії й урядові. Ними Тичина дослужився великих почестей та відзначень, однаке для справжньої поезії вже не існував.

Вірш «Золотий гомін» входив теж до збірки «Сонячні клярнети», виданої 1918 року. У ньому поет, захоплений сучасним відродженням України, бачить у творчій уяві її минуле.

Над Києвом золотий гомін,
І голуби, і сонце!
Внизу —
Дніпро торкає струни...

Предки,
Предки встали з могил;
Пішли по місту.
Предки жертви сонцю приносять —
І того золотий гомін.
Ах, той гомін!..
За ним не чути, що друг твій каже.
Від нього грози¹⁾, пролітаючи над містом, плачуть, —
Бо їх не помічають.
Гомін золотий!

Уночі,
Як Чумацький Шлях²⁾ срібليсту куряву простеле,
Розчини вікно, послухай:
Слухай:
Деся в небі пливуть ріки,
Потужні ріки дзвону Лаври³⁾ і Софії⁴⁾!..
Човни золотії
Із сивої-сивої давнини причалюють.
Човни золотії.
З хрестом,
Опромінений,
Ласкою Божою в серце зраниений
Виходить Андрій Первозванний⁵⁾.

1) гроза — буря.

2) Чумацький Шлях — інакше: Молочна дорога, галактика. Чумаки в давнину в Україні — це були мандрівні торговці, які їздили по сіль та інші продукти у Крим.

3) Лавра — Печерська Лавра, найстарший монастир у Києві. див. статтю д-ра Б. Корчмарика: «Християнізація Європейського Сходу», стор. 55.

4) Софія — собор святої Софії, Премудрости Божої, в Києві. Див.: «Архітектура Київської Руси», стор. 75 та П. Загребельний: «Диво», стор. 183.

5) Андрій Первозванний — «перший покликаний» — апостол — учень Ісуса Христа. Див.: о. д-р П. Біланюк: «Про апостольське походження Української Церкви», стор. 16.

Ступає на гори
: Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутная!
І засміялись гори,
Зазеленіли...
І ріка мутная сповнилась сонця і блакиті —
Торкнула струни...
Уночі,
Як Чумацький Шлях срібlistу куряву простеле,
Вийди на Дніпро!
...Над Сивоусим⁶⁾ небесними ланами Бог проходить,
Бог засіває.
Падають
Зерна
Кришталевої музики.
З глибини Вічності падають зерна
В душу.
І там, у храмі душі,
Над яким у недосяжній високості в'ються — голуби
молитви,
Там
У повнозгучнім⁷⁾ храмі акордами⁸⁾ розцвітають,
Надхненими, як очі предків!
Він був, мов жрець⁹⁾ сп'янілий від молитви, —
Наш Київ,
Який моливсь за всю Україну —
Прекрасний Київ.

6) Сивоусий — (з сивими вусами) так називали ріку Дніпро, зображуючи його, наче старезного, кріпкого діда.

7) повнозгучний — лункий, повний згуків. Тичина залюбки сполучував так слова в цікаві новотвори.

8) акорд — кілька тонів у музиці, заграних чи заспіваних рівночасно.

9) жрець — поганський священик.

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Микола Зеров (1890-?) визначний літературознавець, поет та перекладач. Належав до «п'ятірного грона» групи неоклясиків (разом із Михайлом Драй-Хмарою, Павлом Филиповичем, Юрієм Кленом та Максимом Рильським). Заохочував літературну молодь вчитися на найкращих зразках європейської поезії (клич: «До джерел»), і сам був великим знавцем світової, зокрема античної — римської та грецької поетичної спадщини. Арештований більшовиками в 1935 році; від 1938 року не було вісток про нього.

Вітай, замріяний, золотоглавий¹⁾,
На синіх горах... Загадався, спить,
І не тобі, молодшому горить
Червлених²⁾ наших днів ясна заграва.

Давно минули дні твоєї слави.
І плаче дзвонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Твого буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на химери бароккових³⁾ бань,
На Шеделя⁴⁾ білоколонне⁵⁾ диво:

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

1) золотоглавий — із золотою головою. Поет називає так Київ із-за золотих бань його церков. Історичний Київ побудований на правому, гористому березі Дніпра. На нього дуже гарний вид із лівого, плоского берега. Цей берег сьогодні теж уже забудований і є частиною міста.

2) червлений — розмальований червоною барвою.

3) барокковий — збудований у стилі козацького барокко, широко стосованого в Україні в XVII-XVIII сторіччях. Київ має особливо багато прекрасних церков та інших будівель у цьому стилі.

4) Шедель Іван — архітектор, що в половині XVIII-го сторіччя побудував у Києві дзвіниці Лаври та Святої Софії, а теж ряд інших будівель.

5) білоколонне — із білими колонами-стовпами. Мова тут про дзвіниці Шеделя.

Яків Савченко

ХРИСТОС ОТАВУ КОСИВ

Яків Савченко — представник напряму символістів в українській поезії після Першої світової війни. Народився 1890 на Полтавщині, помер, засланий більшовиками, невідомо коли. Був сином селян-ремісників, учителював у Сумському повіті на Полтавщині. Належав до літературних об'єднань: «Жовтень», опісля до ВУСПП-у (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), видав збірки: «Поезії, книга I» (1918) та «Земля» (1921), працював у літературній критиці, виступаючи проти М. Зерова, Г. Косинки, М. Івченка. Однак вірне придержування партійної більшовицької лінії не врятувало його від знищення режимом. Замітне, що попри свою вірність ідеї атеїстичного комунізму, написав таку глибоко-християнську поезію, як «Христос отаву косив».

Танцювали за вікном чотири кущі,
Тоді, як не стало вже сліз.
Згинув син у боях революцій —
І ніхто і чутки не приніс.

Носила осінь сонце в золотих відрах,
А мужик¹⁾ переплакував журбу сліпу.
— Тату, осідлайте не коня, а вітра,
Пошукайте ще раз у степу.

Може він спочиває в знемозі,
Або на грудях Великдень несе,
Чи в степах на небитій дорозі
На споришах²⁾ коня пасе.

* * *

І полетіли —
Долинами,
Ярами
Та лісами.

1) мужик — селянин.

2) спориш — рід трави.

А вгорі
На високій брамі
Самотній місяць
Грає-виграває,
Жалібно промовляє:
— Ой туго, туго мужикова,
Червона, як кров,
Як трава шовкова!
Та не пий тобі, туго,
Води з криниці
Бо вже ж тобі, туго,
Страшне сниться.
Та не милувать тобі, туго,
Русявого сина,
Ой, у того сина
Парчева³⁾ домовина...

* * *

А як повертались:

Упав мужик на торішніх покосах:
Аж сто зірок цвіте!
Глянув: — Христос отаву⁴⁾ косить
І в копиці⁵⁾ кладе.

Глянув прострелено⁶⁾: хто се?
Чи ти, мій синочку, чи ти, Христосе,
Обірваний, босий?
Хто се?

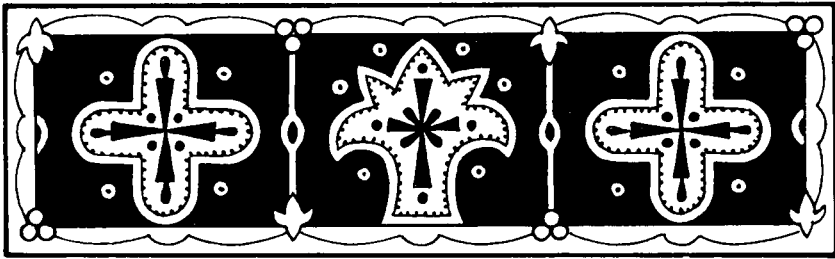
Ой, зацвіли в степах слова зоряно,
Ой заплакав смуток нив.
— Давно вже людське поле зорано,
А ти й отави не скосив...

Підвівся мужик. Не ніч. Журба синя.
Став тонути у Христових очах.
— Я прийшов косить тобі за сина,
Твій син — на моїх жнивах.

* * *

-
- 3) парча — тканина, переплетена золотими нитками.
4) отава — трава, кошена вдруге впродовж літа.
5) копиця — скошена трава, складена в формі стіжка.
6) прострелено — поранено, з болем.

Ой, полетів вітер
До мужикової хати,
Упав на призьбі⁷⁾):
— Добривечір!
Радій, Маріє!
Та збирай барвінок⁸⁾,
Стели лепехи⁹⁾
На помості:
Іде в степу твій батько,
А з ним —
Христос у гості...

7) призьба — виступ, примурований до стіни знадвору хати.

8) барвінок — завждизелена рослина, яку вживають при різних обрядах, наприклад при весіллі.

9) лепеха — трав'яниста багаторічна рослина з довгими мечоподібними листками й гострим запахом, якою вистелявали долівку хати на Зелені Свята.

СОБОР

Євген Маланюк — народжений 1887 на Херсонщині, в Україні, помер 1968 у Нью-Йорку. Визначний поет, писав теж вдумливі розвідки на теми української літератури та історії. Замолоду, в часи Визвольних Змагань (1917-1921) був старшиною Армії Української Народньої Республіки. Разом з армією покинув рідну землю і прожив весь вік на чужині.

У своїх віршах, суворой клясичной форми, Євген Маланюк оспівував велич та могутність колишньої України, духову красу її народу, ненависть до ворогів та тугу за новою, сильною, вольовою, українською людиною. Стояв близько націоналістичного руху, співпрацював з націоналістичним журналом «Вісник», що його видавав Дмитро Донцов. Ідеї віршів Маланюка були висловом почувань тодішньої української молоді, і за це мав він велику пошану. Більшовики завжди вважали його своїм грізним і непримиреним ворогом.

Вірности аж до крови дав нам примір
святий Юрій Побідоносець²).
(Митрополит Андрей³) — 1934)

Внизу біда яриться⁴) злом,
Торгуються глупота й зрада,
Вгорі ж побідний Юр списом
Прохромлює⁵) в'юнкого гада.

1) Тут мова про собор святого Юрія у Львові, що його побудував, у стилі рококо, архітектор Меретин у 1760 році. Собор стоїть на горі над містом. Від 1807 року собор святого Юрія був осідком Києво-Галицької Митрополії, тут проживали киево-галицькі митрополити. Над брамою собору видніє статуя святого Юрія, який пробиває списом змія.

2) Юрій Побідоносець — святий Юрій (Георгій), римський старшина, що у IV сторіччі після Христа прийняв мученицьку смерть за своє християнство. Його вважають опікуном вояків та молоді, зокрема визнає його своїм патроном Український Пласт. Здавна існує легенда, що святий Юрій переміг у двобої диявола в виді змія.

3) митрополит Андрей — Митрополит Києво-Галицький, Андрей Шептицький, що панував на митрополичому престолі у Львові від 1900 до 1944 року. Великий духовний провідник Української Греко-Католицької Церкви, вчений богослов, добродій мистецтва, освіти та убогих. Визнаний Католицькою Церквою Слугою Божим. Тепер ведеться в Римі процес за визнання його блаженним, а опісля святим.

4) яриться — гарячиться, лютує.

5) прохромлює — пробиває.

І гад конає і сичить,
І на той сик його безсилий
Нечиста сила верещить,
Розлючена нечиста сила.
І знов чаїться⁶⁾ до часу,
І знов майструє маски й назви,
Щоб сяйвну затинить красу й
Стигматами⁷⁾ розквітлі язви⁸⁾.
Дарма. Над тишею склепінь,
Де вічність Божа тайно спіє,
Росте нестримно в височінь
Панцероносний⁹⁾ брат Софії¹⁰⁾.
Він стереже нагорний храм,
Ковчег¹¹⁾ невпинної обнови,
Твердиню вірности вікам,
Твердиню вірности до крові.
І ось над суєтою¹²⁾ днів,
Де марна колоточ¹³⁾ ловитви¹⁴⁾,
Горить любови ярий гнів
І хрест меча, і меч молитви.
І в смуті¹⁵⁾ лютої пори.
І в гострих блискавицях бурі
Над містом тьмяним, угорі,
Панує Переможець Юрій.

6) чаїться — приховується.

7) стигмати — (грецьке) рани; головно вживається це слово, коли говориться про рани Христа при розп'ятті.

8) язви — рани (староцерк.).

9) панцероносний — одягнений у панцир, металевий нагрудник, що його носили в давнину лицарі.

10) Брат Софії — тут поет має на увазі храм святої Софії в Києві. Київська Софія та львівський храм святого Юрія, це два близько споріднені осередки українського релігійного й духового життя. Софія — Мудрість та святий Юрій, що уособлює відвагу, це символи споріднених чеснот.

11) ковчег — корабель (староцерк.). Звичайно розуміється під ним корабель біблійного Ноя, на якому він спасся від потопу.

12) суєта — марнота, пустота.

13) колоточ — заколот, замішання.

14) ловитва — погоня (згірдливе слово).

15) смута — воєнне лихоліття.

Богдан Ігор Антонич

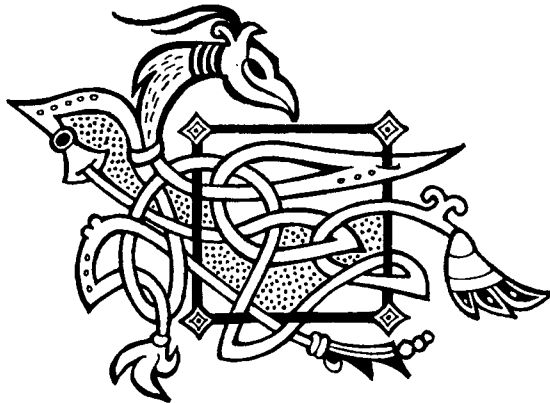
РІЗДВО

Богдан Ігор Антонич (нар. 1909 на Лемківщині, помер 1937 у Львові) — хоч творив недовго, залишив багатий спадок віршів. Його стиль визначають як «імажинізм» (латинське «імаго» — образ). І справді, його поезії так живо представляють усе, що він змальовує, ніби ми бачимо живі картини.

У віршах Антонича знаходимо, побіч молодечих ідеалістичних та оптимістичних мрій, побіч прив'язання до Батьківщини, зокрема до країни його дитинства — Лемківщини, теж дуже глибоко відчуту релігійність.

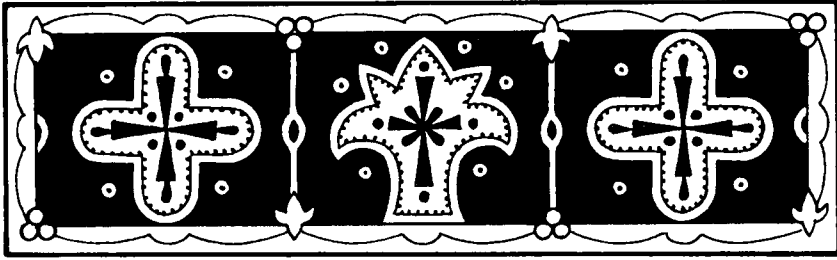
Народився Бог на снях
в лемківськiм містечку Дуклі¹).
Прийшли лемки у крисанях²)
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні, у Марії
місяць — золотий горіх.

1) Дукля — містечко на Лемківщині. В 60-их роках нашого сторіччя Дукля стала на короткий час осередком українського відродження на Пряшівщині (Чехословаччина).

2) крисаня — капелюх із широкими крисами.

Олекса Стефанович

ДО СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

Олекса Стефанович, нар. 1899 на Волині, помер 1970 у Боффало, ЗСА. Його вірші майстерні, витончені. В мові вживає він багато старинних слів (архаїзмів) та творить сам нові, небувалі слова. Поезія його глибоко-релігійна. Він відкриває небачену досі красу як у давніх поганських віруваннях наших предків, так і в християнстві. Він проінятий пророкою думкою про неминучі всевітні катастрофи (збірка «Кінецьсвітнє»), які описує з величезною силою та напругою.

Похитнулися міри й виміри,
Стільки зверглося¹⁾ вір, богів,
Тільки Він стоїть, Володимире,
Той, до кого ти нас привів.

У сліпучому сконі²⁾ атому,
В лютім подиху всекінця³⁾.
Лиш виблискує на розп'ятому
Рубіновість⁴⁾ його вінця.

У нещадному сяві розпаду
Лиш чорнішою тінь хреста...
Вірим, княже наш, в свого Господа,
В те, що з мертвих Він нам возста⁵⁾.

1) зверглося — скинулося, упало.

2) скін — загибель.

3) всекінєць — кінець усього.

4) рубіновість — краска рубіну, шляхетного червоно-кривавого каменю.

5) возста — (староцерк.) встав, воскрес.

Ігор Калинець

ВІТРАЖІ¹⁾

Ігор Калинець — поет так званого покоління «шестидесятників», які в шістдесяті роки нашого століття почали писати новими способами, наперекір обов'язковому в Советському Союзі стилеві соцреалізму, який не давав розвинутися справжній мистецькій творчості. Ігор Калинець народився у 1939 році в Ходорові, в Галичині. Його вірші, цікаві та небували своєю формою, звертаються до українських традицій, як християнських, так і прадавніх, поганських. (Збірки «Вогонь Купала», «Коронування опудала»). Використовує теж засоби вертепу, традиційного лялькового театру, вживає «інтермедій» (веселі вставки у старинних драмах).

За свою поетичну творчість та за відважні заяви в обороні переслідуваних діячів української культури Ігор Калинець відбув шість років ув'язнення у Пермських таборах та три роки заслання на Алтаї, в Сибірі. Подібне покарання відбула і його дружина, теж поетка, Ірина Стасів-Калинець.

Упали з аркових²⁾ щілин
на мої очі, руки, плечі
мільйони сонць,
оправлених в щільник³⁾
з квадратів, сегментів⁴⁾, трапецій⁵⁾.
Мільйони сонць —
від радіснопалких,
жовтогарячих і червоних
до лагідних,
до блідоголубих,
до ніжної прозорости півтонів.
І в синтезі мозаїки їх барв
і ліній легких і величних
я упізнав,
я в себе увібрав
святі від ясности обличчя.

1) вітраж — вікно із барвистих кусків скла, що творять образ. Звичайно в церкві.

2) арковий — від слова «арка», лук у будівництві.

3) щільник — воскові шестикутні клітини, у які бджоли складають мед.

4) сегмент — вирізок.

5) трапеція — геометрична фігура, чотирикутник із двома нерівними боками.

І сам від того ніби скло
розпавсь прозорим і барвистим
рясним незліченим числом
маленьких та яскравих зблисків.
На церкву в Ольжиній руці⁶⁾,
на Володимирові⁷⁾ персти⁸⁾,
на книги мудрости ченців⁹⁾
зеленогорбого Печерська¹⁰⁾.
І вже палав, як самоцвіт,
я у Даниловій короні¹¹⁾,
на Наливайковім лиці¹²⁾
запікся чорним згустком крові.
Я був усім на всіх і вся:
величчям, вірою і болем...

Я вийшов з церкви
і засяв
тисячолітнім ореолом¹³⁾.

6) Ольжина рука — княгині святої Ольги, що панувала в Києві 945-964.

7) Володимирові — князя Володимира Святого, що панував у Києві 980-1015.

8) персти — пальці (староцерк.).

9) ченці — чернець, монах.

10) Печерськ — діляниця Києва, де стоїть Печерська Лавра, найстарший монастир в Україні. див. Б. Корчмарик: «Християнізація Європейського Сходу», стор. 55.

11) Данилова корона — галицько-волинського короля Данила (1205-1264), який, за свої заслуги в боротьбі з татарами, дістав у 1253 році королівську корону від папи Іннокентія IV-го, та був коронований у Дорогичині.

12) Наливайко Северин — родом із Острога на Волині, в 1595-96 роках організував, разом із Григорієм Лободою, повстання проти польської влади в Україні. Поляки зловили його та вбили.

13) ореол — золоте сяйво довкруги голови святих.

ЦЕРКВА

Тріщали предвічні зруби¹⁾,
летіли гонти²⁾, як пір'я:
руйнували дерев'яне чудо
людської праці та віри.
І, вписані в лагідні гори,
востаннє хиталися бані³⁾,
вмирили ясно і гордо,
так, як вмирають останні.
Це умирали століття,
це помирало прекрасне...
З розпуки дробилися на дровіття⁴⁾
золоті грона⁵⁾ іконостасу⁶⁾.
І шукали між бурянами
вічний спочинок ікони.
І плакала в недотроченій рамі
гуцульська мадонна⁷⁾.
І Юр, в невідомім двобою
втративши руку і списа,
півроззятою головою
востаннє навкруг дивився,
як довго стояв ще реквієм⁸⁾
і як він лягав на трави,
на осиротілі смереки
густим, непрозорим трауром⁹⁾.

Цей вірш змальовує, як більшовики руйнують старинну церкву.
Таке діялося дуже часто.

1) зруб — будівля із складених дерев'яних колод у старинній українській архітектурі. Див.: «Архітектура Київської Русі», стор. 75.

2) гонти — дерев'яні дощечки, якими покривали дахи.

3) баня — півкругле завершення церкви.

4) дровіття — дрібні куски дерева, пригожі до розпалювання вогню.

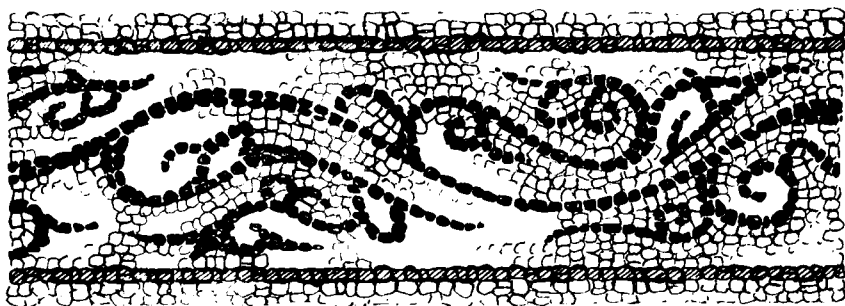
5) гроно — китиця ягід, як, наприклад, у винограді. Мотив винограду вживали часто в українській церковній дереворізьбі як знак причасного вина.

6) іконостас — стіна з образами, яка відділює святилище від решти церкви.

7) мадонна — (італ.) Матір Божа.

8) реквієм — (латинське) поминальна богослужба, Панахида.

9) траур — жалоба, жалібний серпанок.

На цій картині бачимо книжковий знак — екслібрис, що його виготовила на замовлення Світової Федерації Українських Жіночих Організацій малярка й поетка Ніна Мудрик-Мриц. Цей екслібрис — дарунок українських жіночих організацій у вільному світі — українській дітворі, з нагоди Тисячоліття хрещення України.

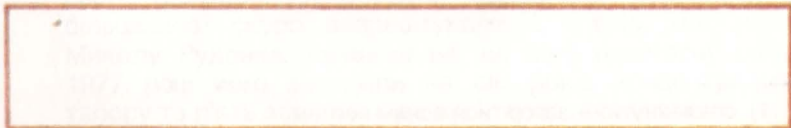
Тут бачимо, на дальшому пляні, церкву Благовіщення над київськими Золотими Воротами та славний пам'ятник князя Володимира Великого над Дніпром. Спереду бачимо сучасні руїни Золотих Воріт, а на їх тлі — українських хлопчика та дівчинку, які піддержують хрест. Значення малюнка — символічне: колишню княжу славу замінили сьогоденні руїни, як українського національного, так і релігійного життя. Однак виростає молодь, яка готується відродити колишню силу України та знову застромити хрест над Дніпром.

НІНА МУДРИК-МРИЦ народилася в Україні, тепер живе в Канаді. Вона залюбки малює малюнки та пише вірші для дітей, розуміючи до глибини їх душу та зацікавлення. Пише й вірші для дорослих, помітні глибокими релігійно-філософськими міркуваннями. За свою творчість — двічі нагороджена на українському літературному конкурсі в Чикаго.

ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ 988-1988

ЦЕ МОЯ КНИЖЕЧКА

Олесь Бердник

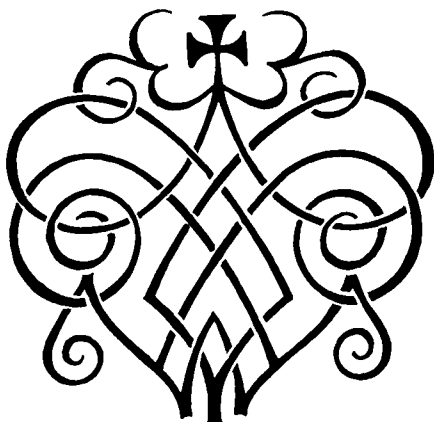
Олесь Бердник народився в 1927 році на Херсонщині, в селянській сім'ї. Брав участь у Другій світовій війні, від 1945 до 1949 року навчався в Театральній студії ім. І. Франка в Києві, працював актором у різних театрах. Відбув ув'язнення на Далекій Півночі та в Казахстані (1949-55), засуджений вдруге у 1979 році за те, що в 1976 році став членом-основником, а опісля й головою Української групи слідування за виконанням Гельсінкських Угод. Писав численні фантастичні повісті для дітей та старших («Марсіянські зайці», «Серце всесвіту», «Подвиг Вайвасвати», «Покривало Ізиди» та багато інших). Його фантастика надихана шуканням правди та досконалости в людині. Дальша його творчість, це вірші, звернення та есеї, в яких закликає людство до відродження, зокрема обстоює права України. У своїх ідеалістичних міркуваннях знаходить теж шлях до Бога.

У вільний світ продісталися його численні твори та діждалися видань: «Золоті Ворота», «Блакитний коваль», «Окоцвіт», «Україна Січі вогняної».

Спалахніть¹⁾ серцями,
Ваших променів ждуть.
Не проходите, мов тіні,
Метеорами в безвість.
Хай на темному небі
Нові зорі зйдуть!

Бо як сонце згасає,
То інше засяє,
Бо як гине планета — інша в путь вируша!
Бо всі атоми схожі один на одного,
І лише у людини
Неповторна душа...

1) спалахнути — загорітися ясным вогнем.

Микола Руденко

ХРЕСТ

(Уривок)

Микола Руденко визначний, багатий на твори поет, письменник, мислитель та громадський діяч. Народився в 1920 році в Донеччині. Осиротів дуже рано і самотужки здобув освіту, одночасно працюючи в шахтах. Воював проти німців у Другій світовій війні, був важко й невилічимо поранений. Після війни одержав високі державні відзначення за свою літературну працю та високо зайшов у партійній кар'єрі, будучи переконаним комуністом. В 1960-их роках починає перевірювати правдивість ідей комунізму й пише «Економічні діалоги» — гостру критику ідей Карла Маркса, які в Советському Союзі мусить кожний визнавати. Вірші Руденка того часу творять збірку «Прозріння», яка вийшла у вільному світі. В 1976 році Руденко стає головою громадської Групи слідкування за виконанням Гельсінкських угод. Гельсінкські угоди підписали в Гельсінках, у Фінляндії, 35 держав, із Советським Союзом включно. В цих угодах всі держави взяли на себе обов'язок шанувати людські права своїх громадян. Хоч Група вважалася законною, але більшовики скоро виарештували її членів, між ними й Миколу Руденка, незважаючи на його незагоєну рану. В 1977 році його засудили на сім років концентраційного табору та п'ять заслання, де він і тепер перебуває.

У поемі Миколи Руденка «Хрест», в час великого голоду 1932-33 років, комісар Мирон наворачтається до християнства. У своїх розпучливих блуканнях по вимореній голодом Україні, Мирон зустрічає самого Христа. Уривок, який тут містимо, це слова Христові. Не можна в них дошукуватися повної згідности із вченням Церкви, але все ж таки це голос людини, яка вперто шукає Правди.

ХРИСТОС:

Нарід — це Бог.

А люди — це клітини

У тілі вищому, якого ти

Не здатний бачити. Душа дитини

І розум, котрий обриси мети

Наклав на цілу світову безмежність,

Щоб нею дихати...

Такий нарід

Нікого не поставить у залежність,

Батьків не вб'є, не уярмить¹⁾ сиріт.

Згадай: коли вкраїнці брали в рабство²⁾

Народи інші? На чийй землі

Розбій чинили?

Чесну віру й братство

Несли вони на мудрому чолі.

Візьми свій хрест. На ньому Я розп'ятий —

Твого народу славне майбуття.

А той, хто зрікся нас —

Навік проклятий

Порине в морок, в хаос, в небуття.

Візьми свій хрест. Нехай ляга на плечі

Важким ярмом, а ти його неси.

У ньому — зойк голодної малечі³⁾,

Жіночі передсмертні голоси.

У ньому віра — віщий⁴⁾ поклик Слова,

Твоя корогва⁵⁾, Боже знамено⁶⁾.

У ньому щира українська мова,

Де кожна кома — то святе зерно.

1) уярмити — взяти в ярмо, неволю. Дослівне значення слова «ярмо» — упряж, у яку запрягали волів.

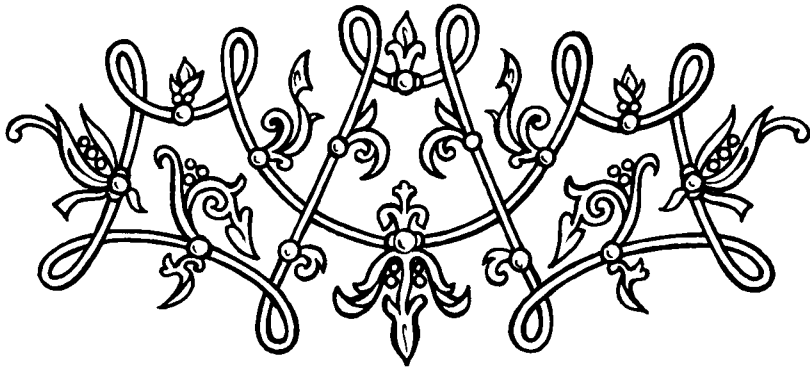
2) рабство — неволя (церк.-слов.).

3) малеча — маленькі діти.

4) віщий — пророчий.

5) корогва — прапор.

6) знамено — знак, відзнака.

Василь Стус

Василь Стус — найбільший із сучасних поетів України, які не вагалися жертвувати своєю свободою, щоб лиш писати згідно зі своїм людським та українським сумлінням, а не так, як наказує більшовицька влада.

Василь Стус народився в 1938 році на Вінниччині, на Поділлі, помер в 1985 році в концентраційному таборі в Пермі, відбувши п'ять років із свого 12-літнього другого покарання. Помер у наслідку нелюдяних умов життя в таборі та на засланні, як теж і через недугу, яку табірні власті відмовлялися лікувати.

Відбувши своє перше покарання (8 років від 1972 року), Василь Стус вступив до Гельсінкської Групи (див. примітка про Миколу Руденка, стор. 281), і за це його ув'язнили вдруге.

Почав містити свої вірші в літературних журналах вже від 1954 року і мав великі успіхи. Одначе, відколи виступив із протестом проти арештів діячів української культури в 1965 році, втратив доступ до видань. В таборі сконфіскували в нього за першим разом 600 (дехто твердить, що аж 800) віршів, за другим покаранням — цілу збірку «Птах душі». Те, що врятувалося із його творчості, ходило, переписуване, по Україні, а в вільному світі вийшло збірками: «Зимові дерева», «Свіча в свічаді» та «Палімпсести».

Поезії Стуса короткі та незвичайно змістовні і треба дуже докладно вчитуватися, щоб схопити глибину їх думки. Основний мотив його творів, це гнів проти безправ'я більшовицького режиму, проти топтання людської та національної гідності. За його наполегливе шукання правди, як теж і за високу майстерність вірша, Василя Стуса наважуються порівнювати . навіть із Тарасом Шевченком.

Господи, гніву пречистого благаю.
Не май за зле.
Де не стоятиму — вистою.
Спасибі¹⁾ за те,
що мале людське життя,
хоч надією
довжу²⁾ його в віку.
Вірою тугу розвію,
щоб бути завжди таким,
яким мене мати родила
і благословила в світі.
І добре, що не зуміла
мене від біди вберегти.

1) спасибі — (спаси Боже) дякую.

2) довжу — продовжу.

ДО ХРИСТА

Віра Вовк (Селянська) — сучасна поетка, перекладач та літературознавець. Виростала в Галичині, де мала нагоду особливо близько пізнати життя та фолкльор Гуцульщини. Студіювала філософію та теологію в Німеччині, тепер живе в Бразилії й викладає там на університетах. Має у своєму дорібку два прозові твори, десять збірок оригінальних поезій та шість збірок перекладів. Особливо старанно видала декілька збірок перекладів українських поетів на чужі мови. Звертає пильну увагу на естетичне оформлення своїх видань і деякі з них сама прикрашує кольоровими витинанками.

Вже стільки літ, як люд мій безупину
Підносить хрест раменами Симона¹⁾,
І давить древо і пече корона
Моїх братів, розп'ятий Божий Сину!
 Вже стільки літ! І сестри — як калина
 Ідуть самі крізь будяки й тернину,
 Щоб дати — їм! Вероніки хустину²⁾,
 Вишивану в передсвітні години.
Громи б'ють мідні, тнуть холодні тучі,
Роздертий килим віваря³⁾ багріє,
Настав вже час, клекочуть Богом хвилі!
 ...І діви, що олій несуть пахучий⁴⁾,
 В трираменний свічний закам'яніють,
 Як знайдуть білий цвіт в пустій могилі.

1) Симон — Симеон Киринейський. Євангелія розказує, що він допомагав Ісусові Христові нести хрест на гору Голготу.

2) Вероніки хустина — згідно церковного переказу, свята Вероніка обтерла спітніле й окривавлене лице Христа, коли Він ішов на Голгофу. На хустині, якою вона обтирала лице Спасителя, осталася відбитка Його лица.

3) роздертий килим віваря — коли Христос помер на хресті, роздерлася завіса в Єрусалимському храмі, яка відділювала головну частину, Святую Святих, від решти будівлі. Вівар — престол у церкві.

4) діви, що олій несуть пахучий — євангельські мироносниці, що перші дізналися про воскресіння Ісуса. Їх вшановуємо у другу неділю після Великодня.

ЦЕРКОВЦЯ

Діма — поетка, що народилася в Україні, в Ромнах, але більшість свого віку прожила на чужині: в Німеччині, Франції, ЗСА, де живе й досі, в місті Нью-Йорку. У своєму дорібку має шість збірок поезій, три книжечки для дітей, три драми та численні оповідання—нариса, багато з них відзначені на літературних конкурсах.

Вірші її, помітні багатством мови та витонченою формою, віддзеркалюють її погляд на світ, повний доброти та шукання глибин людської душі. Природа, як у її писаннях для дітей, так і для дорослих, живе й відчуває разом із людьми.

Поезія, що її тут містимо, була видрукована в найновішій збірці Діми «Осіннє мереживо», Нью-Йорк, 1984.

Колись, на тоді ще зеленій і тихій вулиці,
люди церкву побудували
і приходили до неї по спокій.
А тепер ту церковцю майже не видно...
Вона, бідна, аж щулиться¹⁾
між стін хмаросягів²⁾ тисячооких.

Часом здається, що вони на неї
ось-ось упадуть,
бож пнуться угору все вище та вище.
А люди і досі до тієї церковці ідуть,
шукаючи спокій і тишу.

1) щулитися — корчитися, меншати.

2) хмаросяги — багатопверхові будівлі.

Світляна Кузьменко

НА ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИСТИЯНСТВА

Світляна Кузьменко — сучасна поетка, дружина недавно померлого поета Бориса Олександрова. Народилася в Україні, тепер перебуває в Торонто. Досі появилися дві збірки її віршів та дві книжечки для дітей, прекрасні, як з виховного, так із мистецького погляду. Її вірші для дорослих виявляють жіночу ніжність та співчутливість до людей, переткану глибокою життєвою мудрістю.

Багато різних вір на білім світі
Іде життям з віків і правіків!
І кожна з них серпанком оповита —
Людських бажань, надій і дивоснів¹).

Боги, боги! — і добрі і жорстокі —
Родилися, як символи ідей
У світ широкий — доки бачить око;
У світ високий — як душа людей.

Людина кожна — свій окремих вимір
Як складність і найбільша простота:
Безсмертний князь Великий Володимир
Увів у Київ віру у Христа —

Релігію надії і любови,
Щоб рідний край — оновлений — світлів²);
Родючий край вишнево-калиновий —
У мирі і добробуті зажив.

Душа народу — свій окремих вимір,
Своя у нього Божа висота:
Безсмертний князь Великий Володимир
Дав Україні віру у Христа.

1) дивосон — дивний, небувалий сон.

2) світліти — ясніти, променювати.

СЛОВНИК

	English	Deutsch	Português	Español
A	аскетичний, -на, -не	asketisch	ascético	austero
B	багатоголосся (с)	die Vielstimmigkeit	a polifonia	multitud de voces
	байка, -ки (ж)	die Fabel	a fábula	cuento, fabula
	башта, -ти (ж)	die Burgwarte	a atalaia	torre
	безжалісність, -ности (ж)	die Herzlosigkeit	a crueldade	faltade piedad - compasión
	безмежність, -ности (ж)	die Grenzlosigkeit	a imensidão	inmensidad
	безупину	andauernd	sem parar	sin parar
	бичування (с)	das Geisseln	o flagelar	azotamiento
	білиця, -ці (ж)	die Schiesscharte	a seteira	aspillera
	благівістя (с)	die Verkündigung	a anunciacao	anuncio feliz
	благодійний, -на, -не	wohlätig, wohltuend	benévolo	caritativo
	ближній, -нього (ч)	der Nächste	o próximo	próximo
	бляха, -хи (ж)	das Blech	a lata	chapa
	бродити, -джу, -диш	streifen	perambular	vagar (vagando)
	брязчати, -чу, -чиш	klirpern, klirren	tinir	tintinear
	будяк, -ка (ч)	die Distel	o cardo	cardo
	бундючний, -на, -не	überheblich	arrogante	ostentoso, pomposo
	бур'ян, -ну (ч)	das Unkraut	a erva má	cizaña, mala hierba
	буяння (с)	die Wucherung	a proliferação	desarrollo, repentino
B	вагання (с)	die Zögerung	a hesitação	vacilación
	вберегти, -режу, -режеш	hüten, aufbewahren	cuidar	proteger
	вогодущий, -ха, -хе	armgeistig	mesquinho	pobre de espiritu
	вдовілля (с)	die Zufriedenstellung	a satisfação	satisfación
	вдумливий, -ва, -ве	nachdenklich	pensativo	pensativo
	велити, -лю, -лиш	heissen, befehlen	mandar	ordenar, mandar
	вельможа, -жі (ч)	der Würdenträger	o magnate	noble
	верхівка, -ки (ж)	die Obrigkeit	a cupola	cima, cúspide, cumbre
	взаємини, -мин (мн)	die Beziehungen	as relações	reciprocidad
	видвигати, -аю, -аш	emporheben	ressaltar	erigir, alzar

всвчувувати, -чую, -чуеш	- to ordain a priest	weihen	consagrar	consagrar, ordenar
відмежований, -на, -не	- marked off, limited from	abgegrenzt	separado	separado
відповідальність, -ности (ж)	- responsibility	die Verantwortung	a responsabilidade	responsabilidade
відречення (с)	- renunciation	die Absage	o abjuramento	renunciación, abdicación
вродження (с)	- rebirth, renaissance	die Wiedergeburt	o renascimento	renacimiento
владика, -ки (ч)	- lord, bishop	der Bischof	o bispo	arzobispo, soberano
влаштувати, -ую, -уеш	- to arrange	1. veranstalten, 2. unterbringen	arranjar	organizar, establecer
влучний, -на, -не	- accurate, to the point	treffend	acertado	apropiado
войовничий, -ча, -че	- bellicose	kriegerisch	belicoso	guerrero, marcial
воплотитися, -плочуся, -отитися	- to be incarnated	Fleisch werden	tornar-se homem	nacer (una divinidad)
вродливий, -ва, -ве	- handsome	schön	belo	hermoso, bien parecido
всєбичний, -на, -не	- detailed, all round	allseitig	universal	completo
втїлений, -на, -не	- personified, incarnate	einverleibt	incorporado	encarnado, incorporado
Г				
гаддя (с)	- reptiles, snakes	die Schlangen	as serpentes	reptiles, serpientes
гаївка, -ки (ж)	- Easter dance	der Ostergesang	o canto de Páscoa	cancion ritual de primavera
ганьбити, -блю, -биш	- to disgrace, to scold	schelten	raihar	censurar, reprender
гаразд	- very well	wohl	bem	muy bien
гасло, -ла (с)	- slogan	das Losungswort	a senha	contrasena, lema
герб, -бу (ч)	- coat of arms, emblem	das Wappen	o brasão	emblemata
гирло, -ла (с)	- estuary	die Mündung	a desembocadura	desaguadero, boca del río
глатолити, -голю, -голиш	- to speak	sagen (arch.)	dizer (arc.)	hablar
глулота, -ти (ж)	- stupidity	die Dummheit	a ignorância	estupidez
голосіння (с)	- funeral lament	die Klage	o lamento	lamento, llanto
гостинець, -ця (ч)	- present	das Geschenk	o presente, a dádiva	regalo, obsequio
гранчастий, -та, -те	- faceted	kantig	anguloso	facetado
громадськість, -кости (ж)	- community	die Öffentlichkeit	a publicidade	comunidad, sociedad
Г				
гвалт, -ту (ч)	- uproar, violence	die Gewalttätigkeit	a violência	agravio, agresión
Д				
далекозорий, -ра, -ре	- far-sighted	weitblickend	perspicaz	longividente, previsor
данина, -ни (ж)	- contribution	die Kriegsteuer	o imposto marcial	tributo, impuesto
дивниця, -ці (ж)	- marvel	das Wunder	a maravilha	milagro

Діждатися, -дуюся, -деюся	- to achieve finally the desired goal	nicht umsonst erwartet haben	presenciar	suceder
діяство, -ва (с)	- drama, action	die Handlung	a ação	acción
ділянка, -ки (ж)	- lot, field of interest	das Gebiet	a área	lote, terreno, porción
діяльність, -ності (ж)	- activity	die Tätigkeit	a atividade	actividad
договір, -вори (ч)	- treaty	der Vertrag	o tratado	acuerdo
домовина, -ни (ж)	- coffin	der Sarg	o caixão	ataud
дослідник, -ка (ч)	- researcher	der Forscher	o pesquisador	investigador
досягнення (с)	- achievement	die Errungenschaft	a aquisição	logro, realización, proeza, hazana
Ж				
жасмин, -ну (ч)	- jasmine	der Jasmin	o jasmim	jasmín
жахатися, -хаюся, -хашся	- to be frightened	sich fürchten	temer	asustar, atemorizar, espantar
жорстокий, -ка, -ке	- cruel	grausam	cruel	cruel, brutal, feroz
З				
забезпечити, -чу, -чиш	- to ensure	versichern	assegurar	asegurar
забороло, -ла (с)	- rampart, face part of a helmet	das Bollwerk	o baluarte	defensa, valla
загальнолюдський, -ка, -ке	- all human, common to mankind	allgemein menschlich	universal	común, general, público
загибля, -ди (ж)	- perdition	das Verderben	a extinção	destrucción
загибля, -ви (ж)	- glow of the sky	die Himmelsröte	o rubor do céu	brillo, incandescencia
законодавство, -тва, (с)	- legislature	die Gesetzgebung	a legislação	legislación
залюбки	- with pleasure	gern	prazerosamente	de buena gana, con gusto
заохота, -ти (ж)	- encouragement	die Aufmunterung	a animação	aliento, animo, fomento
запастися, -асуся, -асешся	- to provide for oneself	versorgen	prover	proveer
заповітаний, -на, -не	- testamentary	vermacht	legado	legado
запорука, -ки (ж)	- guaranty	die Bürgschaft	a garantia	garantía, seguridad
засада, -ди (ж)	- principle	das Prinzip	o princípio	principio, elemento
заслання (с)	- exile	die Verbannung	o exílio	deportación, destierro
заслужений, -на, -не	- merited, honoured	gründen	meritório	honorario
заслужити, -ую, -уеш	- to found	umnebeln	fundar	establecer
затямити, -арю, -ариш	- to darken	umnebeln	escurecer	oscurecer
захист, -ту (ч)	- defence, shelter	die Zuflucht	o refugio	protección
заява, -ви (ж)	- declaration	die Erklärung	a declaração	declaración

збунтуватися, -уюся, -ешся	- to revolt	sich auflehnen	rebelarse
зверхність, -ности (ж)	- authority	die Obrigkeit	supremacia
звироднілий, -ла, -ле	- degenerated	widernatürlich	degenerado
згусток, -тка (ч)	- clot	die Verhärtung	coagulo, cuajaron
з'єднати, -аю, -аеш	- unite	vereinigen	unir
злагіднюючий, -ча, -че	- soothing	besänftigend	mitigante, consolador
злак, -ку (ч)	- sod, herbs	der Rasen (arch.)	hierba
змістовність, ости (ж)	- richness in contents	der Sinn	ponderación
знатний, -на, -не	- notable	bedeutend	notable, distinguido
знуцання (с)	- cruel treatment, mockery	die Plage	burla, mofa, escarnio
зрізничкування (с)	- differentiation	die Differenzierung	diferenciación
І існування (с)	- existence	das Dasein	existencia
К каламутний, -на, -не	- turbid	trübe	turbio
каторжник, -ка (ч)	- convict	der Zuchthäusler	verdugo
князь, -зя (ч)	- king	der König	rey
клубитися, -блюся, -блшся	- to wreathe	sich nisten	girar, dar jueltas
кордон, -ну (ч)	- border	die Grenze	frontera
ктитор, -ра (ч)	- benefactor, church trustee	der Wohltäter, Kirchenältester	benefactor
Л ледачкувати, -кую, -куеш	- to live idly	faulenzeln	holgazanear, pereza
лихоліття (с)	- bad years	böse Zeiten	tiempos difíciles
лукавство, -тва (с)	- slyness	die Boshheit	malicia
ляснути, -ну, -неш	- to strike	knallen	estallar, agrietar, hendar
льняний, -яна, -яне	- flaxen	leinern	de lino
М майно, -на (с)	- property	das Hab uns Gut	propriedad, posesión, bienes
майстерність, -ности (ж)	- mastership	die Meisterschaft	destreza, habilidad, pericia
малолітство, -ва (с)	- minority	die Unmündigkeit	menoría de edad
мислитель, -еля (ч)	- thinker	der Denker	pensador
міжсуболиця, -ці (ж)	- squabble	die Zwißt	rinã, reyerta

міль, моля (ч)	- moth	die Motte	polilla
множество, -ва (с)	- great number, multitude	die Fülle	muchedumbre
могутній, ня, -не	- mighty	mächtig	poderoso
мужність, -ности (ж)	- fortitude	die Tapferkeit	coraje
Н			
наважуватися, -уюся, -уєся	- to venture	wagen	osar, atraverse
навскоч	- hopping	sprungweise	galope, galopar
нашлиньки	- on tip-toes	auf den Zehenspitzen	andar de puntillas
надприродний, -на, -не	- supernatural	übernatürlich	sobrenatural
надхнення (с)	- inspiration	die Eingebung	inspiración
наїздник, -ка (ч)	- invader	der Okkupant	invasor
напередодні	- the day before	am Vortag	vispera
наріст, -росту (ч)	- outgrowth	die Schwielse	crecimiento, tumor
насліпо	- blindly	blindlings	a ciegas, ciegamente
наусник, -ка (ч)	- mouth piece	das Mundstück	mordaza
начало, -ла (с)	- origin	der Anfang	comienzo
нащадок, -дка (ч)	- heir, successor	der Nachkomme	descendiente
невжиток, -тку (ч)	- field not good for tillung	das unbrauchbare Land	desuso
невід'ємний, -на, -не	- inalienable	unabnehmbar	inseparable
невідрадний, -на, -не	- sad, not auspicious	trostlos	inconsolable
недогрозений, -на, -не	- all but destroyed	nicht völlig zerstört	semidestruído, deteriorado
нелітність, -ности (ж)	- minority of age	die Unmündigkeit	minoría de edad
неперебірчивий, -ва, -ве	- unscrupulous	unwählerisch	inescrupuloso
непохитний, -на, -не	- intrepid	unerschüttert	firme, inmovible
неприхильно	- negatively	unfreundlich	hostil, hostilmente
несамовитий, -та, -те	- raving, frenzied	unheimlich	delirante, furioso
нетерпимість, -мости (ж)	- intolerance	die Ungeduld	impaciencia
О			
обвал, -лу (ч)	- crumbling, falling down	der Einsturz	alud, derrumbe
облуда, -ди (ж)	- deception	der Trug	hipocrecia
облягати, -аю, -аєш	- to siege	belagern	rodear, cercar
обрис, -су (ч)	- outline	der Umriss	contorno
обряд, -ду (ч)	- rite	der Ritus	rito
оволодівати, -аю, -аєш	- to begin ruling	beherrschen	tomar posesión
одноставно	- unanimously	einheitlich	unanimo, igual

оздоблений, -на, -не	- decorated	geschmückt	ornado	adornado
ознаменований, -на, -не	- marked	bewappnet	provído de brasão	distinguido, calificado
олив'яний, -на, -не	- leaden	bleiern	chumbo	de plomo
омана, -ни (ж)	- illusion	der Trug	a fraude	engãno
омела, -ли (ж)	- mistletoe	die Mistel	o visco	muerdago, cardo
опір, опору (ч)	- resistance	die Auflehnung	a resisténcia	resisténcia
опрокинути, -кину, -кинеш	- to prove a statement to be wrong	widerlegen	desmentir, contestar	protestar
орда, -ди (ж)	- horde	die Horde	o bando	horda, muchedumbre
отава, -ви (ж)	- grass cut the second time in the summer	das Grummet	o feno	heno, henar
П				
паніматчиний, -на, -не	- of a priest's wife	der Priestergattin gehörend	relativo á esposa do sacerdote ortodoxo	perteneçiente a la señora del cura
паства, -ви (ж)	- flock	die Herde (rel.)	o rebanho (rel.)	congregación, asamblea
первісно	- originally	ursprünglich	originalmente	original, inicial, primario
передання (с)	- Church traditions	die Übermittlung	a transmissao	testamento
передвітній, -ня, -не	- preceding the down	vor Sonnenaufgang	antes de raiar do dia	al alba
пересемць, -мця (ч)	- successor	der Übernehmer	o receptor	sucesor
переслідування (с)	- persecution	die Verfolgung	a perseguicao	perseguir, persecución
перетканий, -на, -не	- interwoven	durchwoben	trespassado	entretêido
перехрестя (с)	- cross-road	die Kreuzung	o cruzamento	cruze
перешіптуватися, -уюся, -уешся	- to whisper to one another	tuscheln	sussurrar	susurrar
печаль, -лі (ж)	- sorrow	seelischer Schmerz	a mágoa	dolor
пишатися, -аюся, -аешся	- to take pride	sich brüsten	gabar-se	engorullirse
підвалина, -ни (ж)	- foundation	das Fundament	o fundamento	sotano
підвода, -ди (ж)	- cart, wagon	das Fuhrwerk	a carroça	carruaje
підложжя (с)	- base	die Unterlage	a base	basa
підпілля (с)	- underground activity	die Guerilla	a guerrilha	clandestinidad
підприємство, -ва (с)	- business	das Unternehmen	a empresa	empresa
підчинити, -ню, -ниш	- to subordinate	unterordnen	subjugar	subordinar
підмурки, (мн)	- a childrens play	die blinde Kuh	a cabra cega	gallina ciega (juego)
підьма, -ми (ж)	- darkness	die Finsternis	as ténabras	oscuridad
побут, -ту (ч)	- mode of life	der Aufenthalt, die Lebensart	a estadia	estadia
повновласть, -ти (ж)	- authorization	die Vollmacht	o pleno poder	soberania
погром, -му (ч)	- massacre	das Gemetzel	a carnificina	destrucción, devastación

подвижник, -ка (ч)	- ascetic, hero	der Verfechter	o lutador	hermitaño, devoto
покладатися, -даюся, -даешся	- to rely on	mit jemandem rechnen	contar com alguém	dependen
покоління (с)	- generation	die Generation	a geração	generação
полк, -ку (ч)	- regiment	das Regiment	o regimento	regimiento
полон, -ну (ч)	- captivity	die Gefangenschaft	o cativo	prisión
поминки, -нок (мн)	- funeral repast	die Totenfeier	o ofício dos mortos	velatorio, comida funebre
посольство, -ва, (с)	- embassy	die Botschaft	a embaixada	embaixada
потайки	- secretly	geheim	secretamente	aescondidas, secretamente
потомок, -мка (ч)	- offspring	der Sprössling	o rebento	descendiente
похід, -ходу (ч)	- campaign (war expedition)	der Feldzug	a campanha militar	marcha, expedición
похорон, -ну (ч)	- funeral	das Begräbnis	o enterro	entierro
почин, -ну (ч)	- initiative	der Anfang	o começo	iniciativa
пошесть, -ти (ж)	- retinue	das Geleit	o séquito	corte de un alto dignitario
пошкандибати, -баю, -баеш	- epidemic	die Epidemie	a epidemia	epidemia
правий, -ва, -ве	- to hobble away	mit Mühe weglaufen	se arrastar	cojear, rengear
правки, -ків (мн)	- right, truthfull	richtig	com razão	justo, recto, virtuoso
правовір'я (с)	- ancient times	die Urzeiten	os tempos remotos	antigüedad
правопорядок, -дку (ч)	- orthodoxy	die Rechtgläubigkeit	a ortodoxia	la fé autentica
предок, -дка (ч)	- law and order	die Rechtsordnung	a ordem de justiça	ley, derecho
преподобний, -на, -не	- ancestor	der Vorfahre	o antepasado	antepasado
престіл, -тола (ч)	- reverend	ehrwürdig	reverendo	reverendo, venerable
приборкувати, -ую, -уеш	- throne, altar	der Thron	o trono	altar, retablo
привілей, -ею (ч)	- to subdue	beschwichtigen	apacar	amansar, someter,
притакнути, -ну, -неш	- privilege	das Privileg	o privilégio	privilegio
притаманий, -на, -не	- to say yes	bejahen	concordar com	expresar acuerdo
прихильність, -ности (ж)	- characteristic	eigen	próprio	inherente
причалувати, -чалуєш, -чалуєш	- well wishing	das Wohlwollen	a benevoléncia	benevolencia, afecto,
провісник, -ка (ч)	- to land (for a ship)	anlanden	atracar	amabilidad
прогална, -ни (ж)	- early herald	der Verkündiger	o arauto	amarrar, anclar, atracar
пропіз, -зу (ч)	- clearing	die Waldlichtung	a brecha	predicador, vaticinador
простоволосий, -са, -се	- cut, slit	der Einschnitt	o corte	brecha, abertura,
	- bare-headed	barhäupting	em cabelo	boquete, hueco
				en cabellos, descubierta

P	раб, -ба (ч)	- slave	der Sklave	еславо
	ревність, -ности (ж)	- zeal	der Eifer	celos
	ремісник, -ка (ч)	- artisan	der Handwerker	artesano, artifice
	ремствувати, -ую, -уєш	- to complain	murren	quejarse, gruñir
	ринок, -нку (ч)	- market	der Markt	mercado
	риштовання (с)	- scaffolding	das Gerüst	andamio, tablado, patibulo
	різноманітний, -на, -не	- diverse	vielfältig	diverso, diferente
	рішучість, -чости (ж)	- determination	die Entschlossenheit	resolución
	родитель, -ля (ч)	- parent, father	der Stammvater	pariente, deudo
	розбіжність, -ности (ж)	- discrepancy	das Auseinanderlaufen	discrepancia, discordancia
	розбій, -бою (ч)	- robbery	der Raub	hurto, robo
	розважання (с)	- meditation	die Überlegung	deliberación
	розлогий, -га, -ге	- stretchy	weit	amplio, espacioso, immenso
	розпис, -су (ч)	- painting	die Bemalung	cuadro, pintura
C	сакава, -ви (ж)	- bag	das Netz	silla de montar
	самобутній, -ня, -нє	- distinctive	unabhängig	original
	самотужки	- by own resources	mit eigener Kraft	sin ayuda
	самоуправа, -ви (ж)	- self-government	die Selbstverwaltung	autoadministración
	середньовіччя (с)	- specific	eigenartig	extraordinario
	серпанок, -нку (ч)	- Middle Ages	das Mittelalter	Edad Media
	скитр, -ра (ч)	- veil	der Schleier	mantilla, velo
	смирений, -на, -не	- sceptre	der Zephr	pala, monton, rimeró
	создати, -ам, -аси	- difficulty	die Klemme	extremidad, dificultad
	солілка, -ки (ж)	- humble	sanftmütig	humilde
	соціальний, -кого (ч)	- to create, build	errichten (arch.)	crear, construir
	союз, -зу (ч)	- pipe, flute	der Schalmey	flauta
	спасення (с)	- captain	der Hauptmann	capitán del ejército
	співвідношення (с)	- union	der Bund	federación, liga, alianza
	сприятливий, -ва, -ве	- salvation	die Erlösung	salvación
	старшина, -ни (ч)	- correlation	die Wechselbeziehung	correlación
	стосунок, -нку (ч)	- auspicious	günstig	favorable, propicio
	стріла, -ли (ж)	- officer	die Obrigkeit	oficial
		- relation	die Beziehung	relación
		- arrow	der Pfeil	flecha

суворий, -ра, -ре	- severe, stern	streng	rigoroso	severo, rigoroso
суплостат, -та (ч)	- cruel enemy	der Widersacher	adversário	adversario, enemigo
суто	- purely	vollkommen	inteiramente	exclusivamente, solamente
сучасний, -на, -не	- contemporary	gegenwärtig	atual	contemporaneo
схожий, -жа, -же	- alike	ähnlich	parecido	parecido, similar
Т				
твердження (с)	- statement	die Behauptung	a afirmação	afirmación
тернина, -ни (ж)	- thorn	der Dornbusch	o espinheiro	espiño, abrojo
тесля, -лі (ч)	- joiner, carpenter	der Tischler	o carpinteiro	carpintero
течя, -ї (ж)	- current	die Strömung	o fluxo, a correnteza	arroyo, corriente
тілні останки, -них -ків (мн)	- the dead body	sterbliche Überreste	os despojos mortais	ceñiza
тло, тла (с)	- background	der Hintergrund	o fundo	fondo
торжество, -ва (с)	- celebration, triumph	die Feierlichkeit	a cerimônia	festividad. celebración
торувати, -ую, -уєш	- to pave the way	bahnen	trilhar	pavimentar
тривога, -ги (ж)	- alarm, anxiety	das Angstgefühl	a angústia	alarma, ansiedad
тризна, -ни (ж)	- funeral repast	der Leichenschmaus	a comida de funerais	comida funebre
турбуватися, -уюся, -уєся	- to worry	sich Sorgen machen	preocupar-se	preocuparse
У				
увібрати, увєбу, -реш	- to absorb	absorbieren	absorber, incorporar	absorber, amortiguar
угодник, -ка (ч)	- a saintly man	der Heilige	o justo	hombre santo
узда, -ди (ж)	- bridle	das Zaumzeug	os arreios	brida, freno de caballo
усиблення (с)	- personification	die Verkörperung	a incamação	personificación
усамостійнення (с)	- becoming independent	die Verselbstständigung	a independência	independizaci3n
успішний, -на, -не	- successful	erfolgreich	bem sucedido	afortunado, próspero
Ф				
флейта, -ти (ж)	- flute	die Flöte	a flauta	flauta
Х				
хист, -ту (ч)	- talent	das Talent	o talento	talento
Ц				
цєла, -ли (ж)	- brick	die Ziegel	o tojolo	ladrillo
цїлеспрямованість, -ности (ж)	- sense of purpose	die Zielstrebigkeit	a aspiraç3o de alvo	proposito, intenci3n, objeto

Ч	чатиння (с) черепина, -ни (ж) чернець, ченця (ч) чудотворний, -на, -не	- branches of conifers - broken piece of pottery - monk, religious - miraculous	die Fichtenzweige die Scherbe der Mönch wundertätig	os ramos de pinheiros a caco O monge milagroso	cuidar vasia quebrada monje milagroso
Ш	шар, -ру (ч) шовковий, -ва, -ве	- layer - silky	die Schicht seiden	a camada de seda	capa, estrato sedoso
Щ	щербет, -ту (ч) щедрість, -рости (ж) щезати, -заю, -заєш	- chirping - generosity - to vanish	das Gezitscher die Grosszügigkeit verschwinden	o trinado a magnanimidade sumir, desaparecer	gorjeo generosidad desaparecer
Я	ядро, -ра (с) язва, -ви (ж) язичний, -на, -не яловичина, -ни (ж) ярмо -ма (с)	- nucleus - stomach ulcer - heathen - beef - yoke, oppression	der Kern der Magengeschwür heidnisch das Kalbfleisch das Joch	a semente, o âmago a úlcera de estômago pagao a carne de boi o jugo	núcleo ulcera estomacal pagano carne de vaca yugo, yunta

СЛОВНИК

Важко точно передбачити, які слова із «Хрестоматії» будуть незрозумілі читачеві. Якщо не знайде він тут потрібних слів, поручаємо для англійської мови словник Марії Дейко «Українсько-англійський та англійсько-український словник широкого вжитку», Видавництво «Рідна мова», Австралія — Англія, 1979, або «Українсько-англійський словник» С. Андрусишина, «Торонто Юніверсіті Пресс,» 1981, а для німецької — «Українсько-німецький словник» З. Кузелі — Я. Рудницького, В-во Отто Гарасовіц, Вісбаден, 1983, або «Українсько-німецький словник», ред. Е. І. Лисенко, «Радянська Школа», 1983.

У нашому словнику подаємо іменники в називному відмінку однини, зазначаючи їх закінчення у родовому відмінку. У випадках, коли родовий відмінок рівняється називному (іменники середнього роду, закінчені на «я» — як «вдовілля») — не подаємо родового закінчення. Рід іменника позначаємо буквами в дужках: (ч) — чоловічий, (ж) — жіночий, (с) — середній, (мн) значить, що цей іменник уживаємо тільки в множині.

Прикметники подаємо в чоловічому роді, зазначаючи закінчення для жіночого та середнього.

Дієслова подаємо в неозначеній формі (інфінітив) та їх звучання в першій та в другій особі прямого способу. Якщо це дієслово недоконане, це буде час теперішній; якщо доконане — майбутній.

ІМЕННИЙ ПОКАЗНИК

Опрацювала Ольга Новосад-Молодня

А

Августин, святий 108
Авраам, біблійний патріярх 42
Агапит, печерський чернець 60
Агапій, історик 18
Аліппій (Алепій, Алімпій) чернець,
маляр 60, 85, 96
Анастас, Корсунянин, священник
31, 124
Андрей Шептицький,
Митрополит, Слуга Божий 149,
152
Андрій Первозваний, апостол,
святий 17, 18, 19, 22, 23, 55, 123,
138, ілюст.
Андріх, чеський король 125
Андрусів Петро, маляр ілюст.
Антоніч Богдан Ігор, поет 273
Антоній Печерський, святий 59,
60, 61
Антонович Мирослав, диригент
102
Аристотель, філософ 108
Асімані, історик 21
Аскольд, київський князь 31, 51,
57
Атанасій Великий, святий 20

Б

Балдуїн, король єрусалимський
132
Барагура Володимир,
письменник, педагог 123, 191-197
Баргебрей, історик 18
Барка Василь, письменник,
шевченкознавець 112
Бароній, історик 21
Басараб Ольга (Левицька) 53
Белл Ф, письменник 72
Бердник Олесь, письменник,
правозахисник 231-236, 280
Беляєв Іван, російський історик
100
Біланюк Петро, священник-
крилошанин, проф. д-р 16-23
Білозерський Василь, кирило-
методіївський братчик 134

Божественний Учитель, Ісус
Христос 121
Болеслав II, чеський герцог 100
Болеслав Рудий, чеський король
34
Болеслав Хоробрий, польський
король (Лядський) 34, 125
Боняк, воловецький хан 130
Борис, князь, святий, брат Гліба
42, 123
Боян, співець 73
Бравлин, південно-слов'янський
князь 22
Бруно з Кверфурту, єпископ 33
Будзінський Григорій, священник,
секретар «Ініціативної Групи для
захисту прав віруючих і Церкви в
Україні» 145

В

Варлаам, ігумен 59, 60
Василенко-Полонська Наталія,
історик 24-35, 46
Василій, святий (мудрий Василь)
128
Василь II, візантійський цар 30
Вовк Віра, поетка 285
Володимир Василевич,
волинський князь 87
Володимир Великий, Святий 22,
24-37, 38-45, 46, 52, 55, 57, 64, 68,
71, 78, 80, 81, 82, 91, 100, 104,
105, 109, 110, 111, 115, 116, 118,
123, 124, 125, 126, 130, 137, 138,
139, 140, 141, 153, 278
Володимир Мономах, князь
київський 62, 63, 70, 84, 110, 118,
127-131, 150

Г

Ганна, др. князя Володимира 30,
31, 34
Геврик Тит, архітект 75-88
Генрих II, рим.-нім. цісар 33
Герасим Преподобний, чернець
61

Геродот, грецький історик 98
Гліб, святий, князь, брат Бориса
42, 123
Головінський Іван, проф. д-р,
психолог 107-113
Гончар Олесь, письменник 225-
230
Гординський Святослав, поет,
маляр 36, 74
Григорій Богослов, святий 32
Григорій, чернець 60, 96
Грушевський Михайло, історик
35, 71, 104
Гулак Микола, кирило-
методіївський братчик 134

Д

Давид, архимандрит 43, 63
Давид, біблійний пророк 42
Дядинок Василь, маляр 36
Данило, ігумен 101, 132, 133
Данило, князь московський 64
де Бавмгартен Н. 42
Діма, письменниця 223-224, 287
Діонісій, священник, член
«Ініціативної Групи захисту прав
віруючих і Церкви в Україні» 145
Димитрій Донський, московський
князь 64
Добриня, постать із билини 100
Дражньовський Роман, д-р,
Голова С.К.В.О.Р. 9-10

Е

Евстратій, мученик 61
Евсевій з Кесарії, історик 18, 20
Етерій, святий, єпископ
херсонський 20

Є

Єфремов Сергій, літературо-
знавець 112

З

Загребельний Павло, письменник
72, 77, 183-190
Зеров Микола, поет, літерату-
рознавець 267

І

Іван, святий, Богослов 71
Іван Золотоустий, святий 20

Іван Хреститель 94
Іван III, московський князь 64
Іван XIII, папа 101
Іван XV, папа 33
Ігнатій, священник, член
«Ініціативної Групи захисту прав
віруючих і Церкви в Україні» 145
Ігор, князь київський 47, 48, 49,
52, 57, 71, 77
Ігор Святославич, князь 72
Ієронім, святий 20
Іларіон, Митрополит київський
35, 39, 40, 42, 54, 59, 71, 115, 121
Із'яслав Володимирович, князь
70
Із'яслав Ярославич, князь
київський 59, 60
Інгігерда (Ірина) дочка Олафа,
дружина Ярослава Мудрого 34
Ісакий, чернець 61
Ісус Христос, див. Христос Ісус

Й

Йоан Готський, святий 21

К

Кадм, єпископ босфорський 20
Казімир Обновитель, польський
король 34
Калинець Ігор, поет 275-276, 277
Калинець (Стасів) Ірина, поетка
144
Кий, князь антів 51, 56
Кирило, святий 22, 28, 134
Климентій I, папа, святий 19, 21,
23, 33, 56
Кобилянська Ольга, письменниця
53
Константин, римський цісар, брат
Василя 30
Константин Великий, візантій-
ський цісар 20, 44
Константин Порфирородний,
візантійський цісар 21, 30, 50
Копач Олександра Ю., д-р,
письменниця, педагог 67-74, 161-
163, 164-165, 212-217
Королева Наталена,
письменниця 157-160
Корчмарик Богдан Ф., д-р,
історик 55-66

Костомаров Микола, історик,
письменник, здогадний автор
«Книги битія», кирило–методи-
ївський братчик 134–136
Кошиць Олександр, диригент
102
Кузьменко Світлана, поетка 288
Кукша, святий 61
Куліш Пантелеймон, письменник,
поет 134
Кушнір Богдан, д-р, музиколог,
композитор 97-106

Л

Левескв, французький історик 58
Лепкий Богдан, письменник, поет
218-222
Леонтій, святий 61
Липківський Василь, Митрополит
137-141
Лихачов Д. С., російський історик
72
Лонгін, єпископ херсонський 20
Лядислав Лисий, угорський
король 34

М

Маврикій, грецький цісар 109
Мазепа Іван, гетьман 64
Маланюк Євген, поет 271-272
Марія Доброніга, київська
княжна 34
Марко, святий 23, 71, 81
Маркович Опанас, кирило–мето-
дівський братчик 134
Мартин, папа, святий 21
Мати Божа 57, 94, 95
Маценко Павло, диригент 102
Методій, святий 22, 28, 134
Михайлик Шестикрил, постать із
билини 100
Мойсей, ізраїльський провідник
42
Мороз-Шумська Ірина, д-р,
мистецтвознавець 89-96
Мриць (Мудрик) Ніна,
письмениця, малярка 278
Мстислав (Скрипник),
Митрополит 155

Н

Назарко Іринея, священник,

чернець, історик 38-45
Невський Олександр, святий,
князь Володимира над Клязмою
64
Нерон, римський цісар 112
Нестор, чернець, літописець 29,
31, 60, 123
Никита, чернець 61
Нифонт, чернець 61
Нікефор, історик 18
Нікон, чернець 61, 123
Новаківський Олекса, маляр 36

О

Овсієнко Василь, дисидент 142-
143
Олаф, король шведський 34
Олаф Трігвісон, варяг 32
Олег Віщий, князь київський 47,
52
Олег Святославич (Гориславич),
князь 70
Олешко, княжий будівничий 87
Ольга, свята, княгиня 22, 32, 41,
46-54, 91, 111
Ольгерд, князь литовський 63
Опільський Юліян, письменник
166-173
Оріген, отець Церкви 18
Оттон I, німецько-римський цісар
25
Оттон II, німецько-римський цісар
34
Оттон III, німецько-римський
цісар 34

П

Павло, святий 23, 71
Петро, апостол, святий 17, 19,
21, 23, 71
Петро I, московський цар 64
Піяже Жан, психолог 108
Плутарх, грецький історик 98
Полідевік, грецький історик 98
Полікарп, чернець, співавтор
«Печерського Патерика» 60
Премислава, київська княжна 34
Прокопович Теофан,
архієпископ, теолог, драматург
207-211

Р

Руденко Микола, письменник,
дисидент 281-282

С

Сава, святий 101
Саварин Петро, д-р, Президент
СКВУ 5-8
Савченко Яків, поет 268-270
Сагайдачний Конашевич Петро,
гетьман 136
Сверстюк Євген, дисидент,
шевченкознавець, журналіст 112
Свирговський, гетьман 135
Світлична Надія, дисидентка 144
Святополк Володимирович,
«Окаянний», князь 34
Святослав Завойовник, Ігоревич,
князь київський 25, 32, 43, 46, 51,
52, 71, 105, 111
Святослав III, Грізний, князь
київський 73
Святослав Ярославич, київський
князь 62, 68
Святослав, «Святоша», святий,
князь луцький і чернігівський 62
Святослав Всеволодович, князь
Переяслава 105
Сеник Ірина, поетка, дисидентка
144
Сильвестер, ігумен 123
Сильвестер II, папа 33
Симеон, святий, болгарин 101
Симеон, чернець, співавтор
«Печерського Патерика» 60, 101
Січко (Петраш) Стефанія —
членка «Ініціативної Групи
Захисту прав віруючих і Церкви
в Україні» 145
Скляренко Семен, письменник
174-181
Сковорода Григорій, філософ
212-217
Сліпий Йосиф, Патріярх 148-152
Смолятич Клим, Митрополит 56
Софія Палеолог, візантійська
царівна, дружина московського
царя 64
Сорока (Зарицька) Катря,
революціонерка 144

Степан Сурожський, святий 21,
22, 61
Стефан Сулик, Митрополит 155
Стефан Угорський, король,
святий 125
Стефанович Олекса, поет 274
Стус Василь, поет, дисидент 283-
284

Т

Теофано — грецька царівна, др.
цісаря Оттона II 34
Теофіл Гот, єпископ 20
Тереля Йосиф, дисидент 145-147
Теодосій Печерський, святий 60,
70
Тертуліян, отець Церкви, святий
20
Тис Юрій, письменник 198-206
Тичина Павло, поет 264-266
Тітмар Мерзебурзький, німецький
архієпископ 80
Тома, апостол, святий 23, 71, 109
Томашівський Степан, історик 41

У

Удод Григорій, митрофорний
протоієрей, д-р 114-120
Ульфіляс, єпископ готський 20
Урбан VIII, папа 43

Ф

Филип із Херсону, єпископ 20
Фока Варда, візантійський
полководець 29, 30
Фотій, патріярх 21
Франко Іван, письменник 53, 250-
252, 253-258

Х

Хмельницький Богдан, гетьман
84, 119
Холодний Петро, батько, маляр
36
Холодний Петро, син, маляр 36
Хордатбег Ібн, арабський
письменник 56
Хорунжинська Ольга, дружина І.
Франка 53
Христос Ісус 91

Ч

Чубатий Микола, історик 39

Ш

Шабатура Стефанія, малярка, дисидентка 144

Шашкевич Маркіян, священик, поет, пробудник Галичини 119, 242-244

Шевченко Тарас, поет, національний пророк 73, 112, 113, 119, 134, 245-249

Шевчук Валерій, письменник 72

Щ

Щурат Василь, поет, літературознавець 259-260, 261-263

Ю

Юда, апостол, зрадник 143

Юрій Володимирович

Довгорукий, князь суздальський і київський 63, 105

Юстиніян, візантійський імператор 96

Я

Ягайло, польський король 106

Яків Мних, чернець, життєписець князя Володимира Великого 29, 40, 42

Яків, старозавітній патріярх 42

Ярополк Святославич, київський князь 24, 25

Ярослав Мудрий, київський князь 34, 57, 58, 59, 64, 68, 71, 78, 80, 82, 84, 92, 94, 101, 110, 115, 118, 126

Ярослав Осмомисл, князь галицький 87

Ярославна, дружина князя Ігоря Святославича 73, 74

ПОКАЗНИК

Інформації у цьому показнику (так як і в окремому іменному показнику), відносяться тільки до частин «Як засіяла благодать Божа...» та «Що кажуть нам грамоти». Із частини «Українське християнство у словах мистців» подані тільки автори творів.

А

Аахен, місто в Німеччині 50

Австрія, країна 26

автохтони 19, 98

Азія 45, 71

академія 62

Академія — Острозька 62, 117

Академія — Києво-Могилянська (інша назва: Могилянсько-Мазепинська) 117

Америка 45

анти, плем'я 51, 56, 73, 109

Антіохійська Церква 23

апостоли (диви теж імена поодиноких а.) 17, 20, 22, 51, 60, 63, 95, 151

апостольське походження

Української Церкви 16-23, 55

Апостольські Діяння — книга Нового Завіту 17

арабський світ, вплив 20, 90

археологічні розкопи 76, 87, 89, 91, 97

Архипастирі, Українських Церков 154

архітектура, Київської Русі 75-88, 89, 116

асиміляція 120

асирійсько-вавилонська мітологія 108

аскетичне життя 59, 94, 139

Атон (Атос) — гора, чернеча республіка 59

Б

Бабин Торжок 81

Бавнд Брук 155

Балкани (гори, півострів) 28, 43

Балтійське море 117

Басарабія 19

батьківщина 54, 68, 70, 71, 72, 73, 153

Белз, місто в Західній Україні 25
Берестів, місто біля Києва 59
билини 100
бібліотеки, в Україні 58, 68, 84
Біблія 94, 95
«біла вежа», архітектурна пам'ятка 87
білі хорвати, плем'я, пізніше складова частина українського народу 25
Благовіщення, свято 93
Бог 68, 70, 71, 74, 93, 101, 115, 120, 121, 126, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 143, 150, 153, 154
Богослужби (Служби) 19, 32, 101, 116
Божа наука 60
Божественне Провидіння 146
Божий люд 152
божки, поганські (диви теж: віра, поганська, імена поодиноких божків) 109
болгари (болгарський народ) 26, 52, 101
Болгарія, країна на Балканах 22, 32, 41, 49, 56, 78, 90, 101, 103
болгарський напів 103
Босфорське царство 19
Буг, ріка в Західній Україні 25, 26
будова, храмів Божих 40, 45, 57, 68, 70, 75-88
Бузьк, місто в Західній Україні 25

В

варвари 111
варварські країни 21
варяги, нарід 27, 52
Василів, місто недалеко Києва 29, 35, 40
святого Василя — церква 40, 80, 124
Велес, божок 73
Велика Україна, означення Центральних та Східніх Земель 119, 152
Великоморавська Держава 25, 28
Венеція, місто в Італії 81
Видубицький монастир 123
«Відьма», поема, диви теж: «Осика» 112

Візантійська імперія, або держава (див. теж «Візантія») 21, 56
візантійський вплив (на Україну) 33, 79, 80
Візантійський Патріярх 51
візантійські колонії 30
візантійський стиль (в архітектурі) 78, 86
Візантія (місто, теж держава) 22, 30, 31, 32, 34, 41, 42, 45, 48, 50, 56, 57, 64, 75, 81, 92, 95, 116
Вільніос, столиця Литви 63
віра, поганська (диви теж: «поганські божки») 95, 139
віра, православна (диви теж: Православна Східня Церква, Українська Православна Церква) 141
віра Христова 21, 22, 39, 57, 71, 72, 74, 136, 138, 139, 140, 141, 154
віра, грецька 52
віра, католицька (диви теж: «Католицька Церква») 140
Вірменія — країна за Кавказом 78, 82
вірмени, народ 35
Вологда, ріка в Росії 61
св. Володимира, церква в Новгороді 42
Володимир Волинський, місто 26, 59, 78
Волга, ріка в Росії 117
Волинь, місто 25
Волинь, область на заході України 25, 87, 96, 123
Волощина — країна, сьогодні частина Румунії 135
Вселенські Собори:
Перший, у Нікеї 20
Другий, у Царгороді 20
в Ефезі 21
в Халкедоні 21
в'ятичі, слов'янське плем'я 27, 61

Г

Галицьке князівство 86
Галицько-Волинське королівство 87
Галицько-Волинські князі 87

Галич, місто в Західній Україні 59, 78, 85, 86, 87
Галичина, область у Західній Україні 53, 86, 96
Галицька Русь 86
геноцид, українського народу 143
св. Георгія, монастир 126
«гласність» 142
Господь (диви: «Бог») греки, нарід 22, 33, 35, 42, 47, 52, 101, 111
Греція, країна на півдні Європи 18, 22, 49, 56, 59, 101, 108, 124
Грецька Церква 102
грецький напів 103
грецькі колонії, на півдні України 17, 28, 55, 75, 76, 78
грецькі поселення, в Україні 91
Грїб Господній 132-133
Громадський Комітет Святкування Тисячоліття Християнства 155
грузини, нарід на південному сході Європи 23
Грузія, країна 78, 82

Г

германські племена 20
готське плем'я 20

Д

Дажбог, поганський божок 28, 73
данці, нарід у північній Європі 35
двоєвір'я 31
демагогія, імперіялістична, більшовицька 143
демественний спів 103
деревляни, плем'я, пізніше складова частина українського народу 47, 48
Десна, ріка, лівобічна притока Дніпра 27
Десятинна церква (Пресвятої Богородиці) 31, 36, 40, 52, 71, 78, 81, 82, 91, 92, 124, 125
св. Димитрія, монастир 60
Дніпро, ріка 46, 80, 97, 98, 100, 124, 136, 138, 278
Дон, ріка на схід від України 19
Дорос, місто в Криму 20

дохристиянська доба (диви теж: «передхристиянська доба») 22, 91
Дрогобич, місто в Західній Україні) 26
«Другий Рим» — Візантія 30, 64
«Дружина княгині Ольги» 53
дуліби, плем'я, пізніша частина українського народу 25
Дунай, ріка на півдні Європи 18, 20, 26

Е

Європа 28, 29, 34, 39, 44, 45, 67, 78, 80, 97, 110
Європа, Західня 78, 86, 106, 117
Європа, Східня 20, 44, 57, 58, 60, 66, 76, 86, 87
естетика 116
Екзарх Великої України, Патріярх Йосиф Сліпий 152

Є

Євангелія (диви теж: «Остромирове Євангеліє») 21, 68, 69, 104
св. Євхаристія 93, 95
Єгипет, країна в Африці 71, 94, 107
Єнісейськ, місто на Сибірі 149
Єрусалим, місто в Палестині, колиска християнства 17, 23, 132, 149, 151
Єрусалимська Церква 23
Єрусалимське королівство 132

Ж

жиди, нарід 17, 23, 61
«Життя» — Святих 70
«Життя Бориса й Гліба» 29
жінки, жіноцтво — рівноправність 50, 110, 118, 129
«Заведення Христової Віри серед нашого Народу» — Митр. Василь Липківський 137-141

З

Закарпаття, південно-західня область України 26
«Заклик Українських Церков у З'єдинених Стейтах Америки в

справі відзначення Ювілею
Тисячоліття Християнства в
Україні» 153-155
Закон Божий 136
«Замість останнього слова», В.
Овсієнко 142-143
Заполяря, частина центрального
Сибіру, в Азії 149
«Заповіт Патріярха Йосифа Слі-
пого» див. теж: «Із Заповіту
Патріярха Йосифа Сліпого» 148-
152
Західня Україна 86
«Заява Йосифа Терелі
Центральному Комітетові
Комуністичної Партії України про
створення «Ініціативної Групи»
145-147
Збірник Святослава (диви теж:
«Ізборники») 67
З'єдинені Стейти Америки 154
знаменний напів 102
Золоті ворота, в Києві 81, 82,
126, 278

I

іберійці, старинний нарід 101
св. Івана Предтечі, церква 75
ідеал, християнський 35, 54, 67,
69, 72, 119
ідолопоклонство 61
Італія, європейська країна 21, 86
«Із Заповіту Їх Блаженства
Патріярха Йосифа Сліпого» 148-
152
Ізборники, диви теж: «Збірник
Святослава» 62
ікона 30, 91, 94, 96, 115, 124
ікона Матері Божої Влахернської,
з Царгороду 57, 62
іконоборство, срьє 21
св. Іллі, церква 52, 57, 78, 91
Індія, країна в Азії 23, 71
«Ініціативна Група Захисту прав
віруючих і Церкви в Україні» 145
св. Ірини, церква 81, 126
«Ірмологіон» 103

K

Кавказ, гори на границі Європи й
Азії 82
Кама, ріка в Росії 43

Кам'янець, місто на Волині,
старинний замок 87
Канів, місто над Дніпром 78
Карпати, гори, частинно в Україні
26, 43, 117
катакомби 153
Католицька Церква 43, 146
Кафа, місто в Криму 136
Кенігсберзька Хроніка (Літопис)
105, 106
Керч, місто на Криму 76, 90
Кесарія, столиця римських на-
місників у Палестині 18
Києво-Печерська Лавра,
монастир, диви теж: «Печерська
Лавра»
Київ, столиця України 22, 26, 27,
28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 40,
44, 45, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 58,
60, 63, 76, 77, 80, 81, 82, 86, 87,
90, 91, 92, 95, 96, 100, 115, 123,
124, 130, 132, 138, 139, 149, 151,
152, ілюстр.
Київська Держава 36, 43, 44, 48,
64, 110, 117
Київська Митрополича Катедра
115
Київська Митрополія 63
Київська Русь (диви теж: «Русь»)
16, 32, 49, 58, 60, 62, 76, 78, 80,
84, 96, 101, 104
київський напів 60, 102, 103
Київщина, область України 53
Кирило-Методіївське Братство
119, 134, 135
Клов — ріка в Україні 61
«Книга Битія Українського
Народу» 134-136
Княжа Русь 22
Кодекс Юстиніяна 96
козацтво 74, 135
Козацька Держава 119
Константинополь 32, 95
концентраційні табори 144
Комуністична Партія України
(УРСР), Центральний Комітет
145
Коростень, місто на Поліссі 48
Корсунь, гляди теж: «Херсонес»,
місто на Криму 18, 19, 29, 30, 31,
33, 56, 81, 90, 124, 138

Красноярський край, у Сибірі 149
кривичі, слов'янське плем'я 27
Крим, півострів на півдні України
20, 21, 22, 30, 55, 56, 75, 76, 78,
81, 82
Куликове поле, місце історичної
битви в Росії 64
культ Володимира 41, 43

Л

ласка Божа 154
Литва, країна 88
Литовсько-Руська Держава 63
Лісна, річка на Волині 87
література, в Україні 60, 67-74,
116
Літопис Галицько-Волинський 68
Літопис Іпатський (Іпатіївський)
42, 123
Літопис Київський 68
Літопис Лаврентіївський 42, 123
Літопис Нестора 68
Літопис Никонівський 33
літописний звід 123
Ломбардія, частина Італії 86
Любеч, місто в Україні 59
людські права 143
Львів, місто в Західній Україні 86,
149, 151, 152

М

Мала Азія 94
св. Марка — церква у Венеції 81
Матарха (Таматарха), князівство
22
Мезія, країна 19
св. Миколи — церква 57
Михайлівська Золотоверха
церква — диви теж: «церква св.
Михаїла, Золотоверха» 80, 85, 95
Мірож, ріка в Московщині 61
місіонерська праця 17, 18, 19, 61,
62, 63
мова, в Церкві 20, 67, 101
мозаїки 80, 82, 84, 91, 92, 93
Мокоша, поганський божок 28
Молдавія, країна в Середній
Європі 88
монгольські напади (диви теж:
«татарський наступ») 87
монета 34

Моравська Методіївська Дієцезія
25
Мордовія, країна в північно-
східній Європі 144, 149
Москва — столиця Московщини,
тепер СРСР 63, 64, 66, 100
москвофіли 53
Московське князівство 64
Московщина, країна на північний
схід від України 66, 88, 102, 106
музика, церковна в Україні 97-
106
мучеництво 61, 90, 112

Н

«На Гробі Господнім» ігумена
Данила 132-133
надкаспійські народи 48
народовці 53
наука, книжна 126
«Нездоланий дух», книжка 144
«Неофіти», поема 112
Німан, ріка в Білорусі та Литві 26
Німеччина, країна в Західній
Європі 26, 49, 50, 80
Новгород Великий, місто в сього-
днішній Росії 31, 43, 58, 61, 78, 92,
96, 105
Новий Завіт 71

О

образотворче мистецтво, в Русі-
Україні 89
Овруч, місто в північній Україні
35, 78
Одкровення, остання книга
Святого Письма Нового Завіту
151
Озівське море 43
Олександрія, місто в Єгипті 23
Оранта, ікона Божої Матері 84,
93, ілюстр.
Орди Сходу 118
«Осика», поема 112
Остромирове Євангеліє 69, 104
охрещення, диви: «хрещення»
Охріда, місто в Болгарії 32
Охридський Патріярх 33

П

Палестина, країна в Азії 101, 132

«Паломник Данила, Руської землі ігумена» 72, 132-133
паломники 70
Пан, грецький поганський божок 97
Панонія, країна в Середній Європі 26
св. Пантелеймона, церква 85, 87
передхристиянська доба (диви теж: «дохристиянська доба») 51, 77, 100, 109
Перемишль, місто в Західній Україні 25
переслідування християн 19, 21, 146, 149, 154
Переяслав, місто на Лівобережній Україні 58, 78, 79, 86, 130
Перун, слов'янський поганський божок 28, 124, 138
печеніги, нарід 27, 33, 48, 52
Печерська Лавра 58-62, 70, 93, 96, 112, 123, 139
Печерський Патерик 60, 61, 62, 68
Підкарпаття, область у Західній Україні 26
племена, диви теж назви поодиноких племен 34, 48, 110, 117
«Повість временних літ», диви теж: «Повість давніх літ» 25, 29, 30, 123
«Повість давніх літ», диви теж: «Повість временних літ» 25, 46
поганська віра, диви: «віра, поганська»
Поділ, дільниця Києва 78
Покуття, область України 19
половці, нарід 61, 130
половецькі князі 130
Полоцьк, місто в сьгоднішній Білорусі 25, 58, 92
поляни, плем'я, пізніше частина українського народу 27
Польща, країна на захід від України 25, 26, 34, 80, 82, 86, 88, 106, 140
польська займанщина, панування 118, 140

Понтійське море, диви теж: «Чорне море» 17
Понт, причорноморська країна 17, 18, 19
Попелюшка, казкова постать 46
потребуючі, забезпечення 40, 70, 111, 118, 128
«Поучення дітям» Володимира Мономаха 70, 110, 118, 127-131, 150
«Похвала Володимиру» 71
Почайна, річка близько Києва 50
Православна Східня Церква, диви теж: «Українська Православна Церква» та «Російська Православна Церква» 63
Прага, столиця Чехії 101
Празька Дієцезія 25
Преображення, церква 40
принцип рівності людей 135, 143
Причорномор'я 19, 75, 76, 90
пророки 42
психіка, українська 107, 113
психоаналіза 107
психологія 107-113
Псков, місто, колись належало до Княжої Держави 46, 49, 61

Р

радимичі, слов'янське плем'я 27
Рим, столиця Італії, осідок папи 19, 33, 41, 44, 45, 71, 80
римо-католицьке походження Української Церкви (гіпотеза) 32
Римська імперія, держава 19, 55, 86, 95
Римська Церква 23
Римське Цісарство Німецького Народу 50
родинні відносини, родинне життя 110, 118
романський стиль в архітектурі 86-87
російщення 140
Росія, диви теж: «Московщина» 63, 64, 65, 88
росіяни, нарід 61
Російська Православна Церква 64
російський месіанізм 66

Ростов, місто в кол. Княжій
Державі 31, 62
Ростово-Суздальське князівство
61
руси, русичі, руський нарід 101
Русь, диви теж: «Київська Русь»,
«Русь-Україна» 17, 22, 26, 31, 32,
35, 42, 44, 45, 48, 50, 63, 64, 72,
76, 111, 118, 124, 138
Русь-Україна 22, 57, 68, 71, 73,
88, 91, 92, 95, 96, 115, 118
Руська держава 44
Руська імперія 43
Руська земля, диви теж:
«Київська Русь», «Русь», «Русь-
Україна» 70, 72, 73, 74, 101, 123,
132, 133
Руська Київська Держава, диви
теж: «Київська Русь», «Русь»,
«Русь-Україна» 35
«Руська Правда» 110
Руське море, Чорне море 117

С
св. Сави, монастир в Єрусалимі
133
Самарія, частина Палестини 149
сармати, нарід 23
свідок Церкви 149
Світова Федерація Українських
Жіночих Організацій (СФУЖО)
278
Світовий Конгрес Вільних
Українців (СКВУ) 120
світогляд, християнський 113
свята, релігійні 109
Свята Земля, диви теж:
«Палестина» 70, 72, 95, 132
Святе Письмо 20, 135
Свята Трійця (Тройця) 115
Святотроїцький монастир,
у Вільнюсі 63
Сербська Церква 101
Сибір, північна частина Азії 120,
149
Симаргл, поганський божок 28
«симфонія», між Церквою й
Державою 116-121
Синол, місто в Малій Азії 18
Сирія, країна в Західній Азії 94
сівер'яни, плем'я, пізніше частина
українського народу 27

Скандинавія 82
скандинавці 35
скити, племена 23, 90, 98
Скитія, давня назва української
території 18, 20, 21
словени, слов'янське плем'я 27
Слово Боже, диви теж: «Єванге-
лія», «Біблія» 21
«Слово о Законі і Благодаті»,
диви теж: «Слово про Закон і
Благодать»
«Слово о полку Ігоревім»,
«Слово про Ігорів похід» 72, 74
«Слово про Закон і Благодать»
35, 71, 115, 121
слов'яни, слов'янські племена
109, 135
Служби Божі, диви:
«Богослужби»
«Смолоскип», видавництво 144,
147
Собор Богородиці в Галичі 87
Собор Душ Прийдешніх Україн-
ських Поколінь 151
Собор Живих Українських Душ
151
Собор Премудрости Божої, диви:
«Собор Святої Софії»
Собор Святого Юра у Львові 151,
152
Собор Святої Софії в Києві
(Собор Премудрости Божої) 58,
68, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 87,
92, 93, 94, 101, 105, 106, 126, 151,
152
Собор Святої Софії в Римі 151,
152
Собор Спасу в Чернігові 84, 92
Собор Успення Печерської
Лаври, в Києві 85
советська влада 80
Солунь, місто в Македонії 90
соціально забезпечення, диви:
«потребуючі, забезпечення»
Союз Радянських Соціалістичних
Республік (СРСР) 100, 146
Старий Завіт 71
св. Стефана Влахернського,
монастир 61
Стрибог, слов'янський поган-
ський божок 28, 73

Стрий, ріка (і місто) в Західній Україні 25
Студити, ченці (Студитський Устав) 60, 101
Стугна, ріка, доплив Дніпра 27
Суздаль, місто в сьгоднішній Росії 96
Суздальське князівство 123
Суд, пристань у Візантії 50
Сула, ріка, притока Дніпра 27
Східня Европа, диви: «Европа, Східня»
Східня Римська Імперія, держава, диви теї: «Візантія» 75, 94
Східній обряд (християнський) 52
Сян, ріка в Західній Україні 26

Т

Таматарха, Матарха, пізніша частина Княжої Руси 22
Танаїс, грецька колонія 18, 19
татари, монгольський наїд 64, 139
татарський наступ, татарське лихоліття 62, 80, 103
тиверці, плем'я, пізніше частина українського народу 48
Тисячоліття Хрещення України 16, 23, 46, 54, 65, 121, 153, 154, 278
Тихий океан 45
теорія третього Риму, московська, диви: «третій Рим»
Тмуторокань, сьгоднішня Кубань 22, 61
толерантність 146
Тома, місто при гирлі Дунаю 20
торгівля 23, 34, 43, 49, 56, 90
Тракія, давня країна в Середній Європі 18
«третій Рим» 64, 66
тризуб 34
трипільська кераміка, диви: «трипільська культура»
трипільська культура 49, 89, 90
Троїцька церква 62
Троїцький монастир 16, 63
Трубіж, ріка, притока Дніпра 27
Тула, місто в Росії 64
Турів, місто на Поліссі 59
тюркські племена 24

У

Угорщина, країна в Середній Європі 26, 82, 86
угро-фіни, племена 58, 61
Україна 18, 20, 21, 23, 26, 32, 33, 45, 46, 51, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 86, 87, 90, 91, 97, 98, 100, 110, 111, 113, 114-121, 123, 134, 136, 138, 140, 143, 146, 153, 154, 278
Україна-Русь, диви теж: «Київська Русь», «Русь», «Русь-Україна» 28, 32, 65, 90
Українська Католицька Церква 53, 119, 145, 146
Українська Держава 34, 67, 74
Українська земля 150
Українська Козацька Держава 119
Українська Народня Республіка 84
Українська Православна Церква 53, 120, 138, 140
Українська Радянська Соціалістична Республіка 145
українська територія 56
Українська Церква 23, 120, 150
Українське Історичне Товариство 64
українська нація, диви: «український народ»
український народ 114-121, 139, 150
Українські Церкви 144
уличі, плем'я, пізніше частина українського народу 48
універсалізм, християнський 120
Упсалья, місто в Швеції 20
Успіння Пресвятої Богородиці, церква в Києві 60, 62
Устав Володимира 45

Ф

фашизм 113
філософія, матеріалістична 113
філософія, християнська 112
Філядельфія, місто в ЗСА 155
Фінська затока, на Балтійському морі 43
фінські племена, диви теж: «угро-фіни» 24, 34

франки, нарід в Західній Європі,
старинний 35
Франція, країна в Західній Європі
58, 97
фрески 80, 81, 82, 84, 91, 92, 93,
94, 105, 106

Х

Херсонес, Корсунь, місто на
Криму 19, 20, 30, 75
хозари, старинний народ 48
Хозарський каганат 28
Холм, місто в Західній Україні 86
Хорс, слов'янський поганський
божок 28
Храм Успіння Пресвятої
Богородиці, див: «Десятинна
Церква»
хрест 19
Хреститель Руси, князь
Володимир 44
хрещення (охрещення), «перше»,
перед 988 р. 21, 51
хрещення (охрещення) св.
Володимира 39, 40
хрещення (охрещення) св. Ольги
50, 51
хрещення (охрещення) Руси-
України, 988 р. 16, 31, 44, 91, 115,
138, 153, 154
християнізація, Європи,
Європейського Сходу 28, 55-59
християнство 44, 91, 100, 109,
110, 114-121
Христова Благовість 154
Христова Церква 17, 55, 117, 119,
120, 121, 150
Христос Ісус, Спаситель 34, 84,
91, 93, 94, 95, 115, 120, 121, 123,
132, 146, 147, 149, 150

Ц

Царгород, Константинополь,
Візантія 21, 35, 62, 64, 80
Царство Боже 146
Царська Росія 134
церква Благовіщення, над
Золотими Воротами 278
церква Богородиці, див:
«Десятинна Церква»
церква Святої П'ятниці 83
церква Святого Воскресіння в
Єрусалимі 133

Ч

Червень, тепер Чермно, в
Західній Україні 25, 26
чернецтво 94, 95, 101
Чернігів, місто в Північній Україні
58, 78, 83, 86, 100, 130
Чернігівщина, область України
97, 132
Чехія, країна в Середній Європі
26, 82
Чорне море 17, 18, 19, 21, 26, 43,
55
чудь, плем'я, сьогодні частина
російського народу 27

Ш

Швеція, країна на півночі Європи
20, 34
шкільництво, в Україні 117

Ю

Юдея, частина Палестини 149

Я

Японія, країна в Азії 45
Ярославль, місто, в сьогоднішній
Росії 96
ятвяги, литовське плем'я 26

БІБЛІОГРАФІЯ

ІСТОРІЯ:

A. Ammann: Wladimir dem Apostelgleichen zum Gedächtniss, *Orientalia Christiana Periodica*, v.v, Roma, 1939.

A. Ammann: *Storio della Chiesa russa*, Torino, 1949.

М. Андрусяк: Історія України, Прага, 1941.

В. Біднов: Школа й освіта на Україні, у збірнику «Українська культура», Регенсбург, 1947.

М. Ю. Брайчевський: Коли і як виник Київ, АН УРСР, 1963.

М. Ю. Брайчевський: Походження Русі, АН УРСР, Київ, 1968.

Едуард Вінтер: Візантія й Рим в боротьбі за Україну, Прага, 1943.

І. Власовський: Нарис історії Української Православної Церкви, Нью-Йорк, 1955.

Е. Е. Голубинскій: Історія Русской Церкви, М., 1901.

В. Гришко: Історично-правне підґрунтя теорії III Риму, Мюнхен, 1954.

М. Грушевський: Історія України-Руси, Нью-Йорк, 1954. «Книгоспілка».

F. Dvornik: *The making of Central and Eastern Europe*, London, 1949.

Francis Dvornik: *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1958.

N. de Baumgarten: *S. Vladimir et la conversion de la Russie*, "Orientalia Christiana", v. 9. Roma, 1927.

В. С. Дмитриченко: Нариси з історії суспільно-політичної та філософської думки народів СССР доби феодалізму, КОЛДУ, Київ, 1961.

Дмитро Дорошенко: Історія України, Українське В-во, Краків - Львів, 1942.

А. Драган: *Маємо Кардинала*, Накл. УНСоюзу, 1966.

W. Zajikun: *Chrzescianstwo w Europie Wschodniej od czasow apostolskich do ks. Igora Starego*, «Elpis» 1, Warszawa, 1929.

Іларіон, Митрополит: Князь Володимир прийняв Православ'є, «Слово Істини», 1951, жовтень.

Иларион: Житіє Владимира, ЧМОИД, Москва, 1848.

П. Ісаїв: Звідки Русь Україна прийняла християнство, Філядельфія, 1952.

Історичний атлас України, опр. **І. Тесля та Євген Тютюко**, Монреаль — Нью-Йорк — Мюнхен, 1980, Укр. Історичне Товариство.

А. Карташев: Св. Великий Володимирь отец русской культуры, Париж, 1938.

Богдан Ф. Корчмарик: Християнізація Європейського Сходу і месіянстичні аспірації Москви, Наукове Т-во ім. Т. Шевченка, Торонто — Нью-Йорк, 1973, Вид. Дослідний Інститут «Студіон».

І. Крип'якевич: Історія України, Київ — Відень.

Г. Лужницький: Українська Церква між Сходом і Заходом, Філядельфія, 1954.

М. І. Марченко: Історія української культури, Київ, 1961.

І. Мірчук: Історично-ідеологічні основи теорії III Риму, Мюнхен, 1954.

С. Мішко: Нарис ранньої історії Русі-України, ред. О. Домбровський, Українське Історичне Товариство, Нью-Йорк, 1981.

о. І. Нагасвський: Стародавня Україна в світлі історичних пам'яток, Бібліотека «Логосу», Йорктон, 1961, том XXV.

- о. І. Нагаєвський:** Рівноапостольна свята Ольга, Філядельфія, 1952.
- о. І. Нагаєвський:** Кирило-Методіївське Християнство в Русі-Україні, Записки ЧСВВ, Серія II, Рим, 1954.
- о. І. Нагаєвський:** Історія Римських Вселенських Архиєреїв, Праці Гр.-Кат. Богословської Академії, Мюнхен, 1954.
- о. І. Назарко:** Святий Володимир Великий, Записки ЧСВВ, Рим, 1954.
- о. І. Назарко:** Первочини християнства на Русі-Україні, «Логос», 5 — 19, 1954.
- І. Огієнко:** Українська Церква, Прага, 1942.
- Проф. І. Огієнко:** Костянтин і Методій, їх життя та діяльність, Варшава, 1928.
- Ф. Отлоблін:** Московська теорія III Риму в XVI-XVIII сторіччях, Мюнхен, 1951.
- В. О. Пархоменко:** Начало християнства на Руси, Полтава, 1913.
- Н. Полонська-Василенко:** Історія України, Українське В-во, Мюнхен, 1972.
- Н. Полонська-Василенко:** Видатні жінки України, Вінніпег — Мюнхен, 1969, накл. Союзу Українок Канади.
- Н. Полонська-Василенко:** Київ часів Володимира та Ярослава, Прага, 1944.
- Н. Полонська-Василенко:** Велика Княгиня України — Свята Ольга, «Наша культура», Вінніпег, 1952.
- Н. Полонська-Василенко:** Ольга Велика Княгиня України-Руси, Вісник ООЧСУ, Нью-Йорк, 1955, ч. 10.
- N. Polonska-Vasylenko:** Les relations de l'Ukraine avec les etats europeens aux X-XIII siecles, "L'Est europeen", Paris, 1967.
- N. Polonska-Wasylenko:** Ukraine-Rus and Western Europe in X-XIII centuries, London, 1964.
- Мирослав Семчишин:** Тисяча років української культури, історичний огляд культурного процесу. НТШ, Бібліотека Українознавства, Т. 52, Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1985.
- V. Sichynsky:** Ukraine in foreign Comments and Descriptions, from the VI to XX century, New York, 1953.
- M. Taube:** Rome et la Russie avant l'invasion des tatares, Paris, 1947.
- С. Томашівський:** Вступ до історії Церкви.
- С. Томашівський:** Історія Церкви в Україні, Філядельфія.
- І. Франко:** Святий Климент у Корсуні, Львів, 1906.
- Іван Холмський:** Історія України, Мюнхен, 1949.
- М. Чубатий:** Історія християнства на Русі-Україні.
- Микола Чубатий:** Княжа Русь-Україна та виникнення трьох слов'янських націй, Записки НТШ, том XXVII, Нью-Йорк, 1964.
- М. Чубатий:** Історія Української Церкви.
- І. М. Шекера:** Міжнародні зв'язки Київської Русі, АН УРСР, Київ, 1963.
- Вадим Щербаківський:** Формация Української Нації, Нью-Йорк, 1958.
- Мартирологія Українських Церков, том II, Українська Католицька Церква, документи й матеріяли, Християнський Самвидав України, Укр. В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Балтимор, 1985. Упорядкували **О. Зінкевич** і священник **Т. Р. Лончина**.
- Українська Гельсінкська Група, 1978-1982, документи й матеріяли, Укр. В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Торонто — Балтимор, 1983. **Ред. О. Зінкевич**.

АРХЕОЛОГІЯ:

Ярослав Пастернак: Археологія України, Торонто, 1961. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка. Накладом Комітету для видання «Археології України».

М. П. Толочко: Археологічні дослідження стародавнього Києва, «Наукова Думка», Київ, 1976.

П. Н. Третьяков: Археологические памятники восточнославянских племен в связи с проблемой этногенези, АН СССР, Москва — Ленинград, 1939.

І. Г. Шовкопляс: Археологічні дослідження в Україні (1917-1957), АН УРСР, Київ, 1957.

ЛІТЕРАТУРА:

~~Богдан Ігор Антонович:~~ Зібрані твори, зредагували: Святослав Гординський і Богдан Рубчак, «Слово», Об'єднання Укр. Письменників в екзилі, Нью-Йорк — Вінніпег, видано заходами Організації Оборони Лемківщини в Америці, 1967.

О. І. Білецький: (упорядкував) Хрестоматія давньої української літератури, АН УРСР, Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка, Київ, 1949. Учбово-Педагогічне В-во «Радянська Школа».

Володимир Барагура: Меч і книга, історичні оповідання, «Євшан зілля», Торонто, 1954, «На варті».

Олесь Бердник: Блакитний коваль, поезії, «Смолоскип», 1975.

Віктор Близнаць: Повість минулих літ, літопис, Київ, 1982, «Веселка».

Віра Вовк: Зоря провідна, поезії, В-во «Молоде життя», Мюнхен, 1953.

Думи, «Радянський письменник», «Бібліотека поета», Київ, 1969, упорядкування **Г. А. Нудьги**.

Олесь Гончар: Собор, В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Балтимор — Торонто, 1968.

Ігор Калинець: Поезії з України, В-во «Література і мистецтво», Брюсселя, 1970.

Олександра Копач: Неповторні дні, Торонто, 1960.

Наталена Королева: Легенди Старокиївські, Прага, 1940, В-во «Пробоем».

Б. Кравців: (редагував) Обірвані струни, Антологія поезії Поляглих, Замучених, Розстріляних і Засланих, НТШ, Нью-Йорк, 1955.

Юрій Лавріненко: Розстріляне Відродження, Антологія, 1917-1933, Поезія, Проза, Драма, Есей, Instytut Literacki 1959, Biblioteka "Kultura". Tom XXXVII.

Богдан Лепкий: Під ялинку, Вінніпег, 1958 (накл. о. Б. Смика).

Д. Лихачев: Повесть Временних Лет, Изд. АН СССР, 1950.

Є. Маланюк: Поезії, АНТШ, Нью-Йорк, 1954.

Юліян Опільський: Ідоли падають, Львів, 1928, Бібліотека «Діла».

Полное Собрание Русских Летописей, Т. І. Москва, 1962.

Микола Руденко: Хрест, Укр. В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Балтимор — Торонто, 1977.

Семен Скляренко: «Володимир», Держлітвидав, Київ, 1962.

Григорій Сковорода: «Сад пісень», Вид. «Веселка, Київ, 1968.

«Слово о полку Ігореві», Вид. «Київ», Філядельфія, 1950.

Олексє Стефанович: Зібрані твори, В-во «Євшан зілля».

Василь Стус: Свіча в свічаді, поезії, Торонто, 1975, «Сучасність», 1977, упор. Марко Царинник і Вольфрам Бурггардт.

Юрій Тис: Симфонія землі, В-во М. Денисюка, Буенос Айрес, 1951.
Устюжинский Летописный Свод, ред. **К. Н. Сербиной**, АН СССР, Москва — Ленинград, 1950.

Іван Франко: Вибір із творів, НТШ, Нью-Йорк — Париж, 1956.

Тарас Шевченко: Кобзар, Прага, 1940, ред. Д. Дорошенко, Ст. Сірополко.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО:

Михайло Грушевський: Історія Української Літератури, Вид. «Книгоспілка», Нью-Йорк, 1959.

М. С. Грицай, В. Л. Микитась, Ф. Я. Шалом: Давня Українська Література, Вид. «Вища Школа», Київ, 1978.

Історія Української Літератури, Вид. «Наукова Думка», Київ, 1967.

В. Радзикович: Нарис історії української літератури, Українське В-во, Львів, 1941.

Григорій Сковорода, «Наукова Думка», Київ, 1973.

Дмитро Чиневський: Історія Української Літератури, Вид. УВАН, Нью-Йорк, 1956.

МИСТЕЦТВО:

Дмитро Антонович: Скорочений курс українського мистецтва, Прага, 1923.

Ю. С. Асєєв: Архітектура Київської Русі, «Будівельник», Київ, 1969.

Ю. С. Асєєв: Мистецтво стародавнього Києва, «Мистецтво», Київ, 1969.

Л. В. Банк: Византийское искусство в собраниях Советского Союза, «Советской художник», Москва-Ленинград, 1966.

Е. Болховитинов: Описаніе Киевопечерской Лавры, Київ, 1847.

Тит Геврик: Втрачені архітектурні пам'ятки Києва, каталог виставки, Український Музей, Нью-Йорк, 1982.

H. W. Haussing: History of Byzantine civilization, Praeger Publ. New York-Washington, 1971.

Микола Голубець: Начерк історії Українського мистецтва, Львів, 1922.

Святослав Гординський: Українська ікона XII-XVII сторіччя, В-во «Провидіння», Філядельфія, 1973.

Ігор Грабар: О древнерусском искусстве, «Наука», Москва, 1966.

Державний архітектурний заповідник «Софіївський музей», фотоальбом, «Мистецтво», Київ, 1984.

Історія українського мистецтва, М. П. Бажан, гол. редактор, АН УРСР, Київ, 1966-1967.

Dmitri Kessel: Splendor of Christendom.

Петро Курінний: Українська ікона княжого часу X до XIII століття.

В. Н. Лазарев, Г. К. Вагнер, М. А. Илин: Древне-русское искусство, В-во «Наука», Москва, 1972.

В. Лазарев: Мозаїка Софії Київської, «Українське мистецтво», Київ, 1960.

D. Likhachev: Novgorod icons 12-th—17-th Century.

Г. Логвин: По Україні, Стародавні мистецькі пам'ятки, Київ, 1968.

Григорій Логвин: Софія Київська, Київ, 1971.

Григорій Логвин: Український Середньовічний живопис, «Українське Мистецтво», Київ, 1976.

Wojlaw Mole: Sztuka slowian poludniowych, Zaklad Narodowy im. Ossolinskich, Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1962.

«Нарис з історії українського мистецтва», Київ, 1966.

Нездоланий дух — Мистецтво і поезія українських жінок-політв'язнів в СРСР, Укр. В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Балтимор — Чікаго — Торонто — Париж, 1977.

Олекса Повстенко: Катедра Святої Софії в Києві, УВАН в США, Нью-Йорк, 1949.

І. Свенціцький: Іконопись Галицької України, XV-XVI віків, Український Національний Музей, Львів, 1928.

В. Січинський: Історія українського мистецтва, Нью-Йорк, 1956.

І. Ф. Тоцька: Мозаїка та фрески Софії Київської.

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ, Гол. Редактор: Іван Раковський, Накладом Кооперативи «Рідна Школа», Львів — Станіславів — Коломия, 1933.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА, частини I та II, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, В-во «Молоде Життя», Мюнхен — Нью-Йорк, 1949-1987. Ред. В. Кубійович і З. Кузеля.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАННЯ ХРЕСТОМАТІЇ

МЕЦЕНАТИ:

по 1,000.00 дол.: Голинські Олеся і Богдан (Торонто, Канада); Іваник Юрій (Торонто, Канада); Левицький Іван і Стела (Ст. Катеринс, Канада); Група Сеньйорок «Наша Спадщина» при Торонтській Епархіяльній Управі ЛУКЖ (Канада).

600.00 дол.: Лучканич Іван і Ксеня (Ганей Фоллс, ЗСА).

ЖЕРТВОДАВЦІ:

по 500.00 дол.: Хор «Бурлака» при Станиці Кол. Вояків I УД УНА в Торонті (Канада); Шкільна Рада (Канада).

300.00 дол.: Головаті Наталка і Мирослав (Торонто, Канада).

по 250.00 дол.: Вжесневські Ірина і Роман (Торонто, Канада);

Українська Кредитова Спілка «Самопоміч» (Чікаго, ЗСА).

200.00 дол.: Коваль Теодор (Торонто, Канада).

по 100.00 дол.: Вівчар Іван (Вестгемптон, ЗСА); Закидальська Наталка (Торонто, Канада); Мороз Микола (Торонто, Канада); Хабурські Зеня і Омелян (Торонто, Канада).

50.00 дол.: Рідна Школа при Катедрі св. Володимира і Ольги (Вінніпег, Канада).

Дрібні пожертви: 105.00 дол.

Разом: 7,155.00 дол.

З М І С Т

Передмова — д-р П. Саварин, Президент СКВУ	5
Передмова — д-р Р. Дращювський, Голова СКВОР .	9
Передмова — Редакція	11
Тропарі святим Володимирові й Ользі	14
Як засіяла благодать Божа на горах київських та як просвітила нас?	15
Про апостольське походження Української Церкви — о. крилошанин проф. д-р Петро Біланюк	16
Історія України — Українська Держава X-XV століть — Святий Володимир Великий — Наталія Полонська Василенко	24
Святий Володимир Великий — о. Іриней Назарко, ЧСВВ	38
Ольга: Людина — Володарка — Християнка — за проф. Н. Василенко-Полонською	46
Християнізація Европейського Сходу — за проф. д-ром Б. Ф. Корчмариком	55
Християнство і література — д-р Олександра Ю. Копач	67
Архітектура Київської Русі — Тит Геврик	75
Образотворче мистецтво Русі-України — д-р Ірина Шумська-Мороз	89
Початки музичної культури України — д-р Б. Кушнір	97
Вплив християнства на формування української психіки — д-р Іван Головінський	107
Що дало християнство Україні за перше тисячоліття? — Митр. прот. д-р Григорій Удод	114
Що розказують нам грамоти?	122
Із «Повісти временних літ»	123
«Поучення дітям» князя Володимира Мономаха	127
На Гробі Господнім — Ігумен Данило	132
Із «Книги битія українського народу»	134
Заведення Христової віри серед нашого народу... — Митрополит Василь Липківський	137
Замість останнього слова — Василь Овсієнко	142
Заява Йосифа Терелі Центральному Комітетові...	145
Із «Заповіту» Їх Блаженства Патріярха Йосифа Сліпого	148

Заклик Українських Церков у З'єдинених Стейтах Америки в справі відзначення Ювілею Тисячоліття християнства в Україні	153
Українське Християнство у словах мистців	156
Михайлик (уривок) — Наталена Королева	157
Великий Мандрівник — Олександра Ю. Копач	161
На Княжій Горі — Олександра Ю. Копач	164
Ідоли падуть (уривок) — Юліян Опільський	166
Володимир (уривок) — Семен Скляренко	174
Диво (уривок) — Павло Загребельний	183
«Откуда пошла есть земля Русская»... — Володимир Барагура	191
Крилос — Юрій Тис	198
Драма «Володимир» Теофана Прокоповича	207
Григорій Сковорода — світло в темряві — Олександра Ю. Копач	212
Також лист — Богдан Лепкий	218
Прохання незнайомої — Діма	223
Собор (уривок) — Олесь Гончар	225
«Заповіт Христа» — Олесь Бердник	231
Дума про пирятинського поповича Олексія	237
Пісня про Почаївську Богоматір	241
Псалом Русланів — Маркіян Шашкевич	242
Тарас Шевченко (вступ)	245
Із поеми «Неофіти» — Тарас Шевченко	247
Ісаїї глава XXXV — Тарас Шевченко	248
Мойсей (пісня IV) — Іван Франко	250
Іван Вишенський (пісня XII) — Іван Франко	253
Святий Андрій на Київських Горах — Василь Щурат	259
Слово Іларіона — Василь Щурат	261
Золотий гомін — Павло Тичина	264
Київ з лівого берега — Микола Зеров	267
Христос отаву косив — Яків Савченко	268
Собор — Євген Маланюк	271
Різдво — Богдан Ігор Антонич	273
До святого Володимира — Олекса Стефанович	274
Вітражі — Ігор Калинець	275
Церква — Ігор Калинець	277
Спалахніте серцями — Олесь Бердник	280
Хрест (уривок) — Микола Руденко	281
Господи, гніву пречистого — Василь Стус	283

До Христа — Віра Вовк	285
Церковця — Діма	286
На Тисячоліття Християнства — Світляна Кузьменко	288
Словник	289
Іменний показник	300
Показник	304
Бібліографія	313
Список жертводавців	317
Зміст	318

